

Nerzuk Ćurak

ZAŠTO BOSNA A NE NIŠTA

Izdavač

Tačno.net

Za izdavača

Štefica Galić

Amer Bahtijar

Dizajn i DTP

Bojan Stojčić

Štampa

Dobra knjiga, Sarajevo

ZAŠTO JE BOSNA A NE NIŠTA

I

BOSNA I HERCEGOVINA I NJENI (NE)PRIJATELJI

Predgovor

Rukopis koji predajem na uvid javnosti rezultat je trogodišnjeg kritičkog vrednovanja naše nesretne zbilje. U novembru 2018. počeo sam ispisivati redovnu mjesečnu kolumnu za portal *tacno.net* koji će se pokazati kao iznimno zahvalna medijska platforma za znanstvenu esejistiku kao način analize svjetske, regionalne i domaće stvarnosti. Knjiga se po ko zna koji put pokazala kao najbolje nadilazeće sredstvo svake partikularnosti omeđene konkretnim vremenom, pa i ovi eseji, sabrani u knjigu, nadam se, zorno demonstriraju snagu sveobuhvatnog Teksta pred civilizacijom neposrednog, jedan novi, autentični život analitičkog mišljenja kojim se pokušava prodrijeti u duboke taloge naše frustrirajuće **društvenosti**.

Rezultat koji Ti isporučujem dragi Čitaоче, obavezuje mene kao pisca i Tebe kao čitaoca da uspostavimo snažan odnos slaganja i neslaganja, dinamičnu diskusiju afirmiranja i pobijanja kako bi kao rezultat čitanja svijet Bosne bio obogaćen novim spoznajama. Ovaj rukopis, rođen sa vrela različitih disciplina znanja i duha, uronjen je u stvarnost zemlje koja je zahvaljujući svom perifernom statusu stalno u globalnom opticaju, potvrđujući se kao skrajnuto područje svjetskog Centra koji u Bosnu taloži puno više svoj politički i kulturni mulj, svoje predrasudno Ja, nego što doprinosi izgradnji Bosne i Hercegovine kao razložne evropske države svih svojih ljudi.

Divlji, primitivni, banalni nacionalizam gotovo na svakodnevnoj osnovi biva uvažavan i hranjen od Centra čije su liberalne strukture olako dopustile da se neodesničarske falange najcrnjeg mra-

ka prostru cjelinom evropske pluralne teritorije, s implicitnim zahtjevom da Evropa ponovo bude „mračni kontinent“, zona radikalnog isključivanja Drugog, kraj sna o kosmopolitskom entitetu. Ipak, snovi se ne mogu poraziti i u noćima kad „zbore vodoskoci“, dozivaju jednu pluralnu Evropu u kojoj ima mjesta i za Bosnu i Hercegovinu i za njene građane, bez podilaženja nacionalističkim nakazama evropskog antisemitizma i islamofobije koji bi najviše voljeli vidjeti kako se za sva vremena uništava bosanskohercegovačko pluralno jedinstvo.

Ova knjiga, ispitujući, razotkrivajući i kritikujući lokalnu i globalnu političku zbilju želi doprinijeti afirmaciji drugog smjera u konstituciji Bosne i Hercegovine, s dubokim uvjerenjem da je svaki nacionalizam esencijalni neprijatelj naše zemlje i da se kao takav potvrđuje i povijesno i aktualno. Otuda su i eseji u ovoj knjizi zadržali autentičnost vremenskog nastanka (na kraju svakog eseja datum je njegovog prvobitnog objavljivanja), kako bi bila vidljiva ne samo višedecenijska nego i recentna institucionalna divlja bolest Bosne i Hercegovine, njeni etnički nacionalizmi, uvezeni u Bosnu da bi vremenom postali unutrašnja stvar, stvar po sebi, Bosna sama. Nema važnije intelektualne zadaće od razvijanja kontraargumentacije kojom će se pobijati ova nacionalistička himera da je Bosna i Hercegovina *po prirodi* rodno mjesto etnoteritorijalnih nacionalizama te da je formula $1/3 + 1/3 + 1/3$ izraz gotovo samarićanske ljubavi za Republiku kojoj upravo ti „samarićani“ ne daju da bude Republika, javno dobro svih svojih ljudi, istovremeno i svugdje unutar njene srcolike kartografije.

Eseji u knjizi ne prate hronologiju prethodnog objavljivanja, nego su raspoređeni sukladno sadržajnim zahtjevima svakog od šest poglavlja, te imaju ambiciju sustavne kritike ideologija krvi i tla, bez obzira odakle dolazile te ideologije: iz same Bosne, iz Srbije i Hrvatske, iz Evrope i svijeta.

Evropa i svijet našli su svoje zasluženno mjesto u ovoj politološko-sociološkoj studiji, jer utiču na oblikovanje bosansko-hercegovačke zbilje, s jedne strane, a, s druge strane, mislim da je važno imati interpretacije „velikog svijeta“ koje dolaze od nas samih a ne da trajno robujemo posredujućim slikama, naročito imajući u vidu nepatvoreni talenat našeg ljudstva za autokolonijalizam i iracionalno veličanje prosječnosti koja dolazi iz Centra.

Naravno, pandemija virusa korona našla se također u ovoj knjizi, jer ako šta odslikava *duh vremena*, ako šta jeste *ovo vrijeme koje se ne udaljava*, onda je to globalni pohod azijske baje koji zahtijeva i kontinuirane politološke, kulturološke i filozofske odgovore a ne samo biološke, genetičke, statističke, farmakološke...

Ako autor može imati najdražu dimenziju sopstvenog rukopisa, onda je to, u mom slučaju, njegova aktivistička strana, zazivanje direktnih građanskih akcija i nenasilnih pobuna protiv Režima, jer bez ojačavanja tog instrumentarija direktne demokratije, ne možemo pobijediti „životinjsku farmu“. Otuda, kao poseban dar uz knjigu, dobijate i aktivistički pamflet.

Eto, bit će dosta za predgovor, s nadom da ćete se upustiti u plovidbu ovim „nemirnim morem“ koje je odbilo da bude ništa.

Sarajevo, 20.septembar 2021.

Alija i njegovo naslijeđe

Politika kao ljudska djelatnost povezana je sa donošenjem odluka. Napoleon je kazao kako je najteža stvar u ljudskom životu donijeti odluku. Politika je u tom kontekstu teška ljudska aktivnost, naročito ako ste odgovorni, ako razumijevate da se Vaše odluke tiču života velikog broja ljudi. Zato je politika onaj prostor ljudskog angažmana koji se ne mjeri namjerom, nego rezultatom. Namjere političara mogu biti samarićanske, emancipatorske, oku ugodne, mogu te namjere, zbog opće predstave o nekom političaru da je karitativan i merhametlija, unaprijed zadobiti auru nečega veličanstvenoga i humanoga, ali džaba sve to, politika je neumoljiva. Rezultat, samo je rezultat važan.

Tako se, i to nije rijedak slučaj u historiji, zna desiti, a meni se ova misao dok je formiram već gadi, da političari koje percipiramo kao loše ljude, nitkove, spletkaroše, ljude niske svijesti itd, znaju u sferi politike napraviti dobru stvar a plemeniti, iskreni ljudi, sa visokom razinom svijesti, čak mistične svijesti kao naročitog dara, da upropaste ono što je predmet njihova djelovanja. Pade mi na um Geteov Faust: “Dio sam one sile što uvijek želi zlo, a vječno stvara dobro”. Ili, u parafrazi: *dio sam one sile što vječno želi dobro, a uvijek stvara zlo.*

Čini mi se kako je najinstrumentaliziranija percepcija Alije Izetbegovića da je bio dobar čovjek, pa će svaka objektivizirana interpretacija, u parafaustovskom kontekstu, obarati proizvedenu vrijednost povijesne legitimacije Alije Izetbegovića i njegovog političkog i svjetonazorskog naslijeđa. Tih interpretacija nedostaje. Poražene su ili prešućene. Trg je ispražnjen od kritike, koja

bi, uvažavajući zahtjevni društveni kontekst Izetbegovićevog političkog djelovanja, njegovo političko naslijeđe imenovala velikim skokom unazad.

Zašto je važna ta nedostajuća kritika?

Pa upravo zbog toga što čuvari Alijinog *legacy-ja* na različite načine spriječavaju otvaranje debate o Izetbegovićevoj politici čiji je ovovremeni iskaz stranka njegovog sina, opijena feudalnim nepotizmom u osamnaestoj godini dvadeset prvog stoljeća. U globalnom društvu socijalnih mreža, SDA-ova socijalna mreža pokreće se na krvno i tribalističko srodstvo, na najprimitivniji oblik asabije, kojom se država konstituira kao plemenska zajednica. U našem slučaju kao plemenska zajednica tri organizirano konfrontirajuće asabije, nazovimo ih Bakirova, Miloradova i Draganova, koje zahtijevaju iracionalnu etnonacionalnu privrženost i fanatizam, po cijenu političkog nasilja, krađe na izborima i slično.

Izostanak radikalno drugačijeg govora od ideološkog o posljedicama SDA-ove, u biti, etnoreligijske politike, znak je prevladavajućeg naturalizma: pleme iznad svega, ali sa benefitima suženim na samoprozvanu i samoproizvedenu patricijsku elitu koja uglavnom stanuje poviše u odnosu na svoj plebs.

Pravo je vrijeme za drugačiji govor, za prevrednovanje političkog i kulturnog naslijeđa, sa nadom da novi pokušaji neće biti odbačeni i prezreni kao što su bili neki vrijedni individualni poduhvati progutani terorom organizirane tišine. Inače je jedna od prepoznatljivih metoda SDA kerbera ignoriranje kritičkog registra – da narod ne bi slučajno šta opasno pročitao ili ako se

baš mora reagirati onda nastupa pozorišna predstava sa Stavom – Vi Aliju (nas) kritikom, mi vas mrzilačkim pseudonimom u blato. No, bez obzira na te dvije onespokojavajuće metode, u društvu koje je još uvijek na niskoj razini demokratske, političke i intelektualne kulture, imperativ je *graditi vrijeme* u kojemu će debata o važnim prvacima naše historije i posljedicama njihovog djelovanja na zemlju i ljude postati objektivizirana intelektualna norma a ne eksces, remetilački čin, neugoda.

Nema napretka za zajednice u kojima izostaje govor koji dovodi sve u pitanje. Nema napretka za društva u kojima kritička interpretacija bliske prošlosti i njenih ključnih subjekata nema prođu, nema napretka nacijama u čijoj usmeno i pisanoj memoriji kao povijesni luk dominira hagiografija, isprazno veličanje, bijeg od istine u ugodu bajki u kojima je sve dozvoljeno. Nema napretka ni za one koji su predmet kritike ako ne razumiju važnost i blagotvornost stalnog ne. Biti intelektualac znači biti u negaciji spram dominirajućeg subjekta a to je, godinama moja Ines i još uvijek SDA. Unutar tog dominirajućeg subjekta, očinska figura Alija Izetbegovića nije niti će, bar po političkim intencijama najveće bosanskohercegovačke stranke, biti i na koji način dovedena u pitanje. A bez dovođenja tog političkog naslijeđa u pitanje Bosna i Hercegovina će ostati ono što je bio i filozofski kredo Alije Izetbegovića: *čija je zemlja njegova je i vjera*: tri unutrašnje zemlje, tri vjere i mehaničko Ozemlje zvano Bosna i Hercegovina. Ali Augsburški mir bio je 1555. godine! Statičnost je ime SDA dinamike. Taj višestoljetni san nije moguće prevladati ideologijama krvi i tla. Na srpski i hrvatski nacionalizam jedan od gorih odgovora je SDA. Zašto? Zato što se ne mijenja paradig-

ma, zato što nema ništa *stvarno političko* u programu te stranke, zato što je to ideologija bez politike, sa dubokim sentimentom prema završenoj otomanskoj historiji. To jeste naslijeđe Alije Izetbegovića koje zahtijeva propitivanje. Interesantno je da još niko od mladih istraživača u Sarajevu nije ponudio doktorski projekt – kritičku valorizaciju političkog mišljenja i djelovanja Alije Izetbegovića a on to kao neosporno važna figura novije bošnjačke historije zaslužuje. Vrijedilo bi ideološka istraživanja zamijeniti naučnim.

Jedna od najvažnijih karika u valorizaciji Alijinog političkog naslijeđa je njegova monotona, monoetnička, etnokonfesionalna politička organizacija. Pitanje od historijske važnosti je – da li je to stranka bošnjačkog naroda i Bosne i Hercegovine ili je to stranka samo bošnjačkog naroda?

U mome uvidu, to je stranka muslimanskog naroda sa prebivalištem u Bosni i Hercegovini čiji prvaci građansku regresiju smatraju etničkim preporodom. Tu regresiju (koja je za ključne strukture moći u SDA progresija) izrazit ću ovako: Kako su Muslimani, kao nacija, gubili veliko M i afirmirali autentični nacionalni identitet, tako se istovremeno odigravala i redukcija sekularnog nacionaliteta. Kako su prestajali biti Muslimani, Bošnjaci su sve više bili samo muslimani a sve manje Bošnjaci. To je proces koji nazivam sekularna inverzija i koji protivnici Bosne i Hercegovine ohrabruju.

Stoga je od prevelike važnosti da SDP, DF i NS ni pod kojim uvjetima ne idu u koaliciju sa SDA. Time bi proizveli u političkom polju važnu kontraargumentaciju spram bolesne i šovinizmom

zadojene argumentacije nacionalističkih i islamofobijom zatrovanih političkih komesara hrvatskosrpske provenijencije koji ne dozvoljavaju bilo kakvu emancipaciju političkih subjekata iz Sarajeva reducirajući pluralni svijet života u Sarajevu na SDA muslimanstvo. Naravno, to se radi sa svrhom i razlogom: reducirati bilo kog Nermina, Pedju, Željka, Lanu, Sabinu... (kao što to radi Čovićev i Ljubićev megafon Karamatić) na muslimanstvo znači sijecati mogućnost općegrađanske emancipacije bosanskohercegovačkih ljudi koji moraju ostati živjeti u 21. stoljeću po augsburškom načelu: ako živiš u Sarajevu politički možeš biti samo musliman (*eo ipso* - u Mostaru katolik, u Banjaluci pravoslavac). Odgonetnite s kojim stavovima se čita takvo učitavanje Sarajeva, pa će postati jasnije zašto je važna izgradnja prekoetničke građanske koalicije koja će započeti strpljivo, mudro, odgovorno, nenacionalističko, progresivno, inkluzivno, emancipatorsko putovanje Bosne i Hercegovine u građanstvo.

Građanstvo koje još nismo probali. Građanstvo kao bezesencijalno zajedništvo, kao odsustvo fiksiranih identiteta, kao negacija etničke čistoće, jer, pozovimo se na francuskog filozofa Nancyja: "budimo jasni: simplicistička pohvala izmiješanosti je mogla stvoriti zablude, ali simplicistička pohvala čistoće je podržavala i podržava zločine. U tom pogledu, dakle, ne postoji nikakva simetričnost, nikakva ravnoteža koju treba održavati, nikakva zlatna sredina. Nema se o čemu raspravljati." Osim o građanstvu koje ne proizvodi strah i nije bauk, već ljudski, odveć ljudski zahtjev za slobodom. No, zato je potrebna redukcija utjecaja SDA i kvazigrađanskih satelita.

Kada bi nacionalne stranke bile iole poštene, potpuno bi iz svoje

agende isključile ideju građanske političke zajednice i agitirale samo i samo u polju etniciteta. Time bi njihov politički angažman odgovarao programskom profilu a proširilo bi se političko polje za građansko djelovanje drugih političkih subjekata koji se ne pozivaju na etnonacionalno. Time bi se stvorili pionirski uvjeti za prekoetničko građanstvo kao drugu opciju u odnosu na dominirajuće etnonacionalne stranke i politike. Naravno, taj film nećemo gledati. Ali vrijedi provocirati kolektivističke ideologije. Vrijedi zahtijevati hrabro suočenje sa Izetbegovićevim naslijeđem, kako bi bilo prevladano.

To naslijeđe je iznjedrilo etnonacionalni konfesionalitet kao sekularni nacionalitet. Nažalost, život svemu da smisao pa tako i procesu navikavanja na konfesionalitet kao da je nacionalitet. Posljedica toga je proces deteritorijalizacije i ateritorijalizacije koji je u suprotnosti sa bosanskohercegovačkim prostorom kao jedinstvenim geoprostorom svih naših etničkih nacija o čemu svjedoči način života prije nasilja i činjenica da je samo 3% stanovništva živjelo u isključivo monoetničkim zajednicama. To tri posto sada je postalo naš način života jer je prostorna nekompetentnost unutrašnji sadržaj univerzalnoreligijskog koncepta nacije. Za sada je taj način političke reprezentacije pobijedio. Alija Izetbegović je pobijedio. Nažalost, naša (a kada kažem naša mislim na sve tri etnonacionalne zajednice) budućnost je religijska nacija a ne građanska nacija koja uključuje i religiozitet u svoju veličanstvenu arabesku. Razlika je očiglednija nego što sami sebi hoćemo priznati.

Vrijedi se stoga boriti za svoj pogled na svijet. Za buđenje, za mišljenje kao poziv na buđenje, jer bez mišljenja nema drugači-

jeg djelovanja a bez drugačijeg djelovanja prevladat će gotovo mentalitetski *koeficijent kilavosti* - nemoj danas, sutra ćemo, kuda žuriš, polako, kud si navro - upravo ono što ovu zemlju drži izvan magistralnih tokova emancipacije. Zoran Đinđić je u Srbiji pokušao da tu usporenu kilavu svijest prodrma političkointelektualnim djelovanjem visokog intenziteta. Završio je kako je završio. Bošnjaci, metaforički kazano, čekaju svog Džindžića, odnosno onu politiku koja će biti sposobna mirnim putem prevladati diskutabilno političko naslijeđe Alije Izetbegovića.

/05.11.2018./

Stranka jedne porodice

Sve političke, ekonomske, ideološke, logističke i religijske pripreme su uglavnom završene, pa bi se naredne subote, bez nagovještaja bilo kakvih turbulencija, u glavnom gradu BiH trebao održati novi Kongres SDA, sedmi po redu, u gotovo tridesetogodišnjoj historiji ove bošnjačkomuslimanske stranke.

Značajan je to jubilej za političku organizaciju, koja je, bez obzira na kolosalne neuspjehe upisane u njen DNK, svih ovih godina uredno honorirana najvećim brojem izbornih glasova građana Bosne i Hercegovine, odlučnih da sopstvenu propast ovjere mazohističkom odanošću političkom subjektu čija se odgovornost za desubjektivizaciju Bosne i Hercegovine ne može i ne smije ignorirati.

No, kako živimo u vremenu obilježenom diktaturom površnosti te medijskim platformama kojima dominira jeftino novinarstvo pretvoreno u odnose s javnošću, suočeni smo sa odsustvom analitičkog smisla pa je kritička opservacija politike, naročito one koja je određujuća u životu neke zajednice, prije eksces nego norma. Mi se kao društvo više uopće ne bavimo SDA, njenom ideologijom, političkom platformom, vrijednosnim intencijama, tendencijama i latencijama; zadovoljni povremenim otkrićima nepotkupljivih novinara o lopovluku stranačkih zvijezda koji nažalost ne proizvode nikakvu pravnu posljedicu u svijetu tužilaštva i sudstva (kao da tim važnim segmentom vlasti vladaju etičke nakaze otporne na ljudske vapaje za pravdom), ne primjećujemo da je ideološki narativ SDA postao dominirajući oblik mišljenja, ne samo u SDA nego i u drugim strankama i to ne

samo onima koje definiramo desnim strankama i strankama desnog centra.

Patriotski narativ koji je opće mjesto SDA-ove neuspješne politike proširio se i na druge političke stranke koje ili nisu primjetile ili, budući da su rezervni ešaloni SDA, nisu htjele primjetiti, da su svoje stranačke politike ispraznili od autentičnog sadržaja, ravnajući se prema općem dojmu političkog koji proizvodi konzervativni gremij iz sarajevske ulice Mehmeda Spahe br.14.

U prethodnim godinama SDA je uspjela proizvesti veliku mrežu institucionalne i parainstitucionalne ovisnosti, ovladavši, prije svega, ološkim, obavještajnosigurnosnim i političkoekonomskim polugama moći na teritoriju kojim se, kako je to definirao Alija Izetbegović, može prosperitetno vladati. Vremenom se to uokviravanje SDA moći prelilo u najširu društvenu sferu gotovo na neideološki način. Nema u našem političkom životu uopće stranaka koje bi se na programskoj osnovi suprotstavile ili dovele u pitanje dominirajuće ideološke matrice SDA koje se više uopće ne doživljavaju kao partikularne već kao komprehenzivne, sveobuhvatne, kao civilizacijski sadržaj i samih tih stranaka.

Tako je iz našeg javnog prostora npr. potpuno iščezla debata o vjeronauku, kao da političke stranke ne znaju da mogu biti, shodno svojim ideološkim preferencijama, za ali i protiv vjeronauka. Debata o vjeronauku u vrtićima završena je maltene prije nego što je i počela, iako su u inicijalnim osvrtima najveći religiozni autoriteti tvrdili da je vjeronauk za predškolsku maksumčad negacija i iskrivljavanje vjere.

Tiho, bez ikakve javne elaboracije za direktore škola biraju se nastavnici i profesori vjeronauka, što je sasvim legitimno i ispravno kada bi te profesore određivala i birala država sa najstrožim etičkim normama. Ali te kolegice i kolege biraju vjerske zajednice i po mome mišljenju to je neprihvatljivi oblik desekularizacije državne sfere i političkoreligijska komesarizacija školskog sustava. No, društvo se na to naviklo, ne videći u tome ništa sporno, a političke stranke koje bi trebale da se bore na tržištu ideja tu praksu prihvataju kao nešto što je izvan područja političke borbe. Ipak, ova pitanja jesu područje političke borbe i moraju se vratiti u javni prostor, kako bi BiH, kao politička zajednica, osvajala nova prostranstva demokratije. No, ključne vrijednosne razdjelnice uopće ne interesuju bh. političke stranke jer su te stranke *de facto* imune na stvarne ideološke i vrijednosne sadržaje.

Čini se da je SDA i tu daleko nadmašila svoje rivale i u političkom polju se uspješno reprezentira kao konzervativna ideološka stranka sa snažnom upotrebom religije kao ideologije. Ni tu makijavelističku instrumentalizaciju religijskog, druge političke stranke ne tretiraju kao vrijednosno pitanje o kojemu imaju šta kazati, što stvara uvjete za dugoročnu vladavinu SDA i kao stranke i kao nepobjedive ideološke platforme.

Ima li većeg uspjeha za SDA od toga da se njeni ključni programski sadržaji ne dovode u pitanje već prihvataju kao opće stanje duha. Kakva noć u provinciji, kakvo odsustvo smisla za zbiljsko bavljenje politikom većine političkih subjekata koji su svedeni na političku mimikriju SDA, bez ijedne kreativne i nove političke ideje koja bi ustalasala ovu žabokrečinu, ovu moć-

varu od javnog prostora u kojoj se nesposobnost formiranja vlasti uzdiže na pijedestal vrhunskog političkog umijeća. Oprostite, ali to može svako, svako može neformirati vlast! I to je politički legitimno, ako postoji preklapajući konsenzus svih tih koji ne mogu formirati vlast: idemo iz vlasti. Ima li tog konsenzusa? Nema. Hoće li ga biti? Neće. Je li to etički sporno ikome od ovih što hoće vlast a ne znaju je napraviti? Nije. Hoće li izgubiti postojeću vlast dok blokiraju izglasavanje nepostojeće vlasti. Neće. Ko će najviše profitirati? SDA, SNSD, HDZ. Zadržavaju ključne poluge moći u jednoj budalastoj atmosferi u kojoj demokracija, prava, obaveze i potrebe građana ništa ne znače otuđenim nacionalističkim kartelima.

Nažalost, uvučeni u hladnoratovsku dilemu za i protiv Bosne i Hercegovine, teško se primjećuje da, kako među “navijačima” BiH raste apstraktno uvjerenje o snaženju domovine, naša “unutrašnja zemlja” se ruši i nestaje. Bosna raste samo u glavama onih “bosanskih patrijota” koji već odavno pola zemlje ne tretiraju Bosnom i Hercegovinom, ne uviđajući da su uvučeni u savezništvo sa, prije svega, srpskim nacionalizmom, čiji je sveti, samoubilački cilj udaljiti građane srpske nacionalnosti u Bosni i Hercegovini od Bosne i Hercegovine.

U takvoj ambijentalnosti, SDA, usisavši 70% političke sfere u “svom” entitetu, održava Kongres unaprijed izrežiran tako da se nepotistički slijed vladanja nastavi kao da je Stranka porodično leno a ne javna organizacija i javna potrošnja. Dakle, Bakir Izetbegović će ponovo jahati, prezime će biti dovoljno za novu višegodišnju eksploataciju javnog dobra kao da je privatno vlasništvo. Zaista, velika je uloga porodice u proizvodnji politike kao

privatnog vlasništva. A što da ne, kada narod to hoće, kada je smisao narodnog podaništva razviti klečanje do maksimuma.

SDA je uspjela uništiti radničku klasu, društvenu svojinu dati na upravljanje nekolicini svojih “bizmismena” koji su utrli put konstituciji nove klase zasnovane na simbiozi političke religije i ekonomije i transformaciji te simbioze u novu političkoekonomsku teologiju kapitala: u piramidalnoj šemi vlasti na vrhu je porodica kojoj se vjeruje, zatim, porodici odani i lojalni službenici koji generišu političku, ekonomsku i religijsku moć; osnova svega je lojalnost.

U lojalističkom razumijevanju politike raspoređivanje bliže i dalje rodbine na strateška mjesta izraz je mudrosti i lukavosti vođe koji, brate, da se ne lažemo, zna da to tako treba. Koga ću drugog postaviti ako neću rodbinu? I svi se smiju doskočici Vođe. Daleko je Zapad.

Naša politička kultura zaražena virusom demokratskog deficita ohrabruje te nepotističke geste, ovu užasavajuću privatizaciju javne sfere. Daleko smo od kolektivnog gađenja spram onih koji pristaju biti dio nepotističko-lojalističke hobotnice, naprotiv, sa samorazarujućom snishodljivošću pušimo i perifernim pipcima te hobotnice a kamoli Glavi kojoj su lojalnost i odanost sve i nagrađuju se visokim pozicijama u Upravi.

Nešto je, očigledno, duboko pogrešno u zajednici koja slavi bračni par što je od naše zemlje napravio svoju privatnu državu. Zar neko, bilo ko, može dati glas političkoj organizaciji čiji predsjednik svoju suprugu postavi za direktoricu jedne od najvažnijih javnih ustanova u zemlji! Sve iza toga, čak da je u pitanju najs-

posobnija menadžerica galaksije Mliječnog puta, je izvan debate – primitivni argumenti o znanju, redu, disciplini... uopće ne trebaju na bilo koji način doći na red: činjenica njenog postavljenja i odsustvo etičkog imperativa koji zahtijeva da se funkcija odbije, dovoljni su da se Politička organizacija sklona takvoj vrsti nepotističkog bjesnila pošalje u svlačionicu povijesti.

Ne da neće biti poslana u alternativnu historiju, nego će nakon sedmog Kongresa koji će po najavi imati obilježja komunističkog mastodontskog derneka (preko 1300 delegata treba da potvrdi neupitnu organizacijsku moć, snagu i veličinu Stranke), ova porodična stranka bošnjačkomuslimanskog naroda nastaviti svoj uspon: većina medija je pod kontrolom, kritički glasovi svedeni na nekolicinu „divnih gubitnika“, stranačka mašinerija brutalno efikasna u organizaciji izbora varirajući na dobitne načine manturu – *u svojoj vjeri na svojoj zemlji*. Može im se. Uoči sedmog Kongresa, SDA u “prvom entitetu” više nema ozbiljnog protivnika.

Pokušaj da se slomi SDP u velikoj mjeri je uspio. Godinama je magistralni pravac napada na ovu stranku bio zasnovan na ideji da se SDP ne može tretirati ozbiljnom strankom dok ne napravi prodor u “Herceg-Bosnu” i Republiku Srpsku. K'o biva – kao multietnička lijeva partija morate biti prisutni u cijeloj zemlji, a SDA, kojoj su “usta puna zemlje”, vidi vraga, ne mora. Odnedavno, SDA kerberi kao glavnu primjedbu SDP-u fakturišu namjeru ove stranke da sa Našom strankom i drugim zainteresiranim organizacijama probije *mažino linije* etničkih podjela u BiH, pa se ta plemenita namjera proglašava izdajom domovine. Je li nam nakon ovakvog razumijevanja Bosne, golim okom vidljivo da je

od države za SDA puno važnije izbrisati crvenu boju iz bošnjačkog spektra duginih boja. Ako je moguće, za sva vremena.

A zelena se razmahala trećinom Bosne. Snaga naroda. U literaturi to se zove Pirova pobjeda. Pirova Bosna. Kongres ide, rahatluka nema.

/ 09.09.2019./

Kad dogovor ruši Bosnu

Kada su Čović, Izetbegović i Dodik, 11. aprila ove godine, pod prismotrom ozbiljno nezainteresiranih egzemplara zapadne međunarodne zajednice za razvoj demokracije u Bosni, ušetali u zgradu Evropske komisije na sarajevskoj Skenderiji, kako bi dogovorili unutrašnju raspodjelu *korona kredita* Međunarodnog monetarnog fonda, Bosna i Hercegovina ušla je u završnu fazu organiziranog političkog (samo)ubojstva. Kao što je negiranje genocida posljednja, trajna faza nepriznavanja masovnih i organiziranih smaknuća naroda (o čemu zorno svjedoče višedecenijske negacionističke odlučivačke strukture u Turskoj i Srbiji) tako je i potpuna delegitimacija zakonodavne i izvršne vlasti u režiji SDAHDZSNSD trojca, uz izdašnu asistenciju Brisela i drugih uspavanih metropola i institucija postliberalnog svijeta, posljednja, trajna faza destrukcije bosanskohercegovačke države. Tu destrukciju nazvat ću neologističkim pojmom *državocid*, koji ću tokom ove tekstualne argumentacije puniti sadržajem.

Ponudit ću jednu od radnih definicija državocida: to je sistematsko ubijanje same strukture države, onoga po čemu država jeste to što jeste, s ciljem redukcije državnog logosa Bosne i Hercegovine na puki teritorij ispražnjen od državnog sadržaja, sveden na isprazni bezidentitetski prostor na kojemu ni pod koju cijenu, pa ni cijenu konačne socijalne bijede sopstvenih građana, ne može egzistirati „država kao oblik života“.

Ta tendencija poprimila je snagu ozbiljne strategije koja rovari i horizontalno i vertikalno, i s namjerom i bez namjere, potvrđujući da je famozni *koordinacijski mehanizam* bio onaj instrument

čijim je usvajanjem uokvirena doktrina šokirajućeg pražnjenja Bosne i Hercegovine od svih relevantnih državnih atribucija. Politički dogovor nacionalističkih kartela izdignut je iznad zakonskog poimanja države pa je Bosna i Hercegovina, 25 godina nakon rata, i dalje *dejtonijum* sa posebnim potrebama, radikalno onemogućena da bude država uobičajenih ljudskih potreba.

Ovih junsko-julskih dana, koristeći virusni mizanscen, to trivializiranje i bagatelisanje države kao mogućeg uzornog servisa svojih građana, u potpunosti je suspendiralo Bosnu i Hercegovinu koja je postala privatno vlasništvo nacionalističke gospode koja se dogovaraju. Ideja dogovora na kojoj snažno insistiraju sva tri etnonacionalna politička prvaka materijalizirala se u tolikoj mjeri da je *etnonacionalni dogovor* zamijenio bilo kakav državni instrumentarij kao bitan faktor proizvodnje politike, čime se ČID - tri tijela, jedna glava, piša (baš kao u etnoselu "Čardaci") na naše osvajanje države i društva: kroz integralističke dionice povijesti, kroz zajedničku a neoktroiranu pučku kulturu života spram nacionalističke kulture smrti, kroz leopardovu kožu koju nismo izmislili nego smo bili leopard, kroz infrastrukturu socijalizma u kojoj još uvijek živimo, jer nacionalizam nije izgradio ništa... Sve je to danas fatamorgana spram dogovora naroda. A ideja dogovora naroda je ideja države kao fatamorgane.

Ako šta destruirati BiH sada i ovdje, onda je to dodikovsko-čovićevisko-izetbegovićevska ideja dogovora, ideja jedne apstraktne umotvorine koja neće zakon kao civilizacijsku logistiku osvajanja slobode već samo i samo dogovor izmaštanih naroda: ako nema dogovora, nema Bosne i Hercegovine.

Taj apokaliptični kondicional uveo nas je u stanje u kojemu nepristajanje na ucjene, omogućene dejtonskim ustavnim provizorijem, garantira minuciozno rastakanje supstance Bosne i Hercegovine sve s ciljem da se dođe do momentuma u kojemu više nema nikakve supstance.

Kao i hiljade drugih građana BiH, ja sam protiv dogovora etnopolitika kao jedinog načina konstituiranja države, kao njenog, nacionalizmom proizvedenog subjektiviziranog maksimuma koji se želi prodati građanima kao objektivna datost. Tu "objektivnu stvarnost", u kojoj se, na osnovu etničkog dogovora, zna šta je srpsko, šta hrvatsko a šta bošnjačko u BiH, ne vide i ne priznaju ovi ljudi neetnički građanski glasovi kao iritirajuća prepreka i frustrirajući podsjetnik vladajućim nacionalistima da njihov dogovor nije dovoljan za suspenziju države u Bosni. Nažalost, svjedoci smo da se etnički dogovor radikalizira s bolesnim uvjerenjem protagonista da samo još malo fali do realizacije svetog cilja: razoriti zajedničku zemlju tako što će Srbi glasati samo za Srbe, Hrvati samo za Hrvate, Bošnjaci samo za Bošnjake!

Sada je vrijeme za razobličenje te zamke generirane iz podmukle predpolitičke i političke nepismenosti koja kaže: pa zar sama činjenica da u BiH žive Hrvati, Srbi i Bošnjaci ne implicira način glasanja "svako za svoje" kao uzor demokracije, kao čistu političku vrlinu! Budući da nije mali broj stanovnika BiH kojima se na prvu ta zakonomjernost čini logički ispravna i politički uvjerljiva demokratska legitimacija etničkog dogovora samoproglašanih etnonacionalnih lidera, od prevelike je važnosti razbucati kriterij etnopolitičke pravde kao tinjajući oblik nepravde spram Bosne i Hercegovine i svih njenih ljudi od kojih etnopolitički menadžeri

zahtijevaju da trajno ostanu u dobu "samoskrivljene nezrelosti" koja ne dozvoljava da se u Drugom, drugim politikama, drugim medijskim i obrazovnim platformama... prepoznaju znakovi općeg dobra, znakovi uzorne netničke države.

Ako u demokratskoj državi zahtijevate da politički glasovi prate linije etniciteta, to je politički zahtjev koji se prevodi u ideologiju krvi i tla, pa, ako ga poopćimo, znači da u svakoj demokratskoj državi građani trebaju glasati za stranku koja je krv i tlo; taj princip markiraće kulturnocivilizacijske i političke linije podjele i u Francuskoj, Njemačkoj, Holandiji, Švicarskoj, skandinavskim zemljama... svako će dobiti svoje Herceg Bosne, svoje Republike Srpske, svoje Bošnjačke Republike u zajedničkoj državi. Snažno insistiranje na etnopolitičkom dogovoru koji je intenziviran u ovoj *covid godini* uvod je u brutalni politički pad, u postfašizam kao radno ime naše nacionalističkošovinističke političke egzistencije u kojoj biti npr. Bošnjak znači nemoći biti liberal, socijalista, komunista, čak ni konzervativac. Za bijedni predrasudni srpski i hrvatski nacionalizam Bošnjak može biti samo musliman a u psihoanalitičkom transferu desničarskog ludila ta divna atribucija reducirana je na neprijateljsku apstrakciju što je potreban i dovoljan uvjet da se bude protiv BiH kao zajedničke netničke države koja može imati briljantno transetničko i multietničko društvo. A za probuđeni bošnjački nacionalizam Srbi i Hrvati mogu jedino biti bosanski pravoslavci i katolici (samo što oni ne znaju da su samo to!) i tek kroz tu i samo kroz tu egzistenciju Bosna jeste i njihova domovina.

Eto, to čuči u našem korporativnom etničkom postfašizmu čija konačna posljedica, ako ne dođe do promjene političke kulture,

može biti trajni *status quo*, trajna dogovorna politička zajednica, ispod radara zakona. To živimo sada ali frustrirajuće je znati da ćemo to nastaviti živjeti. Izuzev, ako ne proizvedemo uvjete za nenasilni a radikalni politički konflikt koji sve aktere društvene igre izvodi na čistinu. Pa, “izađimo u polje”.

U okviru etnonacionalističke paradigme vladanja koja je dominirajuća u Bosni, nemam ništa efikasno protiv *etnoklepto dogovora*, ali ga ohrabrujem, ako on u politički prostor izvodi sve nacionalističke aktere kao aktere zajedničkog plemenskog dogovora protiv kojeg ustaje (jer je protivnik jasno lociran) legitimna neetnička, transetnička i multietnička snaga svih građana BiH koji umjesto etničkog dogovora kao načina pražnjenja naše zajedničke države od korisnog građanskog sadržaja, zahtijevaju razvoj bosanskohercegovačke države i njenog društva.

Od prevelike važnosti za dalji razvoj Bosne i Hercegovine iznad limita etničkog dogovora, je povratak SDA u punom kapacitetu sebi i svom nadahnjujućem etnoreligijskom izvoru te da se prestane miješati u građanstvo kao političku ideologiju koja je od ove stranke udaljena otprilike onoliko koliko je od predsjednika Trumpa udaljena istina. Pokušaji SDA da u svoj ideološki okvir ugradi građanstvo kao politički koncept je najinfantilniji i najnevjerovatniji način uništavanja Bosne i Hercegovine: Možete li dalje od pet prsta jedne ruke nabrojati građane BiH s lijepim neorijentalnim imenima koji će podržati gradnju građanske BiH u režiji SDA? Može li “bošnjačka javnost” uopće percipirati da je “osvajanje građanstva” u maniri Izetbegovićeve političke opcije siguran i pouzdan indikator da je nacionalna podjela BiH, odnosno ovo što imamo danas, naša izvjesna i trajna budućnost?

I mogu li građani BiH uvidjeti da je SDA na braniku građanske Bosne, kriterij istog vrijednosnog ranga kao da SNSD i HDZ kažu da su za Republiku Bosnu i Hercegovinu. Dakle, cilj je da sve ostane isto, da etnički dogovor bude krovni princip, nadilazeće načelo države koja tim krovnim principom polako gubi temelje.

Da bi građani BiH izgradili minimalne uvjete za državu koja će nadići karakterologiju bezdržavnog prostora, SDA mora biti kao HDZ i SNSD. Kao što su njihove politike samo i samo etničke i politika SDA mora biti samo i samo etnička. Kada bi SDA javno saopćila da je kao najuticajnija stranka bošnjačkog naroda odana etnonacionalnom dogovoru sa vodećim strankama hrvatskog i srpskog naroda u BiH, da se, bez građanske mimikrije, vraća u punom kapacitetu politici etničkog dogovora, da briše iz svog programa iluzije o građanstvu kao prodor nečastivog, dakle, kada bi SDA saopćila da se u punom kapacitetu vraća na svoje izvorno političko vrelo a to je bez sumnje etnički dogovor kao prvi i posljednji princip, Bosna i Hercegovina, oslobođena ketmenstva te važne stranke u svojoj modernoj historiji, mogla bi proširiti kapacitete građanske borbe.

Tek tada oslobađa se politički i kulturni prostor za snažni opozicioni front bosanske Bosne mimo SDA (koja nastavlja da se etnički dogovora na dobrobit bošnjačkog naroda kako zna i umije); tek tada otvara se manevarski prostor za četvrti politički i vanpolitički blok koji uključuje aktere iz cijele BiH, tražeći saveznike u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, bez bilo kakvog postavljanja uvjeta bilo koga bilo kome, osim prethodnog uvjeta na koji svi uključeni akteri unaprijed pristaju: da se umjesto države kao

dogovorne strukture, država izgrađuje kao zakonska struktura.

To je, u mome uvidu, politički uvjet svih uvjeta; to je onaj način politike u kojem se konstitutivnost naroda kao dio našeg političkog naslijeđa transformira u alat građanske političke zajednice; alat koji ne straši nego gradi jer, ako objektivno promovimo našu stvarnost, vidjećemo da je komunistički princip konstitutivnosti kao akt pozitivne slobode bosanskohercegovačkih naroda, sada transformiran u akt negativne slobode: za *etničke dogovoraše* on supstancijalno i etički ne znači ama baš ništa i sveden je na puki makijavelizam primitivnog tipa: naš krvavo ukrađeni novac ostat će u našim konstitutivnim džepovima uzornom i trajnom zloupotrebom načela konstitutivnosti naroda.

Kako je ta zloupotreba dostigla krešendo opasnim intenziviranjem etničkog dogovora, baš u vremenu neproglašenog vanrednog stanja koje živimo, stižu se uvjeti da *inkluzivni četvrti blok* proširi područje političke i vanpolitičke borbe izvan kriterija etničkog sporazumijevanja kao čina izdaje autentičnog političkog dijaloga. Mimo trajajućih dogovora triju etničkih nomenklatura leži carstvo pitanja koja delegitimišu etničko poimanje politike. Neko može postaviti pitanje: da li bez građanske prijetvornosti SDA, država ostaje nezaštićena? Ako se ta stranka suštinski pozicionira samo i samo kao etnička, da li njen potpis na konačni troetnički dogovor prevodi BiH u obezdržavljeni politički prostor tri etničke reprezentacije? Pa to imamo i sad, samo što bi takav politički akt SDA stvorio uvjete za relevantan politički konflikt u kojemu su nacionalne stranke na jednoj strani barijade, a svi drugi politički i nepolitički akteri koji državu ne žele razumjeti kao mehanički zbir tri etničke politike, na drugoj stra-

ni. Od Sarajeva do Mostara i Banjaluke, do Prijedora i Bihaća, do Zenice i Doboja, do Trebinja i Čitluka... To je ona vrsta političkog konflikta koja vodi ka međusobnom priznanju a to implicira mogućnost da se država gradi i kao etnička ali i kao građanska politička zajednica, bez korištenja sile od strane etničkog militarizma, ako u budućnosti propadne njegova statična i vječna ideja Bosne kao nedržave.

Zamislimo da na tragu željene transformacije etničke nedržave u neetničku državu, na nekim narednim lokalnim i općim izborima u BiH proširimo područje borbe sa više nego dosadnog etnicizma na pitanja koja ubijaju u pojam vladajuću bosansku nacionalističku trilateralu. I da, kao rezultat širenja političkog okvira, u što više općina, kao početak velike promjene, trijumfiraju antinacionalističke snage koje žele gradnju dobrog, mirnog društva.

Evo jednog primjera: Izvan medijskih reflektora svih ovih godina značajan broj mladih i sredovječnih žena i muškaraca grade mir. Desilo se mnogo puta da ti ljudi iz raznih krajeva naše zemlje dođu na skupove puni predrasuda, stupe pred Drugoga baš kao glasoviti srednjoškolac Ante (iz TV serijala *Perspektive*) na Stari Most. Nakon nekoliko dana druženja, ozbiljnog mirovnog aktivizma, pregalačkog rada na redukciji predrasuda, itd... zazor se pretvara u povjerenje, distanca u zagrljaj i Bosna dobija svoje ljude natrag. No, ti ljudi se vraćaju u svoje nacionalističke sredine i sva ona empatija, sav nenametljivi bosanski sadržaj koji su ponijeli svojim kućama gubi se povratkom u zajednice kojima vladaju nacionalističke strukture. Proći će najmanje godina a možda i više da ponovno učestvuju u takvim mirovnim aktivnostima i po navici i inerciji još jednom će biti uvučeni u nacionalizam kao

jedini način života. A kada bi u što više općina, ali i na srednjem i državnom nivou vlasti, relevantan rezultat ostvarile politike koje žele da takav ili sličan mirovni aktivizam ugrade u trajne politike svojih lokalnih zajednica, u obrazovne politike, prije svega, mijenjala bi se i paradigma sukoba u paradigmu mira te bi Bosna i Hercegovina postepeno stvarala uvjete za napuštanje besmislice kao što je etnički dogovor.

Da, ubijeni u pojam, ovakvo mišljenje tretiramo utopijskim, zaboravljajući da je jedno takvo mišljenje u našem susjedstvu (Hrvatska) pretočeno u političku stvarnost pa je progresivna zelenolijeva koalicija *Možemo* ušla u Sabor jedne duboko nacionalističke države sa velikih sedam mandata. Tomaševićev intelektualno-aktivistički blok je potvrdio da idealizam kada se dobro promisli i osmisli vodi u stvarnost. Nažalost, mi smo kao društvo toliko umrtvljeni da nam je vodeća aktivistička i politička disciplina čekanje, sa ustajalim glagolskim pridjevom šuti i trpi! Gdje su ti mladi ljudi koji bi ustvari trebali kroz političke stranke, civilno društvo, nevladine organizacije, škole i fakultete... transformirati filozofiju bijede u manifest građanske slobode? Hoće li konačno, sa svojih 20, 30, 35 godina... postati mlađi od mojih 55? Žele li uopće slomiti etnoklepto nitkove baš kao što je *Možemo* slomilo nesalomljivog Bandića? A sve je kupio što je mislio da treba kupiti. Računao je da mu idealisti ne mogu ništa. Kao što ČID - *tri tijela, jedna glava*, računa da može sve kupiti a organizirana religija svaku im pobunu umrtviti. O kako bi bilo dobro da je u pravu veliki Kavafi, pa da ih tu iza ugla iznenadi "tajni zvuk događaja što nailaze".

/13.07.2020./

Razarajući predrasude

Na talasu globalnog antisemitizma i islamofobije, predsjednica susjedne Republike Hrvatske razvila je arsenal retoričkih protubošnjačkih izražajnih figura koje su raskošno potvrdile značaj etničkih i religijskih predrasuda u našim krajevima, čak toliko da predrasude u velikoj mjeri konstituiraju strateške smjerove nacionalnih politika. Za nevjerovati je u kolikoj mjeri je još uvijek fantazmagorija o bosanskim muslimanima kao Srbima koji su napustili „vjeru pradjedovsku“, srce nacionalističke tame koju živo oblikuje srpska politička, kulturna i intelektualna desnica. Oživljavanje predrasudnog govora, naročito kroz socijalne mreže koje su postale jedan naročiti tip stvarnosti, klonirana teritorija divljeg nacionalizma i neočekivani saveznik šovinističkih politika, motiviralo me da u novom kontekstu propitam teze jednog teorijskog istraživanja koje sam uradio prije dvije decenije.

Okidač za oživljavanje debate o predrasudama a koje su, sada to postaje očito, važan marker proizvodnje govora mržnje, bio mi je neonacistički, individualnomrzilački grafitni atentat Adisa Pokvića na inicijalno obnavljanje zajedničkog života Hrvata i Bošnjaka u Gornjem Vakufu/Uskoplju, jer je upravo njegova mrzilačka gesta otvorila nepresušne kloake fejsbukovskotviteraškog smeća među raznim ljudima koji sebe smatraju Bošnjacima, pa će prije nego što će se saznati da je gornjovakufskom soboslikaru ime Adis a ne Franjo, njegov samoponištavajući grafitluk unaprijed biti učitani kao zoran dokaz („znali smo mi to“) kolektivnog ustašluka uskopljskih Hrvata.

Osjećam stid pred gromoglasnim govorom mržnje na socijal-

nim mrežama (prije nego što će se znati počinitelj) i pred gromoglasnom šutnjom (nakon što će se saznati ime počinioca) ali i zabrinutost zbog očiglednog rasta nacionalizma kojega produciraju bošnjačke političke, duhovne, intelektualne i kulturne elite jer je to uzelo toliko maha kao da je u pitanju srpski, odnosno hrvatski nacionalizam. Hoću kazati da bošnjački nacionalizam raste kao da je srpski, kao da je hrvatski – raste na način da se u većinskoj stvarnosti ne primjećuje kao nacionalizam. A najprimitivnije i najgore predrasude o Drugome ulaze u virtualni i u realni prostor kao stari a novi jezik bošnjačke nacionalističke imaginacije.

Nacionalistička mladež odgojena u duhu SDA etnoklerikalne mobilizacije naslijeđuje tu predrasudnost i smanjuje mogućnost Bosne. S druge strane, ta mogućnost, mogućnost Bosne, uvijek raste kada se, suprotno teoriji odraza i sistemu spojenih posuda, odbijaju nacionalistički danajski darovi srpskog i hrvatskog nacionalizma. U to odbijanje koje zaziva opstanak BiH na geopolitičkoj mapi svijeta, sigurno ne spada proizvodnja i promocija kulture koja, dok se grozi (sasvim opravdano) grafita i transparenta tipa – “Nož, žica, Srebrenica“, ne vidi ništa sporno da za antibošnjačke i antimuslimanske poruke u Gornjem Vakufu, unaprijed, bez ikakvog znanja o počinitelju, kolektivno optuži bosanske Hrvate, reducirajući ih, u podmuklom govoru mržnje, na ustaše. Protiv te i takve antibosanskohercegovačke kulture vrijedi se boriti i razaranjem predrasuda.

Zato ponovo, nakon dvadeset godina. O bošnjačkim predrasudama:

Jedan ruski pjesnik pjevao je: "Biti nasmijan, prirodan i tih, najveća je umjetnost na svijetu."

U nastojanju da bude "nasmijan, prirodan i tih", ubio se. Zvao se Sergej Jesenjin. Nije imao nikakvih predrasuda prema životu, ljudima, prirodi, kravama, kerušama... Čak je i veliku prevaru Vladimira Iljiča magijom svojih riječi pretvarao u kosmičko jedinstvo ljudi, klasa, nacija i vjera. Perzijsku civilizaciju, stranu majčici Rusiji poput zabrane točenja votke, ljubio je strasno i nježno. Ništa što je bilo drugačije nije mu bilo strano. Bio je "ateista pravoslavnog tipa" (E. Ćimić) i volio je drugo i drugačije. Rijetkost za tipsku strukturu kojoj je pripadao, a koja, po uvriježenom mišljenju, drugo i drugačije voli samo ako izgubi predznak drugog i drugačijeg.

Možda je već to prva civilizacijska predrasuda jednog orijentalno – slavenskog agnostika (a u tu ciljnu grupu, za potrebe ovog teksta, utrpavam se sa dobrim razlogom) prema svijetu slabovjerujućih. Evo me u diskursu o stereotipijama kako bih pokušao odgovoriti na važno pitanje o modalitetima i načinima baštinjenja predrasuda prema pravoslavicima i katolicima, prema Srbima i Hrvatima, kod naroda kojemu se već duže vremena onako neodgovorno i površno a faktički tačno, tepa – većinski narod Bosne i Hercegovine. Dakle, o Bošnjacima je riječ.

Do juče su bili "narod neizgovorenih riječi", "nacija na pola puta", "zakašnjela nacija" a onda odjednom, iz te nedovršenosti, njegujući kult ratnika u posljednoj deceniji dvadesetog stoljeća, prometnuli su se u "naciju koja to jeste", u povijesni subjekt jednog geopolitičkog prostora. Postali su faktor. A to zvuči nekako važno.

Međutim, skok iz tzv. "carstva nužnosti" (komunistička Jugoslavija)

u "carstvo slobode" (suverena država Bosna i Hercegovina) odigrao se po vanjskom diktatu (međunarodna zajednica) i unutrašnjoj referendumskoj volji nenaslonjenoj na oružanu silu, pa je rezultat nacionalnog buđenja bio katastrofalan: na desetine hiljada ubijenih, ranjenih, silovanih, a životni prostor reduciran do kritičnog minimuma što je opreznu bošnjačku svijest navelo na tvrdnju – ako se nastavi sabijanje nacije u srednje – bosanski tor, Bošnjaci će biti prinuđeni da spavaju uspravno!

Taj nagli iskorak u slobodu opterećenu suzama zakomplicirao je život Bošnjacima. Predrasude o komšijama koje je komunizam uredno pohranio, ili bolje reći, potisnuo u seharu zaborava, buknule su svom žestinom. Kombinirane sa temeljnom predrasudom o sebi samima koju jungovski možemo označiti kao kompleks niže vrijednosti (a koju u bošnjačkoj vizuri Srbi i Hrvati nemaju), ti arhetipski nanosi atavizma pomiješani sa egzistencijalnim strahom od "noža sa Istoka" multiplicirali su stereotipnu predstavu o krstu i križu, koja se iz dubine tradicije, iz zaklonjenih avlija, iz skučenih mahala, preselila u stvarni društveni život i postala norma jednog svijeta koji obazrivo možemo titulirati kao partijsko – religijski svijet bošnjačkih predgrađana. Predrasude su postale norme za svakodnevnu upotrebu u životu kao takvom.

Kazati u nekom SDA uredu tokom rata kako nama Bošnjacima nema života sa Srbima i Hrvatima i potkrijepiti tu poželjnu predrasudu još sa arsenalom ulazne snishodljivosti (es – selamu alejkum we rahmetullah...) značilo je nadati se egzistencijalnoj (humanitarni paket) i duhovnoj (Kuran, besplatno od kralja Fahda) koristi. Iz kakve historije, iz kakvih priča s koljeno na koljeno, potiču te predrasude, ta najmlađa pomjerena nacionalna svijest u našem zajednič-

kom bosanskom dvorištu? Pitanje je to koje zaslužuje najveću moguću pažnju jer otvara sijaset drugih dilema, nedoumica i potpitanja koje možemo selekcionirati sljedećim redom:

Jesu li "gorde predrasude" proizvod pred – rasuđivanja, dakle mitske konstrukcije? Ili su, pak, imanentni sadržaj jedne latentno nepriznate evropske duhovnosti kao što je islam? Ima smisla zapitati se i sljedeće: nije li većinski oblikovana svijest kod Srba i Hrvata o muslimanima kao "evropskim drugima", unaprijed odredila vrstu bošnjačke predrasude prema najbližem etničkom okruženju? Radi li se o onoj melankolično – koleričnoj, dakle, tužno – živčanoj a nikada flegmatičnoj predstavi o prekodrinskim ubicama turske kopiladi koji se moraju mekšati lažnim, hipokrizijskim pristajanjem na njihov nutricionistički kod: jedi svinjetinu da bih te tretirao čovjekom? Ne smijemo zaboravu prepustiti ni onu vrstu bošnjačke predrasude koja Hrvate unaprijed sudi kao lukave Latine, kao one koji milujući "cvijeće hrvatskog naroda" žele da ga sasijeku u korijenu.

Rezultanta svih ovih upita je sljedeća: bošnjačke predrasude o drugim etničkim zajednicama primarno su rezultat ukorijenjenih predrasuda tih etničkih zajednica prema muslimanima. Rekao bih da predrasude prema Bošnjacima tek treba da se rode a aktualne stereotipije koje huče iz dubina srpskih i hrvatskih laguma su dominantno kvazireligijske naravi. Tome doprinose i sami Bošnjaci, odnosno onaj oblik njihove primitivne elitističke svijesti (aktualna vladavina najgorih) koji se zadovoljava bošnjaštvom samo kao mahalskim muslimanstvom, koji naprosto vabi mitski ukorijenjene komšije da u Bošnjacima vide tek jednu religijsku skupinu i to na najružniji mogući način.

Bošnjačke predrasude prema najbližim drugim možemo svrstati u predrasude reaktivnog tipa i kao takve one su tupe, defanzivne i suviše.

Bilo bi božanski lijepo da Bošnjaci nemaju predrasude prema Hrvatima i Srbima. Ali već je to jedna vrsta bošnjačke romantičarske predrasude koja se u startu kosi sa bošnjačkom predrasudom modernog doba: mi smo merhametli nacija koja je upravo zbog odsustva stvarnih predrasuda (čuj, stvarnih predrasuda) dubinski morala upoznati svu žrtvoslovnu tugu svoje nesretne antropologije.

Dakle, već unutar jedne nacije, u ovom slučaju bošnjačke, imamo, uslovno kazano, rat jednog korpusa predrasuda protiv drugog korpusa predrasuda. Rekao bih da je to u većoj ili manjoj mjeri opće mjesto svih nacionalnih grupa. Ali, nisam siguran da je potrebno u svakoj naciji pojedinačno stvoriti "kolektivni konsenzus" o drugom. Bilo bi to ponovno nametanje predrasude o drugačijim bližnjim. U tom slučaju, moglo bi se govoriti o nametnutoj predrasudi tipskog karaktera, koja, čak i kad bi bila bolja i ljepša od prisutnih predrasuda, ne bi izbjegla zamke manipulacije.

*Zato nema druge nego živjeti svoj pojedinačni mali ljudski život, sa svjesnim pristajanjem na datost – da nije neljudski imati predrasude o drugima, ali da je najružnije ne činiti ništa da u samom sebi ne uki-
neš predrasude. Drina je kriva ali prestati je ispravljati, znači pristati na duhovno siromaštvo najgoreg mogućeg oblika. Znači pristati na građanski rat u budućnosti. Jer i ovaj posljednji rat vođen je, između ostaloga, zbog tipskih predrasuda o drugom koje je inteligencija u sva tri naroda uglavnom odbila da mijenja. Naprotiv pothranjivala ih je.*

Jedna od tih stereotipnih predstava je i ona o pravu na tuđu zemlju i tuđi dom koja se generira iz kmetovsko – begovskih nesporazuma u prethodnim stoljećima. Neki Bošnjaci na besmislenom fonu begovske krvi sustavno razvijaju predrasude o Srbima kao raji, proleterijatu, kmetovatu, i tako indirektno učvršćuju onu vrstu srpske nacionalne svijesti koja još uvijek vrši “istragu poturica”. Isto tako, naročito nakon hrvatsko – bošnjačkog rata, među Bošnjacima se učvršćuje nova predrasuda o Hrvatima koja se u krajevima gdje je sukob dvije nacionalne vojske bio brutalan, može gotovo opipati. Tu predrasudu možemo uslovno i ezopovski kazano “uhvatiti” ovom animalizacijom: zmija koja se predstavlja kao gušter, a ne zna da onaj koga je druga zmija ujedala i guštera se boji, ma koliko gušter na javnoj ravni iznova regenerirao svoju karitativnost. Odvratna je ova predrasuda o naciji – zmiji, ali njenu historijsku važnost obara činjenica da je ipak riječ o stereotipiji regionalnog a ne nacionalnog karaktera.

Isprepletenost predrasuda o sebi i predrasuda o drugim svojevrsni je zaštitni znak bošnjačke skolastike. Pod tom sintagmom podrazumijevamo napuštanje onoga što vidimo sopstvenim očima i mislimo sopstvenim glavama i prihvatanja onog što je mitsko, nedokazivo, dogmatsko, navodno neupitno. Ne možemo obarati glavu pred dokazima koji svjedoče da fluidni bezpredrasudni duh Galilea Galileija (ipak se kreće!) i Karla Poppera (niko unaprijed nije u pravu) kopni na prezentnoj magistrali bošnjačke duhovnosti i ustupa mjesto ideji zatvorenog društva, ideji makadama. A makadamom malo ko hoće da se vozi, pa u takvoj bošnjačkoj futuristici ne bi bilo mjesta za upoznavanje drugog, ne bi bilo šanse da se ocijeni jesu li hrvatske i srpske predrasude o Bošnjacima konačno okopnile i jesu li Turci postali lijepi kao labudovi.

Govor o općim kategorijama je opasan govor. Istovremeno, poopćavanje izoštava sliku, provocira, traži dijalog. Zato je ideja o objektivizaciji općih nacionalnih predrasuda (koje postoje na nivou jezika, religija, institucija, itd.) hvale vrijedna. Ona čisti ljude od onog malog nacionaskog filistra koji čuči u svim ljudima, bio on "tolerantni totalitarac" ili pak soboslikar. S druge strane, biblijski izlazak u polje i ogoljeno davanje sebe drugome raspaliće one pritajene vrijednosti pa će svaki Mento Papo, svaki iskompleksirani Bošnjo postati zvijska nacija koja sjaji šerifovskom hrabrošću i uvjerljivošću, koja je kadra da se iskaže i konstituiše preko drugog bez straha od poraza, bez straha od svog vjerskog pozdrava, bez straha od straha. Ali, i bez nametanja straha drugome.

Naprosto je tačno da Srbi i Hrvati strahuju od bošnjačkog unitarizma. Ta iskonstruisana predrasuda koja svoje uporište nalazi u rigidnim bošnjačkim političkim strukturama i kvari balans zainteresiranosti za Bosnu kao domovinu svih, najbolje će se urušiti bošnjačkim pristajanjem na budućnost u kojoj Srbi neće biti vlasli, zadrigli, atavistički brđani paganskog tipa, varvari iz doba prije vremena, nekulturni protivnici tepiha i ćilima i prosti zaljubljenici svetog trojstva (luk – slanina – nož za reckonje), a Hrvati prodane duše, katolički misionari, licemjeri, šokci, ustaše, Hercegovci... Da, regionalizacija bosanskog hrvatstva na Hercegovinu je jedna od najnovijih iz arsenala bošnjačkih predrasuda koja vrijeđa kako hrvatstvo tako i hercegovstvo.

No, ipak, jedna strašna, najstrašnija predrasuda sada je prisutna u rezervnom ešalonu svijesti bošnjačkog naroda: "Srbi su genocidan narod, bez obzira na pojedince koji to nisu". Na toj matrici nema života i taj zavodljivi napjev kojim se nepravda hoće sankcionirati

na "srpski" način ("Hrvati su genocidan narod") treba, ne potisnuti, nego istisnuti iz svih pa i rubnih oblasti nacionalnog mišljenja.

Odbijanje predrasuda svjedoči o vitalnosti određene zajednice. Ako je rat protiv Bosne i Hercegovine istovremeno zadobijao i elemente rata protiv bošnjačkog naroda (a jeste) jedan od načina da se to ne ponovi je i izgrađivanje kulture otpora prema ksenofobičnim idejama koje čuče u nama samim. Ne treba razmišljati hoće li to uraditi Srbi i Hrvati, hoće li to uraditi bilo ko drugi. Prvi korak je, da parafraziram Derviša Sušića, saopćiti komšijama, čak i onima koji žive jedino od predrasuda, da je sva naša grubost samo od uvrede pomahnitala nježnost.

Za drugoga.

/ Oktobar 1999. - 12.08.2019. /

Političko Sarajevo

O pojmovnoj arhitekturi mržnje

Otišao sam na pretraživač *Google*

Trebala mi je pomoć onoga koji “sve vidi, sve čuje i sve zna”

Ukucao sam aristokratskom dostojanstvenošću (zaslužuje je moj voljeni grad) taj pojam

inducirane mržnje i nepovjerenja.

Nadao sam se da u binarnoj civilizaciji laž može nestati

kako nas je već podučio genij semiotike Umberto Eco, kazavši: “matematika je nedjeljiva, nju prati sjaj njezine vlastite jasnoće”

koja će, budući da je istina, oslijepiti laž mrzitelja

Pa će binarni ratnici svjetlosti skriveni u kodovima infosfere

svaki put kada *akrepi džahilijeta* ukucaju *notion* “političko Sarajevo”

zaustaviti svemir na jedan čas

sve dok ne prođe sva ta bijesna mržnja u vrhovima prstiju odn-
jegovanih sarajevofoba.

Avaj, bilo je suprotno:

Slapovi rezultata zaigrali su pred mojim tužnim očima

Bilo je potrebno manje od nano sekunde da deset miliona i osamsto hiljada natuknica

(u kojima se degradira jedan grad, mitski grad na Brdu, spušten u Kotlinu koja je Brdo svih svetih knjiga, u raskoši nepatvorene

mržnje od južne longitude do krajiških polja smrti, od Mostara do Banjaluke, od Zagreba do Beograda, sa posebnim žarom kod onih koje je Grad pomazao mondijalističkom prepoznatljivošću), zaspu ekran mog kompjutora fluksevima iracionalne mržnje i nepovjerenja

sa svetim ciljem nacionalističkih zombija:

za sva vremena srušiti mostove koji vode ka Sarajevu.

On ne može biti naš Pijemont

pa šta oni misle, da glavni grad zemlje zbilja bude kotlina muslimanskog nakota

Znaju li *Ti tamo u Sarajevu* da je političko Sarajevo sintagma koju smo izmislili kako bi je naknadno napunili mrziteljskim sadržajem, baš kao što je *sukob civilizacija* prazan pojam dok ga mi, globalni hantingtonoidi, evropski orbanoidi, regionalni dodikoidi i tuđmanoidi ne napunimo blasfemičnim negacijama "pobratimstva lica u svemiru".

To radimo kontinuirano, to je naša permanentna konzervativna revolucija, mi slijedimo velikane Antisarajevskog Narativa sve dok ne ubijemo Sarajevo kao ideju glavnog grada.

Najteže nam je obične ljude koji dođu u preziruću kotlinu uvjeriti da nije istina ono što vide (pa gledaj i u Sarajevu žive ljudi, imaju ruke, noge i oči, doduše vidjeli smo puno ljudi bez dijelova tijela, niko nam u školama i političkim kursevima za mladež nije rekao čega je to posljedica) nego da je istina ono što pišemo i govorimo kroz zmijske portale i za skupštinskim govornicama.

A najgori su nam ovi s-h građani što pitaju - pa zar niste Vi, naši izabrani predstavnici, političko Sarajevo sa svojim apanažama, kabinetima, savjetnicima, limuzinama zatamnjenih stakala kojima svakog četvrtka bježite iz Grada u strahu da ga ne zavolite...

Koliko gnojavih tekstova, koliko mržnje u pojmu političko Sarajevo

zasnovane na uvjerenju da je nečiji islamofobični vrijednosni sud o Sarajevu (koji više govori o subjektu vrijednosnog suda nego o Gradu) gola činjenica.

Pozivam za svjedoke sve koji mi mogu kazati - ima li još gradova u našem svijetu gdje se svaka pojedinačna netrpeljivost, nesimpatija ili mržnja spram nekog čovjeka u hipu pretvara u znamenitu, nepostojeću mržnju cijelog grada spram tog nekog čovjeka?

Tražio sam dokaze da je isti odnos prema Zagrebu i Beogradu, kao i prema Sarajevu, onih naših pesnika koji doživješe napade beogradskih i zagrebačkih pojedinaca

Tražio sam dokaze ali ih nisam našao.

U Zagrebu i Beogradu uvijek mrzi ta i ta konkretna osoba u Sarajevu kada jedan mrzi, jedan postaje cijeli grad.

Zašto je to tako, recite sinje kukavice?

Oglasite se recimo Vi koji ste živjeli u centru centra Sarajeva, primjera oglednog radi, tik pored Katedrale, bili ste u gradu još neko vrijeme dok su vojnici Apokalipse ubijali građane Sarajeva snajperom, granatama, modifikovanim i nemodifikovanim bombama,

postojala je realna mogućnost da budete ranjeni ili ubijeni, jer nije moguće raspoznati ko je Vladimir a ko Muhamed na Ferhadiji tog ratnog ljeta, ali bez obzira na moguću sopstvenu smrt, nacionalistički pisci traže opravdanje za zločin

Političko Sarajevo figura je opravdavanja počinjenog zločina nad Gradom:

Na koje političko Sarajevo misli član državnog predsjedništva dok sjedeći u političkim institucijama Bosne i Hercegovine u Sarajevu, k'o navijen, na dnevnoj bazi, otkucava svoj politički kredo: nećemo dozvoliti da političko Sarajevo i tako dalje i tako dalje i tako sebično i anahrono?

Ne znam na koje Sarajevo misli gigant antibosanske srpske politike u Bosni, bilo bi mu bolje da manje sluša nacionalističke akademske karte i da zaziva pojavu srpskih akademika koji znaju da je svaka antibosanska politika u biti antisrpska, ali hajde majčin sine prodaj ovu geopolitičku ideju jednom tipu društvene svijesti koji je obilježio teren svog poraza kao teren pobjede, oduzimajući svim građanima BiH (onima koje predstavlja i onima koje ne predstavlja) pravo na pola zemlje.

Ne znam na koje političko Sarajevo misle svi Ti utkani u milione mrzilačkih tekstova o Gradu čija svjetlost sjaji u pjesmama najvećih svjetskih pjesnika

Ne znam zašto se još nisu umorili, valjda su uvjereni da će ONO što ONI imenuju političkim Sarajevom prije napraviti Zapadnu obalu nego zbiljski glavni grad od “mjesta Muhamedove i Hristove bliskosti”, računaju na to, računaju na podršku evropskog desnara, nema šanse, ja vam proročki kažem nema šanse, gradite ljubav za Sarajevo a ne strah od Sarajeva, on svoje dobre dionice ne može potrošiti ni uz milione pojmovi mržnje, čak ni onda kada je u samom gradu na vlasti najgora od svih.

Čemu sve to, svih ovih godina? Odlučio sam da se prestanem praviti organizirano naivan i jasno saopćim: Razlog svemu tome, svoj toj proizvodnji krivde za jedan grad više je nego jednostavan: upiranje prstom u osobu a ne u Grad ruši sve njihove političke, kulturne i simboličke koncepte, pojeftinjuje intelektualizam antisarajevske retoričke gozbe, skriven u eufemizam brige za probuđene nacije kojima Sarajevo ne dozvoljava emancipaciju. Mogao bih mirne duše reći da je prije obrnuto ali neću, nego ću objektivizirati ključni motiv ove pesme u prozi.

Objektivizirat ću debatu o političkom Sarajevu, jer ovo redanje riječi neko može potpuno opravdano smatrati nedopustivom subjektivizacijom. Šta ću uraditi, kako ću objektivizirati pesmu?

Kao što je Prever otišao na pijacu roblja i baš na toj pijaci neslobode nije našao svoju ljubav, ja sam ponovo otišao na stranice onoga “koji sve vidi, sve čuje i sve zna” i prvo sam ukucao pojam politički Beograd.

Tako mi neznanog junaka na Avali, ničega što bih mogao kontekstualizirati i komparirati s političkim Sarajevom nema.

Od dvadeset dva miliona i devetsto hiljada rezultata (!) nijedan se ne odnosi na politički Beograd u smislu političkog Sarajeva. Nema sintagme, taj pojam drukanja uopće ne postoji, nema u srpskom jeziku političkog Beograda shvaćenog kao mrziteljski pojam nekog subjekta.

A onda sam ukucao pojam politički Zagreb i - ko želi biti milijunaš? - Četrdeset osam miliona i osamsto hiljada rezultata (!) ali nigdje ničega o političkom Zagrebu što bi bar podsjećalo u naznakama na figuru političko Sarajevo. Da nije rezultata koji se odnosi na moj tekst (*Politički Zagreb i političko Sarajevo: Šta da se radi?* <https://www.tacno.net/deblokada-uma/461461/>) Zagreb atribuiran namjernim pridjevom politički ne bi postojao kao pojam u svijetu interneta.

Šta nam to kazuje, odakle takva apsolutna diskrepanca u proizvodnji pojmovne arhitekture? Bit će da je u pitanju velika zavjera protiv Sarajeva.

Ali ne iz Sem Osmanagićevog i Ickeovog registra.

Organizirana, precizna političko-medijska zavjera. Godinama, mjesecima, danima...

Znalačko proizvođenje diskursa.

Ko nameće diskurs proizvodi stvarnost.

Jeste li primjetili kako se odomaćio pojam političko Sarajevo?

I ne znači ništa lijepo.

Stvarnost grada iz kojega je isisana supstanca metropole

Kamo dalje, rođače?

/10.08.2020./

Ustaški uzrok i partizanska posljedica

U subotu, 16. maja, Sarajevo je, kao grad koji to još uvijek očigledno može, svjedočilo dvjema istovremenim, oprečnim egzistencijama. Jedna je, na široko postavljenoj antifašističkoj platformi (koja je uključila kako one sklone nijansiranom tumačenju i razumijevanju bratoubilačke povijesti, tako i one koji svijet motre samo u crno-bijelim kategorijama našega Dobra i njihovog Zla), zahtijevala suočavanje sa uzrokom, zločinačkim ustaškim režimom; Druga, crkvena egzistencija, preskačući uzrok, bavila se, kao i svih ovih godina, posljedicom, nemajući snage za uzročnost, iako je upravo uzročnost (Bog) mjera svih stvari u beskrajnim prostranstvima crkvene dogme. Institucija, sazdana od principa kauzaliteta, zaobilazi uzrok u širokom luku, što kod ljudi sklonih "logici moralne argumentacije" u tumačenju povijesti (ostavimo po strani ostrašćene ideološke pretorijance) proizvodi pitanje - da li je *partizanska posljedica* (vini i nevini ubijeni ljudi u ustaškoj orgiji instrumentalizacije sopstvenog naroda za potrebe organiziranog bijega najvećih zločinaca u modernoj hrvatskoj povijesti) nastala sama od sebe, kao ahistorijska, ni sa čim povezana djelatnost? Da li je Bleiburg poljana bez prethodne historije? Budimo precizni: zločinačke historije ustaškog pokreta kao ubilačkog stroja Židova, Srba, Roma, Hrvata, Bošnjaka i drugih ranjivih grupa? Naravno da nije.

Ako šta u prethodnih tridesetak godina *izbacuje iz cipela* ljude koji pokušavaju što objektivnije motriti našu tešku zajedničku južnoslovensku povijest i ako šta onemogućuje zbiljsko pomirenje, onda su to travestije apstraktnog govora o miru, bez snage da

se vrata mira otvore, u ovom slučaju, konsenzualnom crkvenom osudom ustaša kao antihrvatske (a ne hrvatske) vojske, kao vrlo konkretnih jahača apokalipse. U sferi mog vjerovanja, koje može biti naivno - a jesmo li ikada bliže istini nego kada smo naivni? - takva gesta, ne samo da bi otvorila nove kreativne puteve izgradnje mira, već bi olakšala i zagriženim "ljevičarima" crno-bijele slike svijeta da prihvate Titove partizane kao ljude koji su, iako jedina vojska između Triglava i Đevđelije koja se približila suncu, ipak ubijali nedužne.

Taj uvjet je potreban, kako bi se iz registra antifašističke interpretacije poraženih fašističkih pokreta i na ovaj ili onaj način njima pridruženih civila, makla neselektivna figura *nema nevinih* i kako bi zbiljski smisao zadobila važna mirovna intervencija franjevačke provincije *Bosne Srebrenje*, u inače neočekivano grubom, lojalističkom i nepotrebno agresivnom saopćenju *male braće* povodom sarajevske *blajburške mise*: "Ne smije se dopustiti da ratno nasilje preraste u povijesno nasilje nad nekom stranom zaustavljajući tako povijest u njezinom toku i onemogućujući da se dogodi nova, bolja budućnost."

Bez toga, bez priznanja "primarnog grijeha", (a primarni grijeh je zločinačko nasilje) teško da ćemo prekoračiti "zamrznutu sliku povijesti" koja se reproducira kao trijada neprijateljskih narativa. Kako da očekujemo suočenje Srpske pravoslavne crkve (SPC) sa svojom kolosalno nečasnom ulogom u predratnom i ratnom vremenu devedesetih godina prošlog stoljeća, kada je doživjela onespokojavajući etički sunovrat afirmirajući matrice kulturnog nasilja koje su izvođači radova na terenu mogli doživljavati i doživljavali su kao legitimnu dozvolu za ubistva, ako ave-

ti Drugoga rata još nismo spremni jasno uokviriti u odnos uzrok-posljedica?

Kako da se Islamska zajednica (IZ), čiji su vjernici pokošeni kao snoplje u posljednjem ratu protiv Bosne i Hercegovine, suoči sa tamnim mjestima svog “nesporazuma s Bogom”, ako to suočavanje izostaje kod snažnijih entiteta religijske moći u evropskoj duhovnoj trajektoriji?

Naravno, prevažno je kada se u svim našim crkvama i vjerskim zajednicama pojave ljudi koji (iako pripadnici uzročnih struktura) djeluju po Wittgensteinovom principu - vjera u uzročnost je praznovjerje - jer ne mogu dočekati da njihove ključne religijske vođe konačno prihvate uzročno-posljedični poredak stvari i u interpretaciji masovnih zločina, pa hrabro prekoračuju granice institucionalne šutnje o sopstvenom grijehu i kažu - da, moja crkva je iznevjerila Boga! Ali, to su uglavnom autsajderi, suočeni s nerazumijevanjem svojih institucija, koje ih “žive kopaju”, koje će ih “institucionalno zapamtiti” i u strahu od gubitka privilegija degradirati, jer tako to traži nacionalna politika kojoj su vrhovi religijskih zajednica odani do granica neukusa.

Da, sada bi oni koji se mogu prepoznati u ovim persiflažama, mogli postaviti pitanje - zašto se ove naporne intelektualne individue bave vjerskim zajednicama kada nisu dio našega svijeta? Ali, tu zamku konačno treba prevladati. Povratkom religije u javni život, njenom radikalnom deprivatizacijom u našim postateističkim krajevima, uklonjene su ekskluzivističke prepreke; inkluzija religije u javnost, traži i inkluziju javnosti u religiju, što svih ovih godina ohrabruju i najprestižniji intelektualci - te-

olozi, zazivajući religijske zajednice kao otvorene, pluralne teritorije a ne kao zatvorene zajednice monaha. Važno je naglasiti da se ova upućenost sekularne javnosti i religijskih zajednica jednih na druge tiče pitanja koja tangiraju obje strukture i generalno ih zovemo politička pitanja.

Tako se i subotnja sarajevska misa otkriva kao političko pitanje *par excellence* (pa zaboga sve je započelo političkom intervencijom predsjednika Sabora Republike Hrvatske!) pa bi, baš u političkom kontekstu, bilo od neprocjenjive važnosti za jedan novi mir na bosanski način da buduće *blajburške mise* započnu sjećanjem na Uzrok i molitvom za ubijene stanovnike bivše endehazijske marionetske tvorevine, kojima je, na pravdi Boga, presudio ustaški režim.

E sad, za ovakvo nešto potrebna je “moralna mašta” na svim našim stranama. Šta podrazumijevam pod tom sintagmom koju pozajmljujem od jednog kršćanskog znanstvenika? Moralna mašta uključuje nove, kreativne pristupe najtežim pitanjima koja opterećuju zajednicu s ciljem da ta pitanja prestanu opterećivati zajednicu.

Ako sve nakon sarajevske majske subote ostane isto, ako se rovovske bitke nastave, ako bilo koja etnonacionalna zajednica s razlogom ili bez razloga osjeti strah, ako samoljublje, inat i ideološke fantazme ostave ključne aktere društvene igre zarobljene u svojim početnim pozicijama, ako izostane razgovor između projiciranih konfrontacijskih subjekata, ako na lijevoj strani ideološkog spektra trijumfuje dogmatski antifašizam pun novih, starih predrasuda, sa žezlom etičke superiornosti u rukama i statičkim razumijevanjem lijeve ideologije koja se ne miče

dalje od odigrane historije, neće doći do promjene koju, vjerujem, mnogi odgovorno zazivaju: potrebe za suočenjem sa sopstvenim zlom, prije svega, na način koji poštuje obrazac pravde.

To je onaj obrazac koji još uvijek radikalno izostaje u redovima svih Crkava i religijskih zajednica, pa tako i konkretne, naše Katoličke crkve. Ali, taj obrazac pravde izostaje i na antifašističkoj strani ako, kako tvrdi talijanski povjesničar Traverso, “jednostavna moralna osuda ‘fašističkog’ čina... (u ovom slučaju stravičnih zločina ustaškog režima nad sarajevskim Jevrejima, Srbima, Romima i ostalima) ostaje površna i neučinkovita, jer ne zahvata prirodu problema”.

A priroda problema je takva da nas čeka dugi put do okončanja antisemitizma, ekstremnog desničarenja, islamofobije, straha malih zajednica da mogu izgubiti svoj komad raja... Čeka nas dugo putovanje u budućnost u kojoj se neće sknaviti groblja Drugih, u kojoj će naslijeđeni načini mišljenja i djelovanja biti zamijenjeni stvaralačkim gestama koje su s onu stranu razdora i trijumfalnog negacionizma.

Treba nam maštoviti antifašizam koji prekoračuje dosegnute granice, koji će raditi na stvaranju socijalnih i obrazovnih uvjeta da, primjera radi, katolička mladež u Mostaru jednoga dana počinje čuvati Partizansko groblje od neoustaških grafitno-rušilačkih ofanziva smatrajući to moralnom gestom visokog vrijednosnog nivoa; treba nam antifašizam koji ne zatvara raspravu u prošlost, koji pokazuje snagu okupljajućeg širenja, koji će stvoriti društvene i kulturne uvjete da proizvodnja rata bude zamijenjena proizvodnjom mira.

To ne može ići po obrascu *mir, mir niko nije kriv*. Ali, ne može ni po obrascu da je neko 100% u pravu a neko drugi skroz u krivu. U takvoj kulturi nema debate ni progresa. Antifašizam zahtijeva debatu i progres. Sjećam se kako je veliki Nelson Mandela, u jednom javnom predavanju narodu Irske, (jedne, poput Bosne, komplikovane države) kazao: *“Kada nasilje postane preovlađujuće, bespredmetno i naizgled nerješivo, tada izrecite neizrecivo, mislite nezamislivo, promijenite svoje nepromjenjive stavove i razgovarajte. Može se dogoditi čudo.”*

Čudo kritike ustaškog režima i fašizma kao takvog od strane onih koji to nikako ne mogu prevaliti preko usana, jasno, razgovjetno, bez eufemističkih eksurzija u ugodu apstraktnih bezličnosti. Čudo priznanja zvaničnog Zagreba da je nad Srbima u Drugom svjetskom ratu izvršen genocid.

Čudo priznanja zvaničnog Beograda da su srpske nacionalističke formacije i režimi izvršili genocid nad bosanskim Muslimanima /Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu i posljednjem ratu protiv Bosne i Hercegovine. Čudo priznanja zvaničnog Beograda da je izvršio ratne zločine i zločine protiv čovječnosti u Hrvatskoj, nad građanima Hrvatske. Čudo priznanja Zagreba da su u oslobodilačkoj ofanzivi, neki pripadnici Hrvatske vojske počinili zločine nad Srbima a Tuđmanov pobjednički režim participirao u egzodusu hrvatskih Srba iz njihove domovine.

Čudo priznanja Sarajeva da su u odsudnom odbrambenom ratu počinjeni zločini od strane paravojnih postrojbi ali i pripadnika regularne bosanske armije nad nedužnim građanima srpske i hrvatske nacionalnosti...

Čudo priznanja Zagreba i HDZ-ovog Mostara da je nad hercegovačkim Bošnjacima vršena sustavna tortura, zločini i ubistva kroz sistem koncentracijskih logora ili na neki drugi način tokom posljednjeg rata protiv Bosne i Hercegovine.

Neka moguća čuda sam sigurno izostavio ali ne zamjerite, nema zle namjere.

Sva ova čuda (govorimo o moralnoj, ne o pravnoj sferi) mogu biti rezultat sistemske afirmacije inkluzivnog, neideološkog anti-fašizma. A on dolazi s razgovorom. Koji, ustvari, još nije započeo u našim zemljama. Mandela je u zatvoru proveo 20-ak godina da bi ga režim aparthejda čuo, da bi konačno imao uši za njegove riječi. Mi u Bosni, uglavnom i još uvijek, nemamo uši za tuđe riječi. Da li ih imamo nakon Velike Subote?

Velika bi stvar bila da posljedica sarajevskog *procesa civiliziranja* dva ipak suprotstavljena narativa, bude izdizanje na novu, višu kotu međusobnog razumijevanja po temeljnom obrascu logike i etike: da uzrok uvijek ide prije posljedice! Naravno, s uvjerenjem svih aktera, da je odlazak u daleku povijest i traženje opravdavajućih uzroka u dalekoj povijesti samo način da se banalizira živa stvarnost.

A živa stvarnost je dejtonska država koja ove 2020-e “slavi” 25 godina proizvodnje sopstvenog smisla. Još uvijek ga nije pronašla, između ostalog, i zbog suprotstavljenih povijesnih naracija koje su u subotu započele novu dionicu rješavanja. Meni se čini da izvan zidina dejtonske kleptokratske države, u kojoj do sudnjeg dana nije moguća promjena, nama treba jedan veliki, megagigantski razgovor istomišljenika i neistomišljenika o budućnosti

zemlje. S nadom da, za razliku od političara, možemo ponuditi novi društveni ugovor. S antifašizmom kao podrazumijevajućom, ali ne u nos ubadajućom vrijednosnom odrednicom, koja, uvažavajući prošlost, ipak dolazi iz budućnosti.

Koja može biti samo zajednička. Ako nije zajednička, nije budućnost, već vječito vraćanje istog. Onog istog koje je pokosilo ovu zemlju i 1941-e i 1992-e. Klanje kroz gusto granje. Nikada više, nikada više.

/18.05.2020./

Zašto je uopće Bosna a ne ništa

Veliki njemački filozof Martin Heidegger završit će 1929. znamenito pristupno predavanje na Univerzitetu u Freiburgu pitanjem svih pitanja: “Zašto je uopće bitak, a ne naprosto ništa?” Devedeset godina poslije primoran sam da variram ovaj ontološki upit ljubavnika leđi Arrent lokalnom redakturom: zašto je uopće Bosna a ne naprosto ništa?

Relevantnost ovog pitanja proizilazi iz težine moderne bosanskohercegovačke povijesti, koja nas, u različitim dionicama, ali uvijek sličnim rušilačkim intenzitetom, podsjeti kako je Bosna jedan od rijetkih političkih entiteta svijeta koji se stalno dovođi u pitanje, bez obzira što ista ta povijest raskošno svjedoči da zemlja ne može biti dovedena u pitanje. Budući da najgori, iz decenije u deceniju stropoštavaju Bosnu u ništavilo, njih neuspjeh ne demotivira; naprotiv, bijes zbog poraza geometrijskom progresijom umnožava kapacitet zla a autori nestanka bosanskohercegovačke države sve otvorenije, bez potrebe za skrivanjem, potiču konačni pad Bosne i Hercegovine.

Budući da se to neće desiti ni u 2019-oj godini, projektovanoj za ubrzanje pada, čeka nas velika vrijednosna, politička, ideološka i kulturna bitka za spašavanje jednog načina života kojega imenujemo Bosnom i Hercegovinom.

Znakovi negacije prostiru se intenzivnije nego ikada prije, ali za razliku od prethodnih historijskih negacija, ova se dešava u vremenu kada je Bosna i Hercegovina ipak država, s priznatim i neupitnim međunarodnopravnim subjektivitetom što usporava i onemogućava njenu konačnu degradaciju i povijesnu abdikaciju.

Nažalost, to nije dovoljno za dinamični društveni razvoj i izgradnju političke zajednice koja, na razvalinama velikog rata protiv nje, uspijeva da izgradi dobro društvo, zadobijajući povjerenje i odanost svojih preplašenih, etniciziranih građana. To nije moguće, jer su pored dugotrajne političke amputacije sopstvene zemlje, sada snažno prisutne i sve druge bitne amputacije, prije svega, one intelektualne i kulturne naravi.

Dozvolite mi jedno poređenje. U osamdesetim i devedesetim godinama dvadesetog stoljeća, uključujući i prvu godinu rata protiv Bosne i Hercegovine, intenzivno je bila prisutna snažna intelektualna pobuna protiv nacionalističkih zahtjeva za podjelom Bosne a koja se očitovala u dugotrajnoj komunikacijskoj afirmaciji bosanskohercegovačkog Teksta koju su proizvodili relevantni autori, urednici, novinari, političari... dajući snažan otpor kartografiji čerečenja Bosne, afirmirajući iznova bosanskohercegovački politički i kulturni sinkretizam. Mogli bi kazati da je ta i takva *boja Bosne* bila podrazumijevajuća norma kojom se djelovalo protiv naraslog srpskog i hrvatskog nacionalizma a onda i protiv zbunjujućeg i za većinu iznenađujućeg antibosanskohercegovačkog bosanstva SDA, stranke nekakvog *muslimanskog kulturno-povijesnog kruga*, ma šta značila ta geometrijska sintagma identitetske naravi.

Kako je rat odmicao i na koncu donio rezultate koji su poraće definirali kao legitimaciju nacionalističkog nasilja, broj medijskih platformi, intelektualnih autoriteta i političkih ideologija koji su i dalje branili i afirmirali *smisao Bosne* radikalno je opao, dok se istovremeno multiplicirala intelektualna logistika nacionalizma koja je proizvela novi narativ unutrašnje Bosne: ta

država moguća je samo i samo kao dubinski rascijepljena zemlja, etnonacionalna podjela je vrhunac političke etike a svako zagovaranje Bosne i Hercegovine koje prelazi etničke i entitetske granice, bilo od koga dolazi i bilo ko da to zagovara, izraz je bošnjačkog unitarizma i nacionalizma... Cilj je jasan: trpajući bilo koji narativ o građanskoj državi u bisage bošnjačkog nacionalizma, šalje se poruka da je Bosna moguća samo kao legat tri separatna unutrašnja nacionalizma koji su podržani iz Beograda, Zagreba i Ankare.¹

To je dominirajući javni narativ pred čijim je retoričkim terorom gotovo iščezla ona energija protiv podjele Bosne koju smo imali osamdesetih i početkom devedesetih godina u našem javnom prostoru.

Šta nam ovo poređenje kazuje? Nema sumnje, potvrđuje ovovremeni trijumf onog načina mišljenja koje hoće da proizvede novu Bosnu i Hercegovinu, povijesno moguću samo kao mehanički zbir tri entiteta, kao državu koja može biti država samo ako nije država. Dakle, krećemo sa neuzorane ledine, ništa što je bilo prije integrativne naravi ne postoji ali sve dezintegrativno moramo uvažiti da bi Bosna i Hercegovina bila moguća. Men' se čini da je to bezobrazno. No, baš tako je sada i zato slijedi argumentacija

¹ Zagovaranje političkog građanstva iz ugla *bošnjačkih mladoturaka*, raspoređenih u različitim bitnim i nebitnim strankama i *think tankovima*, dubinska je negacija liberalnog građanstva, oslabujući dar najgorim nacionalističkim formacijama podržanim iz Beograda i Zagreba. Iako njihove javne naracije, za razliku od islamofobičnih nacionalističkih naracija koje su srce *mainstream* ideologija protiv Bosne, nisu dobile veliku političku podršku na izborima, medijske platforme pune predrasuda i mržnje prema islamu i muslimanima daju im gotovo mitski značaj, učitavajući i izjednačavajući njihovo manjinstvo sa većinskim stavom. Ideja je da se *menjševicima* da status *boljševika* kako bi se u korijenu spriječila bio kakva evolucija Bosne i Hercegovine u neutralnu građansku političku zajednicu. Reduktivno građanstvo matematičke većine opravdano plaši, proizvodi strah i trajno zadržava ljude na dostignutom nivou političke evolucije: samo i samo partikularnom etnonacionalnom kolektivitetu.

koja hoće da bar relativizira ako već ne može da porazi tu tiraniju divljih nacionalizama koji su u dejtonskoj državi prevedeni u pravo.

U nedjelju uveče, 23. 12. 2018. u sarajevskom Narodnom pozorištu održana je manifestacija dodjele nagrada inovativnim nastavnicima. Za mene je to bio događaj dana, čak događaj sa velikim D, kada se nastavničkoj profesiji kao jednoj od najvažnijih za svako društvo, odala veličanstvena počast, upravo ono što nastavnici zaslužuju a tako hronično nedostaje u našoj infantilnoj zajednici operiranoj od kulture priznanja.

Zasluge za ovaj Događaj idu nevladinoj organizaciji *Step by step* koja je i ustanovila nagradu za inovativne nastavnike koju su tu noć dobili najmaštovitiji, najkreativniji i najposvećeniji, iz različitih krajeva Bosne i Hercegovine. Na bini su prodefilovale nastavnice i nastavnici koji su obogatili prakse edukacije u vrtićima, osnovnim i srednjim školama. Bio sam iskreno dirnut spoznajom kako istovremeno, dok nacionalizam proizvodi "zemlju mržnje", na bini, jedni do drugih, u činu profesionalne i transnacionalne lojalnosti, slaveći razliku kao oblik jedinstva stoje zajedno građanke i građani Širokog, Mostara, Foče, Brčkog, Bijeljine, Cazina, Bihaća, Banjaluke, Sarajeva, Konjica, Zenice..., prevazilazeći svojim načinom rada *tiraniju nametnutih koncepata*, odani profesiji i zajedništvu.

Nasuprot etničkih poduzetnika identiteta koji kroz forsiranje i dominaciju kolektivističkih ideologija naprosto ne žele konstituirati pravnu zajednicu, držeći nas decenijama u statusu nižih bića, egzistira jedna druga Bosna i Hercegovina koja se bez ika-

kve posebne agende, slaveći samo život i njegov smisao, opire opresiji nacionalizma i šovinizma. Tih stvaralačkih, životnih gesti itekako ima u našoj zemlji, primjer koji sam naveo nije jedini. Nažalost, takve geste su uglavnom ispod radara i ni na koji način nisu svjesni ulog politike u izgradnju zajednice. Dapače, militaristička, patrijarhalna kultura, odnosno politika generirana iz takve ambijantnosti, geste nenametnutog zajedništva difamira, obezvjeđuje, to tamo je nešto žensko, baš kao da nam upravo ne treba “to žensko”, to horizontalno, to povezujuće, kako bi promijenili poražavajući smjer razvoja naše zajedničke države. Naprosto je nužno budjenje i prevladavanje straha.

Na političarima, onima koji su spremni da se mijenjaju i emancipiraju je velika odgovornost da prestanu ohrabrivati podjele i plemenske političke koncepte. To nije normalan put razvoja i ako ga BiH ne prevlada, od sada do vječnosti vladat će najgori po principu bolje od nas nema a gore ne može. Od silne je važnosti da se u ovoj zemlji dokine strah od Drugoga koji blokira izgradnju uravnotežene građanske političke zajednice. Sve neravnopravnosti u BiH, tokom njene historije generirane su iz drugih vrela, nijednu neravnopravnost nije proizvela građanska država, već dominacija partikularnih ideologija. Samo građanstvo nismo probali a ono se proglašava najvećim zlom.

Krajnje je vrijeme za otvorenu debatu o građanstvu koja bi uključila aktere različitog razumijevanja tog pojma kao političkog pojma. Za početak, gradnja te agore može krenuti i iz akademskih zajednica koje se snažno opiru građanskom političkom konceptu jer ga apriori smatraju eufemizmom za bošnjačku dominaciju. Npr. Sveučilište u Mostaru može biti inicijalna tačka razgovora

o građanskoj političkoj zajednici s punim pravom teorijske negacije građanstva kao nacionalizma većinske nacije. Upravo to i jeste građanstvo: sloboda svake artikulacije. Bez nasilja. Takvo nešto bi konačno bilo uvod u građanske studije, bez optužbi za mimikriju.

Iz konceptualnih razloga, kao prilog debati o građanstvu, referirat ću se na prestižnog slovenačkog znanstvenika Tomaža Mastnaka koji u jednom tekstu kaže: “prema jednoj dobro poznatoj suvremenoj političkoj maksimi, etnička pripadnost, kao i religija treba da bude privatna stvar (u smislu da joj se ne smije dozvoliti da iskoristi javnu vlast za svoje partikularističke i ekskluzivističke ciljeve). Država kao država ne može biti multietnička, multireligijska itd. Ona može biti država samo ako je neetnička, nereligijska..., itd. a ako je uspostavljena kao takva, može garantirati multikakvogod društvo jer je ona moć koja garantira (i koja jedina može garantirati) red. Očekivati da će Bosna biti multietnička, multireligijska, multibilokakva država znači brkati građansko društvo s državom. To je ono što su učinili srbijanski fašisti, to je ono što žele učiniti demokratski fundamentalisti. Ovi drugi razlikuju se od ovih prvih samo po tome što žele postojanje mnogih (‘multi’) tamo gdje su prvi stvorili jednu:(državu). Fašisti i demokrati imaju jedan zajednički osnovni princip. I jedni i drugi povezuju moć sa etnicitetom, kulturom, religijom i jedni i drugi su neprijateljski raspoloženi prema državi.”

Bosna je danas, za ključne unutrašnje i regionalne političke, kulturne i intelektualne elite figura neprijatelja, neprijateljska država. *De facto*, samo zato što postoji. To neprijateljstvo će se multiplicirati ako ne dođe do razvoja u smjeru liberalne građan-

ske države. Ako dođe, ipak će to biti povijest dugog trajanja, pa neprijatelji Bosne neće morati biti dnevno nervozni zbog liberalnog razvoja Bosne i Hercegovine. To znači da trebaju podržati racionalnu, pionirsku diskusiju o političkom građanstvu bez velike štete po njih. No, možemo li mi u Bosni uopće otvoriti čitav niz "gradilišta građanskosti" kako bi se emancipirali kao ljudi? Ili ćemo, zbog organizirane produkcije straha odustati od građanstva i zasnovati svaku budućnost na činjenici etnonacionalne pripadnosti?

Ako bude ovo drugo, to znači da ćemo do daljeg ostati nekulturni, jer za socijalnu promociju neće trebati znanje, empatija, solidarnost. Samo ime, ime kao znak.

Ipak, vraćam se tim *gradilištima građanskog* koje sve više vidimo u našoj zemlji, u mnogim našim gradovima: to je takođe naša zemlja kao što je i zemlja nacionalista. Ako oni mogu svaki dan slati svoje poruke a *anus* novinari im sekundirati, zašto i druga Bosna ne bi dobila ista prava, isti medijski prostor? U stvari, događaji kao što je ovaj iz Narodnog pozorišta, kao i drugi različiti oblici transnacionalne građanske solidarnosti, duboko skriveni u podnožje Bosne, vode me ka zaključku: *Bosna i Hercegovina postoji kroz svoje nepostojanje i ne postoji kroz svoje (dejtonsko) postojanje!*

Ovoj drugoj svjedočimo svaki dan živeći u nacionalističkom matriksu čiji vodeći muževi bez problema mogu živjeti Bosnu koja postoji kroz nepostojanje ali čim udju u parlamente eto postojeće Bosne u kojoj nema ničega: ni slobode, ni pravde, ni komšiluka, ni ljubavi, ni dobrote, samo pokvarena želja da se ne konstituiraju pravna zajednica kako bi gedže i dalje vladali ovom

zemljom. Ovoj prvoj svjedočimo svakog dana kroz običnu ljudsku produkciju naših građanskih života, kroz postepeno smanjenje straha, kroz stidljivi rast međunacionalne empatije i transetničkih socijalnih mreža...

Sve to vodi me ka, vjerovali ili ne, optimističkom kraju teksta i rješenju hajdegerovske dileme, koja je, barem na ovoj geografskoj lokaciji, riješena: Bosna, i kad nije, jeste. Sretna vam Nova godina!

/31.12.2018./

II

DEJTONSKA KLINIKA I NJENI „GARANTI“

Nacionalistička Srbija: Laž kao način života

“Nacionalista ne samo da ne osuđuje zločine koje je počinila njegova strana, nego ima izvanrednu sposobnost da za njih i ne čuje”

George Orwell

Ranih osamdesetih godina prošlog stoljeća, u vrijeme liberalizacije jugoslovenskog socijalističkog režima i prije nego što će zmaj nacionalizma na slobodarski Beograd izrigati vatru provincijalizma, intelektualnog siromaštva i bijednih predstava o srpskom suprematizmu u kulturi i politici, mogao se steći opravdani dojam da u glavnom gradu Titove Jugoslavije cvjetaju intelektualne debate čiji je cilj demokratizacija monističkog političko-socijalnog poretka, otvaranje javnog prostora za promicanje demokracije, ljudskih prava i univerzalnih ideja građanskog društva u kojemu slobodni pojedinci konstituiraju agoru proturežimskog duha a u dosluhu sa ključnim vrijednostima slobodnih društava kao što je pravo na kritiku režima i njegovih vodećih protagonista.

Upravo je intelektualna živost Bogdanovićevog Beograda, prije nego što će ga staljinističko-nacionalističkom politikom slomiti budući “balkanski kasapin”, motivirala intelektualce, novinare i aktiviste iz drugih gradova Jugoslavije, da kritički duh prestonice prenesu i u svoje komune, jer zaboga - moćno je kritikovati režim i suprotstaviti se terorizmu komunističkog jednonumlja, koje je tako snažno bilo prisutno u Bosni, a čiji su vlastodršci, dok su zabranjivali mišljenje, sebi gradili vikendice. U Neumu. Ej, vikendice! Kako smo samo bili naivni!

Vodeći barjaktari beogradske medijsko-intelektualne scene, akademici, univerzitetski profesori, kolumnisti, režiseri, novinari i voditelji osvajali su republičke javne prostore svojim razarajućim kritikama komunističkog jednogumlja, afirmacijom demokracije, prava na slobodno mišljenje, na slobodu okupljanja i kritičkog izražavanja, pa je i Sarajevo, tih osamdesetih, postalo Meka beogradske intelektualne čaršije koja se prostrla Šeherom da pomogne demokratizaciju “tamnog vilajeta”. Čavoški, guru liberalizma, Koštunica, guru demokracije, Tijanić, gigant autentičnog slobodnog novinarstva, itd. itd... svi su oni govorili, ali ništa nisu kazivali. Nisu nam kazivali da iza njihove ingeniozne, hrabre, na trenutke šarmantne vivisekcije komunističkog jednogumlja i afirmacije univerzalnih vrijednosti demokratskih društava, ne stoji ljubav za čovjeka, ne stoji ljubav za *humanum*, nego samo i samo ljubav (ako je budući zločin ljubav) za svoju srpsku naciju i njenu dominaciju.

Nije to bilo lako vidjeti, prepoznati, konotirati... Pa intelektualno uzavreli Beograd tih ranih osamdesetih privlačio je najsnažnije intelektualne autoritete iz drugih Republika a koji nisu u svojim lokalnim sredinama mogli objavljivati kritičke rasprave!

Stariji, dobro upućeni čitaoci, sjetit će se, recimo, izuzetnog mislioca iz Slovenije Tarasa Kermaunera, koji je redovito objavljivao i predavao u Srbiji a u Sloveniji je bio pod udarom represivnog partijskog aparata. Kermaunera navodim jer je od iznimne važnosti za argumentacijski niz ovog kritičkog osvrta. U intervjuu koji je sa njim, za *Sarajevske Sveske* (broj 04, 01/10/2003) vodio Boris A. Novak, ovaj žestoki, kritički orijentirani intelektualac, govorio je o tome kako je volio srpske intelektualce, kako su

mu brojni među njima bili prijatelji pa, između ostalih, navodi Danila Kiša, Svetu Lukića, Vuka Krnjevića, Dobricu Ćosića, Ljubu Tadića, Svetu Stojanovića, Vidosava Stevanovića... upoznaje nas da je više od deset godina imao udarnu emisiju na izuzetno uglednom beogradskom *Trećem programu*, da je pisao eseje za *Književnost i Književnu reč*, da se “vezao za Srbe internacionaliste, široke, tolerantne, kultivisane, elitno stilizovane...” A onda veliki šok kada sredinom osamdesetih sve se obrće na glavu i mnogi od srpskih kosmopolitskih intelektualaca postaju ono što su (navodno) negirali i prezirali; nacionalisti, uskogrudi, fanatični, nasilni... i otkrivaju se kao “patvoreni frizerski kosmopoliti”, koji su “od izrazito konciliantnih ljudi, preko noći postajali fašisti,” za čiju je, kako kaže Kermauner, intelektualnu regresiju najodgovorniji Dobrica Ćosić kao izraz provincijalnog, arhaičnog, varvarskog...

Upravo će ta šokirajuća transformacija srpske intelektualne scene i “arhaizirajuća mitologija srpske istorije” (B. A. Novak) navesti Kermaunera da u drugoj polovini osamdesetih godina prošlog stoljeća započne svoja znamenita *Pisma srpskom prijatelju* u kojima će razbucati srpski nacionalizam i postati meta raznih propagandističkih i mrzilačkih pamfleta, koji nekako uvijek krenu kad nekome podastrete istinu. A ta istina, koja se proteže do današnjeg dana je da se “oni (srpski nacionalistički intelektualci, op.a.) još uvijek ne žele suočiti sa stvarnošću svog položaja, (i) da odbacuju samokritičnu samorefleksiju. Još uvijek nisu sposobni za nju, čak ni njihovi najnapredniji pojedinci.”

Kermauner genijalno pogađa suštinu: “srpski kosmopolitizam je propao kao stvar volje koja se nije usidrla u socijalnu grupu-narod”. To jedinstvo socijalne grupe i intelektualaca u našem

vremenu došlo je do izražaja, kako kroz osvajačke ratove, tako i kroz postratne politike u kojima kosmopolitizam ne postoji ni na koji način, već se etnički prostor i duh koji "raste" na tom prostoru, gradi i servisira kao početak i kraj svega. Uzmimo za primjer Republiku Srpsku kao entitet u BiH u kojemu i dvadeset pet godina nakon okončanja rata, ne postoji nikakva politika koja nadilazi, relativizira, kritikuje politiku krvi i tla. Svaka srpska politika u RS-u je krv i tlo. Strijela vremena je zaustavljena.

Vidljiva je ta arhaizirana ideologija "srpskog jedinstvenog prostora" i u našem Danas, (baš kao da se nismo odmakli od srednjovjekovnih predstava "čija je zemlja, toga je i vjera") kroz otvaranje duhovnog bojnog polja Srpske Pravoslavne Crkve prema Crnoj Gori nakon što je Vlada bježeće Republike iz srpskog nacionalističkog zagrljaja, izašla sa prijedlogom Zakona o slobodi vjeroispovjesti.

Prije nekoliko mjeseci veliki broj političara, javnih radnika, profesora, akademika, novinara, aktivista civilnog društva... potpisalo je *Apel za osudu ugrožavanja mira u Crnoj Gori i regionu od strane Beograda*. *Apel* k'o *apel*, svakodnevno se pišu peticije u našem konfliktnom svijetu, pa su se pojavile i one koje su antipod pomenutom *Apelu* 88, zbiljski trag nacionalističke volje. Iako je *Apel* bio razuman pokušaj da se infrastruktura velikosrpskog nacionalizma urazumi (naravno, opet je izostala "samokritična samorefleksija") potpisnici su se suočili ili sa intelektualnom indignacijom ili sa neviđenom internet hajkom i bjesomučnim izljevima mržnje koji su potvrdili da bi tenkovi iz Beograda na imaginarnom putu za odbranu srpskog duhovnog prostora bili ponovo kićeni cvijećem. Čak i najrazumniji med-

ju nacionalističkim intelektualcima, čak i umjereni, naprosto je to bilo vidljivo iz interpretacija regionalnog apela za spas Crne Gore, ne mogu shvatiti, razumjeti i prihvatiti da Beograd nema ništa sa Crnom Gorom, da je ona za Beli Grad nešto sasvim drugo, odvojena supstanca, nova država, u suverenitetskom smislu daleko od Srbije kao da je na drugom kontinentu, kao da je Sao Tome i Principe.

Upravo iz tog nerazumijevanja huči logika nacionalizma koji misli da nije nacionalizam, koji traži da duh srpskog pravoslavlja ne može biti sekularno normiran, ograđen zakonom, institucionaliziran, pa ko to ne shvata on je očito protiv srpskog pravoslavnog naroda. To razmišljanje, ta nacionalistička srpska pijemontizacija suverenih država pod svoje kvaziimperijalne šape onemogućuje dovršetak jugoslovenskih ratova na jedini pravedan način: da se svaka postjugoslovenska Republika konstituirala kao svijet za sebe, pri čemu svaka Republika po sebi za sebe određuje u kakve će odnose stupiti sa drugim državama postjugoslovenskog svijeta. Ovakvo viđenje je neprihvatljivo za teritorijalno-sakralni nacionalizam i hristoslavizam nacionalističke lige postćosićevskog antikosmopolitskog Beograda koja svako dovodjenje u pitanje ove latentne agresije, prije svega prema Bosni i Crnoj Gori, smatra antisrpskom rabotom iako veće antisrpske rabote od sopstvene debosnizacije i decrnogorizacije nema. I zato je srpski nacionalizam konstrukcijska greška koja onemogućuje potpunu emancipaciju naših krajeva.

Neprihvatljivo je da i 25 godina nakon okončanja jugoslovenskih ratova, u Beogradu još nema političke stranke koja nedvosmisleno priznaje Bosnu i Hercegovinu, koja razvija politički

program emancipacije Srbije od Bosne, koja pušta Bosnu da živi sama sobom, koja priznaje agresiju Srbije i ponizno moli oprost od Sarajeva i koja poziva srpske stranke u Bosni i Hercegovini da politički relativiziraju Beograd i započnu razvoj nove srpske paradigme Bosne a koja bi cijelu zemlju tretirala kao istovremenu, zajedničku državu svih bosanskohercegovačkih ljudi. Dakle, tek kada se pojavi politički pokret koji će etički i politički materijalizirati vrijednosti i ideje Srđe Popovića, Sonje Biserko, Borke Pavićević, Dragana Stojkovića, Latinke Perović, Dubravke Stojanović, Vesne Pešić, Staše Zajović, Žarka Koraća, Dejana Ilića, Peščanika, Fonda za humanitarno pravo, Inicijative mladih za ljudska prava, itd..., i koji će krenuti u potragu za istinom, a ne za novim porcijama mita, moguća je naša zajednička politička modernizacija i ekonomski progres. Toga nema ni na vidiku i zato rastu sumnje u srpsku političku diviziju unutar antiĐukanovićevske koalicije. Srbiju, uostalom kao i Bosnu, mogu spasiti samo one politike koje ne liče na svoje narode.

Imam puno razumijevanje za umor građana Crne Gore od višedecenijske vlasti DPS-a koja je s jedne strane donijela briljantne strateške odluke za državnost Crne Gore ali je istovremeno opteretila društvo klijentelizmom, korupcijom, kriminalom. Mogu stoga da razumijem i ushićenje dijela osiromašenih crnogorskih građana eventualnim padom Đukanovićeve vlasti jer pretpostavljaju svoj goli život velikim državotvornim naracijama.

Imam velike simpatije i za nevinu projugoslovensku mladost koja u građansko-srpsko-crnogorsko-albanskoj koaliciji vidi utopijsku nadu za novi unutarcrnogorski i regionalni internacionalizam posvađane južnoslavenske braće. No, razumijevanje

ne može značiti i prihvatanje, jer bi apstrahiranje problema - da je stožerna politička organizacija antiđukanovićevske koalicije *Demokratski front*, eklatantni izraz velikosrpskog, panteritorijalnog nacionalizma, predstavljalo, naročito sa stanovišta Bosne i Hercegovine, novu dionicu naivnosti, koja bi za našu nesretnu zemlju bila neoprostiv luksuz, na koji bi se u budućnosti mogao platiti enormno visoki porez.

Zato je u smislu regionalne objektivizacije crnogorskih izbora važno postaviti pitanja koja se tiču dosljednosti: Da li je za sve nas bolji Đukanović koji se emancipirao od *jogurt revolucije* ili onaj koji je uveo Crnu Goru u zajednicu suverenih država Moderne? Da li je, na toj liniji dosljedno-nedosljedno, za sve nas bolja Biljana Plavšić koja muslimane smatra genetskim otpadom ili ona koja je na haškom sudu priznala svoju ulogu u ratnom zločinu? Samo je šteta što to golemo priznanje ne otvara čitanke u Srbiji i Republici Srpskoj kao uvod u ontološki i deontološki preokret u nemitološkom razumijevanju srpskog političkog i kulturnog života.

Hoću da kažem kako dosljednost u političkoj sferi nije roba na koju se igra kao na apriorni etički plus, jer bi onda i koalicija između Abazovića i Krivokapića bila nemoguća, ako znamo šta su govorili i kako su politički djelovali najviđeniji ljudi *Demokratskog fronta*, vodeće stranke Krivokapićeve, odnosno Amfilohijeve koalicije.

Gađenje prema korumpiranoj vlasti se politički materijalizira razvojem snažnih, nezavisnih institucija koje u konačnici mogu dovesti i Mila na optuženičku klupu, ako je krao. Ipak, je li moguća Crna Gora osim kao srpska nahija ako je ključna struktu-

ra buduće vlasti pod snažnim uticajem ljudi kao što je Andrija Mandić koji je u Skupštini Crne Gore, povodom rasprave o Zakonu o slobodi vjeroispovjesti, uputio muslimanima, katolicima i pravoslavicima nagnutim na Zapad, riječi koje smrzavaju i svojim prijetućim tonom podsjećaju na čuvene Karadžićeve riječi o nestanku bošnjačkog naroda.

Sve su te samrtne, eshatološko-zločinačke ideje odnjegovane u skriptama nacionalističkih intelektualaca čiji je mitološki vokabular opijen imaginacijama o srpskoj Bosni i srpskoj Crnoj Gori. Kada ne bi bilo te kontinuirane negacionističke imaginacije spram Bosne i Crne Gore, promjena vlasti u Montenegro bila bi radosna vijest, jer vlast valja i treba mijenjati čak i kada je najbolja. Ali koalicija za budućnost Crne Gore, zanemarimo sve ostrašćene navijačke suverenističke tekstove o ovoj političkoj mreži, naprosto je koalicija za prošlost Crne Gore, za transformaciju države (koja se od svih naših zemalja najviše približila Normativnom, Proceduralnom Svijetu) u srpsko rebro kojim upravlja teos a ne sekularni telos.

Snaga Teosa je ogromna, na kraju krajeva, stvara uvjete za promjenu tridesetogodišnje vlasti u Podgorici, ali nije na odmet podsjetiti se moćnog Siorana koji o politici u mantijama blistavo primjećuje: „Vjerska strategija uvijek će biti tananija i sumnjivija od političke strategije. Uporedite *Duhovna vježbanja* (Djelo **Ignasija Lojole**, osnivača jezuitskog reda, op.a.) ispod čijeg se ravnodušnog izgleda skriva velika preprednost, sa ogoljenom iskrenošću koju otkrivamo u Makijavelijevom *Vladaocu*, pa ćete vidjeti koliko rastojanje dijeli u ispovjedaonici primjenjivana lukavstva od lukavstva kancelara ili vladara. Što se u duhovnim

vođama jače razgorijeva žudnja za sticanjem moći, oni tim više nastoje, ne bez razloga, da je obuzdaju u drugim ljudima.“

U tom ključu valja čitati Krivokapićev odlazak Amfilohiju nakon objave rezultata. A to nije dobra vijest u 2020-oj godini, taman da su u pitanju sveci poštenja, časti i čojstva!

Kada bi vodeća srpska politička stranka u Crnoj Gori bila zasnovana na vrijednosnim izvorima koji su nasljeđe prethodno pomenutih ljudi i organizacija, dakle, kada bi kosmopolitizam a ne nacionalizam kreirao političku volju srpskog naroda u Crnoj Gori, kakav bi divan dan mogla biti pobjeda opozicione, multietničke građanske koalicije! Kakav bi to zamah bio Srbima u Bosni da se vrate Bosni, duhovno i prostorno svojoj matici, sigurno bližoj od Šumadije i Negotinske krajine. Kakav bi to bio početak kraja vladavine nacionalističkih bagri i sanjajući početak kraja nacionalnih stranaka u postjugoslovenskom svijetu! Crnoj Gori malo fali za takav emancipacijski poduhvat. Toliko malo da se čini nemoguće.

To nemoguće i u Bosni i u Crnoj Gori i u Srbiji postat će moguće kada u Srbiji vodeće mišljenje počnu kreirati mislioci vremena a ne prostora, kosmopolitski intelektualci a ne oni koji su pristali na statičnu koncepciju historije: moramo slušati apstraktni duh naroda koji neće promjenu, koji neće kosmopolitizam. I tako dolazimo do poente: lijenost nacionalističkog uma, povezana sa kulturom nerada, proizvela je vladavinu prkosnog mita o ničemu. Srpski geopolitički diskurs nacionalistički je mit u opreci sa stvarnošću i zbog te opreke nije moguće konstituirati jasan i trajan geopolitički poredak kosmopolitske orijentacije na našem brdovitom Balkanu. Hrvatski i bošnjački nacionalizam

naslijeđuju na najgori način srpsku nacionalističku matricu kao svoj uzor. Kakav kosmopolitizam, kakvi bakračići!

Lažni akademici, lažni intelektualci, lažni Evropljani, lažni ljudi... decenijama se u nedostatku duha pozivaju na duh naroda. I participiraju u njegovoj eutanaziji. Pozivajući se na ono čega nema, na narodnu volju, ne moraju ništa raditi nego izmišljati historije koje su dovele do ludih ideja, sada ovaploćenih u geopolitičkom kodu: *srpski svet*. Nova metafora starih osvajačkih ambicija. U Srbiji su uvek na ceni bili oni koji *literarnu koncepciju historije* pretpostavljaju onoj koja se odigrala. Matija Bećković pretpostavlja se Tomislavu Markoviću. Čedomir Antić Milivoju Bešlinu. Aleksandar Tijanić Srđi Popoviću. Amfilohije Radović Mirku Đorđeviću... To vam je to o čemu je mudro zborio Taras u svojim pismima srpskom prijatelju, apostrofirajući sopstvenu tugu zašto slom velikosrpstva nije shvaćen "kao šansa za evropsko srpstvo i za tolerantno hrišćanstvo".

Kako da bude shvaćen kada još uvijek najjači uticaj u Srbiji i "srpskom svetu" imaju militantni "pastirski intelektualci". S mantijom ili bez nje. Dokaz ove tvrdnje je i prošlogodišnji oktobarski sajam knjiga u Beogradu. Moram priznati da sam se prepaao te svetkovine knjiga. Tek poneka oaza slobode, tek poneki pult kosmopolitizma. Sve ostalo nacionalizam, gradiran do šovinizma. U knjigama raznim, u knjigama lažnim. Autora, izvanredno otpornih da primjete zločine sopstvene nacije. One zločine koje su pripremili svojim knjigama, separatima, memorandumima...

/ 07.09.2020. /

Čudne misli u mojoj glavi

1. U ozbiljnom napadu mazohizma odgledao sam gostovanje Ivice Dačića, ministra vanjskih poslova Republike Srbije, kod Milomira Marića na Happy televiziji, koja je još jednim besramnim uratkom potvrdila bolesnu bliskost sa ključnim postavkama propagandističke škole Trećeg Rajha. Razigrani dvojac u gotovo dva i po sata čiste gebelsovštine sa obje strane, uspio je uvjeriti sebe - a valjda i nažalost, i stotine hiljada gledalaca ovog zločinačkog vodvilja, - da na Balkanu postoji jedna samarićanska nacija na koju atakuju razne zločinačke ideologije a na vrhu te antisrpske zavjere, su glavom i bradom ajatolasi iz Bosne, zločinački eskadroni sarajevske džamahirije, eno puna ih Skadarlija, Knez Mihailova, Trg Republike...

I dok se građani Bosne i Hercegovine obdareni razumom, nerviraju zbog svakodnevne laži koja kani ponavljanjem postati istina; i dok se, "inficirani genom humora" dopadljivo i nemoćno šegačimo s pokušajima nacionalističkog Beograda da slomi i sakrije istinu posljednjeg rata protiv Bosne, uvjereni da je to nemoguća misija, zaboravljajući da političko predstavništvo BiH *de facto* ne postoji i da BiH sada i ovdje nema svog, autentičnog bosanskohercegovačkog političkog subjekta, nismo primjetili da je Dačićeva žovijalno-blasfemična predstava na Happy televiziji usmjerena na *Muslimana* kao neprijateljskog Drugog, medijski izraz jedne opasne strategije: Na talasu globalnog trijumfa neodesničarskih ideologija a koje su se snažno centrirale u pojasu srednje i istočne Evrope, proizvođači orbanovštine kao savezničku politiku balkanskih demokracija tipa Vučić i nji-

hovah vazalnih poluga tipa Dodik-Čović, stvoriti uvjete za potpun, konačnu i definitivnu političku promjenu u Bosni i Hercegovini, zasnovanu na novom narativu:

a) U posljednjoj deceniji dvadesetog stoljeća u BiH uopće nije bilo rata u kojem je učestvovala Srbija.

b) Nad Sarajevom nije izvršeno nikakvo nasilje u režiji zvaničnog Beograda. Ako je bilo kakvog nasilja, izveli su ga ili androidi (direktno stigli iz HBO serije *Vučji odgoj*) ili su muslimani sami sebe bombardovali - uvjeriti protuliberalni proruski i orbanovski svijet kao saveznika panideologije "srpskog sveta" da je upravo tako bilo. Snažno igrati na kartu antimuslimanstva, jer nema sumnje da i mi i naši desničarski evropski saveznici vidimo muslimane u Evropi kao nove Jevreje koje, ako to bude historijska nužnost, (a mi ćemo odrediti šta je historijska nužnost) treba eksterminirati. Nebitnu knjigu Alije Izetbegovića *Islam između Istoka i Zapada* proglasiti našim najjačim oružjem, dajući tom irelevantnom štivu na koje se apsolutna većina bosanskih muslimana uopće ni na koji način ne poziva, atribuciju Krunskog Dokaza zašto hrišćanski svet mora imati razumevanje za naše uništenje Bosne. Permanentno negirati da smo učestvovali u uništenju Bosne.

c) Genocid u Srebrenici najveći je teg na našem političkom tijelu sazdanom od laži. Iako smo uspjeli uvjeriti veliki dio našeg naroda da se u Srebrenici nije desio genocid, sljedeća faza je da uvjerimo naš narod i glavne centre svjetske moći da je ustvari u Srebrenici izvršen genocid nad nama. I dok se časni svet bude smijao i plakao našoj drskosti, mi ćemo to uraditi. Kroz obrazovanje, stvorit ćemo uvjete da naša pokoljenja odgojimo u Krucijalnoj Laži. To već radimo.

d) Kroz intenzivno korištenje saveznika i najnoviju političku strategiju “rektalnog alpinizma” a koju su do savršenstva razvili predsjednik Vučić i njegov banjalučki šegrt, konačno pridobiti Washington. Bez obzira na izvršenu promjenu u Bijeloj Kući koja nam vrijednosno odgovara, geopolitički i geostrateški nema promjene u američkoj balkanskoj politici, jer Amerika još vjeruje u Bosnu i njen multietnički logos i etos, što nam otežava pridobijanje Trumpa za našu stvar. Ipak, imajući u vidu samoljubljivi karakter aktuelnog američkog predsjednika nastaviti intenzivno sa “rektalnim alpinizmom” a ako ne dobije drugi mandat, prodrijeti do Bidena s ciljem poništenja njegovog ljudskog i političkog suosjećanja s Bosnom i njenim postgenocidnim društvom. Neka nam se smiju, sve za Srbiju, od Beograda do Banjaluke.

e) Teško je ali nije nemoguće na talasu recentnog antimuslimanstva uvjeriti svijet da nisu Beograd i Zagreb razvaljivali Bosnu, nego da su muslimani Alije Izetbegovića napali Zagreb, Beograd, pobili masovno ljude, napravili najgnusnije zločine.... Iako je Tokačina knjiga o gubicima u zadnjem ratu veoma korektna, bez ideoloških naslaga i uvećanja broja žrtava na muslimanskoj strani, moramo i nju gurnuti u mrak, jer ruši novi mit koji gradimo: da bosanski muslimani nisu najveće žrtve našeg pohoda na Bosnu, jer pohoda uopće nije ni bilo.

f) Ljude u civilizaciji površnosti u sve je lako uvjeriti. Pa vidite kako je Zagreb upao u mantru o konstitutivnosti naroda i uopće se ne udubljuje u politički i kulturni sadržaj Bosne, nego na osnovu organiziranog neznanja o toj zemlji boji položaj Hrvata u BiH najgorim bojama na osnovu načina izbora člana Predsjed-

ništva BiH iz reda hrvatskog naroda. To nam izvrsno odgovara, mada bi i Vučić i Dodik sve dali samo da Srbi na Kosovu budu neravnopravni kao Hrvati u Bosni, ali ne smiju to javno kazati, pa će ih ova objava iznervirati. Ipak, kao što je Dačić otvoreno rekao, srpsko-hrvatski dogovor protiv BiH mora se osnažiti, jer ajatolasi nadiru. Naravno da ne nadiru. Evo kladim se (Dačićev analitičar sam sa sobom) da preko 95% naših komšija, bosanskih muslimana, koje bezrazložno preziremo, ne zna uopće šta znači riječ ajatolah. Ali, sve za Srbiju. Milanovićevo iskakanje iz zone dobrog ukusa i primitivni napadi na Bosnu “sazada” savršeno nam odgovaraju. Baš lijep i neočekivan poklon predsjednika Republike Hrvatske. Nije na nivou dogovora iz Graza, ali stvarat ćemo uvjete da se Zoki ljuti (uvijek se nađe “tajni agent Liechtensteina”) i da za svoje nekontrolirano terslučenje optuži, a koga drugog nego “političko Sarajevo”.

Mogao bih redati još elemenata strateškog imaginarija srpskog nacionalizma ali bit će dovoljno. Sve napisano, rezultat je gledanja i slušanja gospodina Dačića, koji jeste simpatičan, prosto-dušan i iskren čovjek, čak mislim da je uvjeren da ništa strašno rekao nije, a budući da je iskren - istresao je takve predrasudne gadosti o bosanskim muslimanima, koje očito i ne tretira kao etnonacionalnu zajednicu, već kao vjersku, budući da ciljano nije upotrebljavao etnonacionalno ime te zajednice. U podtekstu njegovog gostovanja nema ništa obećavajućeg za Bosnu i Hercegovinu. Ona je moguća samo kao srpsko-hrvatska dijag-

onala lovca. Lovca, koji se pokreće na muslimansku krv. Kakav bezobrazluk, kakvo nastojanje da se okrene vektor historije i da se zajednica izložena genocidu i masovnim zločinima proglasi krivom za projektovanu smrt Bosne.

2. Nažalost, u višegodišnjoj destrukciji Bosne i Hercegovine, udarničku, negativnu ulogu odigrava i odigrao je i “bošnjačko-muslimanski politički subjekt”. Za Bosnu i Hercegovinu bilo bi od neprocjenjive važnosti da se Bošnjaci emancipiraju od svoje “stožerne stranke” i okrenu leđa političkom organiziranju na etnonacionalnoj osnovi.

Iako ima smisla sentenca da je lako biti general poslije bitke, ta misao se relativizira u znanstvenim i analitičkim istraživanjima nekog historijskog fenomena. Tri decenije od osnivanja SDA, važno je iznova postavljati pitanje o povijesnom smislu organiziranja političkog života u BiH na etnonacionalnoj osnovi. Zašto je uopće formirana SDA, kao etnonacionalna stranka političkog naroda koji nema rezervnu domovinu? Zašto je formirana kao prva monoetno stranka? Da li je uopće bilo moguće rasturati Bosnu bez prethodne organizacije političkog života na mononacionalnoj osnovi? Nacionalističkom Beogradu je bilo izuzetno stalo do tog i takvog oblika političkog organiziranja bosansko-hercegovačkog domorodačkog stanovništva.

Umjesto da se politički život u Bošnjaka organizira na apstraktnoj građanskoj osnovi, on se, političkim angažmanom Alije Izetbegovića, organizira na partikularnoj osnovi - kao da su Bošnjaci manjina u sopstvenoj državi. Iznova treba postaviti pitanje: da li je politička naivnost ili pak nešto drugo, uvjerenje SDA da je

moguće graditi BiH kao građansku državu ako se formira bošnjačkomuslimanska etnonacionalna stranka?

Puno je različitih odgovora koji zahtijevaju detaljna znanstvena istraživanja bez neukusnog podilaženja tipa - u kamen uklesanih mudrosti. Eto, baš se interpolacijom misli partikularnog političkog lidera u kamen, snaži pozicija Sarajeva kao glavnog grada sveukupne bosanskohercegovačke duhovnosti! Pa naivni naš nezavisni intelektualče, mi Sarajevo i želimo samo za sebe.

Umjesto da se sa dostignutog stepena političkog i ekonomskog razvoja u Titovoj Jugoslaviji, započne proces demokratizacije koji će isključiti povratak u predsocijalističko političko organiziranje, dakle, postojala je povijesna šansa za politički pluralizam koji sa dostignutog stepena socijalističke emancipacije, razvija Bosnu i Hercegovinu, bez povratka na plemenske kriterije, SDA, rekao bih, svjesno i generirano iz iracionalnog otpora spram socijalističkog naslijeđa, vraća BiH u oblik političkog organiziranja koji je mogao dovesti samo do ovoga što imamo: Veliko Bezglavo Ništa.

Bakir Izetbegović će nedavno u Kaknju, na memorijalnom turniru u čast Alije Izetbegovića kazati da je vrijeme herojske odbrane BiH devedesetih godina prošlog stoljeća, “možda najvažniji historijski period poslije kralja Tvrtka i Kulin bana”, ignorirajući herojsku borbu bosanskih partizana kao apsolutni događaj naše zajedničke povijesti, što dovoljno kazuje zašto je smjer političkog organiziranja otišao tamo gdje nije trebao otići.

Za *Mlade muslimane* veći problem predstavljao je nedemokratski Režim koji ih je zatvarao nego povratak u preddemokratski et-

nički feudalizam. Ali, niko ko se bavi javnim poslom ne bi trebao lične frustracije, nelagode i nepravde pretpostaviti povijesnom razvoju svoje zemlje. Ko ne može prevladati i depersonalizirati traume, onda se ne treba baviti javnim poslom i zemlju vraćati natrag u tračnice etničkog dogovaranja koje se i u našem Danas ispoljava kao politički primitivizam na dnevnoj osnovi. Poništenje partizanskog naslijeđa ili njegovo manipulativno, neiskreno prisvajanje ne doprinosi građenju Bosne i Hercegovine.

Zato je krajnje patetično, da ne upotrijebim neku težu riječ, kada i SDA i HDZ, braneći svoje političke programe, pozivaju se na ZAVNOBIH i k'o biva, upravo je ZAVNOBIH legitimacijska tačka njihovih današnjih naglašenih zahtjeva ili za državotvornost ili za konstitutivnost.

HDZ, svjesno zaboravlja da je ideja ZAVNOBIH-a procesualna ideja zajedničke konstitutivnosti - Hrvati, Srbi i Bošnjaci kao Jedno grade svoju državu Bosnu i Hercegovinu a ne u odvojenim konstitutivnim kolonama što je generički zahtjev hrvatske etnonacionalne stranke i suštinska negacija ZAVNOBIH-a. Zajednička konstitutivnost, nakon što je demontirana jugoslovenska federacija, implicira da će odgovornim političkim radom transformirajuća, procesualna a ne statična konstitutivnost, budući da je BiH sada zasebna država, voditi ka izgradnji građanske političke zajednice, jer sferi političke šizofrenije pripada odbijanje bosanskohercegovačkih etnopolitika da grade građansku državu budući da samo takva država jeste država i autentičnih (ako su autentične) etnopolitika. Svaki drugi oblik države, u transpovijesnom, epohalnom razumijevanju konstitutivnosti, implicira da BiH ne može proizvesti svoje sopstvene građane,

što vodi stavu da je Bosna samo geopolitička naplavina, *corpus separatum* Beograda i Zagreba. Zato nam ne trebaju etnonacionalne stranke.

Pozivanje SDA na ZAVNOBIH je politička mimikrija koja se da razumjeti iz analitičkog ugla (za nešto se uhvatiti mora!) i ništa više. SDA bi se morala promijeniti do neprepoznatljivosti, kao da to više nije SDA, kao da je to stranka koja je promijenila svoj povijesni izvor pa da notiramo njeno pozivanje na ZAVNO-BiH kao politički relevantno. Dodik je promijenio inicijatorsko vrelo SNSD-a odvođeci tu stranku iz socijaldemokracije u pakao srpskog nacionalizma čiji je najtužniji i suicidalan izraz ludo ponavljanje Miloradovo da on nije bosanski Srbin. Možda je lužički, ko zna. Krhko je naše znanje o lužičkim Srbima.

SDA može učiniti isto, ali u drugom, progresivnom, emancipatorskom smjeru. Ali neće, ne može i ne treba jer bi to odijevanje u građanstvo bila mimikrija, neprihvatljivo strategijsko maskiranje koje samo doprinosi daljnjem onemogućavanju produkcije građanske Bosne i Hercegovine, kako sam već tvrdio u tekstu *Kad dogovor ruši Bosnu* (<https://www.tacno.net/naslovnica/kad-dogovor-rusi-bosnu>)

Iako ne raspolazem dokazima da su obavještajne strukture srpskog nacionalizma, na talasu Miloševićeve velikosrpske agende, umiješale svoje prste u razvoj mononacionalnih političkih organizacija u Bosni i Hercegovini, na osnovu onoga što se desilo i što se dešava, da se zaključiti da su tzv. nacionalne stranke za nacionalistički, pansrpski Beograd, bile i ostale instrument transformacije agresije u građanski rat. A to nije samo pitanje

odigrane historije nego i jedno od najvažnijih pitanja konstitucije naše budućnosti.

Zato ne postoji ništa važnije u političkom životu ove trajno napadnute zemlje izvana i iznutra, od prevazilaženja političkog organiziranja na monoetničkoj osnovi. Građani BiH to moraju prevladati u duhu, umu i na izborima te poslati sve te plemenske feudalce i orijaše u dugotrajnu svlačionicu povijesti. Onda će i Dačićeve posprdne, neobrazovane, primitivne i nekulturne figure o ajatolasima i džamahiriji supstancijalno propasti a “zemlja će nam u sunce prociktati”.

(Potencijalno).

/05.10.2020./

Dodik kao metoda

U nedavnoj izjavi za vijesti *TV Prva* ministar vanjskih poslova Srbije Ivica Dačić, komentarisao je svoga omiljenog kosovskog junaka Haradinaja, osvrćući se, u prepoznatljivom nipodaštavajućem maniru, na poruke kosovskog premijera iz njegovog autorskog teksta objavljenog u *op-ed* rubrici *Washington Posta*. Nimalo ne sumnjam da će prononsirani ljubitelj Bešlićeve *Miljacke* u dernek smislu i Srbije do *Miljacke* u prostornom smislu kopati i rukama i nogama da i njegovo autorsko ime uskoro osvane na *editorial page-u* uglednih vašingtonskih novina. Ako može Ramuš može i Ivica, te izjavljuje nešto što se doima benigno, a ustvari je toliko važno, bitno i određujuće za srpsku nacionalističku politiku, da sam upravo zbog toga i započeo ovaj tekst Dačićevom minijaturom.

Reče ino-ministar Srbije, referirajući se na kosovsko bezobrazno uvođenje takse od 100% za proizvode iz Srbije i Bosne i Hercegovine, ovaj poučak: „Oni su u stvari stavili nogu u vrata s željom da zauzmu novi politički prostor – evo, odavde da krenemo, od sada su takse 100 odsto... To su blefovi i to im neće proći”. Ovo je kvintesencija politike Vučićevog režima. Iako Dačić šalje poruku o kosovskom rukovodstvu, odnosno o načinu proizvodnje politike u režiji Prištine, sa uvjerenjem pravednika koji je dubinski prodro u lukavstvo uma kosovskih političara, Dačićev poučak ustvari otkriva koordinatni sistem političke manipulacije srpskog nacionalizma cijelom regijom, međunarodnom zajednicom i Bosnom. Bosnom, prije svega.

Istaknimo još jednom tu misao koja strukturalno određuje politički i obavještajno-sigurnosni aparat Srbije i njegove parainaćice u tzv. srpskim zemljama kao što su, npr. dio Kosova i dio Bosne i Hercegovine: „***Oni su u stvari stavili nogu u vrata s željom da zauzmu novi politički prostor – evo, odavde da krenemo***“.

Dačić je ogoljeno i transparentno kroz ovu misao odslikao obavještajnu upotrebu čovjeka koji se zove Dodik i koji, od kada je postao moćni secesionistički političar u Bosni i Hercegovini a priključen na obavještajni aparat Beograda, kontinuirano, *de facto* iz sedmice u sedmicu pokušava proizvesti novo stanje, kreirati „novi politički prostor“, novi momentum od kojeg se ide dalje, sa zaboravom prethodnog, onog prošlog koje vodi u pravo a to je teren u kojemu nacionalistička Srbija i njihov prekodrinski igrač gube, pa je od iznimne važnosti proizvesti novi politički *space*, novi politički svemir od kojega ćemo dalje ići u razgradnju Bosne i Hercegovine.

Kreirajući politički prostor za manipulaciju i to na radikalno konfliktan način spram onoga sto on zove bošnjačka politika i spram Dejtona i međunarodne politike zadužene za implementaciju Mirovnog sporazuma, ovaj ruski igrač na Balkanu već godinama uspijeva nametnuti politički diskurs, proizvodeći uvijek novu nultu tačku od koje se kreće u rasprave, debate, parlamentarne konfrontacije, razgovore sa međunarodnom birokracijom, itd. itd... Ne moramo ići daleko u prošlost; već nakon inauguracije za novog, rekao bih nestalnog člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Dodik je proizveo nekoliko mikropolitčkih prostora koji su potpuno izvan konvencionalnog dohvata članova

Predsjedništva, sa idejom da politički prostor vanjske politike kao ključni sadržaj ustavnog djelovanja tročlanog gremija, zarazi unutrašnjom politikom izvan sfere legitimacijskog čina, njega boli neka stvar za legalnost i legitimnost u proizvodnji politike, sa nadom i uvjerenjem da će kreiranjem novih mikroprostora političkog uvesti relevantne aktere bosanskog gambita u svoj šesnaestorac. A već ih je uveo ako su se referirali na njegove nelegitimacijske govore i postupke, jer je sa nekoliko kreativnih gesti natjerao političke aktere da mu se suprotstave u njegovoj zoni koju je proizveo, pokušavajući odmah na startu svog novog političkog djelovanja smanjiti integrativne potencijale zajedničkog angažmana.

To nije samo iz njegove glave iako su glava, srce i politička strast najbolji instrumenti operativnog djelovanja ovog transparentnog regenta srpskoruske obavještajne zajednice te promotora pansrpske i panslavske političke klase. Jedan provincijski gigant postao je instrument nove velike igre, instrument transformacije bosanskohercegovačkog svijeta na putu ka Zapadu u ruski svijet. Dodik kao metoda.

Kada će biti odbačen od sibirskih upravitelja to niko ne zna ali trovanje Bosne Vučićev i Putinov režim nastaviti će kroz ovu prostranu slovensku dušu u kojoj ima mjesta za sve osim za Bosnu. Korisni idiot dalekih i bliskih gospodara.

Šta možemo prepoznati, koji je to metodološki instrumentarij koji koristi i koji će koristiti član Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz Republike Srpske?

Svepokrivajuća platforma Dodikovog djelovanja proizvodnja je novih razloga za konfrontirajuću zbilju, kako bi se industrija un-

utrašnjeg gađenja spram Bosne podignula na viši nivo.

Unutar tog komprehenzivnog okvira **prvi kriterij** proizvodnje novog stanja je seljenje političke moći sa sobom. Član predsjedništva države iz Republike Srpske supsumirat će i političku moć institucije Predsjednika i Premijera RS-a. Dodik, kao i Vučić (naravno i većina drugih regionalnih političara ali sada nije o njima riječ) ogledni su primjeri vladavine ljudi nad vladavinom zakona. Režimi u kojima preteže vladavina ljudi nad vladavinom zakona, historijski gledano, propadaju. Evo šta Platon, u prilog prednosti vlasti zakona pred vlasti ljudi kaže u Zakonima: “One koji se obično nazivaju upravljačima nazvao sam sada slugama zakona ne iz želje da gradim nove nazive, nego jer sam uvjeren da od toga više nego od ičega drugog zavisi i održanje i propast države. Takvoj naime državi, u kojoj je zakon podvrgnut vlasti i nema snage, državi gdje zakon zavisi od upravljača i gdje on sam nema snage, vidim da je spremna propast. Onoj naprotiv, gdje je zakon gospodar upravljača, a oni njegove slugе, osigurano je, jasno vidim, i održanje i sve blagodati, koje bogovi dadoše državama.”

Vlast jedne snažne, agresivne persone kao način gospodarenja ljudima odista je najgori oblik vladavine i golim okom možemo vidjeti da dvije zemlje u kojima imamo najintenzivnije prisustvo tog obrasca (BiH i Srbija) udarnički propadaju ekonomski, demografski, kulturno i naravno, politički. Ljudi, politike i obavještajne službe koje grade i hrane takav ambijent neće se zaustaviti. Stoga je važno uočiti i detektirati te obrasce, kako bi se postepeno pobjeđivali i tako stvarali uvjeti za trajni mir, slobodu i pravdu u Bosni i Hercegovini.

Drugi kriterij proizvodnje novog, nižeg stanja države u izvedbi Putinovog balkanskog gubernatora je dugotrajna negacija Ustava BiH kroz kontinuirano njegovanje spina – kako on samo hoće da se poštuje Ustav! Negacija najvišeg pravnog akta, uz svakodnevno uzdizanje sebe kao zagovaratelja Ustava također je oblik izgradnje Dačićevih **novih** političkih prostora, **novih** zbunjoza na koje se referiramo nesvjesni da smo već u **novom** deficitu države i društva. Naprimjer, nakon polaganja zakletve za člana Predsjedništva BiH čijim se tekstom afirmiše Ustav BiH i Mirovni sporazum sa svim svojim aneksima, uslijedila je u minucioznoj političko-obavještajnoj *spinozi* (može li ovaj neologizam od spina a da se Spinoza postmortem ne naljuti?:)) izgradnja **novih** mikropolitčkih prostora u režiji Dodikove agenture s ciljem da se od njih krene kao **novih** vrijednosti u Miloradovom osmomjesečnom mandatu na čelu državnog Predsjedništva. Zastave, prijetnje ubistvom, entitetska policija u državnom predsjedništvu kao pokušaj konstitucije nove norme... Očigledno je Dodik organizovano zaboravio kako je prijetio svim i svačim ako federalna policija uđe na teritorij RS-a radi ispomoći graničnoj policiji u migrantskoj krizi pa ne vidi ništa neustavno, nelegitimno u obrnutom transferu.

Već nakon polaganja zakletve, sve pozivajući se na Ustav, gospodin Dodik je derogirao svečanu izjavu, popišao Ustav i pozvao na ukidanje Visokog predstavnika, na ukidanje aneksa Mirovnog sporazuma kojem se obavezao zakletvom da će ga poštovati.

Najoriginalnija kontradikcija kojoj smo svjedočili u Dodikovom novembarskom preuzimanju države je njegova nekoliko miliona puta ponovljena izjava o vraćanju izvornom Dejtonu i onda

nema problema. Nanosekundu kasnije hazjajin kaže da stara rješenja ne vrijede, da moramo donositi odluke koje se tiču ovog vremena, ustvari predsjedavajući Predsjedništva BiH zaziva dakle briselsku fazu Bosne a hoće za sva vremena neku svoju imaginaciju Dejtona kao konzerviranog leša iz 95-e-, 96-e. No, to nije lupanje ko Maksim po diviziji nego ludilo u kojemu ima sistema, sve sa ciljem da se proširi manevarski prostor za dominirajući ruski uticaj u Bosni i Hercegovini ali i moguću ulazak raspolučene BiH, kao deficitarne i minimalne države u EU, ako se taj ulazak bude slagao sa ruskom strategijom za Balkan.

Ta strategija je iznimno važna, naročito u svjetlu novih konfrontacija u Ukrajini. Da li će destrukcija Ukrajine kao najvažnije zemlje za ruski regionalni imperijum značiti prepuštanje Balkana Zapadu s idejom da Zapad aminuje rusizaciju Ukrajine (što je malo vjerovatno ali Trump je čudo) ili će doći do nove geopolitičke konfrontacije Rusije i Zapada zbog Ukrajine, što bi uključilo i Putinovo korištenje balkanskih satelita za podrivanje sve labilnije transatlantske osovine, dilema je koja se ne može riješiti davanjem jednoznačnog odgovora. Jedan akademski izvor koji je htio ostati anonimn kaže: "Prilike u Ukrajini i situacija na Kosovu su takve da je dovoljan jedan metak. Traži se nadvojvoda Ferdinand, neko takvog formata da ga primi." Ipak, relevantan izvor procjenjuje da Putin, čini se, neće prvi početi i da je spremniji kontrolisati svoje agenture i *proxy-je*, jer svaki novi rat, pored ukrajinskog, nije dobitna kombinacija za Kremlj. No to ne znači prepuštanje Balkana Zapadu već korištenje deficitarne geopolitičke svijesti EU za dalje uklinjavanje u nenatovski Balkan preko raspoloženih igrača kao što je Dodik.

No kako Rusiji nije u interesu podjela Bosne i Hercegovine, prije svega, zbog daljeg razvoja pravoslavnomuslimanske sinergije u Euroaziji, Bosna i Hercegovina može to iskoristiti da se otvori Moskvi, sa Dodikom ili bez njega, uz istovremeno još jače strateško vezanje za dio svijeta gdje vladaju zakoni a ne ljudi. Crna Gora je to uradila. Makedonija će pokušati to uraditi. Bosna i Hercegovina ne smije odustati od tog putovanja uprkos isforsiranih zagrebačkih prepreka tuđmanoidne karakterologije glede Bosne. Ali to dugo putovanje na Zapad ne implicira geopolitičko statiranje dok rastu dionice Beograda i Zagreba u Moskvi.

Ideju Moskve da BiH ostane cjelovita ali samo kao mehanički zbir "srpskog i bošnjačko-hrvatskog entiteta" vrijedi čitati sa Vučićevom nedavnom izjavom kako Beograd nema kontrolu "ni nad jednim pedljom Kosova i Metohije". No mediji nisu prenijeli drugi dio poruke "ali kontroliramo 25000km kvadratnih BiH." Zabrinjava taj teritorijalni nacionalizam koji se ne smanjuje nego raste. Dodik u Predsjedništvu BiH instrument je tog Vučićevog stava sa namjerom da se RS unese u Predsjedništvo kao da BiH nikada prije nije postojala nego je prvi put proizvode dejtonske teritorijalne jedinice.

To je taj Dačićev novi politički prostor, novo stanje od kojeg polazimo, otuda takvo samoubistveno insistiranje Dodika da ga se ne atribuiru bosanskim Srbinom, jer prije RS-a ovdje nije bilo Bosne. Kakva tuga, kakva golema tuga! Prazneći Bosnu od sadržaja Dodik prazni sebe od pripadajuće geografije. Jovan bez zemlje.

To uopće nije dominirajuće mišljenje među građanima srpske nacionalnosti u BiH. Prije nekoliko dana sam razgovarao sa

tridesetak mladih ljudi iz SNSD-a. Nisam primjetio kod tog stranačkog podmlatka entuzijazam za nacionalističko debosniziranje u režiji njihovog stranačkog predsjednika. Želja za zajedništvom i porazom nacionalizma bila je vidljiva, javno saopćena. Građani BiH o takvim tendencijama ništa ne znaju. Vrijeme je stoga za pad banjalučke Bastilje. Vrijeme je za novinarstvo.

Ono koje će biti spremno kazniti političara koji ih pljuje. A gospodin Dodik to je usred Banjaluke uradio već nekoliko puta. No novinari ga nisu kaznili na način na koji je novinarofoba Željka Glasnovića, čije *besnilo ima okus desnila*, poništio upravo novinarski esnaf tako što mu nitko nije došao na konferenciju za tisak koju je zakazao kao član hrvatskog Sabora.

Kada novinari u BiH naprave nešto slično ili bar radikalno smanje svoju zainteresiranost za svaku Dodikovu gestu, On će ostati bez **trećeg kriterija** kojim gospodari našom stvarnošću. Ostaće bez medijske podrške od koje je ovisan. Ostaće bez platforme preko koje kreira nove političke prostore svakodnevnim negacijama našeg zajedničkog Ustava. A novinari mu sekundiraju kao da im život ovisi od medijskog umnožavanja čovjeka sa američke crne liste. Čovjeka koji je blefom pokorio pola zemlje. I koji će uz pomoć tri navedena kriterija pokušati cijelu Bosnu i Hercegovinu podčiniti svojoj mračnoj slici sa uvjerenjem da će stvoriti uvjete koji će mu omogućiti da, recimo 2026-e, praznoj Republici Srpskoj saopći kako Bosne više nema. I neće biti nikog da ga čuje. Samo jeka sopstvenog glasa. I smijeh, strašni smijeh odzvanjat će dolinom plača.

/03.12.2018./

Lukavstvo pojma: Prenos nadležnosti

Dvije i po decenije od potpisivanja Mirovnog ugovora za Bosnu i Hercegovinu, obje unutrašnje pokrajine dejtonske države odbijaju da grade tu istu državu, upravo onu koja im omogućuje da uopće egzistiraju kao realne političko-teritorijalne jedinice. Sustavno uništavati kriterij svoga postojanja, to mogu samo malograđanski, neživljeni provincijski hoštapleri kleptokratskog nacionalizma, uvjereni da će dugim radom na negaciji države koja ih je pustila u svijet, zauzeti njeno mjesto u povijesti, u bilo kom obliku, samo ne u obliku Bosne i Hercegovine.

Iako je princip negacije države u federalnom entitetu maskiran ispraznim političkim govorom o našoj domovini Bosni i Hercegovini, taj princip djeluje, bilo da se radi o HDZ-ovoj banovinskoj ideologiji u novom vremenu (sada je Čović Boban, Dodik je Karadžić a Sarajevo Graz), bilo da je u pitanju SDA-ova duboka država kao praktični i trajni odgovor koji na pitanje šta su to institucije, može dati Izetbegovićeva patrijarhalna formacija.

U drugom, unitarnom entitetu (pri čemu unitarna organizacija nije donijela nikakvu razvojnu korist) negacija države poprimila je afirmacijski karakter: naše postojanje, postojanje Republike Srpske moguće je samo kroz negiranje majke koja je omogućila naše postojanje: Mi moramo ubiti Bosnu i Hercegovinu! Kakav Edipov kompleks, kakvo (samo)ubistvo iz zasjede, začinjeno svakodnevnom operetskom didaskalijom u svim sferama društva: svakog dana, u svakom pogledu kad kažemo država mislimo na Srpsku a ne na Bosnu i Hercegovinu.

Vrhunac tog nesigurnog samopoimanja je čudesna stilska figura političke naravi koja je postala opće mjesto većine medija i političara iz Republike Srpske a lijeni javni um u cijeloj Bosni i Hercegovini, po inerciji, prihvatio: ***institucije na nivou države!?!*** Molim! Znači li to da niži nivoi vlasti ne pripadaju državi, da su izvan države, da države nema, već da samo postoji nivo države bez države. Da, sva Dodikova strategija sabrana je u ovoj ideji negacije koja se protokom vremena afirmira i transformira u sintezu: Bosna i Hercegovina danas je baš to i samo to – institucije na nivou države a konačni iskaz snižavanja države na nivo, na marindvorski disktrikt, na nekoliko zgrada koje odslikavaju tu pojmovnu ekspresiju (institucije na nivou države) je koordinacijski mehanizam kojim se u Brisel šalje ne Bosna i Hercegovina nego zajednica općina, gradova, neuzoranih ledina, kantona i entiteta, kojim se, dakle, u evropski Pijemont šalje, ne država nego feudi; kakvo će to uzbuđljivo putovanje kroz vrijeme biti kada Kate dočeka svoga dezintegriranog Leopolda, kada Evropa, već duboko u informatičkoj eri, ugleda umjesto Bosne i Hercegovine, rasuto bosansko kraljevstvo bez snažnoga kralja, sa gomilom kleptohana i kakistohana koji se gle čuda zovu institucije na nivou države. Na nivou čega? Na nivou ničega.

HDZ i SDA su svoj kolosalni doprinos izgradnji države dali kroz koordinacijski mehanizam koji iz budućnosti dolazi kao ostvareno načelo etnoteritorijalne reprezentacije, kao trajna rezerva za svaki drugi neuspjeli pokušaj feudalizacije Bosne i Hercegovine. I tu nema pomoći.

Da vidimo, kakve su šanse da se jedan od najkreativnijih uzroka našeg zajedničkog neuspjeha – Dodikova ambicija da od

Republike Srpske i institucija na nivou Bosne i Hercegovine napravi svoju privatnu državu – relativizira, derogira, suspendira... Šanse nisu velike ali već je ukazivanje na krucijalne procese koji izmiču analizi i vrednovanju važno, kako bi smanjili uticaj zamki u koje olako upadaju građani Bosne i Hercegovine, prihvatajući političke konstrukcije, distrakcije i različita obavještajna podmetanja kao da nisu konstrukcije, distrakcije i različita obavještajna podmetanja, već kao da su čista stvarnost i šta se tu ima primjećivati kao eventualno neprijateljsko spram ljudi i njihove imovine.

Upravo je prethodno pomenuta jezička konstrukcija ***institucije na nivou Bosne i Hercegovine*** ili ***institucije na nivou države*** iskaz autentičnog političkog zahtjeva da Bosna i Hercegovina bude tek puki *commonwealth*, zajednica feudaliziranih etničkih država koje konstituiraju svoj komonveltski nivo. Zbog takvog političkog zahtjeva sama jezička igra mora dostići najviši intenzitet političkog događaja koji se medijski svakodnevno posređuje a građani bivaju uvučeni u tu igru prihvatajući taj jezički iskaz kao čistu notornost, kao stvar u svijetu, kao da je to Bosna i Hercegovina. Bez intelektualnih pobuna protiv konstruirane stvarnosti kao normalnosti, nenormalnost će trijumfirati kao čista normalnost i od Bosne i Hercegovine sa svom njenom kompleksnošću, jedinstvenošću i pluralnošću, sa svim njenim zajedništvom i veličanstvenom kulturom, sa svim njenim dobrim ljudima, sa običnim svakodnevnim životom koji zahtijeva susret i zagrljaj, ostat će samo ingeniozna dosjetka separatističkog uma: ***institucije na nivou države***.

Druga jezička igra a koja je u najužoj vezi sa prethodnom, nedvojbene je političke artikulacije na koju se mora obratiti naročita pažnja iz analitičkog ugla, dakle iz ugla koji ne dozvoljava da ta jezička igra prođe kroz nas i pored nas kao da je duh a ne zbiljska politička prijetnja boljem i organiziranijem životu ljudi u njihovoj međunarodno priznatoj, zajedničkoj državi. Ta prijetnja koju je Dodik, sa svojom izvršnom, zakonodavnom i sudskom vlašću (to je sve njegovo po sovjetskom principu jedinstva a ne podjele vlasti), sa kulturom i obrazovnom sferom, sa medijima i postmedijima, podigao na nivo odsudnosti, na biti ili ne biti, konačno, to u šta je uložio svoje ogromno političko lukavstvo i kreativnost a zvuči tako benigno, tako bezopasno, tako nevino i supsidijarno, vrhunac je namjere da Bosna i Hercegovina ne bude država već samo nivo. Ta namjera kojom se hoće da se neće iskazana je kroz dvije riječi koje tvore sintagmu iracionalnog otpora političkih i intelektualnih elita Republike Srpske prema Bosni i Hercegovini. Ta sintagma je ***prenos nadležnosti***.

Izmanipulirani, iskontruirani i stvarni strah od prenosa nadležnosti sa entitetskog na državni nivo, postao je ključni motiv Dodikove politike, srce njegove političke bitke, ono zbog čega se ovaj vehementni čovjek bavi donošenjem odluka. Od prenosa nadležnosti proizvedena je nova metafizika srpstva, adrenalin s kojim se nastoji spriječiti evropsko načelo supsidijarnosti a uvesti neko iracionalno, antidejtonsko utemeljenje supsidijarnosti po načelu da nema supsidijarnosti – da ona počinje i završava u kabinetu člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz unitarnog entiteta. Prenos nadležnosti postao je crvena krpa s kojom toreador Milorad Dodik maše kako mu se hoće, s izgubljenim

osjećajem koliko građani Republike Srpske (studenti, poljoprivrednici, naučnici, kulturni radnici...) trpe u svojim ranjenim, siromašnim životima zbog jedne mitske, vanpovijesne ideje – ne dam, ne dam nijednu nadležnost državi pa makar kao posljedica mog ultimatumata bude jedenje korijenja. Možda kao u Sjevernoj Koreji, gdje je kora s drveća bila egzistencijalni *menu* za mnoge ljude. Samo zamislimo na trenutak da je ministar Šarović pratio zahtjeve Dodikove ideologije prenosa nadležnosti i da je shodno tome ministarstvo na čijem je čelu bilo ispražnjeno od rada i sadržaja. Glavnu štetu imali bi vrijedni poljoprivrednici iz Republike Srpske. Ali, kada ideologija mita i provincijskog gedžizma vlada nad životom, život se postepeno svede samo na prostu reprodukciju, na filozofiju bijede i uokviravanje te bijede u veliku nacionalnu pripovijest.

Da se kroz “prenos nadležnosti” prostire ozbiljna strategija destrukcije naše zajedničke države, zorno pokazuje samo funkcioniranje dejtonske države. Iako je u okviru *state buildinga*, izvan bilo kakve ideološke favorizacije, izgradnja bolje države za sve građane aksiom za svakog časnog političara, šta se dešava u dejtonskoj Bosni i Hercegovini?

U dejtonskoj Bosni i Hercegovini, dejtonska vlast, sa punom političkom voljom i Federacije i Republike Srpske, formira, primjera radi, neke agencije na državnom nivou. Onda u te agencije Dodikova vlast kao i Bakirova i Draganova, postave svoje ljude. Te agencije su formirane radi boljitka mjeriteljstva, nutricionističkih, veterinarskih i farmaceutskih procedura, poboljšanja obrazovnih strategija i politika, napredovanja sporta, itd... Ali, *jezik je kuća bitka*, pa je prenos nadležnosti na agenci-

je na državnom nivou, najveći mogući grijeh, krah Republike Srpske, njen nestanak i slične trice i kućine, uz svjesno zanemarivanje ustavne pozicije oba entiteta kao konstitutivnih hiža sva tri naroda istovremeno i istoprostorno. Kakva tuga, kakva golema tuga, kakav empatijski krah! Ej, uzorne vertikalne, prohodne procedure od dna do vrha državne piramide mogu nam donijeti milione dolara za ulaganja u ekonomiju i u kakvoj je sada prednosti apstraktno srpstvo, bošnjaštvo ili hrvatstvo nad konkretnim ljudskim životima? Ni u kakvoj, osim što oni koji trube o ugroženom srpstvu, bošnjaštvu i hrvatstvu, povećavaju svoj konto. Ali, avaj.

Ljudi se šalju na državni nivo da bi obesmislili državni nivo. Međunarodne organizacije ulože energiju u razvoj agencija koje su formirali svi unutrašnji akteri zajedničkom političkom voljom a onda se sa entitetskih nivoa te volje derogiraju, pa oni koji su političkim putem zaposleni u tim agencijama, sada u ime entitetske volje blokiraju smisleni rad agencija. To naročito rade strukture iz RS-a pa se projekti međunarodne zajednice svedu ili na neke kantone ili na same državne institucije, po larpurlartističkom principu, posao radi posla. To je nekako ružno a međunarodna zajednica to prihvata spuštajući kriterij bosanskohercegovačke institucionalne državnosti na nivo praznog označitelja koji u konačnici vodi legitimaciji svakog negacijskog udara na državu kao da je afirmacijski pa je, po tom kriteriju institucionalnog snižavanja, BiH moguća samo ako se, primjera radi, veličanje ekstremističkih i reakcionarnih ideologija ugradi u skeleton države kao poželjno, normalno, integrirajuće.

Tako se BiH prazni od bilo kakvog sadržaja osim onoga koji će

zadovoljiti najrigidnije ideologije. Kada njihovo naslijeđe bude priznato kao progresivno (recimo, budući da je friško i važno, da se kao progresivno i utemeljujuće, prizna naslijeđe Radovana Karadžića iako je osuđen za genocid i zločine protiv čovječnosti), BiH će možda i doživjeti da prenos nadležnosti ne bude više konstitucionalna i strateška babaroga. No, šta bi to u konačnici značilo? Da se u okviru prenosa nadležnosti četnici, ustaše, balije... „prenesu“ kao sastavni izvori izgradnje nove Bosne i Hercegovine. To je tako moguće da me strah od mogućnosti. Predstavnici i izaslanici takvih ideologija, sa najčvršćim samouvjerenjem da uopće nisu megafoni tih vrijednosnih sadržaja, u značajnoj mjeri konstituiraju vlast. Mogu li takve prenesene ideologije na državni nivo konstituirati veliki bosanski mir? U prilog odgovoru: deklaracije i rezolucije o osudi zločinačkih, fašističkih i neofašističkih ideologija još uvijek nisu moguće u parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine. Apsolutno uništavanje zajedničke supstance vodi nasilju. Taj proces se mora zaustaviti.

Ako je već od prenosa nadležnosti napravljena nepodnošljiva lakoća nepristajanja onda bi bilo korektno da se i u ekonomskoj sferi, sferi dugova, ne odigrava prenos nadležnosti. U tom smislu, pozvat ću se na pismo (bez navođenja imena autora) koje je jedan ugledni ekonomista iz Republike Srpske i dobar čovjek poslao prije nekog vremena predsjedavajućoj Predstavničkoj domu Parlamenta Bosne i Hercegovine:

„Poštovana predsjedavajuća

Dobri politički a posebno međunacionalni odnosi imaju, uz ostalo, i svoju materijalnu podlogu. Potrebno je onemogućiti svako medjuentitetsko prelivanje dohodaka. Posebno se to odnosi na zaduživanje.

Potrebno je onemogućiti da jedni dižu kredite i troše a drugi da ih vraćaju. To je upravo prijeteći odnos između Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Višak zaduženosti RS velikim dijelom će **vraćati građani FBiH**. Kako to nosi opasnosti izuzetnog pogoršanja političkih, posebno međunacionalnih odnosa, potrebno je sve učiniti da se to spriječi. Potrebno je, saglasno ovlaštenjima Predstavničkog doma zahtijevati od Centralne banke da zaustavi daljnje zaduživanje RS sve do izravnjenja sa zaduženosti FBiH.

Zaduženost entiteta BiH (2017. godina, u milionima KM)

Naziv	FBiH	RS
- bruto domaći proizvod	20 502	10 076
- iznos javnog duga	5 935	5 304
- učešće javnog duga u BDP	28%	53%

Višak zaduženosti RS u odnosu na FBiH iznosi 2 382 miliona KM. Kada uskoro dodje do oslobađanja kursa građani FBiH će vraćati 1.548 miliona KM ovog duga (65%). Oni to neće htjeti a RS neće moći i doći će do značajnijeg pogoršanja međunacionalnih odnosa. Postoji silna potreba da se to spriječi.

Duboko vjerujem da Vam je Bosna i Hercegovina i njeni narodi na srcu te da ćete sve učiniti da se ovo spriječi - da se zaustavi daljnje zaduživanje RS do izravnjenja sa zaduženosti FBiH, na čemu Vam se unaprijed najiskrenije zahvaljujem

Uz puno poštovanje

Prateći liniju argumentacije ove sabrane mikroekonomske analize, “odgovorni” političari, koji umjesto države zastupaju redukcionističku ideju ***institucije na nivou države sa zadatkom njihovih ljudi u tim institucijama da spriječe prenos nadležnosti***, učinili bi sve da isprave ovaj iritirajući ekonomski podsjetnik na moguće nasilje. Ako nema prenosa nadležnosti nema ni prenosa dugova. Samo ravnopravan razvoj svih dijelova BiH od čega smo jako daleko vodi ka velikom bosanskom miru. On će biti moguć ako mitologiju prenosa nadležnosti i institucija na nivou države zamijenimo normalnim, mirnim razvojem Bosne i Hercegovine, uređene po načelu evropske supsidijarnosti a ne po načelu ne dam, pa makar njegovo pleme crklo od gladi. U vrijeme korijenja, on će svakako biti na Cipru.

/25.03.2019./

Kolaps suvereniteta

I u dvadeset šestoj godini postdejtonske egzistencije, Bosna i Hercegovina se muči sa unutrašnjim suverenitetom. Umjesto da bude jedinstven, kako je to inače u svijetu država, bosansko-hercegovački suverenitet dubinski je podijeljen: s jedne strane, unutrašnji suverenitet dominantno je pod kontrolom entiteta kao srednjeg nivoa vlasti, pa su i kantonizirani i unitarni entitet stvarni vlasnici Bosne i Hercegovine, a s druge strane, vanjski suverenitet države omeđen je inozemnim upravljačkim faktorom - Visokim predstavnikom, bez čije bi natkriljujuće uloge, nažalost, i ovaj tragično niski nivo suvereniteta bio ugrožen unutrašnjim destruktivnim nastojanjem antisuverenitetskih sila.

Ovako projektirani kolaps suvereniteta snažno je podcrtao sve limite ustava koji nije rezultat autentične građanske volje, već je donesen izvan područja suvereniteta kao aneks mirovnog ugovora. Ustav kao aneks *a priori* reducira snagu najvišeg pravnog akta, budući da su aneksi ugovora, vrlo često, podložni različitim tumačenjima i upravo je ta različitost tumačenja ustavne norme učinila od dejtonskog ustava praznu ljušturu koja svakoga u BiH obavezuje samo u onoj mjeri u kojoj politički akteri hoće da ih taj ustav obavezuje.

BiH, pored državnog ustava, ima i ustave entiteta i kantona plus Statut distrikta Brčko, pa ta 13+1 rašomonijada ustavne norme, budući da definitivno nije hijerarhijska već mnogo više anarhijska, onemogućuje proizvodnju države, koja je, utemeljena na lošem upravljanju, upala u zamku duboke kibernacije.

Državni metabolizam Bosne i Hercegovine usporen je do krajnjih granica, opasnost da se naš sroliki medo ne probudi iz zimskog sna ozbiljno je narasla, jer rezervnih masti u tijelu bosanskohercegovačke države sve je manje. Njen puls je usporen a u ovom vremenu pandemije *virusa korona*, gotovo da ne diše. Malo po malo pa apneja: hrče lažni premijer Tegeltija, hrču ministrice Gudeljević i Turković, hrče Vijeće ministara, hrče parazitska kasta na Trgu Bosne i Hercegovine br.1, satima nemaju potrebe da udahnu kisik i okončaju apneju, pa se Bosna, sa sustavno uništenim državnim rezervama, teško budi iz ovog dugog zimskog sna. A u tom snu nacionalističko ludilo jače je od razuma: važnije je od spašavanja ljudskih života pokazati da države nema; Šta je smrt nekoliko hiljada ljudi za sveti cilj: ubiti svaku ideju države, pa i one koja je građanski servis svih svojih ljudi - samo to i ništa više.

Kada se, rezigniran, sjetim saopćenja Ministarstva civilnih poslova BiH o nabavci vakcina, ili Tegeltijine organizirane lažne brige, naprosto me podiđe jeza od duha tih pisanija i govora: ne učiniti ništa što bi i u minimalnim naznakama moglo voditi prenosu nadležnosti, snaženju države koju doživljavamo neprijateljskom sve dok ne bude uređena po našem i samo našem HDZ i SNSD diktatu. Do tada, umrite prezreni na svijetu, umrite vi koje mori morija²!

Šta je smrt ljudi spram “legitimnog predstavljanja”? Ne smiju nas ponijeti emocije pa da zbog ljudskih tragedija omekšamo i dozvolimo Bosni i Hercegovini da bude išta više od ničega. Pa zato smo poslali Tegeltiju u Sarajevo, da onako “benigan” i krea-

² U prenesenom značenju morija je velika nesreća, nevolja

tivno usporen, spriječi sopstvenog sebe da bude pravi premijer a Vijeće ministara prava vlada. Ne i ne, prenos nadležnosti je rak, a korona je ipak samo virus.

Eto, iznesoh na svjetlo dana skrivene misli jedne autentične trajajuće zavjere protiv Bosne i njenih ljudi. Zar to ne potvrđuje i izjava ministra vanjskih poslova Srbije koji na tlu Bosne i Hercegovine, u istočnom Sarajevu, izjavi, uz dežurnu poštalicu srbijanskih političara kako poštuju Bosnu i Hercegovinu, da je Srbija matična država svekolikog srpskog naroda i *de facto*, tom izjavom, bosanskim Srbima, kao autentičnim građanima Bosne i Hercegovine, pošalje poruku da ih smatra nacionalnom manjinom Republike Srbije! Ako je Srbija matična država Srba iz BiH, šta im je onda Bosna i Hercegovina? Nažalost, proteći će još puno vode koritama bosanskih rijeka, dok se ne pojavi plejada bosanskosrpskih mislilaca s onu stranu Nenada Kecmanovića, pa da uvide svu povijesnu opasnost Selakovićeve izjave o matičnosti.

U ovakvoj ambijentalnosti, ni smrt (“umrijećemo zajedno”, rekao bi dragi i neprežaljeni Zdravko Grebo) ne mijenja uspostavljene matrice konačnog zagađenja ideje zajedničke države, pa postdejtonska Bosna i Hercegovina ostaje usplahirena država, država u zamrznutom stanju kojoj se onemogućuje zbiljski ustavno-pravni identitet, sve sa ciljem osnaživanja uvjeta za unutrašnju secesiju kao način dolaska do konačne disolucije.

Činjenica da, uprkos višedecenijskim negacijama, BiH još uvijek meandrira kroz povijest, nije opametila poricateljske ideologije bosanskohercegovačkog političkog subjektiviteta. Dapače, unutrašnji akteri protubosanskohercegovačkih nacрта, potpomognuti iz Beograda i Zagreba (tih gandijevskih prestonica što

poštuju BiH), nisu se povili u geometriju nule, već naprotiv, kao da su akteri tih nacрта odlučili pandemijsku 2021-u učiniti novom nultom godinom konačnog poraza Bosne i Hercegovine, koristeći opasne praznine mirovnog ugovora i njegovog četvrtog aneksa.

Upravo je dvije i po decenije nakon oktroiranja Mirovnog sporazuma, sama naša stvarnost iznjedrila zaključak da ustav koji je aneks ugovora o miru ne može biti trajna osnova za izgradnju političke zajednice. Zašto? Pa zato što se mirovni sporazum potpisuje s jasnom namjerom okončanja rata između involviranih strana i puno je više usmjeren na obaveze generirane iz tog ključnog cilja - okončanja nasilja a faktički se tek intencionalno određuje prema ustavnoj arhitekturi postkonfliktne države. No, kako je ustav integralni dio mirovnog sporazuma, čim su robusni instrumenti moći međunarodne zajednice (vojna sila) postepeno transformirani u *tigra od papira*, narasli su apetiti statičnih politika zamrznutih u vremenu. To su one politike koje žele da dejtonski ustav, nasuprot američkoj intenciji, (p)ostane dugotrajni proceduralni instrument umrtvljivanja Bosne i njenog državnopravnog nestajanja, nepromjenjiva kategorija izvan života, izvan novih uvjeta društvene reprodukcije, izvan bilo čega što osnažuje BiH kao zbiljsku ustavnu državu.

Danas, kada je regresija države prevladala nad progresijom, postaje bjelodano zašto je važno da se ustav postkonfliktne zajednice donese u samom području suvereniteta, ali ne kao akt trijumfa nacionalističkih volja, već kao nova dionica na putu izgradnje ustavne države.

To znači da bi, pod savezničkom auspicijom američke administracije, u samoj Bosni i Hercegovini vrijedilo graditi ustav kao nastavak mirovnog sporazuma a ne kao njegov aneks. To je važna, rekao bih odlučujuća razlika, bitna za proces izgradnje demokratske države transatlantske orijentacije. Ustav kao četvrti aneks mirovnog ugovora trebao je biti samo nagovještaj ustavne norme, početna tačka u izgradnji postdejtonske ustavnosti a ne istovremeni početak i kraj ustavnog razvoja postkonfliktne zajednice.

Ostajemo trajno zapitani kako se to moglo dozvoliti i kako je razarajuća politička retorika protiv Bosne i Hercegovine u najvećoj mjeri poništila mogućnost ustavne transformacije a uzročno-posljedično onespособila državu da bude profesionalni servis svoga izmučenog građanstva. Sada svjedočimo kolosalnoj zablu-di: sile secesije se nadaju da će se u nedostatku čvrstog ustava BiH raspasti, a sile integracije ufaju se u transformaciju ustava u najviši, hijerarhijski obavezujući pravni akt. Neće se desiti ni jedno ni drugo, budući da mirovni sporazum iz Daytona može producirati samo lošu beskonačnost i trajnu nedovršenost, sve dok se ustav ne odvoji od mirovnog sporazuma, sa takvom pravnom snagom i takvim političkim kapacitetom koji ga iz dejtonskog ustava transformiše u republikanski ustav.

Da bi to uopće bilo moguće kao izvjesna budućnost, moramo, još jednom i bez kalkulacija, otvoriti pitanje i adresirati odgovornost: Da li bi dejtonski ugovor o miru u Bosni i Hercegovini, bez obzira na neupitnu američku moć, bio moguć - s krucijalnom metodologijom etničke podjele, da ga Izetbegovićeva vlada nije htjela baš kao takvog - fundamentalno etničkog sporazuma? Mišlim da ne, pa se u pristajanju bosanske vlade na etnički eksklu-

zivizam u pregovorima o strukturi države (pregovori očigledno nisu bili samo i samo pregovori o miru između strana u konfliktu) ogleda prvobitni grijeh i jasna odgovornost “vladinih snaga” za destrukciju BiH kao Republike koja je, zahvaljujući socijalizmu, već imala izgrađen i zavidno struktuiran institucionalni dizajn.

Nad tom strukturom izvršen je razarajući strukturocid, ne samo od vojno-političkih aktera vođenih, usmjeravanih i kontroliranih iz Beograda i Zagreba, nego i od “probosanskih aktera” amaterskim političkim pristajanjem na degradaciju Republike u prazan pojam Bosne i Hercegovine koja je danas, evo vidimo, napunjena nikakvim, antirepublikanskim sadržajem države. Izvan kvazipatriotskih narativa kao dugotrajne metode raznih hulja da opravdaju svoja nekontrolirano stečena bogatstva, privilegije i status, to Vam je, drage moje i dragi moji, tako. Boli to *tako*, boli ovo odsustvo države nesposobne da se reproducira kao instrument nade da može biti bolje.

Povijesna odgovornost je na SDA čiji su mladomuslimanski prvaci, bez zbiljskog bosanskohercegovačkog sentimenta, olako pristali na ispisivanje Republike iz bosanskohercegovačkog katastra i upisivanje etničkog kriterija kao glavnog. Zaboravite na argument - lako je biti general poslije bitke - svaka se historijska situacija mora interpretirati radi zbiljskog razumijevanja konteksta. Nikakav kontekst nije primoravao Republiku BiH da redukira kapacitet međunarodnog priznanja unutrašnjim poništenjem kvaliteta tog priznanja.

Iako je BiH međunarodno priznata država i to jeste ogroman pragmatični, ako već ne i simbolični benefit za sve njene ljude, unutrašnja destrukcija suvereniteta zasnovana na etničkoj volji

a ne pravnoj normi, relativizirala je snagu vanjskog suvereniteta u kojemu nema sadržaja Republike nego je sva sadržajnost tek puki iskaz dogovorenih etničkih volja.

Kolosalna kritika zbog tako proizvedene države ide onim politikama koje su svoje pristajanje na nasilno proizvedeni etnicitet kao krajnji politički suverenitet, pravdali objektivnim stanjem na terenu rata, koje je, navodno, zahtijevalo punu priznatost unutrašnjih pobunjenika protiv Bosne i Hercegovine. Sve do pristajanja da jedna niža upravna jedinica - entitet - dobije republikansku atribuciju, dok je država gubi! Veličanstveno. Šuster mat. Samoubistvo iz zasjede. Tako je mali Đokica, da ne kažem mali Alija, zamišljao državu i ostavio nasljednike isto tako skučenog pogleda na svijet.

Potpuno odbacivanje povijesnog i političkog argumenta da je jedna politička zajednica od strane svijeta priznata u punom kapacitetu republikanske države, amatersko razgrađivanje republikanskog suvereniteta pod egidom da je stanje na terenu drugačije od građanske imaginacije države, svjedoči o političkom analfabetizmu SDA i njenog lidera koji su neodgovorno relativizirali aksiom suvereniteta: ni u kakvim uvjetima suverenitet se ne rasparčava, relativizira, dijeli... Stvarnost rata, ma kakvi bili njegovi trajajući rezultati, ne smije ni na koji način, osim u slučaju kapitulacije, uticati na dostignuti pravni i emancipatorski kapacitet države.

Biti priznat u Ujedinjenim Nacijama 1992-e kao Republika Bosna i Hercegovina a zatim volšebno pristati na njeno deatribuiranje kao takve, manje je bio izraz vojne i političke nemoći a više stanja kulturnog i političkog duha vladajućih bošnjačkih nomen-

klatura koje nisu ni tada a ni danas odmakle od razumijevanja Bosne i Hercegovine kao istovremenog zbira tri relaksirajuće i konfrontirajuće monoetničke religijske kulture. Iz takvog razumijevanja historije, olako odbacivanje Republike smatrano je činom nove integracije zemlje a ne nožem u njeno srce.

Zbog vizije svijeta generirane iz stamenog vjerničkog uvjerenja da su monoteističke religije početak i kraj civilizacijskog procesa, Izetbegoviću nisu smetali pregovori o državi koji su, *par excellence*, bili religiološkocivilizacijski pregovori “odjeveni” u etnička odijela. Trebat će nam mnogo rada u različitim oblastima društva da prevladamo ove dogmatskoidentitetske predstave Bosne i degradaciju građanskog društva koje je hiperetniciziranim mirovnim sporazumom poslano na rezervnu klupu historije.

U novoj dionici razvoja Bosne i Hercegovine trebaju biti favorizirani akteri mira, akteri građanskog društva na uštrb etničkih aktera koji su nezasluženo uzdignuti ne samo tokom rata i ratnih pregovora nego i u procesu poslijeratne izgradnje države. Omogućeno im je da učestvuju na izborima i grade državu za sebe, negirajući građansku referendumsku volju koja je zahtijevala inkluzivnu multietničku državu građanske provenijencije a ne etničku getoizaciju koju neovlašteno provode majstori mraka u našoj zemlji. Favorizacijom neetničkih aktera moguće je doći do države u kojoj će kolektivna prava biti maksimalno zaštićena ali neće biti *zlatno tele* koje blokira život kao takav.

Američki ambasador u BiH Eric Nelson, stidljivo je nagovijestio ustavne promjene koje će zahtijevati i uključivanje građanskog društva kako bi se skinuo uništavajući monopol etničkih kaki-

stokratskih oligarhija. Bilo bi dobro ovaj američki stav pretvoriti u zahtjev da se razgovori o ustavnim promjenama, na svim parlamentarnim i vanparlamentarnim sjelima političkih igrača, ne mogu više nikada voditi bez istovremenog prisustva i progresivnih nepolitičkih aktera građanskog društva. Ima li građansko društvo u BiH uopće sposobnost, snagu, volju, znanje i umijeće da poziv američkog ambasadora čita kao poziv za relevantan ulazak građanstva u bitku za novi ustav? Kao jednakopravni akter političkim strankama, kao nedostajuća karika u zazivanju Republike?

Neka bude što biti ne može.

/ 22.03.2021./

Dogovorni nacionalizam

Na međunarodnom tržištu političkih ideja, deklaracije vodećih bosanskohercegovačkih stranaka ne vrijede ni pišljiva boba. Na tržištu Bosne i Hercegovine, čak ni uz najagresivniju kampanju „kupujmo domaće“, političke deklaracije SDA, HDZ-a, SNSD-a, ne mogu se prodati, iako je uključen najveći mogući popust – sniženje svih kriterija. Šta je danas, u institucionalnom smislu, najdalje od stvarnosti u zemlji opasnih deklaracija? Pa najdalje su Republika (SDA), Bosna koje nema (SNSD), treći entitet (HDZ).

No, etnopoduzetnicima iz sva tri nacionalistička registra i nije do prodaje svojih poraženih nacionalromantičarskih proizvoda, već do skretanja pažnje, kako bi politički i ekonomski karteli moći, zaštićeni nacionalizmom kao vrhunskom distrakcijom, nastavili da pljačkom – tim prepoznatljivim ekonomskim instrumentom našeg primitivnog kapitalizma – pretvaraju društvenu svojinu u privatnu, bez bilo kakve potrebe da objasne kako je to imovina koja nije bila ni srpska, ni hrvatska, ni bošnjačka, već i srpska i hrvatska i bošnjačka, postala imovina grupe Srba, Hrvata i Bošnjaka, koji su očuvanje te imovine i stečenih privilegija proglasili vitalnim nacionalnim interesom!

Sjetite se samo raznih PIF-ova, lopovskih investicionih fondova iz vremena poraća, od kojih niko, osim grupe privilegiranih, nije vidio nikakvog hajra, ali zato jesmo vidjeli i svakodnevno vidimo proizvodnju spirale dogovorenog konflikta, kako jadne i korumpirane institucije opljačkanog naroda, uopće (a kako će kao takve) ne bi došle u priliku da nezakonitim proglaše sticanje

imovine od npr. nekoliko stotina hiljada maraka vrijednosti, za hiljadu, dvije konvertibilnog sitniša.

Prisjetite se onih zgodnih cinika koji su, sa blaženim trijumfalizmom, svoje nove nepokretnosti, dobijene *de facto* džabe, branili pozivanjem na fiškalizam, koji je u našem tranzicijskom slučaju, apsolutna volja vladajuće kaste pretvorena u zakon. Očuvanje takvog zakona sveti je cilj *braće po parama*, kako se naši „žuti prsluci“ ne bi ukazali na Poljinama, kako ne bi došli da tok rijeke Radobolje vrate u prirodno stanje ili otmu Laktaše najvećem Srbinu među vihorovima.

Duboko sam svjestan da se složeni svijet međunacionalnih odnosa ne može svesti samo na jednu dimenziju i to onu koja je povezana sa očuvanjem privilegija. Ipak, od iznimne je važnosti prepoznavati taj obrazac kao najvažniji u produkciji nacionalističkog krezublja.

Vladavina najgorih zahtijeva najgoru retoriku u javnom prostoru, kako bi građani različitih nacionalnosti a koji se međusobno ne poznaju, međusobno se mrzili, dok oni koji proizvode takvu retoriku i međusobno se poznaju, piju drugarske kafe i ne pada im na um da se međusobno mrže. Dok za potrebe javnosti odapinju međusobne mrzilačke strijele, oni, budući da nemaju nikakvih principa, samo žele ne izgubiti privilegirani status u visokostratificiranom klasnom društvu u Bosni i Hercegovini. To znači, da, ako nacionalizam, koliko sutra, neće biti dobitna agenda, *majstori mraka* mogu, s neviđenom nonšalancijom, islamofobiju zamijeniti islamofilijom, bosnofobiju bosnofilijom, kroatofobiju kroatofilijom, srbofobiju srbofilijom, itd, itd..., od

sumraka do zore, samo da se ostane na balkonu i više nikada ne siđe u parter.

Indikativan primjer za ovu antropološku fluidnost je tekst, nedavno objavljen na portalu *klix.ba* a nakon što je SDP u državnom parlamentu inicirao debatu o ustavnim promjenama s ciljem davanja nove političke vrijednosti zgaženom aprilskom paketu ustavnih promjena iz 2006. godine, nakon čijeg se sudog neusvajanja, u Bosni politički više ništa ne dešava, osim svakodnevnog ponavljanja prošlosti. I mada bi ovaj naftalinski pokušaj SDP-a imalo smisla podržati, zato što je aprilskim paketom BiH bila najbliža bitnom konsenzusu nakon rata, ovu epizodu unosim u tekst, ne radi mamuzanja mrtvog konja, već da bih osnažio argumentaciju o nacionalizmu kao profitnoj a ne samo simboličkoj kategoriji, kao trivijalnosti koja se može pustiti niz rijeku, ako to znači očuvanje političke i ekonomske moći.

Tako nas je sarajevski portal u tekstu *Kako su Špirić i Majkić govorili o Aprilskom paketu: Ko bi sanjao da ćemo jednog dana imati ovo* (objavljeno 23.09.2019.) podsjetio na javno saopćene stavove tih veterana SNSD-ovog institucionalnog nacionalizma, glede aprilskog paketa ustavnih promjena. Dok trinaest godina poslije čitate ta svjedočenja, teško je povjerovati da se radi o istim osobama, motreći njihov današnji politički angažman i retoričke ukrase i u donjim i u gornjim lagama. E pa evo vam Špirića, *anno domini* 2006-a: “Ja želim da kažem da su ovo radikalni pomaci u reformi Ustava, prema mom viđenju. Radikalni iz razloga jer su imali za cilj **da stvore efikasne državne strukture** koje će ubrzati put Bosne i Hercegovine ka **euroatlantskim integracijama**. Ja mislim da je radikalna promjena na reformi Predsjedništva

napravljena. Radikalna u izbornom i u suštinskom smislu. Dakle, imamo jasno razgraničene nadležnosti predsjednika i njegovih zamjenika i **to je ta adresa** koju Brisel želi da vidi u Bosni i Hercegovini. **Zašto bi nekome smetalo u ovoj zemlji** što će se rotirati s jasnim ovlaštenjima svakih 18 mjeseci? Jel to treba nekoga da uzbuđuje. **Meni ne smeta.**“

A povratku iz penzije sklona Dušanka Majkić je tih aprilskih dana favorizirala povjerenje među političarima i građanima, uvjerenje da je funkcionalniji ustav jednako funkcionalnija Bosna i Hercegovina i sa profetskom sigurnošću zapitala se: “Imamo li pravo zaustaviti ovu zemlju na putu evropskih integracija? Imamo li pravo da međunarodnoj zajednici, koja je toliko učinila za ovu zemlju, kažemo mi ćemo odlučiti ovako kako mi hoćemo? **Mislim da nemamo pravo**, suviše truda, novca i svega drugog je završilo u ovoj zemlji da bismo mogli da se ponašamo neodgovorno.”

Danas je umijeće nepostizanje dogovora o političkoj vlasti *cool*, pa je nacionalizam kurentna roba u zaustavljanju izgradnje države, ali i način očuvanja stečenih pozicija moći nacionalističkih aktera iz sve tri etnonacionalne strukture.

Pričao mi je nedavno jedan visokopozicionirani političar iz državnog parlamenta a koji ima određeni politički kredibilitet i sklonost ka ljudskom a ne etničkom razumijevanju svijeta života, uvjerljivo i bez kalkulacija, koliko političare kao ljude izmijene privilegije i koliko je krucijalni smisao njihovih života povezan sa stalnim ostankom na vlasti: mnogi bivaju nesposobni da žive u parteru, ako izgube vlast, više nisu spremni na dnevnu rutinu

tipa baciti smeće ili voziti kola niže klase i slične trice i kućine. Opravdavaju takve primitivne geste stidom: „Ja da bacam smeće, ja da vozim jeftino auto, pa šta će reći ljudi!“ Ljudi jedino mogu takve političare poslati u p.m. i ostati zatečeni cinizmom i moralnim relativizmom izabраниh narodnih predstavnika. Ako mislite da pretjerujem u koloritnoj interpretaciji jednog autentičnog nemorala ljudi otuđenih od svakodnevnog života većine građana, onda nam treba biti jasno zašto je mnogima Republika Srpska ili BiH bez entiteta važnije pitanje od postojane i dugotrajne izgradnje sebe kao autentičnog ljudskog bića. Zaboga, čitajte, informišite se, mislite – biti djelotvoran znači imati informaciju.

Nemojte da vas pali ANP kao da je NATO pitanje života i smrti; nemojte da vas do granica infarkta frustrira Dodikovo ubijanje sopstvene države; nemojte da vam Čović svoju življenu laž prodaje kao istinu – čovjek već dvije decenije, gotovo svakodnevno, postojano kano (radoboljska) klisurina, mantra: *ne vidim nijedan razlog da koliko sutra ne riješimo naše probleme* i tako iz dana u dan, iz godine u godinu i to prolazi kao da smo zombiji, kao da ne primjećujemo da se problemi namjerno ne rješavaju, e da bi prvobitna akumulacija kapitala trajala do Sudnjeg dana; nemojte da vam ideju Republike prodaje stranka čiji predsjednik, Bakir Izetbegović, u intervjuu za *TV NI* nedavno kaže: „Ja sam čovjek vjernik. Ja smatram da je Bog sveznajući. Apsolutan. Smatram da se ne može reći ‘Bog sve zna, ali je ovdje malo pogriješio pa ćemo mi popraviti’. Za mene kao vjernika Bog je u pravu, ono što piše u svetoj knjizi za mene je iznad zakona.“

I kao što nema ništa sporno u ovoj izjavi kao individualnom stavu pojedinca, kao vrijednosnom stavu za koji imam puno

poštovanje, u sferi politike takve izjave su problematične, jer zakon bi se trebao ticati svih ljudi a za vjernike bi trebao biti božanski instrument, zakon bi trebao jednako „voljeti“ sve ljude, on bi morao biti iznad naših uvjerenja i interpretacija, koji su uvijek naša uvjerenja i naše interpretacije i ne treba ih pripisivati Gospodaru svemira;

Nemojmo da budemo podanici, hajde da budemo građani: da razgovaramo, diskutiramo, proizvodimo nova mišljenja koja našu zajednicu dižu na viši nivo povijesnog razvoja i pokušajmo to raditi bez napada na čovjeka već napadajući njegove argumente, staloženo, jasno, s punim poštovanjem integriteta svake osobnosti.

Na tom putu, na toj nedostupnoj stazi susrećemo i susrešćemo nitkove, doušnike, bijedne ljudske duše, neosobe, koji takođe, imaju priliku i pravo da govore. To nas ne smije pokolebati. I sada bih, mirne duše, mogao da se pozovem na Ajnštajna: “Najvažnija ljudska težnja je težnja za moralnošću u našem djelovanju. Naša unutarnja ravnoteža, čak i naša egzistencija ovisi o tome. Jedino moralnost u našem djelovanju može dati ljepotu i dostojanstvo našem životu.”

Nacionalističke stranke su uništile naše dostojanstvo, budeći u ljudima najgore strasti prema Drugome kao ulaznicu u zonu moći. Odbiti njihove deklaracije, njihove danajske darove, znači odbiti biti nebiti. Znači ne pristati na ima da te nema. I, upravo tada, baš tada, baš kao što je pjevao Rudyard Kipling, „tada ćeš biti veliki Čovjek, sine moj.“ (Čitati i kao kćeri moja).

/07.10.2019./

Politički Zagreb i političko Sarajevo: Šta da se radi?

Za dva mjeseca Hrvatska, sistemom rotacije, preuzima predsjedavanje Evropskom Unijom. To je dobra vijest za našeg zapadnog susjeda, lijepa prilika da se Plenković malo šepuri tokom šestomjesečnog potvrđivanja onoga što, nažalost, odavno znamo: raskorak između želja i mogućnosti, vodeći je hrvatski sport.

Vjerovati da će Hrvatska u prvoj polovini naredne godine, koristeći funkciju predsjedavajuće države EU, snažno uticati na ubrzanje procesa približavanja balkanskih zemalja briselskom gravitacionom polju, spada u sferu čuda a ako bi se *mirakul* slučajno desio, bio bi to ohrabrujući znak rasta uticaja malih država u povlaštenom klubu dvadeset osam zemalja članica evropske kontinentalne utopije. Teško je to očekivati zbog sijaset razloga političke i geopolitičke prirode, kao i zbog crva sumnje koji analitički rovari po javno saopćenoj preferenciji hrvatske vlade da je njen strateški cilj ulazak i Bosne i Hercegovine u Evropsku Uniju a da se stvarno želi samo iskrcavanje bosanskohercegovačkih građana sa hrvatskom putovnicom na zapadnu obalu svijeta.

Budući da su posljednjih godina zlokobne predrasude prema BiH, naročito prema građanima koji se u činu molitve okreću prema Meki, transformirane u stvarne politike desnoorijentiranih ideologija u Republici Hrvatskoj kojima se zahtijeva etnoteritorijalni suverenitet bosanskohercegovačkih Hrvata nad jednim zamišljenim dijelom naše zajedničke domovine, prije je očekivati da će u narednim mjesecima hrvatska vlada svoju predsjedavajuću poziciju koristiti za lobiranja u smjeru političke materijalizacije halucinogenih desničarskih predstava o Bošnjacima kao

prijetećem Drugom, kako bi EU, korak po korak, prihvatila ideju o neminovnosti podjele BiH na tri monoetničke teritorije.

Desi li se, uz ovakav, multietničkoj BiH još uvijek neskloni geopolitički ambijent suvremenog svijeta, da na izborima za predsjednika Hrvatske pobjedu odnese aktualna predsjednica KGK kao prazni supstrat desničarske bosnofobije ili folklorni nacionalist-pjevač MŠ, simplificirane predstave o Bosni i Hercegovini nastaviće da obesmišljavaju svaku konstruktivnu ideju koja bi vodila poboljšanju odnosa između dvije države i povratku napuklog povjerenja između dijelova dviju etnonacionalnih zajednica u BiH.³

Gotovo tri decenije trovanja odnosa između Bošnjaka i Hrvata (što je tragična posljedica gladi za teritorijom Tuđmanovog operetnog režima u kojemu je libreto svake politike bilo ispravljanje „hrvatske kifle“ na račun BiH), nije dalo nikakav pozitivan rezultat, niti sa stanovišta hrvatskih, niti sa stanovišta bošnjačkih političkih i geopolitičkih imaginacija o BiH, a da o interesu običnog građanina BiH i ne govorimo. Ni jedna nacionalistička politika nije uspjela u nakanama da privedu Bosnu svojoj slici svijeta, pa se nastavlja duga beskonačnost u kojoj se HDZ i SDA međusobno hrane i k'o uvažavaju, jer nijedna ni druga politika ne mogu biti realizirane.

Problem je što ta očiglednost, to kontinuirano stajanje u mjestu, ne proizvodi promjenu političke stvarnosti, pa bez obzira na ko-

³ Na veliku žalost lijevo i lijevoliberalno orijentiranih građana Bosne i Hercegovine i Hrvatske, njihov preferirani kandidat za predsjednika Republike Hrvatske Zoran Milanović, nakon što je izabran za predsjednika susjedne države, prema Bosni i Hercegovini gradi desničarsku vanjsku politiku punu etnoreligijskih i orijentalnih predrasuda, pa se može konstatirati da se njegova politika prema Sarajevu ne razlikuje od najcrnijih nacionalističkih politika hrvatskog desnog političkog spektra.

losalne neuspjehe nacionalističkih politika u BiH, one su i dalje kruh i so u ovoj zemlji, čak nas isti ljudi maltretiraju godinama i toliko su drski da višedecenijsko rastakanje države imenuju uspjehom Bosne i Hercegovine. Za te politike rastakanje BiH očigledno i jeste uspjeh. I potpuno je nevažno, jer u politici se gleda rezultat a ne intencija, da li je bošnjačka politika (SDA) tu destrukciju države radila zbog neznanja ili zbog volje za unutrašnjom podjelom a hrvatska (HDZ) zbog antibosanske hercegbošanske namjere, rezultat je ništavan i zahtjeva promjenu političke paradigme.

Kako se o unutrašnjoj politici u Bosni i Hercegovini, na fonu argumentacije saopćene u ovome tekstu kao i na fonu nacionalističke kontraargumentacije ili neke treće, manje-više piše, vrijeme je da se ponudi neka nova kreativna ideja a koja se tiče politike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini, jer ta politika radikalno izostaje. Ona izostaje, jer je politika hrvatskih vlasti prema BiH, ustvari, politika HDZ BiH kao vanjska politike Republike Hrvatske, što je rijedak slučaj u historiji diplomacije.

Zlo se nikada ne umara. Dokaz za ovaj aksiom su antibosanske politike koje se prostiru historijom i geografijom Bosne u različitim dionicama povijesti i bez obzira što iz generacije u generaciju đavolske politike ne uspijevaju dekapitirati ovu zemlju, one nastavljaju da je neumorno i udarnički ubijaju bez obzira što ne uspijevaju da joj zadaju konačni udarac i da odstrane njenu glavu sa Tijela svijeta.

Nažalost, neuspjeh samo multiplicira tu ubilačku volju za poništenjem jednog načina života pa činjenica ni da rat protiv

Bosne i Hercegovine nije uspio napraviti ni veliku Srbiju, ni, uzročno-posljedično veliku Hrvatsku, niti činjenica da je vodeća svjetska sila stala iza BiH i 25 godina ne popušta u odbrani Clintonovog velikog vanjskopolitičkog uspjeha, nisu dovoljni da se iblisi umore, već nastavljaju, protivno svim znakovima koje šalje historija, neumorno raditi protiv sopstvenih građana, uvjerivši ih da je njihov najveći interes da ne grade sopstvenu državu kao političku zajednicu svih svojih ljudi istovremeno i na svakom mjestu.

Tako smo kao društvo upali u limb apatije i beznađa iz kojih se ne može izaći bez promjene ovih surovih nacionalističkih postavki čiji akteri svaki oblik suradnje kojom se prekoračuju granice nacionalizma proglašavaju izdajom, a građani, navikli na suspenziju normalne proizvodnje života, ne vide ništa sporno u davanju glasova onima koji neće suradnju a ne onima koji hoće. Zamislite koji je to stepen političkog ludila kada npr. SNSD optužuje opoziciju u RS-u da hoće suradnju sa SDA. Pa šta treba, rat?

No u ovom tekstu primarno nas zanima nezainteresiranost političkog Zagreba da napusti neproduktivno nacionalističko jahanje na praznoj, lažnoj i opasnoj tezi da je Hrvatska garant dejtonske BiH a kada bi to bilo istinito to bi značilo da je politički Zagreb jedan od glavnih uzroka tzv.institucionalne neravnopravnosti hrvatskog naroda, budući da kao garant mora istrajavati na očuvanju postojećeg dejtonskog poretka a ne njegovoj promjeni, bez koje navodno nije moguće popraviti institucionalni položaj hrvatskog naroda u BiH.

No, da li je uopće realno da se u političkom Zagrebu konstituira nova politika prijateljstva prema političkom Sarajevu, koja će

zaustaviti iracionalnu politiku proizvodnje nacionalne manjine od bosanskohercegovačkih Hrvata kao autohtonih građana svoje domovine a to se čini kroz Ustav Republike Hrvatske formulacijom o obavezi Hrvatske da skrbi za Hrvate van domovine, pri čemu Hrvati BiH nisu izdvojeni iz te brige i iz te formulacije, pa bi bilo važno sa stanovišta međunarodnog prava objasniti kako su onda Hrvati u Australiji nacionalna manjina a u BiH nisu. Pa naravno da nisu, samo što Hrvatska o tome ništa ne razumije niti želi da zna.

Što se autora ovoga teksta tiče, nikada neću pristati na to da su Hrvati, građani BiH, nacionalna manjina, a u što ih Zagreb (a ne samo jeftini, primitivni, novorodjeni, vanpovijesni bošnjački nacionalizam) opijen kvaziimperijalnim starateljstvom pretvara. Nažalost, u hrvatskom političkom životu se to političko sljepilo uopće ne problematizira, pa, iako je BiH po objektivnim kriterijima stvarnosti, najvažnije geostrateško pitanje Hrvatske, to *pitanje* je *de facto* prepušteno lobističkoj, obavještajnoj, medijskoj i političkoekonomskoj mreži HDZ-a BiH u Hrvatskoj i hrvatska vlada ga uopće i ne pomišlja tretirati izvan tog okvira, pa Bosna za politički Zagreb postoji samo kao Čovićevo pitanje što je potvrdio i Ivo Banac u intervjuu za *Dnevni Avaz* (03.11.2019.) rekavši: "Svaki pametan Hrvat morao bi znati da je napredak BiH u hrvatskom interesu. No, takvo što se baš i ne može prepoznati u Plenkovićevoj politici, koja je u kontinuitetu tuđmanovskog pristupa Bosni i Hercegovini i zato povijesno glupa i po tomu štetna, ne samo za Bosnu i Hercegovinu nego i za Hrvatsku. Morate znati da je Bosna i Hercegovina prava tabu tema u Hrvatskoj. Može se pričati o svemu i svačemu na vrlo uključiv način, ali, kad

je riječ o Bosni i Hercegovini, onda se traži jednoulmje. Bosna ne postoji ni u ovoj predsjedničkoj kampanji.”

Da politički Zagreb nije toliko ovisan o HDZ-u BiH, bilo bi idealno vrijeme za promociju nove hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini koja bi bila zasnovana na strateškom prevratu u smjeru podrške visokodecentraliziranoj ali ujedinjujućoj i funkcionalno hijerarhizirajućoj državi, što bi uključivalo, ako je potrebno, a vjerovatno jeste, i izmjenu Ustava Republike Hrvatske s ciljem da se Hrvati Bosne i Hercegovine prestanu tretirati kao nacionalna manjina svépokroviteljske hrvatske države.

To ne priječi Republiku Hrvatsku da, ako želi, u svoj Ustav ugradi odrednicu o obavezi svekolike podrške Hrvatima u BiH kao autentičnim građanima svoje domovine BiH, koji nikako ne mogu biti u istom, manjinskom razredu sa Hrvatima Australije, Njemačke, Austrije, SAD-a... E sad, to što će u nacionalističkim hrvatskim krugovima ovo biti dočekano na nož, samo zbog mog orijentalnog imena, ja tu ništa ne mogu. Predrasude i organizirana neinformiranost su inače glavni i dominirajući sadržaj politike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini, čak toliko da je u percepciji hrvatskog sistemskog nacionalizma u Zagrebu i poluMostaru, za Hrvate i BiH i Hrvatske, manja opasnost državni teritorijalni nacionalizam Srbije i sistemsko velikodržavlje beogradskih režima, nego što je to islamski radikalizam, koji je u smislu ozbiljne politike, prazan pojam. No, htijenje radikaliziranih nacionalističkih krugova je da se “više ne živi s muslimanima” i to je filozofija i duhovnost koja je upisana u pokušaj transformacije multietničke Bosne i Hercegovine u suetničku. Nažalost, takvo viđenje može uticati na jačanje muslimanskog religijskog nacionalizma,

koji, takođe, ne želi u svojoj blizini vidjeti Drugog. To je još uvijek zanemarljiv proces ali vrijedi ga konotirati kao sekundarnu tendenciju.

Prethodne impresije dodatno naglašavaju važnost promjene političke paradigme i treba ih razumijevati kao individualni prilog pokušaju resetiranja odnosa Hrvatske i Bosne i Hercegovine, sa idejom obnavljanja političkih razgovora između Zagreba i Sarajeva na novoj osnovi koja je izvan bipolarne konfrontacije: ili građanska Bosna ili Herceg Bosna.

Krajnje je neuvjerljivo razvijati političke narative da institucionalnu ravnopravnost bilo kog naroda u BiH pa tako i hrvatskog nije moguće ostvariti izvan primordijalnih, predpolitičkih pristupa HDZ-a s jedne strane i, s druge strane, naivno je misliti da se za tvrdo nacionalističko razumijevanje građanstva može dobiti većinska podrška Hrvata u BiH. To su računi bez krčmara i zato je potrebna nova politika, s onu stranu postojećih neprijateljskih obrazaca, a koja će biti zasnovana na prethodnom konsenzualnom uvjerenju Zagreba i Sarajeva da je moguć institucionalni dizajn BiH koji je čini građanskom državom kao što su to i Hrvatska i Srbija i Švicarska i Njemačka... a da istovremeno, kolektivna prava budu u potpunosti položena u taj novi institucionalni dizajn.

Za taj preokret najpotrebnija je jedna neočekivana gesta političkog Zagreba koja bi obnovila sjećanje na ono vrijeme kada je u Hrvatskoj postojala jasna politička vododjelnica između ideologija hrvatskog integralizma koje motre Bosnu kao hrvatski povijesni prostor, i politike koja Bosnu uvažava kao respektabil-

nu državu koja ima pravo razvijati se kao liberalna demokratija izvan predrasudne, primitivne plemenske kohabitacije nacionalističkih elitokracija.

Ta gesta morala bi ići u pravcu proizvodnje politike ali i kulturnih i medijskih aktivnosti koje vode ka okončanju istočnog grijeha Republike Hrvatske (a Bosna to sigurno jeste) kroz afirmaciju i manjinskih hrvatskih politika u BiH a ne samo HDZ-ovih. Te politike, svjesne strahotnih posljedica HDZ-ove vladavine za budućnost Hrvata Bosne i Hercegovine moraju biti priznate u Hrvatskoj kao hrvatske probosanskohercegovačke politike i kontinuirano favorizirane u političkom i medijskom polju Republike Hrvatske a ne, kao što je već dugo tako, da budu izbrisane iz hrvatske nacionalne memorije kao da ih uopće nema. Snažno zagovaram da sve političke opcije i uticajni hrvatski intelektualci, novinari, javne ličnosti... koji dijele zabrinutost zbog samoubilačke politike HDZ-a spram bh.Hrvata, počnu govoriti o Bosni na drugačiji način, proizvodeći novu političku atmosferu koja bi podsjećala na politički zemljotres sličan onome koji su napravili Mesić, Manolić, Hlad, Kriste i drugi, razilazeći se 1994. s Tuđmanom zbog bosanskog pitanja.

Bilo bi gotovo idealno kada bi u samom HDZ-u Hrvatske došlo do napukline glede Bosne i da se pojave novi “mladobosanci” spremni baciti rukavicu u lice ovog mržilačkog bezumlja. No, kako je to teško očekivati od Plenkovićevog HDZ-a, nada leži u malim strankama jakih personaliteta, pa mislim da je pravo vrijeme da Anka Mrak Tiritaš, Vesna Pusić, Krešo Beljak, općenito amsterdamska koalicija, SDP (ja se još uvijek nadam), parlamentarna i vanparlamentarna opozicija, Dragan Markovina i

općenito hrvatska ljevica, mediji i slobodnomisleći intelektualci, započnu rad na političkoj platformi za novu, progresivnu politiku Hrvatske prema BiH. Politiku koja će biti s onu stranu mrtve, smrti okrenute politike HDZ BiH i Hrvatske.

To je politički zahtjev prvog reda ako se hoće Bosna i Hercegovina i zajedno s njom i u njoj progres, boljitak i sveukupni ljudski napredak Hrvata Bosne i Hercegovine.

Dvadeset pet je godina od kada su Manolić, Mesić i drugi napustili Tuđmana zbog politike prema Bosni i Hercegovini. Nažalost, tuđmanovska politika ostala je dominirajuća svih ovih godina ne proizvevši ništa, ama baš ništa kvalitativno novo i dobro. Sada je vrijeme za novu probosansku hrvatsku politiku snaženjem u javnoj i političkoj sferi novih ideja i hrabrih ljudi, sposobnih da se odlijepe od hdzovskog isforsiranog nerazumijevanja Bosne i Hercegovine koje je prekrilo Republiku Hrvatsku baš kao da je Sarajevo Ulan Bator, a Bosna daleki, nepoznati svijet.

/04.11.2019./

Nema prečeg zadatka za Zagreb i Sarajevo od ustapavljanja nove politike prijateljstva

O čemu govorimo kada govorimo o vanjskoj politici Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini? Govorimo o ničemu. Zagreb nema vanjsku politiku prema Bosni, budući da je vanjska politika i Banskih dvora i Pantovčaka prema susjednoj državi tek unutrašnja politika HDZ-a Bosne i Hercegovine. To je rijedak slučaj u međunarodnim odnosima – da inozemnu politiku jedne suverene države, u ovom slučaju Hrvatske, prema drugoj suverenoj državi, u ovom slučaju prema Bosni i Hercegovini, određuje marionetska stranka iz te druge države. Tako prisustvujemo nečemu što ćemo uvjetno nazvati hrvatski vanjskopolitički paradoks: HDZ BiH kao marionetska figura HDZ-a Hrvatske pretvorila je svoga gospodara u slugu; marioneta je dobila svoju lutku na koncu.

Republika Hrvatska zapisala je u svoj Ustav obavezu skrbljenja o Hrvatima izvan domovine i u tu obavezu uključila i Hrvate u Bosni i Hercegovini smatrajući ove historijske stanovnike svoje domovine Bosne i Hercegovine, tek dijelom “jednog i nedjeljivog hrvatskog naroda”, čime je, bez obzira na ustavne finese kojima se nastojala izbjeći redukcija bosanskohercegovačkih Hrvata na dijasporu, Zagreb učinio upravo to: sveo bosanskohercegovačke Hrvate kao autentične građane svoje povijesne domovine Bosne i Hercegovine na “zajednicu u iseljeništvu”, na “prekomorske Hrvate” iza Gabele. Zatim je u najviše zakonodavno tijelo Republike Hrvatske ta “dijaspورا”, udaljena tek jedan granični prijelaz od “matice zemlje”, uvedena u Sabor, baš kao

dijaspора, baš kao prekomorski entitet čiji su stanovnici nekada davno otišli trbuhom za kruhom u Ameriku, mada je proces bio radikalno obrnut: Hrvati Bosne i Hercegovine su trbuhom za kruhom išli i još uvijek idu u Hrvatsku! To je očigledno najoriginalnija dijaspora našega svijeta: ona napušta "svoju" domovinu tako što dolazi u "svoju" domovinu!? Teško je izvući drugačiji zaključak, budući da je za zakonodavca Republike Hrvatske, upravo Hrvatska a ne Bosna i Hercegovina originalna, izvorna država bosanskohercegovačkih Hrvata koji su iz nje otišli tako što su u nju ušli.

Ova politička šizofrenija pravi velike probleme i Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Hrvatska, s ni iz čega rođenim kvaziimperijskim stavom da je Bosna i Hercegovina njeno leno, uopće ne gradi odgovornu politiku prema Sarajevu, već se odsustvom vanjske politike prema Bosni, upisuje u registar ključnih aktera dekonstitucije bosanskohercegovačkih Hrvata kao autentičnih građana Bosne i Hercegovine. Ako nemate vanjsku politiku prema svome važnom susjedu, vi nemate ni vanjsku politiku prema konstitutivnom partikularitetu te zemlje, što implicira da taj partikularitet svodite na svoj "dijasporski entitet". Zato je vrhunac licemjerja insistirati na konstitutivnosti naroda kojega svojom politikom raskorjenjujete i dekonstituirate, i kojega ste svojim ustavom i saborskom arhitekturom, de facto proglasili useljenicima u Bosnu i Hercegovinu.

Bilo bi od velike obostrane koristi da Hrvatska zasnuje novu vanjsku politiku prema Bosni i Hercegovini kao suverenoj državi koja sama sobom određuje svoje vlastito porijeklo i sama sobom određuje balans između 'sapuna' i 'parfema'. To prije sve-

ga znači napuštanje integralističkog koncepta hrvatstva i micanje bosanskohercegovačkih Hrvata iz Ustava Republike Hrvatske u kojemu se bh. Hrvati tretiraju kao dio nedjeljive hrvatske dijaspore, što je povijesni falsifikat i politička uvreda bh. Hrvata kao političkog naroda Bosne i Hercegovine, osim onih individua koji su se raskošno okoristili raznim apanažama na konto odjednom iznikle hrvatske dijaspore u Bosni. Hrvatska, kao suverena država, ima puno pravo da, ako hoće, ugradi bilo koga, pa tako i bh. Hrvate kao originalne a ne falsificirane građane Bosne i Hercegovine, u svoj Ustav, ali ne kao dio “nedjeljivog hrvatskog naroda”, već kao građane BiH kojima Hrvatska, eto, želi iskazati financijsku, privrednu i kulturnu naklonost, obavezujući se da će im pomoći jer ih naročito voli. No, ta pomoć mora istovremeno biti i pomoć za Bosnu i Hercegovinu kao političku zajednicu Hrvata Bosne i Hercegovine koji politički i ekonomski mogu rasti samo ako raste i njihova domovina Bosna i Hercegovina. Konstitutivnost hrvatskog naroda Bosne i Hercegovine mora biti ulaganje u novi momenat bosanskohercegovačkog jedinstva, zasnovan na veličanstvenom nasljeđu ZAVNOBiH-a koji BiH projicira u zajednički a ne odvojeni savez građana i konstitutivnih naroda.

To znači da je podrška Zagreba proizvodnji samo zajedničkog gledišta u Bosni i Hercegovini istovremeno i podrška hrvatskom narodu Bosne i Hercegovine. Podržavanje iracionalne unutrašnje etničke podjele BiH a koju zvanični Zagreb izdašno honorira izraz je radikalnog odsustva vanjske politike prema BiH i neodgovorna je afirmacija ideologije koja je u posljednjem ratu protiv Bosne i Hercegovine i moralno i legislativno obilježena kao protubosanska, a na međunarodnom sudu važni akteri te

politike osuđeni su za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti. Hrvatskoj ne pristaje da se poput Srbije, najprimitivnije države našega regionalnog čovječanstva, diči zločinima protiv Bosne podižući ih na pijedestal besmrtnog herojstva. Nažalost, predsjednik Hrvatske već se dičio time, dijeleći lente herojstva onima koji to ne zaslužuju.

Nema prečeg zadatka za “političko Sarajevo” i “politički Zagreb” od uspostavljanja nove politike prijateljstva. Da bi uopće ta politika bila moguća, nužno je okončati predrasudnost prema Bosni koja je izraz zagrebačke proizvodnje svjesno organiziranog neznanja o BiH kao državi i društvu, sve sa ciljem da se promoviraju novi simbolički okidači negacije Bosne i Hercegovine kao poželjne i moguće zajednice svih svojih ljudi. Hrvatska je, pod somnambulnim utjecajem nativističkih prvaka HDZ-a Bosne i Hercegovine, svjesno na sebe navukla “veo neznanja” o Bosni, u arhetipskom neoorijentalističkom pokušaju da bosanske muslimane prikaže, ne kao starosjedioce svoje zemlje, već kao dijasporu nekog mračnog apstraktnog muslimanskog ummeta, sa idejom hrvatskih nacionalista o konačnom razdvajanju dviju etnonacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini. Zanemaren je historijski aksiom Bosne i Hercegovine da se nijedna etnonacionalna zajednica ne može samorealizirati isključivanjem Drugog. I to je tajna Bosne koju nikakve ‘mitleuropske’ fantazmogorije ne mogu dokinuti, pa je institucionalna podrška zvaničnog Zagreba etnonacionalnom odvajanju u Bosni i Hercegovini suvremeni odraz ratne izdaje Posavine.

Republika Hrvatska treba zahtijevati od zvaničnog Sarajeva jasan presjek etničke strukture zaposlenih na svim nivoima

državne i javne uprave, u biznisu i ekonomiji, u svim sferama i polugama društvenog razvoja, a Sarajevo kao akt dobre volje to treba odgovorno i prilježno uraditi. Bit će, ako bi došlo do tog prijateljskog i interesnog akta, zanimljivo vidjeti da li je “epska neravnopravnost hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini” otprilike u istom rangu kao i neravnopravnost hrvatskog naroda u Hrvatskoj u vrijeme Titove Jugoslavije kada je zastupljenost hrvatskih Srba u državnim institucijama i javnoj upravi socijalističke Republike Hrvatske bila procentualno mnogo veća od njihove sveukupne demografske participacije. Nakon uvida u rezultate etnozastupničke i etnopoduzetničke neravnopravnosti i načine donošenja odluka u institucionalnom dizajnu Bosne i Hercegovine, bilo bi korektno uspostaviti međusobne politike koje se ne hrane iracionalnim simboličkim neprijateljstvima, već na osnovu činjenica mijenjaju svijet odnosa nabolje.

U tu svrhu bilo bi od velike važnosti da Hrvatska podrži, kao što je već jednom podržala aprilski/travanjski paket ustavnih promjena, transformaciju troglavog Predsjedništva BiH u predsjednika države s minimalnim ovlastima, slično ovlastima predsjednika Republike Hrvatske, a kojega bi konsenzusom birao Parlament Bosne i Hercegovine. To bi bila izuzetna prijateljska gesta zvaničnog Zagreba koja na svjetlo dana izvodi sve političke aktere, pa tako i moćnu finansijskopoličku oligarhiju HDZ-a, da se očituje o neravnopravnosti kada je neravnopravnost institucionalno neutralizirana.

Važna gesta Hrvatske prema BiH bila bi neka nova, kreativna mirovna gesta. Ne zaboravimo da je uloga Hrvatske u ratu protiv BiH bila ambivalentna: jednim geopolitičkim krakom to je

bila manjinska prijateljska politika a drugim, većinskim geopolitičkim krakom to je bila antibosanska velikohrvatska politika za koju se zvanični Zagreb, kroz prijateljske geste predsjednika Mesića i Josipovića, djelimično ispričao, ali izgleda da je i hrvatska država kratke institucionalne memorije, pa HDZ vlast plus Milanović odnosi se prema tom nasljeđu prijateljskog dvojca kao Stanko Lasić prema srpskoj književnosti. Ta mirovna gesta bila bi upravo nova probosanskohercegovačka politika aktualne vlasti u Hrvatskoj koja bi uvažavala sve bosanske glasove, uključujući i prepoznajući i manjinske hrvatske glasove odane ideji ZAVNO-BiH-a, kao autentične glasove Bosne i Hercegovine.

Filozofi su svijet zaista različito tumačili, ali zbilja se radi o tome da političke vlasti i u Srbiji i u Hrvatskoj shvate da nisu nikakvi garanti Bosne i Hercegovine, kako sebi znaju tepati, nego da su, zbog svojih negativnih uloga u ratu protiv Bosne i Hercegovine, pozvani – da ne upotrijebim težu riječ – od međunarodne zajednice predvođene SAD-om, da nakon potpisivanja Daytonskog mirovnog ugovora, iskupe se tako što će suštinski pomoći izgradnju Bosne i Hercegovine kao demokratske države transatlantske orijentacije. Obje vlade su u tom smislu zakazale i izgubile vjerodostojnost. Nadati se da će ih nova američka administracija motivirati da konačno i zauvijek garantiraju da neće više nikada biti garanti Bosne i Hercegovine.

nacional.hr i tacno.net

/21.01.2021./

Zašto Zagreb pretvara bosanske Hrvate u nacionalnu manjinu

„Komšić nije predstavnik hrvatskog naroda. Njega moraju birati građani hrvatske nacionalnosti. U Hrvatskoj, doduše pripadnike manjina, mogu birati samo pripadnici tih skupina. Ne mogu kao Hrvat birati predstavnika srpskog ili bošnjačkog predstavnika naroda u Saboru”, jedna je od najbesmislenijih i najopasnijih izjava predsjednika Republike Hrvatske, koja zahtijeva kontinuiranu reakciju zvaničnog Sarajeva, s ciljem odbrane bosanskih Hrvata od pokušaja Republike Hrvatske da ih pretvori u nacionalnu manjinu. No, ima li uopće “zvaničnog Sarajeva” koje bi kontinuirano, suvislo, mudro, inkluzivno... odgovorilo na ovu provokaciju, praznoj logoreji sve sklonijeg Zorana Milanovića?

Ovaj ispad se nije desio na Pantovčaku, nego u Vitezu, u srednjoj Bosni, u srcu bosanskohercegovačke zemlje, koje još uvijek pumpa miješanu krv zajedničkog života naših ljudi, isporučujući je na monoetničke periferije (trenutni vladari bosanskohercegovačke zemlje), koje hoće da svoj način života, svoju etničku usamljenost proglase kriterijem svih kriterija, jedinom zbiljom Bosne i Hercegovine, pa se u ime proizvodnje te zbilje središnja Bosna mora katapultirati iz svog povijesnog ležišta i postati tuđa teritorija bosanskih Hrvata, koja nije njihova povijesna mati, već su, po Milanoviću, Hrvati središnje Bosne bačeni u bosanskohercegovački *heartland* iz raznih krajeva njihove matične zemlje Hrvatske, koja sada mora voditi računa o njima kao svojoj dijaspori koju štiti i brani retorikom brutalne političke dekadencije.

Toj dekadenciji zvanično Sarajevo se mora suprotstaviti odbranom bosanskohercegovačkih Hrvata kao autentičnih građana svoje domovine Bosne i Hercegovine, dizanjem na noge cjelokupne evropske i svjetske javnosti kako bi se poništila ideja Zagreba i Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine da Hrvatska svoj provincijalni imperijalizam nahrani pretvaranjem jednog autentičnog bosanskohercegovačkog naroda u neautentičnu etničku manjinu.

Zbog ovog grozomornog Milanovićevog ispada, tokom konzulske ekskurzije dijelovima Bosne i Hercegovine, ima punog smisla uputiti ostru notu zagrebačkoj kvaziimperijalnoj strukturi s molbom/zahtjevom da Pantovčak i Banski dvori prestanu tretirati povijesne građane Bosne i Hercegovine hrvatske nacionalnosti kao svoju recentnu Hrvatsku plus. Samo Zagreb može od bosanskohercegovačkih Hrvata napraviti nacionalnu manjinu. Niko drugi, o čemu zorno svjedoče Milanovićeve riječi s početka teksta, pune neznanja, arogancije, bahatosti i mog dubokog uvjerenja da čovjek nikada, ama baš nikada, nije pročitao Dejtonski mirovni sporazum.

Gospodin poredi građane Bosne i Hercegovine hrvatske nacionalnosti s nacionalnim manjinama i traži za bh. Hrvate ona prava koja imaju nacionalne manjine u Hrvatskoj. Dakle, on, ako bi njegovu izjavu "preveli" u međunarodno pravo, traži da se Bosna i Hercegovina konstituiraju kao građanska država (poput Republike Hrvatske), u kojoj će nacionalne manjine biti zaštićene tako što će samo i samo elektorat nacionalnih manjina birati svoje parlamentarne zastupnike u jednodomnoj saborskoj strukturi.

To je *de facto* ono što traži HDZ BiH, samo pod imenom konstitutivnosti, da bi se sakrila nakana i ambicija dokidanja zajedničkog života kao načina života, što vodi očito željenoj etnonacionalnoj getoizaciji bh. Hrvata kao još uvijek nedosanjanom snu ekipe koja evo već decenijama izvodi i mentalno i kulturno i politički i demografski Hrvate iz Bosne i Hercegovine.

Pretpostavljam da razumijete intenciju ove argumentacije: u Bosni i Hercegovini želim samo ono što već imamo u Hrvatskoj, poručuje Milanović, očigledno (ne)svjestan da je njegova politika tuđmanologije – kvazinauke koja se svih ovih decenija potvrđuje kao šifra debosnizacije bosanskih Hrvata, najzad pronađeni oblik izgradnje unitarne države u Bosni i Hercegovini. Zvanična politika Republike Hrvatske u punoj mjeri ide naruku najtvrdokornijim bošnjačkim nacionalistima, po principu bratskog srastanja suprotstavljenih ekstremizama.

Nažalost, društveni kontekst u odnosu na vrijeme odmah iza rata se promijenio nagore i mada bi bilo za očekivati da se ovovremena neotuđmanovska politika spram Bosne i Hercegovine snažno kritikuje od vodećih hrvatskih mislilaca u Bosni i iz Bosne, ta kritika uglavnom izostaje, budući da su i bošnjačka i bilo koja bosanska politika uglavnom i unaprijed proglašene neprijateljskim, s uvjerenjem da bosanskohercegovačka sinteza više nije moguća, pa je to u konačnici i vodilo ovovremenom vezanju srpskih i hrvatskih zastava u Bosni protiv Bosne, s radikalnom idejom hrvatskog nacionalizma da je ključna neprijateljska figura ovoga doba izmaštani lik prevejanog Bošnjaka muslimana, koji živi za diskriminaciju svojih stvarnih i dragih povijesnih komšija Hrvata.

Naravno, znamo da je politički mentalitet Stranke demokratske akcije i sve mutno oko tog mentaliteta uticao na izostanak integrativne hrvatskobosanske političke misli, čak toliko da se čini kako su bilo kakvi probosanskohercegovački intelektualni akteri (ako se pod njima ne podrazumijeva ono što traži HDZ BiH ili još radikalniji politički subjekti hrvatske provenijencije) gotovo iščezli.

Zato je pravo pitanje za ozbiljnu javnu debatu – šta je još, pored SDA i lažnih građanskih epigona ove stranke, uzrok defanzive hrvatskobosanske političke misli, s nadom da to nije uvjerenje koje se širi iz recentnog tuđmanizma: ne postoji nijedna politička, kulturna i intelektualna opcija u Bosni i Hercegovini, bilo bošnjačka, bilo bosanskohercegovačka, koja nije nacionalistička, budući da nacionalistička nije samo ona koja u potpunosti i u svakom pogledu podržava političke zahtjeve HDZ-a BiH i zagrebačke ispostave ove stranke, a takve strukture (da je relevantna) u Sarajevu gotovo da nema.

Ako je to tako, ako je u imaginariju hrvatske političke misli prethodno uvjerenje aksiomatske naravi, proizvodnja nove realnosti koja bi nadišla limite agonije u koju se guraju i Bosna i Hercegovina i njeni Hrvati i Bošnjaci i Srbi bit će izuzetno teška, da ne kažem nemoguća.

Nažalost, sve se čita u svjesno prenaplašenom ključu kojega oblikuje strah od majorizacije, pa činjenica da hrvatski politički faktor institucionalno (zato što ima ogromnu političku moć) blokira formiranje nove federalne vlade i na taj način delegitimira rezultate izbora iz 2018. godine te suspenduje demokraci-

ju, uopće se ne doživljava kao politička moć, budući da je, zbog načina izbora članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine, jasno da te političke moći nema.

Ono što jeste istina je problem kognitivne disonance. Kao što velikom broju građana bošnjačke nacionalnosti nije problem da uzdižu i vole Tursku, istovremeno smještajući suverenitetsko vrelo današnje države u srednjovjekovno bosansko kraljevstvo, koje su uništili a ko drugi nego baš preci današnjih Turaka, i ne vide nikakav problem u tim disonantnim partiturama, tako i veliki broj građana hrvatske nacionalnosti činjenicu da HDZ BiH vlada većinom političkih procesa, čak toliko da mogu blokirati implementaciju izbora i drugih ključnih političkih odluka ako se ne sviđaju stožernoj hrvatskoj stranci, uopće ne doživljavaju kao dokaz da je imaginacija o neravnopravnosti malo nategnuta, već sve tu silnu političku moć ignorišu kao lažni argument, budući da je način izbora člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz reda hrvatskog naroda dokaz univerzalno prepoznatog Rohigna statusa bosanskohercegovačkih Hrvata.

Onda se na hrvatski imaginarij neravnopravnosti bošnjački nacionalizam upali k'o kutnjak i, sa snažnim naslijeđem genocidne tragedije, svaki zahtjev za novom etničkom teritorijalizacijom može misliti samo u ključu redukcije života na 25 posto bosanskohercegovačke teritorije. Istovremeno, stotine hiljada građana Bosne i Hercegovine raznih imena i prezimena, Bošnjaka koji su Hrvati, Hrvata koji su Bošnjaci, Bošnjaka koji su Bošnjaci, Bošnjaka koji su Bosanci, Hrvata koji su Bosanci, Srba koji su Bosanci... a koji preziru retradicionalizirajući, primitivni bošnjački nacionalizam, bivaju utrpani u taj nacionalizam i izgradnja

Bosne i Hercegovine kao naše zajedničke domovine strateški se suspenduje.

Moram priznati da mi se čini malo neodgovornim utemeljiti figuru neprijatelja kao ključnu u elaboraciji stanja u Bosni i Hercegovini: kada ta figura dominira u diskursu, svaki zahtjev za integracijom, osim onoga koji dijeli zemlju na tri etničke reprezentacije, smatra se unitarističkom podvalom.

Potpuno izostaje ova figura prijateljstva: a možda među desetina hiljada ljudi koji su naprimjer glasali za Komšića (i među njima mnogi koji ne žele ponovo glasati za lidera Demokratske fronte, prvenstveno zbog njegove političke travestije sa SDA-om), koji se vesele sportskim pobjedama bh. ekipa, ne gledajući njihov etnonacionalni sastav, već se raduju tako veličanstveno ljudski, izvorno čovječanski, ima mnogo onih koji naprosto žele da zajedno gradimo svoju domovinu, zajedno a ne odvojeno, i da ih vrijeda kada se radovanje uspjehu naprimjer košarkaške ženske reprezentacije Bosne i Hercegovine doživljava kao nacionalizam “većinske nacije”, iako je “većinska nacija” u toj reprezentaciji uglavnom nepredstavljena.

Gadi mi se ova argumentacija, ali je moram iznijeti radi uvjerenja da je, zbog predominacije figure neprijatelja, svaki integracijski akt unaprijed prezren kao neprijateljski, iako ogromna većina tih malih običnih ljudi vide Bosnu i Hercegovinu kao zemlju svih svojih ljudi, bez bilo kakvog apriornog zahtjeva za dominacijom.

Iz ugla dominirajuće politike neprijateljstva i unaprijed oblikovanih predrasudnih slika o Drugom, ja griješim, svih tih nekoliko stotina hiljada bosanskohercegovačkih glasova (za razne

političke stranke) hoće majorizaciju, dominaciju, diskriminaciju, ... sve je to zadojeno mržnjom spram svega hrvatskog, svi koji su protiv čistih kategorija, a za izmiješanu krv, e oni su problem – pa jeste li Vi pri sebi, Vi ljubitelji etničke čistoće, Vi nesposobni da shvatite da je “simplicistička pohvala izmiješanosti mogla stvoriti zablude, ali simplicistička pohvala čistoće je podržavala i podržava zločine“, kako nas je podučio mudri francuski filozof Nancy, dodajući da se po tom pitanju “nema o čemu raspravljati“⁴.

E, moj Milanoviću, šta misliš na uspostavljanje drugog smjera: da ogroman broj te miješane krvi, tih desetina hiljada ljudi ne vide sebe kao čiste, homogene entitete, već samo hoće (mada to ne znaju zahtijevati) uzornu državu, koja, na tragu liberalne demokracije, kontekstualizira tradicijsku Bosnu u politički modernitet, dozivajući Bosnu i Hercegovinu s punom zaštitom kolektivnih prava, sa dva parlamentarna doma, s jasnim Domom naroda, koji je izraz etnokulturne pravde a ne rezervni Predstavnički dom.

(E tu smo te čekali, autorčiću, samo Dom naroda koji jeste Predstavnički dom mi prihvatamo, sve ostalo je neprihvatljivo, sve ostalo od Bošnjaka gradi politički narod, a nama to ne može ni pod kožu, pa nismo pokrenuli svu desničarsku mašineriju svijeta da uvjerimo međunarodnu zajednicu u naš neizdrživi položaj, ali ova neodesnica, naš ozbiljni politički saveznik, pomalo gubi na uticaju, pa ako ne uspijemo sada slomiti liberalnu demokraciju, nećemo nikada te će, umjesto libijskog saveza plemena, Bosna i Hercegovina biti država, a onda jao se nama, onda će sva naša

⁴ Ovu Nancyjevu intervenciju smatram iznimno važnom, pa je ponavljam kao nadu i opomenu za sveukupne hrvatsko-bošnjačke odnose, iako sam je već koristio u otvarajućem tekstu ovog rukopisa.

borba za nacionalni interes biti prokazana kao korupcija, ono što jest-jest i jest.)

Kako izaći iz ove etnomatrice a da se spriječi majorizacija, koja se, sa hrvatske strane prenamlašava, a sa bošnjačke minorizira? Potrebno je zadovoljiti više kriterija, a jedan od najvažnijih tiče se odnosa Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini.

Hrvatska treba podržati Bosnu i Hercegovinu kao liberalnu demokratsku državu, s ugrađenom zaštitom kolektivnih prava, bez redukcije tih prava na kriterije koji prevode bosanske Hrvate u etničku manjinu. Zahtjev HDZ-a BiH, odnosno zahtjev Republike Hrvatske, kreće se tim obodom: insistiranje na etničkoj čistoti u izborima, i na samo i samo etničkoj reprezentaciji u političkim institucijama, možda čini dobro kasti obuhvaćenoj povlasticama, ali povijesno gledano, HDZ BiH i Republika Hrvatska započeli su transformaciju bosanskohercegovačkih Hrvata u nacionalnu manjinu.

I dok dobro napunjenih džepova velmože hrvatskog naroda svakodnevno pucaju apstraktne mantre o konstitutivnosti, Bosna i Hercegovina se konkretno prazni, odlaze naši Hrvati, a Hrvat Zlatko Miletić, delegat u Domu naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, s dugim obavještajno-sigurnosnim stažom, što njegovoj izjavi daje vjerodostojnost, početkom juna ove godine, gostujući na FACE TV, izjavljuje: "Da obavijestim [predsjednika HDZ-a BiH Dragana] Čovića: jedna od poznatih obavještajnih službi nedavno je vršila procjenu broja stanovnika u Bosni i Hercegovini. Svega 285.000 Hrvata trenutno živi u našoj državi, skoro za polovinu manje od popisa iz 2013. godine,

dobrim dijelom zbog politike koju on provodi s HDZ-om BiH.”
Sapienti sat.

Kako izaći iz ove demografske i svake druge agonije i konfrontirajuće, nasilu proizvedene bošnjačkohrvatske dubioze, hinjski podržane od srpskog političkog faktora, kao trećeg elementa miješane krvi (koji, takođe, želi biti čiste krvi, dakle protubosanski)? Samo i samo transformacijom figure neprijatelja u figuru prijatelja? Jesu li uopće moguće “politike prijateljstva”?

O tome nekom drugom prilikom, dok svarite ovaj tekst.

Aljazeera Balkans

/ 15.07.2021./

Dajte Srbiju Rusiji!

Nedavna Putinova posjeta Srbiji uz orgazmičko podilaženje velikog Srbina malom Rusu (nekako, čisto vizualno, mislim da bi Putin više volio za predsjednika Srbije, recimo, Dačića) ponukala me na geopolitiku igre. Ključni sadržaj tog igrarijuma je proizvodnja geostrateškog scenarija, s naročitim ciljem: promijeniti naslijeđene matrice mišljenja i razumijevanja geografije svijeta koju kolokvijalno zovemo zapadni Balkan. Taj pojam, u političkom smislu, kako ga instrumentalizira Brisel, uključuje Albaniju i zemlje bivše Jugoslavije na putu ka članstvu u Evropskoj Uniji, što znači da se ne radi o statičnom geografskom pojmu, već dinamičnoj odrednici koja iz sebe isključuje zemlje koje iz tog prostora pređu u prostor briselskog meganacionalnog konglomerata.

Naravno, to je političko viđenje, generirano iz EU s ambicijom da se našem prostoru atribucijom zapadni da pečat pripadnosti i ovog dijela Balkana univerzumu zapadne civilizacije. Ako mogu Bugarska i Rumunjska kao istočni Balkan, pripadati Zapadu, u čemu je problem sa postjugoslovenskim Balkanom koji je prije posljednjeg antijugoslovenskog i antibosanskog rata (to su primarne odrednice nacionalističkog bjesnila iz 90-tih godina dvadesetog stoljeća) bio mnogo bliže Zapadu nego Bukurešt i Sofija?

Problem je što se u posljednje dvije decenije svijet dramatično izmjenio, dovodeći svojom regresivnom transformacijom naslijeđe liberalizma u pitanje, pa je, upravo u ovom dobu, najviše zbog promjene globalnog geopolitičkog konteksta, putovanje naših zemalja na Zapad dodatno usporeno a sam Zapad (prije svega Evropska Unija i SAD) tu usporenost ne zarezuje, predan

uvjerenju da će vrijednosti liberalne demokracije uvijek trijumfirati nad vrijednostima istočnih, neliberalnih hegemoni, Rusije, Kine i Turske.

Nažalost, zabijanje glave u pijesak pred proizvodnjom nove, antiliberalne Evrope, u čemu se naročito ističe uspavani Brisel, uz jačanje autoritarnih tendencija u zemljama koje su srce liberalne demokracije, osnažuje mogućnosti onih geopolitičkih aktera koji žele unijeti novi nemir u balkansku postkonfliktnu geografiju, s ambicijom da zaustave proces vesternizacije, demokratizacije i liberalizacije zapadnog Balkana, kako bi i Sarajevo i Beograd i Skopje i Priština postali njihovi aduti u geopolitičkoj igri odmjera vanja geostrateške moći ključnih svjetskih aktera.

Ustvrdimo li, uz sve to, da Rusija ima snažnog saveznika u Srbiji čija nacionalistička i konzervativno-tradicijska, panslavenstvu odana elita, dominira i vlada zemljom, određujući i kreirajući glavni historijski tok srpske države kao antizapadni, šanse za europeizaciju naše regije ubrzano se smanjuju ako u mislima i djelima ne izvršimo radikalni preokret sa elementima geopolitičke vrtoglavice. Pojednostavit ću ključnu ideju ovako: Filozofi su svijet samo različito tumačili radi se o tome da Srbija ne bude dio Zapada! Šta je sad ovo, kakav je senzacionalni obrat na pomolu?

Prije detaljnije elaboracije prethodnog geopolitičkog zahtjeva, važno je ponuditi još jedno vrijednosno određenje. Ono se tiče pragmatizma u politici, a vezano je za političko djelovanje koje nije u suglasju s moralom. Iako Kant s time ne bi bio zadovoljan, dosadašnji put Srbije prema Evropskoj Uniji bio je popločan dobrim namjerama Brisela, koji nikakvu moralnu dubiozu nije vidio u davanju prednosti Srbiji nad Bosnom i Hercegovinom

u pregovaračkom procesu, iako je upravo politika Srbije među ključnim uzrocima institucionalnog kašnjenja BiH i njene nemogućnosti da bude država.

Bez obzira što je mnogima u BiH ta nepravda smetala, generirajući nezadovoljstvo moralnim sljepilom EU, sva sila argumenata Sarajeva topila se pred čvrstim uvjerenjem EU birokracije da je Srbija naprosto prije BiH ispunila potrebne uvjete konvergencije ka EU.

Iako je, sa stanovišta morala ta odluka bila suspektna, ona je i sa stanovišta Bosne i Hercegovine bila pragmatična jer preovladavao je politički stav da samo demokratska Srbija vremenom diže ruke od Bosne. Nažalost, nije se desilo ni jedno ni drugo, ni razvoj demokracije ni suspenzija ideologije ekspanzije. Naprotiv, pola Bosne tretira se kao nezemaljski dio Srbije, a pod vladavinom Aleksandra Vučića srpska država doživjela je duboku regresiju demokracije i sada svjedočimo „očinskom obliku vladavine kao najgorem obliku vladavine“ (N. Bobio) što je ingeniozno primjetio veliki regionalni glumac Nikola Kojo, pogodivši, svojim raskošnim govorom, AV oblik vladavine u srce: “Izvršio si svoj blickrig, svoj atak na kapital, pamet i resurse ovog naroda. Uspeo si, vrhunski si obavio posao. Koristio si naš novac, nedostatak hrabrosti i spremnosti da se odupremo tvojoj hajdučiji i bahatosti. Silovao si kompletno stanovništvo svojim konferencijama za štampu. Silovao si vađenjem dece iz smetova, rušenjem Savamale, Er Srbijom, Kopernikusom, helikopterom... Prekratka je ova noć da sve nabrojim”.

Nažalost, Kojina Srbija je manjinska, statistička greška u divljem, nacionalističkom imaginariju AV države, pa je uz sve simpatije

za građane Srbije neopterećene Bosnom, važno ostati neumoljiv što uključuje i prezentaciju ideje koju ću argumentirati u narednim redovima. Argumentaciju ću zasnovati na stavu da Srbija nije Zapad i da njena neopanslavenska i pravoslavnosakralna elita zemlju vidi na Istoku, u zagrljaju majčice Rusije. (Na oktobarskom sajmu knjiga u Beogradu, neviđenoj nacionalističkoj svetkovini, većina štandova, izloženih naslova, objavljenih i najavljenih izdanja... u većoj ili manjoj mjeri, direktno i indirektno, potvrđivali su prethodni stav)

U vrijeme hladnog rata i jasne podjele svijeta na ruski i američki, sva geografija oko Rusije podrazumijevala se kao ruska interesna zona, kao očekivani dio ruskog/sovjetskog imperijuma. Baltičke zemlje, većina azijskih stanova (Tadžikistan, Uzbekistan, Azerbejdžan, Kirgistan...), zemlje Istočne Evrope, sve je to bilo rusko bliže inozemstvo. Činilo se da ne postoji način kolapsa i urušavanja ruskog imperijuma i da ne postoji put kojim će se sovjetske paradržave izvući iz zagrljaja ruskog medvjeda. Danas je većina evropskih država ruske interesne zone na Zapadu (NATO i EU) što implicira zastarjelost Napolenovog ingenioznog zaključka: „kažite mi geografiju jedne zemlje i ja ću vam reći njenu vanjsku politiku“. Iako granične s Rusijom, i Latvija i Estonija i Litvanija i Poljska... dio su svijeta čiji je centar geografski daleko od njih. Bliže inozemstvo Rusije postalo je dalje inozemstvo SAD-a. To znači da geografija ne determiniše sudbinu nekog naroda ako taj narod politički, kulturno, mentalno, historijski... smatra, želi ili je umislio da pripada nekom drugom svijetu. Većinska Srbija želi da pripada panslavenskoj utopiji.

To potvrđuju ne samo višestoljetni i višedecenijski narativi srpskih rusofila u politici, kulturi, vojsci, obrazovanju, nego i različita istraživanja javnog mnijenja u kojima je Rusija slamka spasa među vihorovima. Ako je to već tako, možda je vrijeme za promjenu politike Zapada prema zapadnom Balkanu s ključnom idejom da se Srbija prepusti Rusiji i više ne tretira kao dio proevropskog i prozapadnog Balkana!

Budući da bi Rusija tako dobila svoje daleko inozemstvo, svoju novu Kubu, isključivanje Srbije iz korpusa zapadnobalkanskih zemalja je veliki geopolitički benefit za Moskvu i za većinsku Srbiju koja dobija baš ono što želi. Budući da Rusija tako dobija veliki dar, Putin, shodno balansu moći sa Zapadom, daje, s jedne strane zeleno svjetlo za međunarodno priznanje Kosova i njegovu unutrašnju transformaciju koja srpskoj zajednici omogućuje da se ugradi u Kosovo kao u svoju državu; s druge strane Rusija forsira istinsku integraciju Republike Srpske u hijerarhijski politički institucionalizam Bosne i Hercegovine, prekidajući svaku mogućnost bilo kakve podjele dejtonske države. To ne bi bilo ništa novo već vraćanje Rusije na pozicije koje je imala u prvim godinama implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma kada je bila potpuno konstruktivan faktor međunarodne zajednice i tumačila Dejton u integracijskom ključu, slagajući se sa svim odlukama koje su jačale državni kapacitet Bosne i Hercegovine. Mogu li Brisel i Vašington napraviti ovaj geopolitički *vertigo*, bez apriornog stava da to nije dobro? Moguće je očekivati podršku toj ideji od strane donositelja odluka i kreatora javnog mnijenja u Srbiji koji više vole rusko govno od američke torte. Nije isključeno da bi takav strateški preokret bio onaj inicirajući momenat koji bi konačno i bez kalkulacija probudio drugu

i Istoku.

idnog Balka-
zdрави razum
t, rusofilstvo
na karti isija-

Karta: Srbija je sa svih strana u geopolitičkim klijestima Zapada. Od AV režima ovisi hoće li ovo biti prijateljski ili neprijateljski obuhvat

Ali ako se hoće, ko sam ja, ko je bilo koje ja spremno i moćno da zaustavi želju dominirajuće elite? Nad Srbijom je izvršen *containment*, strateški obuhvat, ona je čak i sa istoka okružena zemljama zapadne alijanse. Ulaskom BiH i Kosova u NATO, šta će željeti Srbija?

Ovaj scenario čas se doima realistično, čas artificijelno. Budući da živimo u vremenu u kojemu su izbrisane granice realnog i artificijelnog, tačnije je reći da i realno i artificijelno proizvode, sukreiraju stvarnost – ovo može da bude a može i da ne bude. U svakom slučaju, višedecenijsko stajanje u mjestu zapadno-balkanskih zemalja ili još preciznije egzistencijalni i esencijalni nazadak naših naroda, zahtijeva novume, kreativne intervencije u svijet ogrezao u lopovluku, korupciji, bijedi, neimaštini i iracionalnom nacionalizmu.

Moja namjera je da se probuđena energija beogradskog mnoštva ne prelije u novi nacionalizam na čijem početku i kraju uvijek stoji glad za Bosnom. Smisao ovog imaginarijuma kojega sam proizveo svjestan svih raskošnih psovanja kojima bih mogao biti

izložen vezan je za utopijsku nadu da će nacionalistička Srbija odustati od Bosne.

Ako krešendo beogradskih demonstracija ne bude opći, zajednički zahtjev za povijesnim odustajajem Beograda od Bosne i Hercegovine, s jasnim i razgovjetnim retoričkim figurama koje nam dozivaju sliku da je Bosna za Srbiju, recimo, Holandija, da Republika Srpska nije ratni plijen Srbije, da se Srbija odriče svih nacionalističkih aspiracija, da je RS unutrašnja pokrajina Bosne baš kao što je Vojvodina unutrašnja pokrajina Srbije, uz prevođenje takvih zahtjeva u prijateljsku politiku spram Bosne i Hercegovine, dakle, ako na kraju svih protesta za bolji život oslobođen AV terora, ne bude Bosna kao univerzalna srpska riječ za konačno odustajanje od hegemonije, džaba smo krečili.

Bez toga svaka nova Srbija je remetilački faktor, bolesnik na Dunavu. Ne oslobodi li se opsesije Bosnom i Hercegovinom u punom smislu te riječi, putovanje Srbije na Istok drugi je način da Bosna i Hercegovina bude. U takvom scenariju, unutrašnji bošnjački, srpski i hrvatski nacionalizam jenjavaju, slabe pred snagom života kao takvog te se stvaraju uvjeti za općeljudsku emancipaciju bosanskohercegovačkih ljudi.

/28.01.2019./

Šta žele Rusi?

U nedavnoj kolumni za sarajevsko *Oslobođenje* (*Zašto Nato neće riješiti probleme u BiH*, 11.06.2021.) ruski ambasador u Bosni i Hercegovini iznio je niz “argumenata” zbog kojih država u kojoj predstavlja interese Ruske Federacije, ne treba postati članica NATO-a.

Na stranu jedva prikriveni cinizam Ambasadorovog “dokaznog postupka”, ali nije loše da se u našoj javnosti eventualno pridruživanje zemlje zapadnoj vojno-političkoj alijansi obogati kvalitetnim raspravama, debatama, komentarima... iz različitih političkih, sigurnosnih i ideoloških pozicija. Radi se o pitanju strateške naravi koje nikako ne smije ostati samo u rukama domaćih političkih reprezenata, niti da se stekne dojam kako o ulasku BiH u NATO najveću brigu vodi zvanična Moskva, s neskrivenim ciljem da spriječi putovanje ove kilave države u savez koji Kremlj smatra neprijateljskim. A upravo se stiče takav dojam: izostanak bilo kakve suvisle javne, demokratske debate o jednom od najvažnijih strateških pitanja za Bosnu i Hercegovinu više upućuje na rusku zainteresiranost da se to ne desi nego na odlučnost Sarajeva da se to desi.

Potvrđuje to i tekst njegove ekselencije Igora Kalabuhova u koji je uložен ozbiljan trud da ga konzumenti prime kao razložen argument zašto ima smisla ne ići u NATO i ne bih se iznenadio da čitaoci koji samo primaju informacije ili tek ovlaš čitaju bez dubljeg uvida u meritum (a takvih nije malo), pomisle kako ova ruska protunatovska argumentacija ima smisla. Elem, za sve što ne valja u Evropi i postjugoslovenskom prostoru kriv je NATO,

čak i ako nema nikakve veze sa problemima za koje je, po ruskom ambasadoru, kriv. Takav nivo posvećenosti zaustavljanju širenja NATO-a i na tri preostale balkanske zemlje (Kosovo, Srbija, Bosna i Hercegovina) koje su institucionalno još uvijek izvan NATO-a brine, jer implicira nakanu Moskve da, prije svega Bosna i Hercegovina, bude ona geopolitička zona u kojoj će se zaustavljati daljnje širenje Saveza.

Zašto je to Rusiji toliko važno, ostaje otvoreno pitanje, budući da je, sa stanovišta ruskih geostrateških interesa, bilo puno važnije da su ovakav antinativski angažman iskazali kada su države najbližeg ruskog inozemstva (npr. baltičke zemlje) ulazile u zapadni vojno-politički savez. Takav angažman je tada, krajem dvadesetog i početkom ovog stoljeća, izostao, pa čak i ako to pripišemo ruskim postsovjetskim slabostima, ovoliki interes da mala, potkapacitirana Bosna i Hercegovina (kao potencijalno naredna država sa članstvom u Savezu) ne postane članica NATO alijanse, objektivno je iznad ruskih geostrateških potreba. To vodi ka zaključku da je Bosna i Hercegovina, sa neupravljivom unutrašnjom strukturom, izabrana kao zona geopolitičke trgovine kako bi Rusija sada, kada to već nije mogla prije dvije-tri decenije, ostvarila velike strateške benefite u svom susjedstvu, kroz popuštanje Zapada Kremlju (Ukrajina, Krim, Gruzija...), što bi Moskva platila odustajanjem od sprječavanja vesternizacije Bosne, budući da je javno saopćeni cilj transatlantske alijanse da cijeli Balkan (izuzev Srbije, ako neće) postane dio zapadnog političkog, sigurnosnog, ekonomskog i kulturno-civilizacijskog kruga. U takvom razvoju događaja Srbija bi mogla izvisiti i njena prorуска agenda biti dovedena u pitanje. Sebično gledajući,

ovo ne bi bio loš scenario za Bosnu, jer ako u narednih nekoliko godina Bosna i Hercegovina ne postane dio demokratskog svijeta procedura i kakve takve zakonitosti, trajno ćemo ostati u prikrivenom vlasništvu orijentalno-sibirskih despotija, obilježenih autoritarizmom, negacijom ljudskih prava, opresijom nacionalnih manjina i drugih ugroženih skupina, zabranom slobodnog udruživanja aktera građanskog društva, zatvaranjem slobodnomislećih ljudi...

Istovremeno, konačna integracija u Zapad, još uvijek nije garancija da će taj ispravan strateški potez, donijeti značajne benefite, jer Zapad danas nije ona velika oaza liberalne demokracije zbog koje je i postao metafora slobode za ponižene građane neliberalnog svijeta, već se opasno nagnuo ka iliberalnoj demokraciji u kojoj neke druge vrijednosti (nacionalizam, suverenizam, antikosmopolitizam, šovinizam, antisemitizam, islamofobija i rasizam) dobijaju na značaju i u političkom smislu jačaju. Kakav bi NATO bio savez ako bi se na čelu zemalja članica istovremeno nalazili, primjera radi, Orban, Kaczynski, Janša, Salvini, Wilders, Marine Le Pen, Zeman, Trump ...? Da li bi to bila alijansa slobode koja brani liberalnu demokraciju ili alijansa nacionalizma, antiliberalizma, izгона drugog iz zapadnog svijeta? Ništa nije nemoguće, život nas je naučio da uvijek može biti gore nego što očekujemo, ali uzdam se u snagu zapadnih demokracija, njihovu otpornost na postfašističke izazove i sposobnost da artikuliraju srednji put koji reducira mogućnost trijumfa mraka. Negdje naprosto slutim, uz sve prigovore povampirenju zapadnih demokracija, da sunce već dugo izlazi na Zapadu i da je dobro biti za stolom za kojim se odlučuje i o Bosni. Bolje biti u sali, nego izvan sale.

Šta su to vrijednije Hrvatska, Sjeverna Makedonija, Slovenija i Crna Gora, kao dijelovi prethodnog zajedničkog jugoslovenskog kosmosa, pa da budu za stolom, a Bosna da ne bude? Što se tiče Srbije, teško je to razumjeti, to igranje na više stolica, kao da je cijeli svijet leglo papana koje će Vučić preveslati, a zaboravljaju srpski "vizionari" da mogu varati cijeli svijet jedno vrijeme ali baš cijelo vrijeme, pa to objektivno nije moguće, što će Beograd iskusiti ili kroz neočekivanu izdaju Moskve, ili kroz zapadni ultimatum, jer što je previše, previše je. Možemo (Mi, Zapad) glumiti slabost neko vrijeme (kao sad) ali samo jaki mogu glumiti slabost i udariti neočekivano u pleksus, baš kada si povjerovao da si prevario i Moskvu i Peking i Washington i Berlin i Brussels. Ta snaga koja se odlaže ostaje kao nada za Zapadni Balkan i za Bosnu i Hercegovinu.

Pored ubacivanja klipova u transatlantski put Bosne i Hercegovine, sa nedvosmislenim ciljem da se svim dozvoljenim i nedozvoljenim sredstvima, Bosna ne upiše u registar NATO saveza kao nova članica, šta Rusija još čini kako bi spriječila zemlju sa "dva entiteta i tri konstitutivna naroda" da postane dio transatlantskog svijeta?

Indikativno je da se komplementarno tekstu ruskog ambasadora u Sarajevu, u medijima ukazala i izjava ruskog ambasadora u Srbiji, prevejanog Aleksandra Bocan-Harčenka, bivšeg ruskog veleposlanika u Bosni i Hercegovini. U toj izjavi kojom se obrušio na Kancelariju Visokog predstavnika i samog Incka, otvoreno mu spočitavajući da laže, ovaj doajen ruske imperijalne diplomatije, u potpunosti se ogolio kao suvereni vladar bh.entiteta Republika Srpska jer je bez pardona i suvišnih eufemiza-

ma, baš kao da je prvi čovjek tog entiteta, izjavio da “kancelarija Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini nema nikakvu ulogu i nikakav značaj za Republiku Srpsku”, dodajući, onako gubernatorski da je to i “zvaničan stav srpskog člana i predsjedavajućeg Predsjedništva BiH Milorada Dodika koji godinama traži zatvaranje te kancelarije.” Također je naglasio da Rusija ne priznaje novog Visokog predstavnika i “ako Zapad ne odustane od novog predstavnika, uprkos tome što se Rusija protivi, onda će ova situacija dovesti do dodatne napetosti. Ali, ne mogu da kažem da će se desiti nešto vanredno - oni će smatrati (Zapad, op.a.) da je visoki predstavnik postavljen, Republika Srpska će smatrati da je on nelegitiman i da ne postoji i neće biti nikakve suradnje s njim”.

Ovako se gradi negacionistička, antibosanskohercegovačka politika. Čuj, neće se desiti ništa vanredno a u samoj izjavi upisana je nova vanredna situacija - namjera Rusije da onemogući bilo kakvo djelovanje Visokog predstavnika svodeći ga na praznu ljušturu, prazniju i od, barem časnog, Inckovog izražavanja zabrinutosti. Umjesto izražavanja zabrinutosti suočit ćemo se sa pokušajem onemogućavanja djelovanja međunarodne uprave i to je ono što Rusija želi: uspostaviti novi kriterij negacije (Republika Srpska odnosit će se, po naputku Rusije, prema OHR-u kao praznoj praznini, pa će onda međunarodni gremi moliti Rusiju da to ne bude tako, pa će doći do negativnog konsenzusa koji će afirmirati poziciju Rusije i Republike Srpske, pa će OHR biti zadovoljan što može djelovati iako će to biti nedjelovanje, dakle baš ono što Rusija želi i nova faza međunarodne uprave mogla bi rastočiti Bosnu na nesastavne dijelove. Cilj je da se nas-

tavi misija međunarodne zajednice u BiH na način koji je ništavan, bezvrijedan, koji ne pomaže izgradnju države a samim tim ni instrumentarija koji bi bio kadar, bez institucionalnih i vaninstitucionalnih klipova, uvesti državu u transatlantski savez. Tako dolazimo do simbioze dva djelovanja dva ruska ambasadora u dvije zemlje preko kojih Moskva nastoji zaustaviti ulazak NATO-a i u zapadnobalkanski rukavac.

I Srbija i Bosna i Hercegovina opterećene su ovim strateškim ruskim zahtjevom: Srbija kao još uvijek prijateljska zemlja ruskog pogleda na svijet a Bosna i Hercegovina kao prostor uklinjavanja ruske moći u područje naročitog institucionalnog angažmana zapadne međunarodne zajednice. Pobijedi li Rusija Zapad na njihovom terenu (u zemlji koja je premrežena zapadnim institucijama na naročit način i u naročitom kapacitetu) bit će to znak da je otpočeo "sumrak Zapada".

Šta će to biti ruska pobjeda? Pa ako novi visoki predstavnik ne bude donosio odluke. Ili, ako ih bude donosio samo za Federaciju. Ako bude radio baš ono što Rusija želi.

Ne bude li snažno djelovao na integracijskim kriterijima duha i slova Dejtonskog mirovnog ugovora, a to znači potpunu i djelatnu posvećenost izgradnji države u Bosni i Hercegovini, Bosna i Hercegovina neće moći ući ni u NATO ni u Evropsku Uniju. Baš ono što Rusija želi. Zar to nije dovoljan razlog da se samoproducirana slabost međunarodne uprave u Bosni konačno transformira u snagu!

Destrukcija ulaska Bosne i Hercegovine u NATO zauzima visoko mjesto u balkanskom strateškom registru Rusije, što up-

učinje na mogućnost da se u kritičnoj fazi procesa priključivanja Bosne i Hercegovine NATO alijansi, upotrijebi scenario relativno sličan onom kojim je Kremlj nastojao zaustaviti ulazak Crne Gore u zapadnu sigurnosnu družinu, s tim što treba imati u vidu da je zbog rasutog institucionalnog dizajna Bosne i Hercegovine, to zaustavljanje dejtonske države na putu u NATO izvedivije nego u Monte Negru. U BiH ruski *proxy* agenti ne moraju nužno doći sa strane, oni su tu kao dio političkog sistema BiH i unutar sistema posreduju protiv Bosne i Hercegovine.

Upravo će njih Kremlj upotrijebiti kao svoju “crnu ruku”, ne bude li Zapad ojačao unutrašnje političke i sigurnosne dionice Bosne i Hercegovine. To je imperativ. Jer, kao što je spasio Bosnu i Hercegovinu, istovremeno ju je i unakazio. Zapade, znaš li svoj dug!?

/14.06.2021./

Dobro nam ostao Visoki predstavniče!

Da li će i prva godina treće decenije dvadeset i prvog stoljeća za Bosnu i Hercegovinu biti godina loše beskonačnosti? Hoće li se nastaviti agonija države čija je ustavna arhitektura remek djelo arhitekture neustavnosti? Ima li nagovještaja, u zemlji i izvan nje, da će se ovo dugo vanredno stanje koje živimo promijeniti ili će sve ostati frustrirajuće isto, na dugoročnu korist *etnoklepto poduzetnika identiteta*, koji su, forsirajući to simboličko pitanje kao najvažnije u našim ljudskim životima, *svima stavili amove a sebi sagradili hramove*.

Iako se identitet ne može jesti, iako ta *tamna tvar* ne sadrži ni ugljikohidrate, ni bjelančevine ni proteine, samozadovoljna nacionalistička buržoazija svjesno nastavlja bjesomučnu reprodukciju identitetskog pitanja kao najvažnijeg pitanja, ne hajući za činjenicu da *njegova mračna građa* ne proizvodi ništa izuzev trajne, iracionalne međuetničke napetosti, po cijenu suspenzije života kao takvog. Svjedoci smo, upravo ovih dana, kako i domaće i regionalne nacionalističke strukture potiču novu dionicu kulture straha, kako bi već u zametku zametka spriječili bilo kakvu mogućnost izgradnje države u Bosni i Hercegovini kao uzornog servisa svih svojih ljudi i svih svojih etnonacionalnih zajednica.

Bilo je dovoljno, npr. da se jedna očekivana rasprava u američkom Kongresu kojom se prigodno, na godišnjicu dejtonskog ugovora, obilježava mir u Bosni i Hercegovini kao jedan od najvećih vanjskopolitičkih uspjeha američke administracije, u srpskom nacionalističkom imaginariju proglasi uvodom u nestanak Republike Srpske, Srbije, srpskog naroda, srpskog kosmosa,

srpskih nebeskih satelita... i naravno, nema nikakve sumnje da su ti samozvani američki eksperti za Balkan, započeli prvu fazu dugo planiranog genocida nad srpskim narodom koji se, budući da je pupak svijeta, želi, u režiji grozomornog američkog imperijalizma, izbrisati iz registra povijesti. I sada bi morala doći jedna žestoka psovka da neutralizira to sublimirano ludilo pokupljeno iz medijskog sveta srpskog sveta, ali autor je fino uštiman pisac pa će se oduprijeti ovom unutrašnjem zahtjevu teksta, ostajući trajno začuđen nad sposobnošću srpskog nacionalizma da formira bajkolike viktimacijske narative koji u potpunosti neutrališu stvarnost a postanu osnova proizvodnje stvarne politike.

Tako će se Aleksandar Vučić, predsjednik i zemaljske i nebeske Srbije, uključiti u izgradnju ove alternativne stvarnosti mišljenjem kako se iza američke ideje o funkcionalnoj Bosni i Hercegovini krije lukavi cilj smanjenja nadležnosti Republike Srpske: “Šta se sve kuva i šta se iza brega valja... jer niko ne govori precizno o čemu se radi, već je sve upakovano u lepu kutiju sa šarenom mašnicom - napravićemo divnu i funkcionalnu državu a to podrazumeva otimanje nadležnosti Republike Srpske.” I tako to krene, tako se suspendira svaka mogućnost zbiljske debate o izgradnji bolje države u dejtonskom sanatorijumu: napravimo veliku galamu oko identitetskog pitanja i zaustavimo bilo kakvu raspravu o boljoj državi za sve građane ove frustrirajuće dejtonske citadele.

Srbija je, i na tome joj treba čestitati, uspjela, u vrlo kratkom vremenu, nabaviti početne doze vakcina protiv virusa korona, dok Bosna o tome može samo sanjati jer nije funkcionalna država i jer će zbog odsustva funkcionalnosti i nacionalističkih man-

tri o prenosu nadležnosti, biti zadnja rupa na svirali u koju će doći vakcine. Ali vakcine koje potiču bjesnilo identiteta rastu geometrijskom progresijom: da li su po kriteriju normalnosti političari kojima su važnije identitetske apstrakcije od spašavanja ljudskih života, uopće sposobni za državnu službu, uopće kompetentni da se bave politikom? Da zaoštrim: imaju li uopće pravo da se bave politikom ako je njihov statičan odnos prema političkoj sferi skopčan sa ugrožavanjem ljudskih života? To je već pitanje za Sud u Strasbourgu, zar ne?

Zavirimo sad u bošnjačko identitetsko dvorište. O talentu SDA da suspendira svaku mogućnost izgradnje građanske političke zajednice u Bosni, programskim zahtjevom da baš ta stranka bude nosilac te ideje u političkom polju, već sam pisao u prethodnim kolumnama, ali je važno ponovno naglasiti da jedna, *par excellence*, partikularnoidentitetska družina, također blokira izgradnju funkcionalne države, i to vrlo svjesno, kako bi se na osnovu suprotstavljenih identitetskih politika nastavila vladavina “svojim” etničkim ekonomskim carstvima; naglašeno insistiranje tri etnonacionalističke ideologije na samo njihovim slikama svijeta kao jedino ispravnim onemogućuje bilo kakvu izgradnju racionalnog konsenzusa u politici i okončanje loše beskonačnosti.

Budući da se nijedna od tih politika ne može u potpunosti realizirati, one se međusobno priznaju i hrane jedna drugu potičući stalnu nepromjenjivost društvenih odnosa, a to upravo najviše odgovara etnonacionalističkim kartelima političke, ekonomske, obrazovne i kulturne moći. Pa kada krene neodmjerena bošnjačka transformacija jedne debate u američkom Kongresu u nešto mnogo veće, u narative koji naprosto ne stoje - da će naredna

američka administracija, maltene brzinom svjetlosti zazvati Republiku, to radikalno negativno utiče na raspoloženje drugih etnopolitičkih subjekata prema izgradnji razložne, funkcionalne države. Recimo one, koja bi bila sposobna nabaviti vakcine u istom vremenskom roku kao i druge države.

Treća nacionalistička ekipa koja snažnim insistiranjem na identitetskim politikama kao najvažnijim, *de facto* kao praktičnim politikama, je hrvatska, okupljena oko HDZ-a Bosne i Hercegovine i HDZ-a Hrvatske. Zbog identitetskih pitanja zagrebačko-hercegovački kartel spreman je zaustaviti reprodukciju života tamo gdje mu to omogućuje kapacitet političke moći koji je augmentativan iako se želi prikazati kao deminutivan. O tome zorno svjedoči Čovićeva sposobnost da kontinuirano blokira izglasavanje novog saziva Vlade Federacije, što je moć mnogo veća od makovog zrna, a na koju je tugaljivo svode poslušni mediji “trećeg entiteta”, jer je cilj veći od života: na osnovu minimalne kulturne razlike konstituirati BiH kao političku zajednicu odvojenih političkih entiteta, kao sklepanu bezsadržajnost koja ne poznaje, nije poznavala i ne može razviti fenomen jedinstva. Uh, opet bi trebala psovka, ali uvijek sam (ironijo, savezniče moj) cijenio bošnjački merhametluk, srpsko junaštvo i hrvatsku kulturu, pa neću. Čak su i izbori u Mostaru iskorišteni za neviđeni diplomatsko-propagandni presing, kako bi se još jednom podcrtalo da sve što nije u skladu sa HDZ-ovim očekivanjima, unaprijed je diskutabilno i nelegitimno.

Uglavnom, dvadeset i pet godina nije bilo dovoljno da se jedna neuspješna politika zasnovana na krvi i tlu, kod, u većoj ili manjoj mjeri, svih nacionalističkih oligarhija, prevlada, porazi, izbaci

iz institucionalnog ležišta. Na stranu što sve te politike upravo žele krv i tlo; na stranu što je njihov zajednički moto - narodima svađe, nama pare; na stranu što naprosto moramo prihvatiti da mada kao ljudi naseljavamo isti prostor sa našim etnoklepto feudalnim buržujima i njihovim zavisnim seljacima-kmetovima, mi živimo u različitim vremenima: iako je veliki broj građana u dvadeset i prvom stoljeću, pristaju na političku i svaku drugu ovisnost od skupine vladajućih humanoida iz osamnaestoga stoljeća; na stranu i to što je prošlost u svakom pogledu suvereni vladar budućnosti kojoj se ne dozvoljava da bude to što jeste - pokretačka snaga našeg umorenog društva; na stranu sve to, sve bi se to moglo početi pobjeđivati da nemamo institucionalni dizajn države koji na premisama dejtonskog prekida vatre unaprijed favorizira nacionaliste i od velikog broja građana pravi etničke zombije: to uopće ne znači da su građani principijelno odani svom imaginarnom etnonacionalnom zlatnom teletu, već da su onemogućeni biti građani i da bi u ustavnoj arhitekturi koja ne daje unaprijed pet golova prednosti nacionalistima, broj ljudi koji žive u 18. stoljeću bio radikalno smanjen. Znaju to naši "majstori mraka" pa se svaki pokušaj smanjenja nacionalističke prednosti zagarantirane nepravедnom ustavnom normom, mora "sprečiti u korenu".

Vidljivo je to upravo kroz odnos prema inicijativama iz međunarodne zajednice (barem onog njenog dijela koji se još uvijek osjeća odgovornim što je od Bosne napravljen hronični balkanski bolesnik) a kojima se želi dinamizirati politički proces u BiH, kako bi se država temeljno zasnovana na nacionalistički programiranom nedonošenju odluka transformirala u državu zas-

novanu na donošenju odluka. Takve inicijative sijeku se u startu kako bi naša zemlja i dalje ostala “zarobljena država”, institucionalna naplavina u svijetu država, a kako ćeš najbolje spriječiti izgradnju države nego svakodnevnim identitetskim terorom od kojega mi se, braćo i sestre, kao već umornom čovjeku, malčice povraća.

E sad, budući da nam je kroz ove tri prethodne nacionalističke naracije jasno da subjekti tih politika nikada neće proizvesti uvjete za “funkcionalnu državu”, očigledno je da će u novoj fazi dejtanske države, međunarodni akteri morati potražiti saveznike u “građanskom bazenu” na svim našim stranama.

Vidljiva afirmacija različitih “gradilišta građanskosti”, novo buđenje pobunjeničkih energija poput “pravde za Davida i Dženana”, borbe za JMBG, sarajevskih demonstracija, socijalne bune studenata mostarskog sveučilišta te otkrivanje i kreiranje novih polja građanske relevantnosti kao što bi bio snažni transentitetski pokret za bolje obrazovanje, repozicioniranje civilnog društva, naročito u manjim urbanim sredinama, razvoj nove civilizacijske kulture rodne ravnopravnosti, *ad hoc* savezništva sa političkim strankama koje će normativno i institucionalno podržati građanstvo kao bezideološko zajedništvo, suradnja sa vjerskim vođama koji rade na socijalnoj pravdi i ne opslužuju vladajuće nacionalističke režime, otvoreno podržavanje urbanih džepova otpora nacionalističkom klijentelizmu, od međunarodne zajednice koja se mora uključiti na pravedan način u našu borbu za bolje društvo..., sve su to kriteriji nove Bosne koja izmiče starim, odrndanim kategorijama forsiranog etničkog nepovjerenja.

Bez vjere u ovu novu građansku mogućnost, bez rada na pokretanju novih utopijskih energija, bez njihovog nadetničkog i nadentitetskog umrežavanja, naše društvo ostat će u induciranoj komi nacionalizma: kontrolirana mrtvaja koja je živa samo onoliko koliko joj dozvoljavaju dejtonski nacionalisti. To je ta loša beskonačnost koja nas čeka i u narednoj godini i svim narednim ljetima, izostanu li kreativne, stvaralačke geste i u političkoj i antipolitičkoj sferi a kojima će se manevarski prostor nacionalizma smanjiti na mjeru koja će biti dovoljna da konačno započnu, ako ništa drugo, onda bar ustavne promjene koje će okončati eru prekida vatre kao ustava. Nije normalno da prekid vatre bude trajni ustav bilo koje zemlje, pa tako i Bosne i Hercegovine. A ako je to, zbog odnosa političkih snaga ipak normalno, onda će vanredno stanje biti naša trajna normalnost. Visoki predstavnik za sva vremena. Dobar dan tugo.

/28.12.2020./

OHR: Ostati ili otići

Iz naše tugaljive stvarnosti, s nepodnošljivom lakoćom, svakodnevno možemo pokupiti mnoštvo argumenata u prilog tezi da, mada je prošlo više od dvije i po decenije od okončanja rata, Bosna i Hercegovina još uvijek nije stvorila pretpostavke za samostalnu izgradnju jedinstvene države i zajedničkog društva. Da bi se taj proces uopće mogao odvijati bez eksternih mehanizama međunarodne zajednice i da bi mi, građani Bosne i Hercegovine, sami sobom gradili uzornu političku zajednicu te dobro i mirno društvo, prvo treba htjeti političku zajednicu.

To htijenje sada izostaje kao konsenzualni stav ključnih donositelja odluka; štaviše, etnonacionalističke strukture bliže su konsenzusu o neizgradnji države i društva nego postepenoj, učinkovitoj proizvodnji političke zajednice kao uzornog građanskog servisa svih svojih ljudi. Nije lako u povijesti pronaći takav nivo izopačenosti (nazovimo ga *koeficijent nacionalističke izopačenosti*, *Kni*) – da su vladajuće strukture neke države od koje imaju više hajra nego malo koja upravljačka nomenklatura u historiji države kao takve, bliže sporazumu o trajnoj neizgradnji sopstvenog *state-a* nego konsenzusu o razvoju zajednice čiju sisu ćapću li ćapću udruženim nacionalističkim ustima i usput kmeče kako hoće još, jer zaboga gladni su, gladni, o, kako su samo gladni ti vlasnici laktaških, poljinskih, radoboljskih latifundija...

Njih pokreće glad za posjedovanjem ljudi na osnovu imena, po mogućnosti bez znanja i vrline ili sa znanjem ali bez vrline, pa je suspenzija države zagarantovana a svijest o toj suspenziji proširila se na desetine hiljada odanih i od nacionalističke vlasti

ovisnih ljudi koji alanfordovski tumače svijet: Samo siromaštvo nas običnih Bošnjaka i velebogatstvo naše male vlastele, spriječava da naše bošnjačko Sarajevo postane, gluho bilo, kosmopolitsko; Samo siromaštvo nas običnih Hrvata spriječava da naša ponosna Herceg-Bosna nestane kao da je nikad nije bilo, ali, ako smo siromašni, niko neće ugroziti našu hercegbosansku zastavu, zato meandriraj Radobolju sokole, melioriraj još bolje i još više; Samo siromaštvo običnog srpskog čovjeka garantira da se u našu Republiku Srpsku neće vratiti protjerani Bošnjaci i Hrvati, pa nismo zato ratovali Milorade – moramo ostati bijeda, zato samo daj sebi hram, nama am, bolje am nego ponovna jeka njihovih zbunjujućih i manje zbunjujućih imena Mustafa, Nedžad, Mujesira, Ante, Vinko, Karmela...

Eto, to je slika našeg užasa. Zar ne pripada temeljnoj izopačenosti višedecenijsko nastojanje etnonacionalističkih (političkih, ekonomskih, intelektualnih, kulturnih) kartela da i horizontalno (multietnička nacionalistička koalicija kao dogovorena doktrina neprijateljstva) i vertikalno (monoetnički nacionalizam kao opozit izgradnji multietničke države i društva) permanentno proizvode, iz dana u dan, više od dvadeset pet godina, uvjete za nemogućnost Bosne i Hercegovine?! Zar to nije Jejtsov *Drugi dolazak* u našu Močvaru:

*Sve se razliva; središte popušta;
Puko bezvlašće preplavljuje svijet,
Kulja krvomutna plima, na sve strane*

*Obred nevinosti davi se u njoj;
Najbolji ni u šta ne vjeruju, dok se
Najgori nadimaju od žestine.*

I dok se nadimaju od žestine, dok zazivaju ratove i mirne razlaze, ratove kao mirne razlaze, odbranu svojih imanja i posljednje dane svojih grenadira, dok se isturaju na izmještena komandna mjesta a na mjesta rezervirana za smrt turaju siromahe, međunarodna zajednica i dalje im tepa, i dalje računa na njih, na njihovu pokvarenost, ne primjećujući da pokvarenost brže prelazi s “naših” na njih, nego što s njih u “naše” prelazi ono što međunarodni akteri hoće da pređe. Minimalna politička volja za izgradnju barem minimuma minimalne države.

Prethodnih dvadeset pet godina ipak pokazuje kakvo takvo htijenje internacionalaca za izgradnjom države i društva, mada je to htijenje više retoričko i simboličko, nego institucionalno i normativno. Ali, kada bi, bar u tom kapacitetu prešlo na “naše”, počela bi nova era za Bosnu i Hercegovinu. Era integracije nauštrb duge epohe dezintegracije. Može li to novo doba “palmerovske” Bosne i Hercegovine započeti bez prisustva međunarodne uprave, bez relevantnog gazde u Bijeloj kući na sarajevskoj Vrbani?

Može li se izgraditi velika Bosna i Hercegovina (velika, u unutrašnjem političkom smislu a ne geopolitički kako su lijeni nacionalistički umovi učitali Palmerovu izjavu kao da je američki državni službenik i pisac trilera reinkarnacija kralja Tvrtka I) kao država punog suvereniteta bez OHR-a? Ili obrnuto, može li Bosna i Hercegovina biti država punog suvereniteta sa OHR-om? Prostrimo činjenice.

Međunarodna zajednica je preko Visokog predstavnika i Vijeća za implementaciju mira (PIC) prisutna i dalje u BiH i doprinosi očuvanju Bosne i Hercegovine kao međunarodno priznate

države ali, istovremeno, doprinosi i dugotrajnoj produkciji permanentnog vanrednog stanja. Iako unutrašnje sile dezintegracije i njihovi vanjski saveznici kontinuirano pozivaju na odlazak Visokog predstavnika i općenito, opoziv svih *sui generis* instrumenata međunarodne zajednice u dejtonskoj državi, vanredno stanje je jedini oblik političke egzistencije koji tim akterima odgovara.

Potvrđuje to i višegodišnje odbijanje realizacije “pet ciljeva i dva uvjeta” a koji vode zatvaranju OHR-a. Ali ispunjavanjem tih “ciljeva i uvjeta” BiH ulazi u dugotrajnu fazu razvoja punog suvereniteta što dezintegracijske sile ne žele honorirati. Njima je jasno da samo u intencionalnom vanrednom stanju mogu blokirati izgradnju države i to će se nastaviti sve dok je međunarodni instrumentarij tu, na terenu u Bosni.

Paradoksalno, bez oktroiranih instrumenata međunarodne uprave, država se još uvijek ne može razvijati na način da je državni razlog riješen i neupitan; no, upravo akteri koji dovode u pitanje državni razlog koriste prisustvo međunarodnih čuvara Bosne i Hercegovine kako bi spriječavali izgradnju države, držeći je – što je njihova politička namjera – u trajno nedefinisanoj obliku vanrednog stanja čime se blokira njena državna normalnost i produkcija suverenitetskih kriterija.

Ta kvadratura kruga jedino se može riješiti ispunjavanjem “pet ciljeva i dva uvjeta”, pri čemu, za razliku od dosadašnje međunarodne prakse, realizacija mora biti vremenski određena i snažno zahtijevana polugama moći internacionalne uprave. To bi bio novi pristup: OHR će se povući ako ciljevi i uvjeti budu ispunjeni, ali ne više kao neodređena vremenska kategorija već kao

jasno profilirani zahtjev međunarodne uprave da se u potpunosti realiziraju ti famozni ciljevi i uvjeti do dana tog i tog. Ako se realiziraju, OHR se povlači, a ako ne, ne samo da se ne povlači, nego slijede najsnažnije moguće sankcije prema onima koji su svojom politikom *de facto* spriječili gašenje OHR-a. Tako dolazimo do klimaksa: član Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz Republike Srpske Milorad Dodik i ruski ambasador u našoj zemlji Igor Kalabuhov svojim zahtjevima za promptnu “dekapitaciju” OHR-a, bez prethodnog ispunjavanja zahtjevanih ciljeva i uvjeta, proizvode razloge za stalni ostanak međunarodnog gremija u Bosni. Da Rusiji, Srbiji i bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska, ne odgovara ostanak OHR-a, ali umrtvljenog i potkapacitiranog, ne bi proizvodili politike koje zahtijevaju ostanak OHR-a. O čemu se ustvari radi? Šta su famozni “ciljevi i uvjeti” za zatvaranje OHR-a?

Radi se o programskom dokumentu Vijeća za implementaciju mira u kojemu piše: “Bosna i Hercegovina kao ‘mirna i održiva zemlja koja se čvrsto nalazi na putu europske integracije’ dugoročni je cilj Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira, a ostvarenje ovog cilja predstavlja i fokus djelovanja OHR-a. Politički direktori Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira su na sastanku u Bruxellesu 26. i 27. veljače 2008. godine utvrdili zahtjeve koje organi BiH trebaju ispuniti prije zatvaranja OHR-a...”

Ti ciljevi su: “Prihvatljivo i održivo rješenje pitanja raspodjele imovine između države i drugih razina vlasti; Prihvatljivo i održivo rješenje za vojnu imovinu; Potpuna provedba Konačne odluke za Brčko; Fiskalna održivost i Zaživljavanje vladavine prava (demonstrirano putem usvajanja Državne strategije za

ratne zločine, donošenjem Zakona o strancima i azilu i usvajanjem Državne strategije za reformu sektora pravosuđa).”

Iako je od ovog zahtjeva vlastima Bosne i Hercegovine prošlo trinaest godina malo se šta u potpunosti uradilo. Da se uradilo, Bosna bi se gradila kao liberalna demokratska država koja nadvladava limite dejtonskog skeletona. To bi smanjivalo razloge za dugotrajnu misiju OHR-a ali to je u najvećoj mjeri priječila ona politika koja zahtijeva odlazak OHR-a: insistirajući na odlasku Visokog predstavnika, rusko-srpska politika snažno radi na njegovom ostanku! Čudna vremena i još čudniji običaji.

No, u mome uvidu, još važniji od ovih pet ciljeva su dva uvjeta od kojih je jedan realiziran – potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) a drugi se može odugovlačiti u nedogled, sve dok se ne stvore politički uvjeti u kojima se država gradi a ne razgrađuje. Taj uvjet je: ***“Pozitivna procjena situacije u BiH od strane Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira utemeljena na punom poštivanju Daytonskog mirovnog sporazuma.”***

Tek sa potpunim ispunjavanjem ovog genijalnog uvjeta za odlazak OHR-a, mogu nastupiti okolnosti za izlazak BiH iz neizgrađujuće, dezintegrirajuće faze i ulazak u fazu izgradnje države koja se više ne dovodi u pitanje i koju nije moguće dovoditi u pitanje.

Može li nastupiti “pozitivna procjena situacije” dok ključni politički akteri gotovo na dnevnoj bazi dovode u pitanju državu koju vode? To se naprosto neće desiti. To ne možemo smatrati apriori pozitivnom vijesti, jer će značiti da se država ne izgrađuje i da je njen maksimum ovo što imamo, ovaj mali korak do ništa.

Zato smatram važnim da međunarodna uprava uspostavi rokove i kriterije “pozitivne procjene situacije”. Npr. da se zahtijeva okončanje svake dezintegracijske retorike i institucionalne politike, svake negacije BiH kao države od strane izabranih političkih aktera, recimo od prvog jula 2021. Oni političari koji nastave politiku negacije i poricanja države koju muzu decenijama automatski će biti žestoko sankcionirani. Na ovakvom fonu treba graditi uvjete za gašenje OHR-a. Radikalizirati zahtjeve do konkretne političke i vremenske preciznosti koja obesmišljava svaku politiku negacije izgradnje države.

Ne prevlada li ovakav aktivistički, nametnuti, vremenski limitirani pristup, međunarodna uprava u BiH bit će trajna, a država će se permanentno osporavati. Vrijeme je da Bosna i Hercegovina uđe u novu fazu svog sveukupnog društvenog razvoja. Da bi se međunarodna uprava povukla iz dejtonske države, ta država mora u potpunosti realizirati duh i slovo Dejtonskog sporazuma. Ona time prestaje biti dejtonska i stupa na stazu država kojima ne treba tutor.

Ipak, znajući kapacitete demokratske kulture “naše” političke nomenklature i visoki intenzitet *Kni*, nekako sam uvjeren da Visokom predstavniku još dugo nećemo vidjeti leđa. Ako se to pak desi, a ciljevi i uvjeti ne budu ispunjeni, eto njega ponovo da uređuje “među zavađenim narodima”.

/17.05.2021./

Geopolitika mraka

Šta je veći izazov za Bosnu i Hercegovinu: *non-pejper* ili *non-fajzer*? Ako je život vrhunska vrijednost, onda nema sumnje da je direktna posljedica nesposobnosti raznih bosanskih vlada da u razumnom roku nabave vakcine, rast broja umrlih u zemlji. To implicira zaključak da život nije najveća vrijednost u zidinama dejtonskog političkog sistema i da je svaka *distrakcija* dobrodošla da skrene pažnju sa ugrožavanja ljudskih života, sa ovog nezaustavljivog putovanja BiH na vrh međunarodnog *rankinga* smrti, izazvane udruženom pandemijom virusa korona i virusa kolosalne političke neodgovornosti.

Zato se tamo gdje je život bezvrijedan, a vlast u strahu da bi mogla biti pometena od građanstva koje se postepeno i konačno budi, kartografija pokazuje većom od života. Ne samo da je izvrsno sredstvo spašavanja korumpirane i od naroda otuđene političke klase, već i mnogo više od toga: indikacija neke skrivene najave političkih i geopolitičkih aktera koji su, u principu, smješteni izvan Bosne i Hercegovine.

Bez obzira na providnost namjere da se strah od crtanja novih granica iskoristi kao snažni agens još jednog utemeljenja nacionalističkih oligarhija, krajnje je naivno sav ovaj igrokaz oko *non papera* svesti samo na patološku ambiciju domaćih kleptohana da iznova i iznova proizvode scenarija koja će ih trajno zadržati u sedlu vlasti, a znamo da su sudbinska pitanja kao što su opstanak ili nestanak države udžbenički primjer kako da prezrena i ugrožena vlast dobije narodnu podršku. Dakle, jasni su razlozi zbog kojih unutrašnjim političkim akterima odgovara proiz-

vodnja opasnih geopolitičkih priča, naročito kada sva historija bosanskohercegovačkog bivstvovanja potvrđuje da te priče nisu artifičijalne nego su realni pratilac pokušaja razne bagre da slomi zemlju “na razmeđu svjetova”.

Stoga se te priče ne mogu u startu odbaciti kao **samo i samo** metodologija opstanka na vlasti nacionalističkog multietničkog trijumvirata, niti je dovoljno prokazati ovaj *non paper* mizanscen mišlju da tamo gdje ljudi nisu posvećeni radu, naprosto se lako raspale za ideje, naročito one od kojih se ne živi, već je, radi *povećanja analitičke složenosti*, od presudne važnosti postaviti objektivno pitanje: da li je konstruiranje podjele Bosne i Hercegovine, istovremeno i prizivanje te podjele?

Naravno da jeste, bilo kroz Dodik-Janšinu figuru *miran razlaz*, bilo kroz utvrđivanje dodatne unutrašnje podjele već podijeljene države a koja bi bila tako izvedena da *de facto* predstavlja eufemizam za *miran razlaz*. Sa stanovišta secesionističkih politika, intencija *non papera* iza kojega stoji neodesna internacionala, podizanje je praga za namirenje separatista u Bosni: podjelu Bosne i Hercegovine moguće je izbjeći jedino apsolutnim zadovoljenjem srpskohrvatskog nacionalističkog faktora. Sve ispod toga je neprihvatljivo i na fonu apokaliptičnog scenarija; Prisjetimo se osuđenog zločinačkog macana: “nemojte misliti da nećete odvesti BiH u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak...”

Zašto bi bilo najlakše ali i krajnje neodgovorno, sav ovaj *non paper* galimatijas smjestiti u zonu unutrašnje političke bitke za koju znamo da neće završiti nikakvom podjelom Bosne, jer ako

se nije demontirala u ratu i primitivnom nacionalističkom nadgornjavanju nakon rata, zašto bi se takvo nešto desilo danas, u potpuno drugačijim okolnostima? E pa tu i leži *kvaka 22*, upravo u tim promijenjenim okolnostima, koje nadilaze Bosnu i Hercegovinu i zahtijevaju da se sva ova kartografska halabuka motri u regionalnom, evropskom i globalnom ključu.

Neću, zbog analitičke korektnosti, unaprijed odbaciti ideju da je i famozni “probosanski blok” mogao katapultirati ovo geopolitičko đule, s ciljem ponovnog skretanja svjetske pažnje na Bosnu i Hercegovinu, budući da dosadašnja međunarodna politika “pustiti neka ide sve svojim tokom”, nije dovela do izgradnje ni minimalne države, već do njene opasne redukcije na mehanički zbir tri etnoentiteta. Bez ponovnog stavljanja Bosne i Hercegovine pod lupu međunarodne liberalne alijanse, rastu potencijali desničarskih i neofašističkih politika da učine upravo ono što zagovaraju Janšinim papirom bez zaglavlja.

Ovakvim pristupom želim stvoriti pretpostavke da se olako ne odbacuju i drugi vidovi argumentacije a koji ovu najnoviju priču oko Bosne, uokviruju u sasvim drugi registar, a to je registar nove evropske desnice kojoj sve što miriše na islam (da ne kažem tukne) treba ograditi, izolirati, dehumanizirati... Uspiju li u nekom narednom srednjoročnom vremenu postati vladajuća politička grupacija Evrope, snažno predstavljena u Evropskom parlamentu, nastupit će novo doba *stare dame*, novi *mračni kontinent*, kako je Evropu, vrlo precizno, zbog višestoljetne historije nasilja, nazvao izvrsni britanski povjesničar Mark Mazower. Šanse da se to desi još uvijek nisu velike, ali ih ne treba podcijeniti. Ustvari, možemo biti vrlo precizni: ako u naredna dva izborna

ciklusa u značajnom dijelu zemalja članica Evropske Unije, trijumfuje, metaforički kazano, orbanovska Evropa i kao politička struktura preuzme Brisel, ima li takva Evropska Unija ikakvog smisla? I šta bi značio zahtjev BiH za ulazak u takvu Evropsku Uniju? Upravo se ovim *non paperom* nameće politička i kulturno-sistička ambicija koja hoće zaustaviti putovanje u Evropsku Uniju država i sa islamskom komponentom u svojoj civilizacijskoj arabeski. Zna, problem sa budaleštinama je taj, da, dok gnjili liberali nijemo posmatraju regresiju svijeta, ona dolazi kao zahtjev za Evropom koju ne definiraju liberalna demokracija, ljudska prava, medijske slobode, multikulturalizam, kosmopolitizam, rodna ravnopravnost... A briselska birokracija to posmatra sa genijalnim pitanjem svih usporenih: neće valjda?!

Zato je, iako se to mnogima može činiti prerano, važno postaviti pitanje: da li je hiljadama briselskih službenika uopće važno koju politiku opslužuju? Da li bi mirno i bez ikakvog otpora stali u službu neodesničarskih, neofašističkih i postfašističkih politika? Da li je samo važno radno mjesto, pa makar ga, potencijalno, garantirala ona politička struktura koja negira suštinske vrijednosti Evropske Unije, koja hoće da uništi Evropu kao kosmopolitski entitet i pretvori je u ksenofobnu bjelačku tvrđavu? E Nerzuk, ode ti daleko, što je najvjerojatnije tačno, ali udaljim se da bolje vidim. Antibosanski *non paper* je komplementaran sa ovim scenarijem moguće budućnosti, sa ovom "represivnom geopolitičkom strukturom" koja neće trijumfirati jedino ako kosmopolitski, liberalni svijet to snažno ne zaustavi, između ostalog i jačanjem bosanskohercegovačkih dionica na konfrontirajućem geopolitičkom tržištu ideja. Već pomenuta politika *neka ide sve*

svojim tokom uništiće Bosnu i moderni evropski način života, vraćajući ga u doba izгона Drugog i Drugačijeg.

U operativnom smislu, *non paper* je ispipavanje terena za mogućnost velike negativne promjene. Ne treba nikoga da uljuljka gotovo unisono stajanje regionalnih i evropskih političara iza nedjeljive, međunarodno priznate Bosne i Hercegovine. To ništa ne znači ako se EU skroz nagne protiv Istoka, ako antibosanski *non paperi* i *paperi* prevladaju u hodnicima evropskih metropola. Naravno, važan aspekt ove *pejperomanije* je i mjerenje američkog upliva. Cilj je ovakvim radikalnim iskorakom zaustaviti u startu one bitne korake koje je Washington najavio u Bosni i za Bosnu, jer kada proizvedete novu situaciju kao što je učinjeno sa *pejperkampфом* evropske neodesnice, politika se određuje oko toga a uvjeti za povratak na izgradnju države se smanjuju. Bagra je izgradila novu poziciju.

Ostaje nada da će Amerika to prozreti i osnažiti zahtjev da se njeno dejtonsko čedo transformira u samoodrživu zajednicu čiji liberalni demokratski kapacitet raste. Od prevelike je važnosti da Amerika ne promijeni strateški odnos prema BiH i da ne upadne u zamku prihvatanja ovih promiskuitetnih geopolitičkih narativa a koji se generiraju iz nove geopolitičke paradigme evropske neodesnice.

Koja je to paradigma i zašto smatram da je proces njenog etabliranja započeo? Našoj javnosti je poznata višedecenijska mantra koja je postala opće mjesto odnosa prema Bosni i Hercegovini, kako u zemlji, tako i u svijetu. To je ona ideja koja je zasnovana na uvjerenju da se Bosna i Hercegovina nikada neće podijeliti, jer Zapad neće dozvoliti muslimansku državu u srcu Evrope.

Taj negativni, desničarski sud spram jedne tradicijske komponente bosanskohercegovačkog sinkretizma, istovremeno je, po posljedicama, bio afirmacijski sud za očuvanje Bosne i Hercegovine, pa se u ime integriteta države, olako prelazilo preko šovinističkog kriterija koji unaprijed tretira jednu zajednicu kao opasnost ako bude sama. Nikada nismo čuli da se neće dozvoliti raspad Bosne jer bi to značilo pravoslavni ili katolički entitet u srcu Evrope. Šta ćemo, to je tako i dok je ksenofobna evropska desnica bila tek raritet u Evropskoj Uniji malo se ko obazirao na činjenicu kako je retorička figura reakcionarne desnice decenijama bila opće mjesto: afirmacija BiH kroz negaciju jednog njenog kulturnog elementa!

Opasnost se sada radikalizirala, jer je crni mrak izašao iz ormara i svoj politički jezik prodao kao normalni, svakodnevni politički jezik demokratije. Mnoge indicije upućuju da se ova mantra o Bosni koja se ne može raspasti zbog straha od islamskog entiteta mijenja kako jača šovinistička, predrasudna, antikosmopolitska desnica. A zašto ne promijeniti taj obrazac, kliču hulje i piskarala, u proizvodnju velike Srbije i Velike Hrvatske, kako bi u srcu Evrope ostao mikromuslimanski entitet, u kojemu će Bošnjaci, zbog nedostatka prostora, biti primorani spavati uspravno, okruženi pravo prijateljskim zemljama, a unutra podijeljeni po linijama sekulariteta, laiciteta i teiciteta. Ovoga su duboko nesvjesni oni antibosanski elementi bošnjačke nomenklature koji bi se sasvim olako pomirili sa novim dobom, jer zaboga “Bosna nije kumir⁵!” Bolje Gaza u ruci nego Bosna na grani!

⁵ Kumir: idol, ono što se poštuje do obožavanja.

Ako je šta dobro u ovom kartografskom iskazu, u ovom papiru najmračnije moguće građe, onda je to zahtjev za akciju u drugom smjeru, za ojačavanje BiH kao stožerne zemlje Zapadnog Balkana koja svojim evropskim razvojem čuva regiju od liptanja nove krvi mladih i sredovječnih ljudi ali i ubogih veterana života. Zato je *spin* kako raspad Jugoslavije nije završen, opasna podvala perača novca, trgovaca oružja i neobrazovanih političkih gadova, budući da je taj proces i pravno i politički okončan. Jedino se još kosovski faktički suverenitet nije, u određenoj mjeri, pretvorio u apsolutni pravni suverenitet i bilo bi od najveće važnosti da zemlje EU koje to nisu učinile, priznaju Kosovo, kao potvrdu teze da multietničke zemlje čiji su ljudi bili izloženi etničkom čišćenju, progonu i genocidu, moraju biti zaštićene i očuvane kao multilateralne zajednice slobode, pravde i liberalne zaštite kolektivnih prava.

Nedavno pismo američkog državnog sekretara Blinkena za Predsjedništvo BiH kojim je nagoviještena podrška vodeće svjetske sile razvoju BiH kroz politiku malih ali kontinuiranih koraka u funkciji izgradnje unutrašnje sinteze i funkcionalne države, trn je u oku nastojanju novih evropskih fašista. Zato je i procurio *non paper*, kako bi se minirao taj američki proces podrške, jer on potencijalno označava postepenu izgradnju države i propast secesionističkih i iredentističkih iluzija, te favorizira one izmjene unutrašnje strukture koje ne podilaze, ne samo sadržaju *non papera*, nego i sadržaju drugih *papera* i *non papera* kojima se Bosna želi degradirati kao “unutrašnja zemlja” svih svojih ljudi na svakom pedlju njene srcolike teritorije. Recimo, arogantni *non paper* Republike Hrvatske.

A mimo svake politike, za građane BiH ostaje pitanje: pa zar bi pristali, zalučeni zovom svoje etnonacije, da podrže aneksije i anšluse, pa zar bi pristali da budu pijuni u proizvodnji dva nova rajha.

I jedne usamljene geografije bijesa.

Nema nama druge nego ponovo ZAVNOBiH. Dok ne bude kasno.

/19.04.2021./

Bosnom Dejton probeharao

Ove godine, tamo, u još dalekom novembru, Bosna i Hercegovina obilježiti će jedan od najvažnijih datuma svoje novije historije. Dvadeset i prvog novembra 2020-e napunit će se 25 godina od Dejtonskog mirovnog ugovora koji je u(ne)redio našu zemlju, dajući joj istovremeno pogonsko gorivo za postkonfliktnu integraciju, ali i značajne litre benzina za paljenje novih vatri nepovjerenja, dubokih podjela i dezintegracija.

Baš je neku noć, u besmisleno dugačkom i dugačko besmislenom intervjuu za *Face TV*, Milorad Dodik, jedan od glavnih piromana, član tročlanog predsjedničkog trijumvirata zemlje koju ne može smisliti i koju, po vlastitom tvrđenju, organski mrzi, još jednom potvrdio koliko je institucionalni dizajn dejtonske države ranjiv, kada je jedan od njenih glavnih političkih kapitalaca gotovo svakodnevno može dovoditi u pitanje i otvoreno izražavati želju da je pošalje u vječna lovišta.

Ta želja se nakon posljednje odluke Ustavnog suda BiH o statusu poljoprivredne zemlje u RS-u pretvorila u Dodikov strah da ne postane Jovan bez zemlje. Kako su u strahu velike oči, on je uspio serijom antidejtonskih političkih aktivnosti, svoj strah (koji, svi su izgledi, ima veze i sa privatnim talovima oko poljoprivrednog zemljišta) rasporediti na svu srpsku političku klasu entiteta koji nije samo srpski, te je tim manevrom još jednom kreirao vanredno stanje u zemlji, uvjeren da što je više vanrednog stanja kojega on proizvodi, manje je države koju hoće da ukloni s geopolitičke mape svijeta.

Čak je bio toliko rezolutan, da je, nakon odluke Ustavnog suda BiH, napravio poteze koji su zorno potvrdili da među ljudima koji dolaze iz Republike Srpske a obnašaju vlast u zakonodavnim, izvršnim i sudskim organima Bosne i Hercegovine, uopće nema aktera koji podržavaju prethodni uvjet liberalne demokratije o podjeli vlasti. Ne, mi i danas, toliko godina nakon rata, svjedočimo da je srpska reprezentacija iz RS-a na državnom nivou plemenska a ne demokratska. To je tako snažno demonstrirao Milan Tegeltija, predsjednik Sudskog i tužiteljskog vijeća Bosne i Hercegovine, šaljući jasnu poruku da je on Dodikov instrument a ne instrument neutralnog zakona; to su jasno demonstrirali i sudije Ustavnog suda BiH iz srpske kvote, to prilježno i svakodnevno demonstriraju parlamentarni zastupnici iz longitudinalnog entiteta; nema tu uopće ideje da se nastupa liberalno, individualno i autonomno, samo plemenska odanost zlatnom teletu Republike Srpske ali ne kao ustavnom entitetu konstitutivnih naroda i građana već kao *političkoj litiji nebeskog naroda*.

To anahrono i sa stanovišta univerzalne ljudskosti degradirajuće političko pozicioniranje gotovo da u potpunosti poništava uvjete za izgradnju liberalne, demokratske države. To je naša tragedija, to odbijanje vodećih političkih ličnosti u BiH da se uopće emancipiraju od primitivnog razumijevanja države, da uopće prihvate ideju države u Bosni i Hercegovini i napuste ideologije krvi i tla. Da se razumijemo, to nerazumijevanje prisutno je u svim etničkim reprezentacijama; ni jedna ni druga ni treća ne žele državu kao takvu, samo su interpretacije tog neželjenja drugačije: mi *de facto* živimo u *nedržavi* koja ne može prestati biti država ali joj njene glavne vedete ne žele pružiti gostoprim-

stvo da bude zbiljska država. Onda te primordijalne primitivne elite koje zajedno s nama žive u istom bosanskohercegovačkom prostoru, svakodnevno demonstriraju da su u drugom vremenu: ma koliko bili šokirani tom spoznajom moramo shvatiti da su ključni političari u ovoj zemlji u vremenu ranog feudalizma i da tu misle ostati do smrti, uz nadu da će ovovremeni prostor Bosne i Hercegovine trajno usisati u njihovo feudalno vrijeme. Šta je drugo Dodikov napad na Ustavni sud BiH nego pokušaj da BiH bude trajna feudalna kategorija.

Tako dolazimo do krucijalnog osvještavanja: za razliku od građanskog mnoštva koje impregnirano historijskim nasljeđem zajedničke multietničke društvenosti može ponovo reafirmirati tu pučku društvenost ali je lijeno i demokratski deficitarno za politizaciju zajedničkog života kao društvene i državne norme, etnonacionalističke strukture na svim našim, na silu proizvedenim suprotstavljenim stranama, nisu sposobne proizvesti državu.

Srpske i hrvatske nacionalističke kvazielite svoje odsustvo žudnje za državom iznose kao argument njene nemogućnosti a bošnjačke nacionalističke pseudoelite ne vide da je njihovo razumijevanje države dubinsko nerazumijevanje zasnovano na uvjerenju da je država „lojalnost pomazanih“ i ekskluzivna briga rođački, poslovno i teološki umreženih neofeudalaca.

Različitim, ali u biti antidržavnim pristupima, nacionalističke strukture ruše Bosnu i Hercegovinu, proizvodeći dugogodišnji spin kako država nije moguća kada je niko ne želi.

Na stranu brutalna laž, ali podcrtaćemo dva fenomena koja transparentno upućuju na nitkobluk, bezobrazluk i papanluk

nacionalističkih operacija. Prvi „fenomen“ je vezan za degradaciju odluka Haškog suda na veoma „inventivan“ način: kako bi se derogirale presude ratnim zločincima, od glavnih političkih zvijezda nacionalizma, svih ovih godina distribuirana je javnosti poruka kako Sud nije doprinio pomirenju, kako je svojim odlukama napravio još gore stanje i slično.

Pri tome se nacionalističke nakaze prikazuju kao objektivni ljudi koji samo detektiraju stanje. Ali, čekajte gospodo, te haške odluke nisu doprinijele pomirenju zato što ste Vi taj proces blokirali i što ne želite da te sudske presude postanu etička prekretnica u vašem priznanju zla koje je napravljeno. Šireg pozitivnog društvenog uticaja nema, zato što baš vi koji serete da haški sud nije doprinio pomirenju, godinama blokirate integraciju tih presuda u društvenu pravdu. Zato se pokušaji etnonacionalističkih poduzetnika da blamiraju Haški sud ovakvim ocjenama moraju prokazati kao organizirani bezobrazluk čiji je cilj da se ne dosjetimo šta je razlog slabih efekata haških presuda na moralno ozdravljenje naroda. E pa ja sam se dosjetio: svaki iskaz divljeg, banalnog nacionalizma o nemogućnosti Bosne i Hercegovine, skriva голу istinu: jedini razlog i jedini promotor te nemogućnosti su nacionalizmi koji pokušavaju prodati bolesnu ideju da je Bosna samom sobom nemoguća.

Drugi „fenomen“ je najvažniji momenat kojim nacionalističke ideologije i politike pokušavaju zaustaviti Bosnu i Hercegovinu u političkom, društvenom i kulturnom razvoju. Tiče se međunarodne zajednice, odnosno njenog operativnog instrumenta na terenu u Bosni, OHR-a.

Svih ovih godina hoću da na kristalno čist i nevin način postavim pitanje koje kandidiram i za širu, ozbiljnu debatu, jer me i etički i intelektualno žulja, i smatram da su to pitanje i odgovori na to pitanje prevažni u kontekstu daljeg očuvanja i razvoja Bosne i Hercegovine kao političke zajednice svih svojih ljudi istovremeno i na svakom pedlju teritorija bez ičijeg ekskluzivizma.

Dakle, pitanje: Zašto politički najsnažniji predstavnici bosanskih Srba i bosanskih Hrvata, kontinuirano, iz godine u godinu, u svakoj mogućoj i nemogućoj prilici, javno i tajno, promiču stav da je međunarodna zajednica, odnosno OHR, uvijek, u svakoj prilici, u svakom procesu, u svakoj krizi... na strani Bošnjaka?!?

Zanemarimo sada taj organizirani pokušaj da se sva politička pluralnost kod Bošnjaka svede na ime nacije u cilju promocije BiH kao mehaničkog zbira tri etnonacionalna bloka, ali me živo zanimaju odgovori na ovo pitanje.

Čuj, međunarodna zajednica, vesternizirana međunarodna zajednica na strani Bošnjaka! Pa je li to moguće? Zašto bi bila? Men' se čini da su većina Bošnjaka muslimani, ili religijski ili tradicijski, no, kakvi god bili, dovoljno je da su muslimani, pa da tvrdnje o njihovoj favorizaciji od strane Zapada u vremenu kolosalne islamofobije, budu dočekane s razumnom sumnjom, ili da budemo još precizniji: izvan svake razumne sumnje možemo iz političke i socijalne stvarnosti pokupiti dokaze (npr. nedavni intervju francuskog predsjednika Macrona *The Economistu* – k'o da mu ga je Kolinda diktirala, *The Clinton Tapes*, memoari bivšeg američkog predsjednika u kojima dragi Bill otkriva antimuslimanski i shodno toj činjenici, protubošnjački sentiment Mitteranda i Majora, transformiran tokom rata u politike protiv

Bosne i Hercegovine) i utvrditi da politika međunarodne zajednice svih ovih godina nije bila probošnjačka. No i dalje me kopka, zašto je to lajtmotiv beogradskih i zagrebačkih izvođača radova u Bosni?

Dodik je najuporniji, sve, ama baš sve odluke koje je donio Visoki predstavnik apriori je proglašavao antisrpskim odlukama i naravno, probošnjačkim. Hajdemo sad ozbiljno: što bi međunarodni gremij, što bi uopće u vremenu kada se silan novac baš sa Zapada usmjerava na borbu protiv „političkog radikalizma i nasilnog ekstremizma“ (a iz aviona je vidljivo da se pod tom kreativnom inačicom ne misli na neočetnike i neoustaše), kada Evropa snažno regresira u ksenofobno desničarenje, uglavnom na protuislamskom sentimentu i kada upravo politike koje propagiraju Dodik i Čović imaju podršku u iliberalnoj Evropi, što bi dakle Zapad, sa takvim geopolitičkim mizanscenom, donosio odluke za Bošnjake a protiv Srba i Hrvata, da upotrijebimo te pokroviteljske etnonacionalne kategorije?

Idemo dalje: zašto bi, čak i kada apstrahiramo ovaj muslimanski element, zapadnjaci podržavali jedne a protiv drugih i trećih? Zašto bi uopće OHR donosio odluke u tom ključu? I mogli bi postaviti sijaset pitanja oko ovog pitanja svih pitanja a ono jeste pitanje svih pitanja upravo zato što su srpskohrvatski nacionalisti iskoristili putovanje Evrope u *desnilo*, da obezvrijede, relativiziraju pa čak i banaliziraju ulogu međunarodne zajednice u BiH za koju bi neki bošnjački ekvivalent Dodiku i Čoviću mogao kazati da je već godinama usmjerena protiv Bošnjaka! Pa naravno, i takve redukcionističke konstrukcije u potpunosti maše stvarnost, a to je ona stvarnost koja je do kraja ogoljena djelo-

vanjem Ustavnog suda BiH, pa i njegovom najnovijom odlukom o poljoprivrednom zemljištu.

Budući da ne mogu prihvatiti stvarnost izvan etnoplemenskog razumijevanja Bosne i Hercegovine, naši bijedni nacionalisti u svoj etički sustav ne mogu ugraditi čip koji bi im razjasnio da je uloga OHR-a da čuva Bosnu i Hercegovinu od raspada, već taj sveti politički zadatak odmah transformiraju u podršku Bošnjacima. Kada bi, primjera radi, Dodik slao poruke koje snažno afirmišu dejtonsku Bosnu i Hercegovinu (a ne da lukavo i pokvareno svoje antidejtonske aktivnosti proglašava dejtonskom svetošću), ne bi bilo razloga da OHR proglašava bošnjačkom tajnom rukom.

To bošnjačenje OHR-a Dodikova je lažna figura koja se okreće protiv srpskog naroda Bosne i Hercegovine, jer takvim razmišljanjem o našoj zajedničkoj zemlji, on šalje poruku da je BiH bošnjačka država, budući da OHR-ovo branjenje države (što je međunarodno verificirani mandat ove institucije) smatra probošnjačkom politikom. Ali OHR mora braniti državu; pa nije tu da doprinese njenom raspadu!

Ima li šta gore za interese srpskog i hrvatskog naroda Bosne i Hercegovine od političke gluposti da se odluke međunarodne zajednice u svrhu izgradnje Bosne i Hercegovine proglase probošnjačkim?

Nema.

/24.02.2020./

III

GENOCID I MASOVNA UBISTVA NARODA

Pad Bosne i novo uzdizanje

Miroslav Lajčak mogao je biti najvažniji Visoki predstavnik. U svom kratkom mandatu započeo je proces redukcije entitetskog glasanja u Parlamentu Bosne i Hercegovine, ispravno locirajući da je entitetska samovolja grobno mjesto izgradnje dejtonske države. Nažalost, povukao se pred primitivnom provincijskom silom Milorada Dodika pobjegavši u ugodnu fotelju ministra vanjskih poslova Slovačke Republike. Od tada, od daleke 2008. pa sve do zadnjih dana mandata Valentina Inzcka, traje kukavička impresioniranost međunarodnih službenika laktaškim vladarom polovine Bosne, koji ih iznova fascinira upornim odbijanjem da ga zahvati “proces civiliziranja”.

Smještajući Dodikov politički bezobrazluk u orijentalnu egzotiku, u nešto drugo, mutno i barbarsko na što se ne može djelovati bez krupnih posljedica, zapadna međunarodna zajednica mirno je posmatrala i posmatra razvaljivanje Bosne i Hercegovine kako iz nje same tako i iz Beograda i Zagreba, a čini se da su oči Zapada ostale širom zatvorene i nakon ozbiljnog strateškog upada Rusije u našu zemlju i ništa manje ozbiljnog kineskog šamara neposlušnoj bosanskoj državi koja, bez obzira na većinsku odanost transatlantskim vrijednostima i institucijama, uopće ne uspijeva na strateški relevantan način ubrzati svoje zakašnjelo putovanje na Zapad.

Ne budimo naivni, na tom Zapadu, na tom našem “zlatnom teletu”, kojemu sada, naprosto, tako se posložilo, pripadaju i Slovenija i Hrvatska, još uvijek su snažne ksenofobne, nacionalšovinističke strukture koje ne mogu smisliti Bosnu i njen kulturni i

politički sinkretizam, dakle europeizam, što i jeste razlog pojave Grlić-Radmanovog i još opasnijeg Janšinog *non papera* čije smo bijedničke tragove vidjeli i na Bledskom strateškom forumu početkom ovog mjeseca, kroz hinjsko, organizovano zaboravljanje dobrodošlice delegaciji Bosne i Hercegovine u sastavu Komšić-Džaferović-Schmidt.

Tom primitivnom gestom slovenački premijer jasno je poslao poruku podrške svom desničarskom macanu Dodiku, tretirajući i Visokog predstavnika i članove Predsjedništva BiH kao nepozvane goste, mada zbog činjenice da Slovenija predsjedava Evropskom Unijom nije mogao blamirati *deželu* do kraja i u potpunosti ozvaničiti pad Bosne, Crne Gore i Kosova kroz novi geopolitički imaginarij balkanskih neodesničara a koji neodoljivo podsjeća na *revival* Kraljevine SHS.

Evropski političari, odani vrijednostima kosmopolitskog europejstva, potcjenjuju snagu nacionalističkih evropskih političara, pa iako od vodećih briselskih donositelja odluka čujemo riječi koje snažno ohrabruju Bosnu i Hercegovinu, te afirmacijske, probosanske konstrukcije uopće se ne mogu mjeriti sa rušilačkim radom onih antievropskih struktura u samoj Evropskoj Uniji kojima je dovoljno samo čuti da u Bosni žive muslimani, pa da im tavorenje i unutrašnje cijepanje Bosne i Hercegovine bude važnije od njene transformacije u prominentnu državu, članicu Evropske Unije. Iz tog gorkog antisemitskog fundamentalizma Vučić i Dodik crpe pokušaje institucionalnog ubijanje Bosne i Hercegovine.

Istovremeno, Bosni naklonjena Bidenova administracija, suočena sa teškim unutrašnjim i vanjskopolitičkim problemima, nikako da započne snažniji angažman na zapadnom Balkanu,

poglavito u Bosni i Hercegovini, što dodatno obara vrijednost bh. dionica na geopolitičkom tržištu, koje bi, ne dođe li do radikalnog unutrašnjeg buđenja i političkih i nepolitičkih probosanskohercegovačkih aktera, mogle biti jeftino prodane i to tako da Bosanci u potpunosti izgube mogućnost većinskog dioničarskog vlasništva nad sopstvenom zemljom.

Da se to ne bi desilo, potrebno je, u punom sadejstvu, aktivirati dvije poluge: unutrašnju građansku pobunu za Bosnu i Hercegovinu i snažno probosansko djelovanje međunarodne uprave koja postaje svjesna svoje kolosalne odgovornosti u izgradnji hendikepirane dejtonske države.

Unutrašnja, nenasilna građanska pobuna implicira da socijalno stanje u zemlji možemo definirati izrekom “dotjerao cara do duvara” koja simbolizira svu bešćutnost nove klase, uvjerene da ako narod nema kruha, ne postoji nijedan razlog da ne jedu kolače. Ima ih bez brašna.

Teorijski motreno, socijalni model u kojemu tri etnonacionalna barbarina organiziraju privatne buržujске svetkovine javnim novcem (ma koliko porijeklo našeg novca skrivali bogatim puncima i “naslijeđenim” begovatima ili čak ne skrivali kroz otvoreno privatno korištenje javne imovine - helikopterom ću te gađat’ moja mala naivna Srpkinjo), potpuno odlijepljeni od socijalne stvarnosti kao srednjovjekovni kraljevi, zahtijeva aktivističko djelovanje građanstva koje *de facto* ne participira u vlasti u zemlji u kojoj u federalnom entitetu izbori ništa ne znače, jer vlast uopće nije formirana na osnovu rezultata izbora, a u “drugom entitetu” izbori su *samo i samo* legitimacija nacionalističke demokrate opijene iracionalnim provincijalizmom odjevenim u autohtono nadgornjavanje sa svijetom.

Stoga je krajnje vrijeme da se u javnoj sferi razvija potpuno novi narativ koji će prekodirati ove dominirajuće nacionalističke naracije i razvlastiti kleptohane i njihovu medijsku i opću društvenu moć. To konkretno znači da u javno polje valja otisnuti pitanje tipa: Zar je moguće da bi pokradeni i izvarani aktuelni radnici mostarskog Aluminijskog zavoda prije stali u odbranu Ćovićeve hacijende nego što bi se udružili sa sarajevskim i banjalučkim proleterima u zajedničkom protestu protiv svih poljinsko-radoboljskih-laktaškodedinjskih hacijendi? Teorijski socijalni model kaže da nije moguće, no, budući da je *ovo Bosna, jednom shvatite* i da izmiče univerzalnoj teoriji socijalne pravde, imam molbu za Bosnu: nemoj majke Ti više biti specifična! Intenzivno, sustavno, svakodnevno treba graditi narativ povezujuće socijalne i kulturne provenijencije na liniji Banjaluka-Mostar-Sarajevo-Istočno Sarajevo-Doboj-Zenica-Prijedor-Bihać-Tuzla-Bijeljina-Vitez-Konjic-Čitluk... a ne da se mediji utrkuju koju od ničim izazvanih izjava etnoklepto lidera će milion puta pustiti u eter, novine, portale, socijalne mreže...

Naša građanska dužnost je da u javnom prostoru, u komšijskoj svakodnevnicu, u ekonomskoj i kulturnoj sferi promijenimo smjer dominantnih narativa i poništimo nacionalističko polje odlučnom marginalizacijom šovinističkog diskursa kojeg grade nacionalističke elite i njihove medijske i intelektualne slugе. Međunarodne strukture, one koje su sklone liberalnim vrijednostima i Evropskoj Uniji kao kosmopolitskoj zajednici a ne kao neliberalnoj tvrđavi zasnovanoj na strahu od Drugoga, trebaju snažno podržati promjenu narativa, jer vrijeme je stalo i ništa se ne kreće, budući da nacionalizam sve što dotakne okameni. Tu

okamenjenu zvijer naprosto treba pustiti da bude kamen a podržati novu naraciju koja iz sna budi zaspalo bosanskohercegovačko društvo.

Ovaj uvjet nije lako ispuniti. On je dugotrajne naravi ali angažman na proizvodnji novog narativa mora početi odmah. Bez svakodnevnog umnožavanja novih glasova koji ne daju ni pet para za ove svakodnevne nacionalističke orgije smrti na koje smo se navikli kao da su život, naša budućnost je zagarantirana *pusta zemlja*.

Drugi uvjet izgradnje pristojne države i razložne političke zajednice svih svojih ljudi duboko je povezan sa mjestom, ulogom i značajem međunarodne uprave u našoj zemlji. Da je dejtonska improvizacija bila početak i kraj izgradnje Bosne i Hercegovine, onda se uopće ne bi pojavila ideja internacionalne moderacije kao instrumenta unutrašnje izgradnje dejtonske države. No, kako je i arhitektama dejtonskog cijepanja Bosne bilo jasno da je to cijepanje bilo nužno, da bi integracija i izgradnja države kao dugotrajni proces uopće bila moguća, Visoki predstavnik ugrađen je u strukturu dejtonske države kao subjekt koji razriješava dihotomije u procesu izgradnje Bosne i Hercegovine.

To je jasno svim akterima involviranim u dugotrajnu bosansku krizu, a naročito je jasno dezintegracijskim silama i njihovim suflerima, koji, svjesni važnosti Visokog predstavnika u procesu bosanskohercegovačkog *statebuildinga*, nastoje obesmisлити ovu međunarodnu funkciju i možemo zaključiti da su prethodnih godina u tome u dobroj mjeri uspjeli. Naslonili su se na Lajčakovo povlačenje pred Dodikovom svakodnevnom najezdom, koji je i institucionalno i vaninstitucionalno, koristeći i mikro i mak-

ro geopolitičke uvjete, kastrirao bilo koju namjeru i Lajčakovog nasljednika Inzka da osnaži državu kao krucijalnu tačku povjerenog mu mandata. Ali, na kraju svog dugog mandata, dobri Austrijanac ipak je nametnuo najvažniji zakon za Bosnu i Hercegovinu, kolokvijalno nazvan zakon o zabrani negiranja genocida, da sada ne ulazimo u normativne finese sa preciznim imenom nametnute krivične norme.

Zašto je to najvažniji zakon? Zato što je proizveo i proizvodi posljedice koje će odrediti ne samo budućnost Bosne i Hercegovine nego i budućnost čovječanstva u onoj mjeri u kojoj će budućnost Bosne i Hercegovine biti određena ili trijumfom autoritarnih režima i njihovog pogleda na svijet ili trijumfom liberalnodemokratskih sistema i njihovog pogleda na svijet.

Sklopimo činjenice u analitički okvir. Narodna skupština Republike Srpske je apsolutnom većinom (glasovima zastupnika svih srpskih stranaka) odbacila Inzkov zakon zahtijevajući i da ga odbaci svijet, uvjetujući svoje učešće u državnoj vlasti Bosne i Hercegovine odbacivanjem tog zakona kao da ga nikada nije ni bilo, kao da ne postoji jer je to zakon o nečemu čega nema, o rudarenju na Marsu od čega je Bosna i Hercegovina udaljena svjetlosnim godinama.

Nevjerovatna je bila ta unisonost u odbacivanju zakona koji se u vokabularu srpskih zastupnika uopće ne konkretizira: ne spominje se genocid, nego taj zakon, nametnuti zakon, *to* Visokog predstavnika, to pravno nasilje, taj nelegalni pokušaj uništenja Republike Srpske i slične trice i kućine. U psihološkoj ravni, zastupnici NSRS iskazali su svojevrсни strah od genocida, kao da je to riječ koja mijenja njihovu ljudsku suštinu. I zamislite sad

da u procesu privoljavanja Milorada Dodika da se završi sa opstrukcijama državne vlasti, međunarodna zajednica prihvati da je prihvatljivo negirati genocid.

Ako globalno trijumfuje rusko-kineski pogled na svijet, sudeći po odnosu ove dvije vlade prema genocidu u Bosni i Hercegovini, pa, rekao bih i genocidu kao takvom, to je moguće, svijet tame je tu, Sauron je novi predsjednik ljudi.

No, to se ne bi trebalo desiti. A u okviru normi liberalne demokratije, institucionalno poricanje genocida je naprosto neprihvatljivo. Zato je ovaj zakon vododjelnica. Nije dovoljno da vlasti Republike Srpske okončaju opstrukciju države bez koje inače tog entiteta uopće ne bi bilo u povijesti, već naprosto zastupnici koji su glasali za odbacivanje Inzkovog zakona moraju biti na neki način kažnjeni i mora biti poslana poruka da je okončanje institucionalne kulture poricanja genocida norma koja se očekuje od jednog zakonodavnog tijela kao što je narodna skupština.

Ostane li sve isto kao i kad se Lajčak povukao (*sve će to mila moja prekriti snjegovi, zaborav i šaš*) to bi bio poraz univerzalnih vrijednosti čovječanstva. Zato je od goleme važnosti da se NSRS suoči sa demonima koje su zastupnici sami dozvali i započne proizvodnju novog narativa koji će afirmirati političare sposobne i spremne da sahrane tribalističku svijest, narodu kažu *car je go* i poput Dragana Čavića⁶, koji je nažalost u međuvremenu moral-

⁶ Prvi političar iz Republike Srpske koji je institucionalno, kao predsjednik tog bosanskohercegovačkog entiteta, na osnovu „Izvjestaja Komisije Vlade RS-a o zločinu u Srebrenici 1995.“, iz juna 2004., ne poričući masovno ubistvo bošnjačkog naroda u Srebrenici, najviše se približio kvalifikaciji tog čina kao genocida, mada samu riječ nije izgovorio. Detaljnije u: Tanja Topić, *Otvaranje najmračnije stranice, Vreme*, 1. jul 2004. br.704.

no i politički pokleknuo, - poput mijanmarske nobelovke Aung San Suu Kyi - skinu sa srpske političkopsihološke agende strah od genocida i stupe na stazu istine.

U suprotnom, šta će značiti povratak srpskih zastupnika iz Republike Srpske u državni parlament? Samo vi ne opstruirajte a to što se ne možete suočiti s najvažnijim srpskim pitanjem u Bosni i Hercegovini, šta ćemo. Kad dođe vrijeme za ulazak BiH u EU (ako dođe) morat ćete okončati kulturu poricanja. Odlaganje, odlaganje, odlaganje... Posljedica: koliko se javnih aktera u političkom i kulturnom životu Republike Srpske usprotivilo unisonom odbacivanju Inzkovog zakona? Ima li ih više nego što jedna ruka ima prstiju? I zašto ih nema? To je beskrajno važno pitanje za unutrašnju debatu u Republici Srpskoj. To pitanje mora biti otvoreno.

I, da prafraziram Nikolu Teslu: *Mir u svijetu (u Bosni i Hercegovini) može doći samo kao prirodna posljedica univerzalnog prosvjetljenja*. Bosno, prosvijetli se. Prva tačka tog prosvjetljenja mora biti novi Dragan Čavić. Je li to uopće moguće? I ako nije moguće, šta da se radi?

Za početak, mislim da bi bilo dobro u kontekstu strategije *mrkve i batine* udariti po džepu. To negatore, navikle na lagodan život, zna prosvijetliti.

/06.09.2021./

Kako priznati genocid?

U julu 2015., na dvadesetu godišnjicu genocida u Srebrenici, Velika Britanija, podržana Sjedinjenim Američkim Državama i zemljama Evropske Unije, ponudila je Vijeću sigurnosti Ujedinjenih Nacija na usvajanje rezoluciju o osudi genocida izvršenog nad nedužnim stanovništvom UN-ove “sigurne zone”.

Iako je rezolucija pretrpjela silne izmjene kako bi se udovoljilo Moskvi, ni sedma redakтура ovog dokumenta velike političke i simboličke važnosti nije zadovoljila Kremlj, pa je Rusija, ulažući veto, spriječila Ujedinjene Nacije da izglasaju jedan od svojih povijesno najvažnijih dokumenata koji bi naznačio trijumf globalne pravde i pobjedu etičkog imperativa ljudske zajednice nad surovim zakonima političkog pragmatizma.

Nažalost, tog jula 2015. zvanična Moskva, braneći svoje istureno komandno mjesto, poznatije kao zvanični Beograd, potonula je u mulj humanističke regresije i svojim užasavajućim „njet“ snažno je utjecala na ovo što imamo danas, na proizvodnju uvjeta koji su nas doveli pred *zid plača*: sramotna, frustrirajuća, primitivna, a uz to i institucionalna kultura poricanja postala je temeljna odrednica ruskosrpskog svijeta koji se prema ubistvu velikog broja ljudi jednog malog balkanskog naroda odnosi s vulgarnošću i cinizmom, baš kao da je u pitanju pomor pijeska, a ne masovno ubistvo naroda, još jedna orgija smrti na vertikali genocida koji je pomeo Indijance, Rome, Jevreje, Jermene, Srbe, Bošnjake i druge nesrećne zajednice izložene opresiji i mržnji.

Vraćam se na ovo dramatično doba od prije šest godina kada su, zahvaljujući radu globalnog dobra, mogli biti uspostavljeni

relativno obavezujući kriteriji za države članice UN-a, a kojima se potiče izgradnja *svjetskog etosa* u čijem je središtu nulta tolerancija za veličanje i afirmiranje ratnih zločina, zločina genocida i zločina holokausta. Nažalost, britanska rezolucija, na kojoj je London vrijedno radio i u dobroj mjeri tom gestom i drugim gestama u budućnosti, sprao ljagu sa antiljudske i antibosanske politike *Downing Streeta 10* tokom rata protiv Bosne i Hercegovine, našla se zgažena pod stopalima ruskog ambasadora u UN-u, Vitalija Čurkina, kome će, u znak zahvalnosti, srpski nacionalistički stroj podići spomenik u Istočnom Sarajevu kao još jednu memorijalnu antigestu u stravičnoj kulturi poricanja genocida. Kada bi mogao da se vrati sa onoga svijeta, pomazan barem minimalnim dividendama raja, možda bi njegova ekselencija bila zgranuta činjenicom da je u svjetsku historiju upisan kao poricatelj genocida. No, šta ćemo, jedan od aksioma historije je da narod nepogrešivo bira pogrešno i da tek s velikim vremenskim odmakom proradi neka naročita svijest u kulturi zajednice u čije ime su (kažite, *ne u moje ime!*) počinjeni neporecivi zločini, pa da se kao glavno javno pitanje nametne i pitanje genocida iz perspektive odgovornosti a ne negiranja.

Čekajući postavljanje tog pitanja, zapitajmo se šta bi bilo sa zemljama Zapadnog Balkana da Srbija preko Rusije te 2015-e, na dvadesetu godišnjicu eksterminacije jedne naivne zajednice, nije spriječila usvajanje rezolucije, već da je bila u prvim redovima zagovaranja i prihvatanja britanskog političkog dokumenta, koji je, ustvari, bio adresiran čovječanstvu i našem antropološkom skretanju u zločinačke barbarizme, a ne bilo kojoj nacionalnoj zajednici.

Da je na čelu Srbije te 2015. bila ona struktura moći koja nije generirana iz ambijenta dominantne etnonacionalističke elite i da je punog srca i otvorenih očiju neko ko je skroz drugačiji od patetičnog notornog nacionaliste Vučića, bio premijer tadašnje Srbije (ima li ga uopće na dokučivom horizontu), mogla je započeti era pomirenja kojega nema bez odgovornog suočavanja sa zločinačkom prošlošću. Ipak, doba istinske odgovornosti nije moglo započeti niti će započeti sve dok se na tragu strateškog obaranja pomenute britanske rezolucije, razvija višegodišnji narativ koji hoće da šifru ludila proglasi kriterijem bolje budućnosti.

Koja je to šifra ludila?

Radi se o dubinskom uvjerenju srpskog nacionalizma da je moguće preokrenuti historiju i one koji zagovaraju autentično i iskreno institucionalno priznanje genocida od Vučićeve Srbije, koji zahtijevaju dubinsko suočavanje sa svim zločinima na svim stranama na način koji ništa ne relativizira i koji potire laž, koji smatraju da budućnost kao izvjesna mogućnost zahtijeva povijesni prekid sa narativima koji pozitivno *murališu* Mladića, Karadžića i druge osuđene ratne zločince, da je, dakle, moguće upravo te ljude i institucije koji tragaju za istinom proglasiti ratnim huškacima, negatorima budućnosti, taocima prošlosti i slične trice i kućine. Nisu krivi akteri zla već oni koji zahtijevaju da se društvo supstancijalno ogradi od aktera zla; nisu krivi oni koji poriču genocid, već oni koji insistiraju na priznanju genocida. Cilj je da opće mjesto bivstvovanja postane kafanska strategija – *ko nas bre zavadi*, bez ikakvog faktografskog referisanja na to *ko nas bre zavadi*, ako se eventualno ne složimo da su to uradili Britanci i Amerikanci.

Kada je bila rasprava o pomenutoj britanskoj rezoluciji, tadašnja američka ambasadorica u UN-u Samantha Power (aktualna šefica USAID-a i dobitnica Pulicera za knjigu *Problemi iz pakla* o kršenju ljudskih prava u Bosni, Ruandi i drugdje) kazala je da stav prema kojem „poricanje genocida unapređuje pomirenje“, predstavlja „ludilo“. I dodala: “Zašto stalno moramo prepričavati ove užasne ispovijesti žrtava? Pokušavamo da naučimo nešto od svoje kolektivne greške, greške vlada – uključujući i moju Vladu – koje su imale moć da spriječe zločin, a nisu to učinile... Milorad Dodik je prošle sedmice nazvao genocid najvećom prevarom 20. vijeka. Mi smo čuli ovakve izjave i od onih koji negiraju holokaust i genocid u Ruandi. Pojedinci koriste takve izjave, ponižavaju sebe i vode na pogrešan trag one koje predstavljaju. U Srebrenici se desio genocid. To je zaključak do kojeg su došli i ICTY i ICJ, a na osnovu velikog broja dokaza. Negiranje genocida ne vrijedi samo žrtve, nego i predstavlja prepreku za pomirenje”.

Mi smo, odnosno društva postkonfliktne regije, upravo suočeni sa tom dugotrajnom matricom – sjašite više s genocida pa da živimo k'o ljudi! Rekao bih da je ovo suštinska životna vodilja i destilirana misao Aleksandra Vučića i njegovih šovenskih epigona ala Aleksandar Vulin. I nažalost, suštinska misao nacionalističke Srbije i one Srbije koja i ne zna ili ne prihvata da je nacionalistička.

Zbog kontinuirane kulture poricanja genocida i zločina zasnovanih na induciranoj etničkoj mržnji a koja i dalje raste, kojoj srebrenička, prijedorska i druga polja smrti ne predstavljaju nikakvu normu da stanu sa frustrirajućom negacijom činjenica, podsjećanje na ovu zgaženu rezoluciju koja nije ušla u povijest je iznimno bitna. Važno je da je se sjetimo u tužnim danima jula,

s uvjerenjem da se ne smije odustati od trajnog javnog propitivanja poricanja i negacije genocida kao konstituenta jedne opasne regionalne nacionalističke politike, s ubjeđenjem da će bez kontinuiranog javnog govorenja, debatiranja, objavljivanja knjiga, tekstova, multimedijalnih sadržaja, muzejskih postavki, aktivističkog pritiska na političke strukture, sudskih procesa optuženima za ratne zločine i zločine genocida..., mrak naprosto trijumfirati i proglasiti se svjetlošću.

Kroz kontinuirano suočavanje onih koji se ne žele suočiti s genocidom i njegovim transgeneracijskim posljedicama, stvaraju se inicijalni uvjeti da se u postgenocidnim društvima uspostavi *drugi smjer* – suočavanje negacionističkih elemenata društva sa onim što se desilo, zašto se desilo i kako se desilo, bez fikcionalnih kriterija kojima su sklone kulture nepriznavanja i negacije svega što im ne odgovara.

Da je Srbija otvorenih ruku prihvatila rezoluciju o genocidu, ta bi država, vrlo moguće, danas bila elementarno pristojno društvo prema kojoj bi druge zemlje i kulture gajile respekt sličan onom koji je zadobila Njemačka kada se suočila sa sopstvenim nacističkim demonima. Avaj, u historiji je važno samo ono što se desilo i što se dešava, pa je i smisao ovog teksta historijski. Šta to znači?

Znači stvarati socijalne uvjete da i Bosna i Hercegovina i Srbija kao i sva druga postgenocidna društva suoče se sa samima sobom i odgoje generacije političarki i političara, aktivistkinja i aktivista, profesorica i profesora, intelektualki i intelektualaca, pravnica i pravnika, novinarki i novinara... spremnih za promjenu zločinačke paradigme. A to znači spremnih da svojim radom i djelovanjem proizvede društvene kriterije za drugačiju

političku akciju: donošenje zakona o zabrani negiranja genocida i drugih zločina protiv čovječnosti i to na takav način da zakon zbilja bude izraz promijenjene društvene stvarnosti i narasle svijesti o tome da se desio genocid i da je dalje poricanje ne samo ponižavanje žrtava, već i samoubistvo iz zasjede.

Sam od sebe, zakon koji nije rezultat nacionalne katarze neznatno će pomoći ozdravljenju zajednica ali sa stanovišta dugog putovanja u budućnost to neće biti dovoljno za izgradnju dobrog i pravednog društva. Tako dolazim do otkrivačačke poente: zašto pisati o rezoluciji koja nije uspjela? Pa, baš zato što moramo biti zgroženi što nije uspjela i što moramo kao zajednica ljudi ponovo dati šansu Rusiji da napusti mrak u koji je zagazila toliko duboko da negira počinjeni genocid u Srebrenici trivijalnom i besmislenom argumentacijom pragmatizma i tzv. realizma. A fenomen genocida je iznad pragmatizma i tzv. realizma i ne zaslužuje da se interpretira kriterijima trgovine i ljudske zlobe. (Zato su od negatora genocida još gori oni koji papagajski ponavljaju da se u Srebrenici desio zločin ali da to nije bio genocid. Gori su, jer oni koji tako govore imaju odlučivačku moć i zbiljska su infrastruktura zla. Pa recite onda da nije ni bilo zločina! Vratite se u autentično radikalsko okrilje – budite gedže do kraja.)

Prije šest godina Vijeće sigurnosti UN-a imalo je jedinstvenu priliku da priznajući grijehe međunarodne zajednice u srebreničkom genocidu, jednom pomirljivom i vrijednom rezolucijom inkluzivne, nediskriminirajuće naravi, uvede „bolje anđele ljudske prirode“ u zonu visoke politike i donese rezoluciju nade za čovječanstvo. Podsjećanje na 2015. i na sjednicu Vijeća sigurnosti na kojoj je Rusija izgubila ljudski kompas, motivirano

je uvjerenjem da se mora započeti novo zagovaranje nove univerzalne rezolucije UN-a o genocidu i to kroz dva komplementarna procesa: jedan u BiH i regiji (kao i u drugim zemljama i regijama s traumom genocida) a drugi na globalnom nivou, kako bi postepeno stvorili uvjete za usvajanje sveobuhvatne rezolucije o genocidu na tridesetu godišnjicu masovnog ubistva bošnjačkog naroda u Srebrenici. Rezolucije, koja bi bila svojevrsno pismo zajednice ljudi samima sebi.

I da tada neće biti razloga da budemo zgroženi ponašanjem Rusije ili bilo koje druge zemlje čija će vlada biti sposobna izdići se iznad uskih, sebičnih interesa podijeljenog svijeta kada su u pitanju takve transgeneracijske traume i tako važna vrijednosna pitanja za ljudsku zajednicu kao što su masovna ubistva naroda.

Ujedinjene Nacije imaju šansu i obavezu, da preko svih dostupnih političkih i zagovaračkih instrumenata, uključujući specijalne savjetnike generalnog sekretara za sprječavanje genocida i zaštitu civila, razviju globalne i međudržavne uvjete koji će voditi ka onome što je u vrijeme rasprave o britanskoj rezoluciji o genocidu, tadašnji francuski ambasador pri UN-u Francois Delattre (Francois Delattre) formulisao kao zahtjev da stalne članice Vijeća sigurnosti odbace pravo veta kada se raspravlja o pitanjima ratnog zločina i genocida.

I zamislimo, kako baš na tridesetu godišnjicu genocida u Bosni i Hercegovini, Vijeće sigurnosti UN-a, 11. jula 2025. ujedinjuje čovječanstvo rezolucijom koja će označiti konačno i definitivno „Nikada više“.

Al Jazeera Balkans i tacno.net

/12.07.2021./

Bidenov historijski govor i agenda za Bosnu

Dvadeset i prvog novembra ove godine navršit će se dvadeset i pet ljeta Dejtonskog mirovnog ugovora. Ovaj kontradiktorni povijesni dokument, priznajući rezultate nasilja, zaustavio je nasilje u Bosni i Hercegovini i protiv Bosne i Hercegovine. Za našu zemlju, regiju, Evropu i svijet bilo bi mnogo bolje da je Mirovni ugovor poništio rezultate nasilja i doveo do mira. Nažalost nije, ali nad tom geopolitičkom činjenicom ne treba roniti krokodilske suze i zazivati povratak Republike na način na koji to rade bošnjački nacionalistički akteri, nesposobni uvidjeti da nas njihov nacionalizam umotan u građanski celofan, udaljava od Republike brže nego što nas *dejtonska država* približava tom političkom idealu svih razumnih ljudi.

Za postkonfliktnu političku zajednicu bolje je rješenje koristiti ono što je približava nego ono što je udaljava od Republike, kao realno moguće bosanskohercegovačke utopije na horizontu događaja. Pojednostavljeno rečeno, vrijeme je da dejtonski mirovni instrumentarij, nakon decenija povlađivanja silama dezintegracije, započne novi dvadesetpetogodišnji ciklus izgradnje Bosne i Hercegovine koja će - kako je divno što ljudi mogu zamišljati - 2045. godine, konsenzualnom voljom relevantnih unutrašnjih politika i pritiskom educiranog i organiziranog građanstva, postati *res publica*, javno dobro svih svojih ljudi, koji konačno razumijevaju da ih njihove hrvatske, srpske, bošnjačke i druge jednodimenzionalne odore, ne priječe da budu odjeveni kao jedinstveni građani, s onu stranu negacije svoje države, svog javnog dobra.

Prethodno projicirani politički i najširi društveni proces zahtijeva od svih aktera društvene igre napuštanje maksimalističkih obrazaca (s jedne strane zahtjevi za razdruživanjem i kontinuirano kršenje Mirovnog ugovora; s druge strane zahtjevi za povratak na preddejtonsko političko i društveno uređenje) kako bi započela nova, najodgovornija faza transformacije *ugovora za mir* u ugovor za zbiljsku izgradnju države: *peace building* u *state building*. Da li je to moguće postići i na koji je način to izvedivo?

Od domaćih političkih aktera koji se ne libe da evo već tri decenije, po cijenu bijede onih koje navodno predstavljaju, umnožavaju politiku *zavadi pa vladaj* kao prvi i posljednji način reprodukcije svoje nacionalističke moći, ne treba očekivati neočekivano; svima njima mnogo su bliži i Orban i Lukašenko i Kaczynski i sve autokrate predpandemijskog, pandemijskog i postpandemijskog svijeta, nego kanadski premijer Trudeau i novozelandska premijerka Ardern. Naprosto, još uvijek nemamo sreće da iz naše zemlje niknu politički cvjetovi dobra; iz krvlju natopljene zemlje još uvijek predominantno rastu cvjetovi zla. I nastaviti će da rastu ako se nastavi ovo političko nadgornjavanje, ovo ubijanje bilo kakve nade u promjenu, sve sa ciljem da do nikakve promjene ne dođe.

Sada je momentum da se ta organizirano svjesna nerazvojna strategija države otkrije i razotkrije od strane međunarodnog faktora čija je odgovornost za naš zajednički neuspjeh neiskaziva riječima. Vrijeme je da dvadeset i pet godina od parafiranja dejtonske slagalice, skladatelji bosanskog postkonfliktnog ugovora napuste ezopovski jezik te jasno i svakodnevno adresiraju odgovornost političkih aktera za razgradnju države. Budući da je

dejtonski mandat međunarodne zajednice svediv na jednu krunsku oblast: izgradnja dejtonske države kako bi ona u najboljem mogućem momentu prestala biti dejtonska i postala demokratska evropska država bez tutora, prethodno, kontinuirano razvaljivanje države valja za sva vremena zaustaviti. U svrhu ostvarenja tog cilja, nema važnijeg zadatka nego da dvadeset i pet godina realizacije *ugovora iz Ohio-a* bude okrunjeno novom, vitalnom političkom energijom onoga koji je instaliran u dejtonski politički sistem kao *deus ex machina*, kao spuštajući subjekt koji ima pravo intervencije u naše mrtvo političko pozorište - njegovo veličanstvo Visoki predstavnik.

To će biti moguće, tek ako se započne demontaža neliberalnih poredaka koji evo već godinama sakate i Evropsku Uniju i SAD i Srednju i Istočnu Evropu i Bosnu autoritarnim tendencijama; za čovječanstvo se ništa gore nije moglo desiti u vremenu pandemije od rasta neliberalnih autoritarnih režima koji su multilateralizam i transnacionalnu solidarnost zgazili svojim bijesnim nacionalističkim, tribalističkim, šovinističkim i seksističkim politikama ubijajući nadu da je moguć bolji svijet od konzervativnog besnila i desnila. Možda nas tu iza ugla, tačnije iza Okeana, čeka početak buđenja zaspalog svijeta i povratak Nade.

Naravno da pretjerujem, naravno da stišćem palčeve za Bidenovu pobjedu, (ideološka ekskurzija: kao što stišćem palčeve za pobjedu onih politika u Bosni i Hercegovini koje su uspjele da se odupru zovu nacionalističkih truba i odbiju saveze sa nacionalnim strankama) jer, ako hoćemo dokinuti moć autoritarnih režima a za Bosnu nema goreg neprijatelja od nacionalističkog autoritarizma, onda moramo varirati Džonija i pjevati: Joe, samo je to Amerika.

Ako na dvadeset petu godišnjicu najvećeg američkog vanjsko-političkog uspjeha u zadnjih trideset godina (okončanja jednog rata koji se nije obnovio) na izborima za američkog predsjednika pobijedi Joe Biden, to implicira mogućnost nove ere implementacije mirovnog ugovora kao integrirajućeg dokumenta bosanskohercegovačke države i oštrij obračun sa dezintegrirajućim politikama koje su se toliko osokolile u svome bezobrazluku da misle kako više nije uopće moguće upumpati novu energiju u međunarodne institucije zadužene za rušenje prepreka na putu izgradnje BiH kao “nelibanonske države” jer Bosna na-prosto nije Libanon. Organizovano svjesno idem veoma daleko i kažem: povratak demokrata u Bijelu Kuću snaži mogućnost da i u Republici Srpskoj i u Federaciji Bosna i Hercegovina ojačaju politike koje će izgradnju boljeg društva socijalne pravde i nulte korupcije pretpostaviti proizvodnji iracionalne etničke mržnje. A to je nova faza izgradnje dejtonske Bosne, nazvat ću je *Dejton plus*.

Dejton plus dolazi sa Bidenom u Bijeloj Kući i vraća u postautoritarnu politiku moralnu agendu. (Zato vas pozivam da pronađete na socijalnim mrežama Bidenov govor u Senatu SAD-a iz decembra 1995. godine, nakon povratka sa Balkana, gdje je kao američki senator došao da u punom kapacitetu izabranog predstavnika američkog naroda “snimi stanje” prije nego što će se američki vojnici uputiti u Bosnu da “implementiraju mir”.⁷)

Kao mala, periferna država, BiH se mora zalagati za moralnost u međunarodnoj politici. Budući da je, otkada je politike, moralnost na ljestvici relevantnosti daleko ispod interesa, za postgeno-

⁷ Govor dostupan na <https://www.youtube.com/watch?v=MZs8Qj8QuRc>. Također, govor je, sa titlovanim prevodom na naš jezik, dostupan i na facebook stranici Ismail Čidić

cidna društva kao što je bosanskohercegovačko, moralnost mora biti interes. Izjednačavajući interes za očuvanje i razvoj Bosne i Hercegovine sa moralnošću, stvaraju se uvjeti da nemoralne poskočice, doskočice, ideologije i tlapnje desničarskih jastreba iz BiH i regije, budu pobijedene odgovornim moralnim gestama.

U politici nema odgovornije moralne geste nego priznati genocid. Stravično je da postoje vlade koje ne priznaju masovna ubistva naroda. Te vlade prezirem i gade mi se. Bidenov govor, na koji se referiram kao na unutrašnji sadržaj mog teksta, ne treba da bude dio navijačkih strasti, nego putokaz za skrušeno priznanje onoga što se desilo, od svih odgovornih. Srbija ali i srpsko društvo u Bosni i Hercegovini moraju krenuti u proces samopriznanja najtežeg zločina. Onda će naprosto sve biti lakše. Kako to ide teško, sporo, kilavo ili da budemo precizniji, ne ide nikako, ne pomiče se debata o genocidu iz autsajderskih zona, vjerujem da je jedan od načina za otvaranje te debate duboko, odgovorno, iskreno i ponizno sjećanje centralnih bosanskohercegovačkih vlasti na genocid izvršen nad bosanskim Srbima u Drugom svjetskom ratu. I da se ta institucionalna tuga proširi i na posljedice ovoga rata. Pravno normiranje tuge mora ugledati svjetlo dana. Upravo je sada vrijeme da se gestama neuvjetovane poniznosti prema žrtvama i iz Drugog i iz Ovoga rata otvori prostor tolerancije za političku debatu o izgradnji države.

Dvadeset i pet godina života u labilnoj mirovnoj formi svjedoči da zajednice pogođene genocidom, teško proizvode sadašnjost i ne mogu ukinuti svoj status žrtve dok im se taj status ne prizna od uvjetno kazano, druge strane.

Svjedoci smo da politička vlast u Republici Srpskoj, ne da to ne želi, nego različitim manevrima pokušava proizvoditi alternativnu stvarnost u kojoj nije bilo ni zločina, ni opsada, ni masovnih ubistava, ni genocida, onemogućavajući u psihološkoj, socijalnoj i političkoj sferi da žrtve opsade i genocida uopće izađu iz stanja žrtve. Upravo je to jedan od ciljeva i prošle godine formiranih “međunarodnih komisija” za utvrđivanje laži o opsadi Sarajeva i genocidu u Srebrenici: žrtvu treba stalno držati u stanju žrtve, bilo bošnjačku, bilo srpsku.

Ovih dana je Vlada Republike Srpske usvojila izvještaj jedne od tih komisija - one za Sarajevo na čijem je čelu bio Rafael Izraeli, jerusalemski historičar, profesor emeritus hebrejskog univerziteta, čime se želi podvući znanstvena i viktimološka relevantnost komisije za etabliranje laži. Sada dolazimo do krucijalnog momenta moje “dejtonsko-bajdenovske argumentacije”. Strašna je da ne može biti strašnija poruka da se na čelu Komisije za istraživanje stradanja Srba u Sarajevu nalazi pripadnik naroda nad kojim je izvršen holokaust, najteži zločin u historiji. Zašto? Zato što je stavljen u službu Vlade koja negira holokaust! Kako sada odjednom to, otkuda ovaj poučak iz neba pa u rebra?

Vrijeme je za novu univerzalnu socijalnu paradigmu:

- Svaka vlada na dunjaluku koja negira bilo koje masovno ubistvo naroda, bilo koji genocid, negira svaki genocid;
- Vlada bh. entiteta Republika Srpska i vlada Srbije negiraju holokaust nad Jevrejima budući da negiraju genocid nad Bošnjacima;
- Vlada turskog predsjednika Erdoana negira genocid nad Bošnjacima, genocid nad Srbima i holokaust nad Jevrejima budući da negira genocid nad Jermenima;

- Svaka vlada koja negira genocid nad Srbima u Drugom svjetskom ratu negira genocid nad Bošnjacima i Jermenima i holokaust nad Jevrejima;
- U masovnim ubistvima naroda nema ali, nema relativizacije i kontekstualizacije. Postoji samo zločin.
- Politička priznanja ili nepriznanja masovnih zločina, shodno državnim interesima, nisu ništa drugo, nego transparentna, prizemna, barbarska potvrda prethodnih maksima.

Negdje na ovom tragu, govorio je u Senatu, decembra gospodnjeg 1995. godine Joe Biden. Nacrtao je u svom govoru arhitekturu zločina u Bosni i protiv Bosne. Ako bude izabran za predsjednika SAD-a, opće priznanje genocida nad Bošnjacima treba da bude moralna osnova svake bosanskohercegovačke i međunarodne politike. To je ono što implicira Mirovni ugovor u koji su Amerikanci toliko uložili. Bilo bi i božanske i poetske pravde da proces pomirenja zavađenih naroda kroz *Dejton plus* započne političkim priznanjem masovnih zločina od strane svih involviranih vlada, bez obzira na vrijeme i nastanak masovnih smaknuća bilo koje zajednice.

Pomirenje koje je upravo negdje pred pandemiju postalo jedna od stratejskih politika međunarodnih organizacija u BiH s ciljem da se odgovornom izgradnjom mirnog društva stvore uvjeti za priznanje onoga što se desilo, od onih koji negiraju da se to desilo, postaje naš način života ispunjenjem tog prethodnog uvjeta - priznanjem o zločinima, o najtežim, masovnim zločinima. Tako će se stvoriti ambijent da građani BiH uđu u život Prezenta i etnička isključenja transformišu u multietnički, napose ljudski zagrljaj.

Od toga treba da pođe nova faza Dejtona, famozni *Dejton plus*. Bosna i Hercegovina, iako autsajder historije, očigledno je važna kao područje genocida i nesposobnosti međunarodne zajednice da to spriječi, da zaista bude *Nikada više*. Ta očigledna važnost naprosto zahtijeva da se Bosna stavi na tračnice zapadnog svijeta i moralnog poretka koji će isijavati jednu naročitu senzibilnost za postgenocidno društvo. Onu senzibilnost koju je, s moralom kao interesom, iznio Joe Biden u svome čuvenom govoru o Bosni.

Dvadeset i prvog novembra ove godine navršit će se dvadeset i pet ljeta dejtonskog mirovnog ugovora. Iako je zaustavio nasilje tako što je morao priznati njegove rezultate, ipak je uspio jedan prekid vatre pretvoriti u održivi mir. Da bi taj mir iz održivosti koju servisira međunarodna zajednica prerastao u samoodrživi mir, potrebno je stvoriti domaće, regionalne i međunarodne uvjete da Vlada RS-a i Vlada Srbije institucionalno, politički i moralno prihvate najteži zločin i njegove implikacije i ako već prave zajednički obrazovni sistem (mislim da je Inzko izrazio zabrinutost) neka uvodna lekcija, s pozicije potrage za istinom, bude genocid u Srebrenici i neuspješno ubijanje Bosne od Krajine do Sarajeva i Hercegovine. Mislim da ništa bolje ne bi izrazilo našu ljudsku nadu da živimo zajedno bez terora historije, od takve geste velike kao Srbija, koju još čekamo na horizontu naših želja.

Do tada, Biden.

/02.11.2020./

Mi smo trajno zločinačko društvo

Dvadeset drugog januara 2020-e godine održana je sjednica Ustavnopravne komisije Doma naroda Parlamenta Bosne i Hercegovine na kojoj je kao peta tačka dnevnog reda razmatran Prijedlog zakona o dopuni Izbornog zakona Bosne i Hercegovine čiji je predlagач delegat Denis Bećirović.

Suština prijedloga bošnjačkog delegata u Domu naroda bosanskohercegovačkog parlamenta ticala se suspenzije bilo koje mogućnosti osuđenim ratnim zločincima da kroz izborni i postizborni proces steknu uvjete za ulazak u vlast, što implicira da ne mogu biti niti kandidati niti imenovani predstavnici u strukturama zakonodavne, izvršne i sudske moći.

Iako Izborni zakon Bosne i Hercegovine ograničava osobama koje su na izdržavanju kazne zbog ozbiljnih povreda humanitarnog prava, mogućnost da budu kandidovani, imenovani i izabrani na javne funkcije u Bosni i Hercegovini, to, ama baš na nikakav autoritativan način, ne povećava ulog pravde, budući da su ti ljudi već u zatvoru i zakonsko ograničenje njihovih izbornopolitičkih prava, osim što dobro zvuči, ne znači da se nacionalistički zakonodavac (a on je u dejtonskoj Bosni i Hercegovini samom strukturom političkog sistema uvijek vulgarno nacionalistički) humanizirao, budući da, čim izađu iz zatvora, naši ratni zločinci postaju ugledni građani, vlasnici profitabilnih biznisa i latentni sveci desnoorijentiranih klerika koji bez ikakvih negativnih posljedica mogu srati po šumama i gorama, školama i crkvama naše zemlje bezponosne.

Snažnu podršku imaju od političkih struktura koje odbijaju da nalogodavcima i izvršiteljima masovnih ubistava narodâ ograniče mogućnost bavljenja javnim poslovima, čime njihov moralni relativizam, cinizam, arogancija i ismijavanje pravde poprimaju karakter zloćudne politike koja svoju kanceroznost širi po neotpornom političkom tkivu Bosne i Hercegovine, zahvaćenom bolešću za koju nema lijeka.

Kako se širi ta zloćudnost, vidljivo je upravo na slučaju destrukcije zakonskog prijedloga Denisa Bećirovića koji je prvo odbijen na Ustavnompravnoj komisiji Doma naroda PSBiH (Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine) a zatim su delegati Doma naroda bez rasprave podržali to odbijanje, potvrđujući da do daljnjeg nema nikakve uzbune na državnom odjelu za rak i da u parlamentarnim klupama uopće ne postoji tačka rezistencije.

To znači da će većini članova Doma naroda sasvim ugodno biti ako u nekom novom sazivu tog Doma budu zajedno sjedili s kapitalcima presuđenim za ratne zločine. Hoće li se svaka buduća vlast u BiH pokretati na zahtjeve zločinačke gerijatrije, budući da ne možemo prekrižiti želju, volju i moć ljudi iza rešetaka, da, kada izađu na slobodu, budu političari, takorekuć sluge narodâ čije su eksterminacije naređivali, organizirali, provodili...? Kada budući slobodni ljudi vide kakav ugled u dejtonskom sanatorijumu uživaju njihove bivše kolege robijaši, zašto ne poželjeti, hiljadu mi ubijenih ljudi, jedno ugodno mjesto s nekoliko hiljada maraka apanaže koju mi daju djeca onih koje sam ubio?

Eto, baš ovo prethodno pitanje moralna je posljedica kolektivnog zločina kojeg je politička vlast u ovoj zemlji izvršila nad humanošću.

Denis Bećirović nije moj tip političara. Jezičkim izrazom, retoričkim figurama, forumaškim diskursom, didaktičkim tonom izmišljene stroge pravednosti, zna baš iritirati. Sve u svemu, sukus njegove retorike je dosada, jezik mu je nekako puno stariji od njega, teško može „pokvariti“ našu omladinu pa da je nagne u smjeru lijeve kazaljke povijesti i zbog toga sam više nego žalostan. Zašto sam još žalostan? Zato što je ovaj delegat vrijedan, agilan, objektivno na pravoj strani historije, njegove poslaničke inicijative afirmiraju antifašizam kao ključno vrelo opstanka bosanskohercegovačke države, ali način elaboracije vrlo često u direktnoj opreci je sa ciljem.

Ako je cilj da se u Parlamentu usvoji neka antifašistička rezolucija koju Denis predlaže, znamo da će po političkoj liniji, ekstremistički, protubosanski i protofašistički orijentirani zastupnici *a priori* glasati protiv ali često se stiče dojam da zbog načina obrazlaganja svojih zahtjeva, podršku mu ne daju ni oni koji se slažu sa sadržajem Bećirovićevog antifašističkog nastojanja ali prezentacija im se čini, upotrijebimo žargonski pojam za dosadu, nekako *koks*. Također, zbog neerotičnog načina prezentacije svojih ideja, teško može privući neodlučne, a da ne govorim o *neodlučnim četama* kojima mit o Draži Mihailoviću nije u potpunosti suspendirao istinu i koji čekaju u svlačionici povijesti, da, kao i nakon onoga rata, uz dva, tri svjedoka odlučno pređu u partizane.

Kada autor ovako predstavi jednog agilnog parlamentarca, stvorio je uvjete za afirmaciju njegovog prijedloga koji je predmet ovoga teksta.

Bećirovićev prijedlog zabrane ubicama narodâ da učestvuju u proizvodnji politike je jasan, pravno precizan, moralno utemeljen i, bez obzira ko šta mislio o ovom dugogodišnjem SDP-ovcu, ako u sebi ima imalo čojstva i junaštva, morao je podržati ovaj prijedlog koji stvara uvjete za minimalnu katarzu. Nažalost, ni Ustavnopravna komisija a ni Dom naroda nisu podržali prijedlog koji je izvan ideologije, izvan etničkog ekskluzivizma i koji se u potpunosti odnosi na sve kršitelje humanitarnog prava koji su izašli ili će izaći na slobodu, pa je kao takav objektivno neutralan.

Moguće da je protivljenje Bećirovićevoj dopuni Izbornog zakona rezultat jasne svijesti aktualnih nacionalističkih političara da ljudski i politički nemaju ništa protiv inkriminacija zbog kojih su njihovi stranački ili ideološki drugovi suđeni, što izaziva jezu i zebnju, ili se plaše gubitka lagodne pozicije zastupnika ili nastupaju sektaški – pa nećemo valjda usvojiti prijedlog zastupnika SDP-a.

Šta god bilo po strani, bosanskohercegovački Dom naroda demonstrirao je vrlo jasno svoju beznarodnost, bezdomnost, odvratnu partikularnost, bez ikakve želje svih tih političara da, bez obzira na razlike, pokušaju konstituirati zajedničko gledište. A prijedlog Denisa Bećirovića sam sobom već jeste neki oblik kompromisa, neki oblik zajedničkog gledišta koji sve zastupnike vodi ka višoj moralnoj spoznaji, ka višem nivou pravde.

U prijedlogu nema nikakvog ekskluzivizma koji isključuje bilo čije nitkove. Prijedlogom se samo traži da, *majstori mraka*, kada sutra izađu na slobodu, ili oni koji već jesu na slobodi, ako u nekom pragmatičnom ili mesijanskom trenutku požele biti premijeri, predsjednici, ministri, zastupnici – voljom zakona to ne mogu biti.

Malo ko od presuđenih nalogodavaca i ubica narodâ o sebi misli loše. Malo ko se pokajao, priznao zločin i zatražio oprost. To odsustvo lošeg mišljenja o sebi i uvjerenje da su bolji među ljudima (gospodin Krajišnik je to javno demonstrirao ne samo jednom u javnim istupima) može voditi zahtjevu za javnom funkcijom, pa teorijski i praktično, moguće je da Jadranko Prlić, nakon što izađe iz zatvora a to može biti u narednih nekoliko godina, legitimno, legalno i nemoralno bude kandidat za parlamentarnog zastupnika ili recimo, entitetskog premijera! Ili, da već dobro slobodnom Momčilu Krajišniku, narastu apetiti, pa da kao star i iskusan čovjek predsjedava, k'o u dobra stara vremena, Skupštinom Bosne i Hercegovine.⁸

Nećemo isključiti ni mogućnost da se kod politologa crkvene orijentacije i zločinačke inspiracije, onog bijednika što ga je mirovni aktivist Zoran Ivančić maestralno, hrabro i gromoglasno na zagrebačkom aerodromu prozvao: *ubico, ubico!*, obnove sekularni apetiti pa da zatraži jednu moćnu funkciju od HDZ-a za svoj pregalački zločinački rad. Kordić nas ne smije iznenaditi, mada sam bliži ocjeni da će on prije političkih, pokušati crkvene redove zaraziti svojim *korona virusom* – zločinačkim mirotvorstvom.

Ili da plejada rasnih ratnih zločinaca što su ubijali za neku imaginarnu „srpsku stvar“, pozele, nakon izlaska iz zatvora ući u prve političke redove. A ima ih, na osnovu pravosnažnih haških presuda, na desetine: Pavković, Pandurević, Miletić, Lazarević, Stanišić, Župljanin, Milošević (Dragomir), Mrđa, Žigić... Osuđene na doživotni zatvor ne nabrajam, jer biologija uglavnom neće dozvoliti eventualne zahtjeve za političkom aktivacijom.

⁸ Ovo se neće moći desiti, budući da je u međuvremenu, 15. septembra 2020. Momčilo Krajišnik umro od posljedica zaraze virusom korona.

A možda se i Hazimu Deliću, nakon boravka u zatvoru u Finskoj gdje služi 18-ogodišnju kaznu za ratne zločine nad srpskim civilima u Konjicu, omili neka politička funkcija kojom bi iritirao porodice žrtava koji su ubijeni pod njegovom komandom. Ko zna.

I zamislimo, samo na trenutak, kako će bar neko od ratnih zločinaca puštenih na slobodu, biti pun gnjeva, mržnje, šovinističkog bjesnila, etnoreligijskog kompleksa više vrijednosti i kako će svoje pravo na politički angažman iskoristiti za sistemsko negiranje ratnih zločina i zločina genocida te afirmiranje ratnih zločinaca kroz davanje javnih priznanja presuđenim ubojicama naših naroda. Danas znamo da je Dom naroda PS BiH odbio i prijedlog hrvatskog delegata Zlatka Miletića (DF) kojim je tražio da se negiranje genocida i ratnih zločina kao i dodjeljivanje priznanja i nagrada ratnim zločincima tretiraju kao krivična djela.

Kada ovi institucionalni politički nitkovi sa slobode udruže svoje političko djelovanje sa presuđenim zločincima nakon njihovog izlaska na slobodu, u zajedničku platformu negacije zločina (zar to već ne rade sa zločincima koji su izašli iz zatvora) – šta ostaje od slobode? Ostaje sloboda da se presuđeni ratni zločinci mogu baviti politikom kada odsluže kaznu i da mogu bez problema veličati ono za šta su osuđeni. To nije dobro za Bosnu i sve njene ljude. To je apsolutna izdaja kantovskog kategoričkog imperativa: *radi tako da princip tvoga rada može postati princip rada svih drugih*. Zašto delegati Doma naroda ne žele da rade za opće dobro? Zašto uopće nemaju kategorički imperativ? Pa morali bi ga imati unaprijed! Morali bi prestati s praksom da narode koje predstavljaju u Domu naroda uporno i sistematski povezuju sa

zločincima, spriječavajući njihovu emancipaciju od zla i izlazak iz „samoskrivljene nezrelosti“ u slobodu i pravdu.

Ako *de facto* (pustimo proceduralne začkoljice) Dom naroda nije stao iza Bećirovićevog amandmana na Izborni zakon, a nije, mi se kao društvo nismo odmakli od epohe masovnih zločina i epohe genocida. Mi smo kao društvo bolesni. Mi smo zločinačko društvo sve dok se obaraju zakoni kojima se želi skinuti stigma kolektivnog zločina sa naših osiromašenih naroda.

Budući da će se zakoni takvog ili sličnog vrijednosnog rejtinga stalno obarati, to znači da smo trajno zločinačko društvo. Kakav krimen braćo i sestre, kakav transgeneracijski grijeh!

/27.01.2020./

Nasilje

Prije nekoliko dana svjedočili smo novom usponu *kulture mira* na Novom Zelandu. U tipično našoj varijaciji antologijski iskazane ljudske brige u *Ničijoj zemlji* Danisa Tanovića - *ja sranja u Ruandi* - gesta kolektivnog vraćanja oružja novozelandskih građana bila bi, recimo da bi to sjajno izveo Izet Fazlinović, lju-tito ironizirana: *majke mi ovi na Novom Zelandu nisu normalni. Čuj, vraćaju oružje državi! Znaš kad bi ja vratio oružje? Kad na vrbi rodi grožđe. A možda ni tada.*

Da, i država i društvo Novog Zelanda, nakon terorističkog napada na dvije džamije i smrt desetina nedužnih ljudi, shvatili su kako *kultura smrti* prijeti njihovom “multikulturnom raju”, pa su se, sa odlučnošću koju bih volio vidjeti i na ovoj strani globusa, uhvatili ukoštac sa izazovima koji su zaprijetili jednoj od najugodnijih zemalja za život na našoj planeti.

Predvođeni premijerkom Jacindom Ardern, čija su državnička odlučnost, empatija i samilost za žrtve, njihove porodice i općenito za muslimansku zajednicu Novog Zelanda, postali uzor dobre vladavine, građani ove šumovite “države na kraju svijeta”, odlučili su da teroristički udar na njihovu zemlju nije kraj već novi početak. U tom novom početku, pored snaženja inkluzivnog kulturnog obrasca kroz obrazovne, medijske i druge platforme, država je, odmah nakon martovske tragedije, započela proces donošenja zakona o zabrani posjedovanja vojnog oružja koji je u aprilu ove godine i usvojen u Parlamentu Novog Zelanda sa 119 glasova za i sa samo jednim protiv.

Zakon je osnažio proces demilitarizacije građanstva, ne samo kroz razvoj društvene svijesti o pogubnosti nasilja, već je, uz vrlo primamljive otkupne cijene, dodatno inspirirao građane da predaju oružje vlastima i taj proces, započet tokom druge sedmice jula, trajat će sve do kraja godine.

Pomenuti zakon i proces otkupa vojnog oružja od građana ozbiljna je institucionalna gesta države koja na radikalne izazove nasilja odgovara izuzetnim stvaralačkim činom: otkupom nekoliko hiljada komada poluautomatskog oružja učinila je i građane odgovornim za proces izgradnje mirnog društva u kome se smanjuju uvjeti za izbijanje nasilja i ubijanje nedužnih ljudi. Novi Zeland je uzorna demokratska država koja nije golom silom razvlastila svoje državljane privatnog vlasništva nego je zbog opće koristi to privatno vlasništvo koje može voditi nasilju, otkupila od građana, priskrbljujući na taj način zakonskom okviru dodatnu društvenu vrijednost kroz etičko i ekonomsko snaženje samih Novozelanzana.

Kroz ovu uspješnu sigurnosnu priču potvrđuje se koliko je važno da demokratska, pravna država ima monopol nad nasiljem. Ustvari, monopol nad nasiljem od strane takve države jedini je monopol koji se može argumentirano braniti. Tako se, uz ispunjenje sijaseta drugih uvjeta, može kreirati mirno društvo.

Za razliku od monopola u industriji, općenito u bilo kojoj ekonomiji, monopol nad nasiljem se pojavljuje kao uvjet izgradnje dobrog društva. No, od izuzetne važnosti je naglasiti da takav monopol, ni pod kojim uvjetima ne može pripadati totalitarnoj državi, jer diktature uvijek, logikom svojih unutrašnjih poluga, zloupotrijebe nasilje protiv sopstvenih građana, bilo otvorenom

upotrebom sile (npr. krvava intervencija kineske vojske protiv studenata na trgu Tiananmen 1989., višedecenijski teror Staljinovog režima, zločini Crvenih Kmera...), bilo zloupotrebom obavještajnih i sigurnosnih službi.

Za razliku od diktatura, demokratska, pravna država koja se u povijesti legitimira kao servis svojih građana, pozvana je izvršiti deprivatizaciju nasilja kroz odgovorne geste zrele demokratske države kao što to radi Novi Zeland.

Šta znači deprivatizirati nasilje? Onemogućiti ga kao privatnu gestu: kao nasilje u porodici, kao nasilje prema ugroženim manjinskim skupinama etničkog, vjerskog ili rodnog predznaka, kao nasilje kriminalaca i organiziranih kriminalnih skupina koji posjeduju (i)legalno oružje, kao ilegalnu trgovinu oružja pojedinaca i grupnih kartela... Svi ti oblici nasilja su s onu stranu odgovorne države, koja je sposobna da sve te oblike nasilja stavi pod kontrolu kako bi mogli kazati da u jednom demokratskom društvu postoji monopol države nad nasiljem.

Možemo li kazati da je Bosna i Hercegovina država koja je samom sobom sposobna izaći na kraj sa unutrašnjim nasiljem i ima li BiH, kao država, uopće monopol nad nasiljem? Važno je postaviti još jedno pitanje: da li je ovako organizirana država samom svojom organizacijom neki oblik nasilja koji priječi deprivatizaciju nasilja, čineći ga svakodnevnim ambijentom bosanskohercegovačkog društva?

Može li država Bosna i Hercegovina kroz svoju državnu vladu i državni parlament, kroz entitetske i kantonalne vlade i parlamente, kroz izvršnu i zakonodavnu vlast, gušću od prašume

Perućice, uopće uspostaviti monopol nad nasiljem? Može li kontrolirati ilegalnu prodaju naoružanja? Može li sa velikom sigurnošću garantirati da u BiH nema ilegalnog oružja? Može li spriječiti zloupotrebu monopola nad nasiljem od strane samih državnih aktera? Pa naravno da ne može. Svakodnevne crne hronike svjedoče o ubistvima i ranjavanjima iz ilegalnog oružja koje se pojavljuje kao najveći sigurnosni problem u BiH. Takvo oružje vodi ka oružanom nasilju koje je prateća svakodnevnicna našeg nasilnog društva.

Ako država ne može staviti pod kontrolu ilegalno oružje, to implicira da je moguća proizvodnja privatnog nasilja i da u nekim ekstremnim uvjetima pojedinci i grupe mogu u određenim dijelovima zemlje proizvesti privatni monopol nad nasiljem. Zato bi i za BiH bile ohrabrujuće geste kao što je novozelandski zakon o oružju.

Naravno, neću odbaciti komentare stručnjaka koji tvrde da BiH ima dobar set zakona koji tematiziraju pitanje oružja i vojne opreme. Nažalost, zbog neupravljive, zarobljene države nije moguć vertikalni monopol koji bi harmonizirao zakone i omogućio djelatnu državu sposobnu da smanji posjedovanje ilegalnog oružja iz godine u godinu i u velikim stopama. Užasavajući je podatak da blizu 500000 porodica u BiH nelegalno posjeduje oružje a to je još konzervativna procjena.

Bez obzira na sve poratne akcije međunarodne zajednice (*Žetva, Interna žetva...*) a kojima su građani pozivani da vrate oružje bez negativnih zakonskih posljedica po njih same, cifre su alarmirajuće. Stepenn prisustva ilegalnog oružja implicira da je BiH dale-

ko od emancipacije iz nasilnog u nenasilno društvo i da je eventualni porast nasilja varijabla koju ne možemo isključiti.

Proces izgradnje demokratske pravne države zahtijeva da vlast ogromnu energiju posveti rješavanju ovog pitanja ne zadovoljavajući se usvojenom pravnom regulativom. Ovdje je važan politički aktivizam izabranih narodnih predstavnika koji sebe ne bi trebali motriti kao članove stranke, pozicije i opozicije, već kao izabrane narodne predstavnike za koje je transformacija kulture nasilja u kulturu mira najvažnije političko pitanje.

Nažalost, naši političari nisu kreativni, odgovorni, empatični i samilosni. Oni su u etičkom smislu s onu stranu Jacinde Ardern i to svjedoče svojim svakodnevnim radom i kontinuiranom proizvodnjom neprijateljstva i nasilnog društva. Uopće ih ne obavezuju zakoni koje usvoje, politički dokumenti koji favoriziraju dijalog, pomirenje, izgradnju mirnog društva... Prvo što mogu da urade te neradničke strukture je da rade na stvaranju zakonskih i društvenih uvjeta kako bi i u BiH dobili upotrebljiv, djelatan i aktivan zakon sličan novozelandskom a kojim bi se oružje otkupilo od građana u nekom razumnom roku, za razumnu cijenu. Bio bi to test i za vlast i za građane.

Za prve, mogu li uspostaviti monopol nad nasiljem i time graditi uvjete koji vode ka trajnom miru u Bosni i Hercegovini; za druge test vjerodostojnosti - mogu li egzistenciju povezati sa etičkim imperativom razgradnje nasilnog društva vlastitim primjerom.

Nasilje je ključna prepreka boljem životu građanskog mnoštva. Toliko smo se kao društvo navikli na nasilnu matricu da ne primjećujemo šokirajući izostanak političara u BiH poput sami-

losne novozelandske premijerke. Nedostatak takvih donositelja odluka u političkoj sferi a koji bi uspostavili drugi smjer u konstituciji zajednice, koji bi shvatili da je rad na predmetnom zakonu o oružju i sličnim zakonima transnacionalno, transentitetsko, transkantonalno (uh!)) i transstranačko pitanje, te istinsko polje njihove političke legitimacije, istinska je tragedija našega društva.

Dvadeset i pet godina nakon rata, civilizacija mira čini se još uvijek beskrajno dalekom. Ona se gradi i sa oduzimanjem ilegalnog oružja i deprivatizacijom nasilja. Iz takvog oružja ubijeni su i dvojica policajaca u Sarajevu. Manje ilegalnog oružja - manje nasilja u porodici, manje crnih hronika, manje rodno zasnovanog nasilja...

Ako već ključne strukture moći na svim nivoima političke organizacije države, tvrde da su za mir i protiv obnove nasilja, onda neka rade za mir. A građani? Vrijeme je da ričemo kao lavovi i zahtijevamo okončanje kulture nasilja i smrti.

/15.07.2019. /

IV

VRLI STARI SVIJET

Orijentalizam ponovo jaše⁹

Prezentni svijet izgubio je osjećaj za mjeru, pa se znana Aristotelova misao o vrlini kao sredini između dvije krajnosti, našla zgažena pod stopalima radikalizma. U “doba ekstrema” srednji put više nije vrlina ljudske egzistencije, već se, u interpretaciji različitih radikalnih motrenja, smatra poraženom ideologijom liberalnih slabića i kukavica. I doista, nakon epskog otvaranja svijeta u devedesetim godinama dvadesetog stoljeća i planetarnog trijumfa američke liberalne hegemonije koja je vesternizirala Istok, promičući važnost ključnih tekovina liberalne demokracije, naročito za građane posttotalitarnih, opresivnih monostanačkih sustava srušenog sovjetskog imperijuma, izgledalo je da su radikalne i ekstremističke ideologije privedene svome prirodnom kraju i da će čovječanstvo u posttotalitarnoj eri, s manjim ili većim uspjehom, živjeti Fukuyamin liberalni san o historiji koja je doživjela svoj vertikalni vrhunac i jedino što joj je ostalo jeste da se prostire i razvija horizontalno na svome liberalnom kraju.

Bila je to zabluda, metaforički, simbolički i stvarno srušena 11. septembra 2001. kada se, nakon terorističkog udara na SAD-e, američka vlada predvođena predsjednikom Bushom mlađim, odlučila na nasilnički povratak u historiju, sahranjajući liberalizam kao ideju slobode, zamijenivši je neoliberalizmom, tom rigidnom, ekstremističkom varijantom političkog konzervativizma i ekonomskog predatorstva.

⁹ Ovaj esej je u drugoj formi i sa neznatno izmijenjenim sadržajem prvobitno objavljen na engleskom jeziku, pod naslovom *The hidden radicalism of the ruling ideologies*, u časopisu *Perspectives*, Issue No 7, november 2019, Heinrich Böll Stiftung, Southeastern Europe.

Ta ubilačka političkoekonomska sinteza vodila je *ratu protiv terorizma* kao novoj političkoj paradigmi u međunarodnim odnosima koja, evo već dvije decenije, u različitim valerima značajno oblikuje dominirajuće strukture međunarodne politike koje su se vratile konvencionalnim obrascima djelovanja i utabanoj metodologiji realističke škole međunarodnih odnosa. To znači da smo izloženi kraju multilateralizma i obnavljanju bipolarnih slika svijeta Mi-Oni.

Proizvodnja novih „vrijednosti“ na figuri neprijatelja uzela je toliko maha da prijeti poništiti dostignuti stepen liberalne konstrukcije kao konstrukcije slobode, utapajući univerzalnu ideju slobodnih ljudskih individua u razarajući politički manifest starih konzervativaca koji su se u dvadeset prvom stoljeću probudili kao bijeli suprematisti. Donald Trump izraz je čežnje starih prdonja da se mladim naraštajima prodaju kao novi svijet.

Ključna alatka za taj civilizacijski preustroj je politički radikalizam, uz hegelijansko lukavstvo uma: naš radikalizam moramo prodati svijetu kao čistu normalnost, usmjeravajući svu odlučivačku energiju *decision makera* iz političke i sigurnosne sfere prema radikalizmu i ekstremizmu onih drugih, onih koji su, prema našoj slici svijeta samom svojom prirodom radikali i ekstremisti. Budući da je američka politička, sigurnosna, ekonomska i kulturna moć još uvijek jedina moguća kao sveprožimajuća, komprehenzivna sila, a sila boga ne moli, te imajući u vidu, bez obzira na tamne oblake koji su se nadvili nad američkom demokracijom, da su SAD, još uvijek najintenzivniji san o slobodi za mnoge ponižene i obespravljene, ta kombinacija *vrijednosti moći i moći vrijednosti* preteže kod odluka većine

političkih elita suvremenih država da sebe takođe smatraju šampionima borbe protiv radikalizma i ekstremizma, ne sumnjajući ni na koji način da su možda baš oni, baš te elite politički radikali, s onu stranu sredine kao političke vrline.

Dapače, u sigurnosnoj sferi razvijen je pojam koji se pojavljuje kao opozit terorizmu, radikalizmu i nasilnom ekstremizmu i koji je postao opće mjesto nacionalnih i internacionalnih političkih i sigurnosnih elita. Ah, ta stabilnost i njen izvedeni derivat *stabilokracija*. Zvuči obećavajuće, ispravno, krotko, snažno, dominirajuće spram radikalističkih i ekstremističkih izazova suvremenog svijeta. Zvuči kao nešto što vrijedi podržati u konfrontaciji sa svijetom nemira, nasilja, neizvjesnosti koju proizvode sile koje nisu integrirane u „naš svijet“. No, problem je što je stabilnost naracija statičnosti koja postaje važnija od razvojne dimenzije i ohrabruje povratak arhetipskih slika svijeta o neprijatelju koji čuči iza ograde i hoće da uništi naš način života.

Pa zar aktualne narodnjačke vlasti u Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj nisu pravi primjer jednog predrasudićavog razumijevanja stabilnosti kao dominirajuće forme političke egzistencije i zar ne ohrabruju u primitivnom kvaziimperijalnom a suštinski provincijalnom maniru svoje epigone u Bosni i Hercegovini kako bi rasplamsali halucinogene slike o bosanskim muslimanima s ciljem njihove simboličke i stvarne transformacije u radikalno protuevropsko Drugo, iako relevantna istraživanja javnog mnijenja (npr. istraživanje IRI-ja, Međunarodnog republikanskog instituta iz 2017.) potvrđuju da su Bošnjaci, od svih etnacionalnih zajednica u BiH, najodaniji ideji Evrope i pripadnosti Evropskoj uniji.

Nedostajuće razvojno razumijevanje BiH nasuprot primitivnog didaktičkog starateljstva je ono što je potrebno Bosni a upravo to radikalno izostaje kako bi se u velikoj mjeri otvorila vrata Zapada čijem moralnom univerzumu BiH ima pravo pripadati bez isključujućih diskvalifikacija autohtnog bosanskog svijeta. Upravo zbog višegodišnjih pokušaja da se BiH locira i prepozna je kao zemlja mraka, iako i povijesni i recentni događaji potvrđuju da su naši susjedi, ako ništa drugo, veća mjesta mraka od „tamnog vilajeta“ (jedna od odvratnijih konstrukcija o Bosni), te zbog općih teorijskih i političkih lutanja glede radikalizma, u narednim redovima ponudit ću jedan pogled na radikalizam iz nepristajućeg ugla.

Radikalizam danas globalni je društveni fenomen pa je kao takav dominantno okupirao međunarodnu javnu sferu. Glavni razlog provale fenomena radikalizma i u političku teoriju i u medije ali i u politiku kao proces donošenja odluka povezan je sa upadom terorističke skupine ISIL u historiju a koja je brutalnim nasiljem promovirala kulturu smrti kao način života, izazivajući političke i nepolitičke aktere našega svijeta na širenje područja borbe, ne samo protiv terorizma kao organiziranog političkog nasilja, već i protiv političkog radikalizma kao ideologije nasilja.

Ipak, naglašeno reduciranje radikalizma, u najvećoj mjeri na ISIL i fenomenologiju generiranu iz te stravične kulture opresije i smrti, moguće da je donijelo više štete nego koristi. Motrenje neke iznimno važne, ali u povijesnom smislu ipak sekundarne pojave, kao primarne, omogućuje nosećim subjektima radikalizma da ne budu prepoznati kao politički radikali, dapače, dešava se da budu označeni kao najveći borci protiv političkog radika-

lizma i nasilnog ekstremizma. Potraga za istinom, pak, uključuje normiranje određenih političkih subjekata koji pripadaju konvencionalnoj zoni politike, kao radikalnih subjekata, jer dovode ili mogu dovesti do proizvodnje društvenih odnosa koji su istinski politički radikalizam a doživljavaju se kao čista normalnost. To znači da fenomen radikalizma ne treba reducirati samo na svijet terorizma i ideologije koje iza toga stoje. Sadržaj pojma politički radikalizam mora uključiti i *mainstream* ideologije koje prosijavaju novu političku kulturu u čijoj je osnovi povratak starog svijeta kao novog.

Kada kažem povratak starog svijeta, pa zar nije to što zagovara mađarski premijer Orban, zar to nije politički radikalizam? Zar trijumf krajnje desnih, ksenofobičnih, antisemitskih, islamofobičnih koncepcija nije radikalizam? Za mene je strašan radikalizam da se unutar predizborne kampanje za prethodne izbore u Mađarskoj, faktički, antisemitska strategija usmjerena na Georga Sorosa pojavljuje kao javna politika, kao dozvoljena stvar. To je strašan politički radikalizam koji ne mora odvesti u nasilni ekstremizam, ali može i hoće podići žice za ljude koji bježe od terora i neslobode.

Karl Marks je svojevremeno govorio „biti radikalan znači mijenjati čovjeka u korijenu, a korijen čovjekov je sam čovjek“. Čini mi se, za razliku od Marksa, koji je sa takvom samorađajućom definicijom mislio na emancipaciju poniženog subjekta povijesti, da je današnji radikalizam usmjeren u drugom pravcu – ka destrukciji dostignutih kosmopolitskih vrijednosti, humanističkoj regresiji čovjeka i ambiciji ponovnog oživljavanja tvrdog suvereniteta što nas sve vodi povratku nacije-tvrđave i destrukciji, potencijalno,

najboljeg od svih svjetova – Evropske Unije. Sada se hoće od EU napraviti zatvoreni klub, u kojemu ostaci Balkana nemaju šta da traže, izuzev kao gostujuća bauštela. Usvoji li EU francuski prijedlog protokola o pridruživanju, ništa od pridruživanja. Nema i ovako, ali s francuskom intervencijom, limes između nas i EU, bit će tvrđi od berlinskog zida. Nastavit će se igra mačke i miša po principu pridruživanja bez pridruživanja, duga agonija u kojoj će se Francuska i njeni saveznici odnositi prema Balkanu kao novom kolonijalnom posjedu.

U zatrovanoj medijskoj i političkoj atmosferi, gdje loše vijesti trijumfuju nad dobrima, uz migracijski vektor koji se od radikalnih a vladajućih političkih ideologija čita kroz Huntingtonov *sukob civilizacija* (pri čemu je ta ideja pronašla put do građana različitog obrazovnog nivoa, pa i do onih najneobrazovanijih), proizvedena je situacija koja kao da liči na smjenu epoha, kao da prisustvujemo historijskom povlačenju svijeta koji odustaje od putovanja u jedno dobro društvo, u utopiju Evrope, u evropsku republiku. Evropa se razvaljuje uz oživljavanje koncepata za koje sam se ponadao da pripadaju završenoj historiji. Kolateralna šteta novih desničarskih zastranjenja je zapadni Balkan, koji novim francuskim pristupom gubi simboličku atribuciju zapadni i komotno, naš Balkan možemo početi zvati istočni. Istočni divan. Orijentalizam ponovo jaše.

Mađarski premijer Orban nakon, nadam se, posljednjeg reizbora za premijera, kazao je, parafraziram, da je gotovo sa liberalnom demokratijom i da je došlo vrijeme za kršćansku demokratiju 21. stoljeća, što implicira - da se tvrdnja o početku evropske materijalizacije Huntingtonove paradigme - ne može tek tako

odbaciti. I zaista, mi svjedočimo da je ideja liberalizma kao ideja slobode ugrožena, da je nepropitivanje postalo važnije od znanja, vjera od sumnje, a glupost od razuma. Ušli smo u doba u kojem su činjenice ugrožene, ne oblikuju politiku, ništa ne znače, a svijet u kojem nema činjenica je svijet u kojem je laž istina bića. Naše doba je trijumf radikalne desnice: *homofobije, antifeminizma, rasizma, mačizma, ravnodušnosti prema zagađenju okoline, organskog nepodnošenja intelektualaca...* (Cabu, Mauger, Traverso, 2019)

U iznimnoj, sedmodijelnoj HBO seriji *The Loudest Voice*, u kojoj je Russell Crowe maestralno odglumio desničarskog medijskog vizionara Rogera Ailesa, čovjeka koji je od *Fox Newsa* napravio najgledaniju američku televiziju u SAD-u, Ailes izgovara rečenicu koja je srce nazadne transformacije svijeta, misao koja je dovela do trijumfa populizma, nazadnjaštva, ksenofobije, islamofobije i antisemitizma i koja je potvrdila da mediji kada hoće mogu vladati svijetom uspostavljajući dominirajuće narative, mijenjajući Marksovu jedanaestu tezu o Feuerbachu u pobjednički slogan: *Filozofi su svijet samo različito tumačili; radi se o tome da ga novi mediji promjene*. A *Fox News* je novi medij po intenciji i programskom geslu: ne informirati, već lagati, spinovati, fejkati, hejtati... Na toj antinovinarskoj platformi Ailes je postao ključni igrač u modeliranju američke izborne baze ovom programskom bombom: “Ljudi ne žele biti informirani, već žele imati osjećaj (podvukao N.Ć.) da su informirani.”

To je ta razlika koju je beskrupulozni medijski projektant, seksist, loš čovjek, teoretičar i praktičar zavjera sjajno uhvatio i na toj razlici sagradio uvjete za novi svijet, sa idejom poništavanja amer-

ičkog liberalnog nasljeđa. Projicirao je Trumpa kao mogućeg izvođača tih radova i pobijedili su. Uvjerili su milione gledalaca da je istina laž a da je njihova svakodnevna laž istina jer njihove gledaoce nije zanimala informacija nego *osjećaj da su informirani*. A osjećaj da su informirani značio je samo da Ailes i Trump potvrđuju njihove ukorijenjene strahove, predrasude, zavjerenička mišljenja i slično. Danas, u regiji, na sličnoj platformi najviše djeluje *Radio televizija Republike Srpske*.

Tako je *Fox News* postao televizija koja je promijenila svijet. Nagore, toliko nagore da je zaustavila putovanje u slobodu i afirmirala notornost i neznanje kao kriterije političke a onda i vrijednosne pobjede, pa je politički radikalizam na duže vrijeme postao način vladanja tako što se sa političkim radikalizmom *Fox News-a* građanstvo identificiralo, ali ne kao sa radikalizmom, nego kao sa nečim što je politički korektno, što, dakle, nije radikalizam. Značajan dio svijeta je u toj vrsti radikalizma.

Predsjednik Trump na neki kaubojski način pokušava obesmisлити multilateralizam, učiniti ga irelevantnim kroz redukciju diplomacije na samo i samo bilateralne odnose. To je taj povratak staroga svijeta. To nam govori koliko ličnost ipak može uticati na produkciju historije, posebno u državi kao što su SAD. Ako faza takvog političkog radikalizma ili radikalističkog populizma, što bi bila preciznija odrednica, nastavi da traje, mi kao ljudska bića kročimo u svijet koji bih definirao kao kraj politike, kao nepolitika. Pogledajmo šta predsjednik SAD-a Trump radi.

On jedan svijet koji su značajno podržali demokrate (ali i liberalni republikanci), svijet multilateralizma, slobodnih medija, nevladinih organizacija, *think tankova* i civilnog društva...

i kod kuće i u inozemstvu, banalizira i obesmišljava. Ukida ekspertize, degradira znanost o politici i *de facto* politiku svodi na svoj twitter. To je strašno onepismenjavanje politike, radikalizirani populizam. (*Zato je od iznimne važnosti za politiku a naročito za međunarodnu politiku što su se toj degradaciji znanja i temeljnih američkih vrijednosti suprotstavili zajedno George Soros i konzervativni filantrop Charles Koch koji su značajnom finansijskom injekcijom podržali osnivanje Quincy Instituta, a koji bi svojim ekspertizama trebao podržati ideju međunarodnog mira kao dominirajuće agende američke vanjske politike*) A onda, pošto je Amerika uzor, to se transferira u druge države kao poželjan model. Kao što su Clinton i Obama transferirali u svijet pozitivne vrijednosti američke demokratije, pa su se zemlje istočne Evrope i Balkana htjele što više identificirati sa Billovom i Barakovom Amerikom, sada imate državne politike koje žele da se identificiraju sa tom novom, Trumpovom Amerikom.

Nisam siguran da takvo razumijevanje politike vodi ka upokojenju nasilnog ekstremizma i terorizma, naročito unutar neintegriranih dijelova svijeta i u regijama dugotrajne nestabilnosti. Tu bi nasilni ekstremizam, iako je ISIL-u glava otkinuta, mogao poprimiti druge forme pa da se kultura smrti nastavi i dalje snažno razvijati, što može imati najgore posljedice za one strukture unutar svijeta Bliskog i Srednjeg istoka, te Centralne Azije, koje žele da taj svijet demokratiziraju i da pokušaju napraviti uzorna demokratska društva koja neće biti izložena stalnoj opresiji, bilo domaćih religijskih i diktatorskih struktura bilo struktura moći koje dolaze iz svijeta. Samoizraelski Jerusalem oživljava i oživjet će najgore terorističke obrede, kako državne tako i ne-državnih aktera.

Najveći problem BiH, a i regije, nije nasilni ekstremizam, nego politički radikalizam vladajućih ideologija. Nema sumnje da mi živimo unutar svijeta u kome je sigurnost važnija od slobode, unutar svijeta u kome je industrija sigurnosti važnija od ljudskih prava i liberalne demokratije. Kada živimo u takvom svijetu, to znači da imamo vrlo razgranat sistem sigurnosti koji može držati pod kontrolom skupine koje tendiraju ka nasilju, proizvodnji smrti i tako dalje. Nažalost, imamo političke sisteme čiji se politički radikalizam ne može kontrolisati zato što većina tog političkog radikalizma pripada *mainstream* zoni i ima instrumente da multiplicira svoju vlast, da je širi, da opstaje, i da ga građani uopće ne doživljavaju kao politički radikalizam. Naprotiv, strukture političkog radikalizma shvaćene na ovaj način kako izlažem dio su strukture *stabilokracije*, onaj instrument koji je pozvan da se bori protiv radikalizma i nasilnog ekstremizma.

Zahtjev nužnosti je da radikalne nacionalističke ideologije na vlasti siđu sa vlasti. Te ideologije normalizirale su politički ekstremizam kao da su u pitanju politike srednjeg puta. Dugotrajni opstanak četništva i ustaštva, kao i višegodišnje relativiziranje i odomaćivanje uvezenih ideologija zla čija je direktna posljedica bio odlazak mladih ljudi u Dashove terorističke kampove, to je problem ove zemlje i zemalja dejtonskog trougla, a to su generirale neke ideologije na vlasti tako što su normalizirale radikalistički diskurs, čak su ga uvele u političko polje. Odjednom, mi živimo u zemljama gdje je normaliziran diskurs četništva, normaliziran diskurs ustaštva, normaliziran, rekao bih u manjoj mjeri, ali ipak normaliziran diskurs neoselefijskog religijskog radikalizma koji još nije dostigao normalnost četništva i ustaštva

jer je pod puno snažnijom sigurnosnom kontrolom od dva prethodna radikalizma koji izmiču jasnom imenovanju i veoma lako prodiru i prodrli su u strukture našeg društva, u naš obrazovni sistem, u tkivo našeg života na način da se ogroman broj građana na to navikava kao da je normalnost, a radi se o nenormalnoj normalnosti, o patologiji.

Ima li lijeka?

Trajni lijek, generalno gledano, je progresivna emancipacija čovječanstva. Važno je razvijati ideju liberalne demokratije, sa predanim radom na stvaranju uvjeta za socijalnu pravdu i jednakost šansi, uz pažljivo uvažavanje lokalnih konteksta. Mnogi ljudi liberalnu demokraciju reduciraju samo na ideologiju nesputanog slobodnog tržišta, što je i teorijski i povijesno neodrživo ili u taj pojam trpaju sve i svašta. Od fundamentalne važnosti je liberalnu demokraciju posmatrati kao zahtjev za slobodom koji se u političkom i socijalnom polju manifestira kao sloboda udruživanja, kao individualna sloboda, kao sloboda a ne ideologija ljudskih prava, kao sloboda mišljenja, kao sloboda od neke nadsile koja će bdjeti nad vama, kao što nažalost imamo danas u mnogim kvazidemokratskim ali neliberalnim državama... Ovim pojmovima slobode treba kao dodatnu vrijednost isporučiti zahtjev za porastom pravednosti i međuljudske solidarnosti.

Za nabrojane vrijednosti vrijedi se boriti, jer su, i potencionalno i intencionalno, unutar vrijednosnog registra EU (uz sve emancipatorske prigovore evropske ljevice koji stoje i koji takođe trebaju postati dio vrijednosnog registra transformirajuće Evropske Unije) i ni po koju cijenu, od njih ne treba odustati.

Zato je ulazak BiH u EU naš najvažniji kulturni i civilizacijski zadatak, ako u međuvremenu Evropska Unija, pod udarom probuđenih nacionalizama zemalja članica, ne bude pretvorena samo u institucionalni ksenofobni servis tih nacionalizama. Desi li se ta historijska regresija a Evropska Unija postane tek puki koordinacijski mehanizam unutrašnjih suverenitetskih nacionalizama, dakle, postane li EU dejtonska Bosna i Hercegovina, pitam se šta Bosna i Hercegovina dobija ulaskom u takvu Evropsku Uniju, faktički, ulaskom u sebe samu? Dobija jedan veliki šipak. Šta je alternativa tom šipku koji nam izmiče, koji, sukladno mitu o Sizifu, teško da će ruka bosanska otkotrljati na drugu stranu.

Ponukan dugotrajnom tiranijom orijentalno-sibirskih despotija prema sopstvenim građanima, naročito prema onima koji su ili ubijeni ili čame u zatvorima zato što su se usudili kritički misliti i pisati o svojim despotima, ufam se da je ipak bolji šipak u neprincipijelnoj evropskoj ruci, nego *trash* u celofanu na rusko-turško-kineskoj grani. I nekako se nadam da bi ovom završnom metaforom i Grunf bio zadovoljan.

/02.12. - 09.12.2020/

Dugo putovanje migranata u Evropsku Uniju

Suvremene migracije, svojom planetarnom rasprostranjenošću, utjecajem na globalni politički, ekonomski i kulturni poredak, nepojmljivom ljudskom tugom i tragedijom, dizanjem žica i zidova od strane uznemirenih vlasti ksenofobnih država koje je geografija smjestila na koridore izbjegličkih putovanja u neizvjesnost, kao i mnogim drugim kriterijima najšire socijalne naravi, pripadaju povijesnom Događaju.

U našem vremenu i prostoru migracije su, pored pandemije *virusa korona*, drugi apsolutni Događaj, bitni trenutak napredovanja ili nazadovanja čovjeka i čovječanstva kroz historiju:

„Jurila sam prema hrvatskoj granici, sama u svom autu, sve dok me najprije znakovi upozorenja a potom i iznenadna kiša nisu natjerali da usporim. Da nisu, ne bih primijetila dvojicu mladića, tek nešto starijih od mog sina, kako pješice, u sebe i svoju skromnu odjeću usukani od hladne kiše, hodaju rubom ceste prema granici. Znala sam da je neće preći iako je to tko zna koji dan da pokušavaju. Znala sam i da krivnja što je osjećam jer neometano prelazim granice kad god mi se prohtije, a nisam ništa bolja od njih, njima ne može pomoći. Ali sam se sjetila da imam veliki kišobran za dvoje, pa sam stala na zaustavnoj traci, i tim dečkima što su mogli biti moji sinovi, sinovi moje sestre ili mog najboljeg prijatelja, koji su me gledali začuđeno, dala svoj kišobran i rekla: ‘Oprostite’. Oprostite što je svijet tako usran, što je moja država tako mala, plašljiva i u toj plašljivosti okrutna, oprostite što postoje ove granice kojih

kad sam ja bila dijete nije bilo, i što ova kiša, sve i da pada danima, nikad neće razmazati te izmišljene crte preko kojih ne smijete. Oprostite što sam i ja mala, plašljiva i okrutna i što, umjesto da vas utrpam u auto i projurim kroz graničnu rampu, policajcu koketno namignem i dobacim: meni su ljudi važniji od država! ja vam samo dajem svoj kišobran i tako umirujem savjest što krećem dalje sama u svoj život u kojem se pravim da je sve u redu i da živimo u najboljem od svih svjetova. Ne znam za druge svjetove, ali ovaj u kojem ljudi kisnu i umiru na granicama preko kojih ne smiju, najgori mi je koji mogu zamisliti.” (Đurđica Ćilić, profesorica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Facebook status, 06.11.2019.)

Prethodni status pripada etici odgovornosti. Nakon što je izazvao veliku pažnju na globalnoj socijalnoj mreži, predmetni tekst objavio je i čitani portal *telegram.hr*, koji je, na molbu autorice, uredništvo ipak moralo povući, budući da je profesorica Ćilić bila izložena brutalnom govoru mržnje samo zbog ljudskosti, empatije i dubokog suosjećanja sa mladićima, koje, šovinstički nastrojeni anonimusi, i ne smatraju ljudima.

Nakon mučnog iskustva na granici i strašnog oratorija mržnje u virtualnom svijetu, kolegica Ćilić je promptno i *ad hoc* organizirala akciju skupljanja prijeko potrebne odjeće na Filozofskom fakultetu zagrebačkog sveučilišta, koja je više nego uspjela, potvrđujući da su mnogi ljudi, u svojoj autentičnoj individualnosti bića dobra, s onu stranu institucionalnog, državotvornog zla koje u Drugom prvo vidi opasnost i prijetnju, a možda, debelo možda, tek pred silom međunarodnih i domaćih zakona, mi-

granti zadobiju konture ljudskih stvorenja, pripadnika iste vrste života.

Zašto je suvremena moderna država, država kao takva, takva? Zašto su geopolitički, geostrateški, sigurnosni, identitetski, svjetonazorni, općenito suverenitetski kriteriji, uvijek ispred očiglednosti neke konkretne, užasavajuće ljudske patnje? Zašto se u razumijevanju svijeta prvo neutrališe očiglednost, a zatim se kroz posredne, vrlo često fabricirane, instrumentalizirane kriterije, objašnjava da očiglednost nije istinita, da su činjenice u koliziji s ideološkim pogledom na svijet, pa je od izuzetne važnosti objektivnu stvarnost (npr. nehumani odnos grčkih, srbijanskih, bosanskohercegovačkih, hrvatskih, mađarskih, talijanskih vlasti prema migrantima) prekriti argumentacijom koja je izvan stvarnosti ali nije izvan ideologije zasnovane na demonizaciji i denuncijaciji migrantsko-izbjegličkog Drugog?

Odnosenje država prema hiljadama nesretnika koji pred ratom, terorom, neslobodom, ekonomskom bijedom i drugim oblicima nasilja, danima, mjesecima i godinama putuju u potrazi za boljim životom i minimumom dostojanstva, je zabrinjavajuće i korespondira, u ovoj dionici povijesti, sa rastom regresivnih, nazadnih, ksenofobnih, primarno antisemitskih i islamofobičnih ideologija koje su i u EU, tom najboljem od svih svjetova, počele snažno da rastu i ostvaruju bitan uticaj na društvene odnose.

Taj bitan uticaj reflektirao se na proizvodnju neprijateljskih narativa o migrantima u javnoj sferi s jedne strane, a, s druge strane, egzekutivna sigurnost vratila se kao dominirajuća institucionalna paradigma kroz novo snaženje granice, koja ponovo postaje

vertikalna, militaristička linija razdvajanja, nauštrb granice kao horizontalne strukture spajanja. Evropska Unija zamišljena je kao bezgranična ideja čije će realiziranje u povijesti upravo biti zasnovano na kraju granice, na deteritorijalizaciji i gubljenju onog mitskog, suverenitetskog značaja kojeg je granica proizvodila, faktički, od Westfalskog mira iz 1648-e pa do Maas-trichtskog ugovora iz 1992-e.

Nažalost, EU se okrenula protiv sopstvene svrhe, prepuštajući političku pobjedu novoj evropskoj desnici, čiji postfašizam i iliberalizam, opasno rastu, tjerajući konvencionalnu evropsku desnicu da radikalizira (pogrešno političko pozicioniranje) svoj politički diskurs, pomjerajući socijalno klatno političkog polja u prostor desničarskog populizma čiji je unutrašnji sadržaj proizvodnja straha od migranata na zasadama deprimirajuće, predrasudne civilizacijske isključivosti.

Ta isključivost je zasnovana na zloupotrebi maksime da je „bitno očima nevidljivo“, pa se ono vidljivo, ono stvarno, ono bitno - autentična ljudska patnja prognanih, poniženih, skučenih i obespravljenih – banalizira i relativizira traženjem nekih nevidljivih uzroka koji će umiriti savjest neprijateljski nastrojene države i opravdati dehumanizaciju „putujućih apatrida“ npr. na ovaj način: ona dva mladića s početka teksta, iako gladni, bos i promrzli, iako su samo u potrazi za suncem, a ne, ne - nisu oni ubogi jadnici, već opasni ekstremisti, radikali i potencijalni teroristi!

Tako se ono vidljivo, ono tužno i nesretno, boji bojama artifi-cijelnog straha, koji, iako je tek puki konstrukt, zauzima mjesto onog nesretnog, vidljivog: jadni mladići, sa svojom surovom stvarnošću bivaju dematerijalizirani, a materijalizira se mit o nji-

hovoj imanentnoj sklonosti ka radikalizaciji i ekstremizmu, što je potreban i dovoljan uvjet da se ne puste u državu-tvrđavu, koja je spremna da ih svojim represivnim aparatom tuče, pa čak i ubije. (Pogledati izvještaje Amnesty Internationala o kontinuiranim premlaćivanjima migranata od strane policije Republike Hrvatske koja se pojavljuje kao pretorijanska garda bijelog suprematizma) To je trenutak kada se proizvedeni narativi mržnje i ksenofobije opredmećuju na granici kroz dozvoljeni teror snaga sigurnosti.

Tako se i moglo desiti da se tragedija i nesreća stotina hiljada ljudi koje imenujemo migrantima, na fonu apriornih predstava o nepripadajućem Drugom, čita u neprijateljskom ključu, uz radikalno zanemarivanje očiglednosti; tako se moglo desiti da proizvodnja narativa o nasilnom ekstremizmu, političkom radikalizmu i terorizmu buja, mada su tužne kolone jadnih ljudi iz Sirije i Iraka, iz Afganistana i Pakistana, iz, nesumnjivo, ljudskog svijeta, prazne od tog sadržaja, ili su te stravične ideologije na razini statističke greške. No, kako živimo u predstavama stvarnosti a ignorišemo stvarnost, dovoljno je da dominirajuće, isključujuće neodesne ideologije našega doba, (koje nažalost prihvataju i neke, nominalno socijaldemokratske stranke) samo zabace udiču bilo kog antisemitizma i činjenice bivaju irelevantne a kultura straha postaje određujuća vrijednost koja tjera države Zapada da, odustajući od civilizacijskih vrednota, zapisanih u kulturni kod evropskog vrijednosnog imaginarija, migrante, sjećajući se kolonijalizma, prekriže kao etičku vrijednost o čemu sjajni afrički mislilac Achille Mbembe kaže: "Pretvarajući se da domorocu želi dobro umesto njega samog, kolonijalni aparat je nastojao ne

samo da zatre njegovu želju za životom već i da smanji njegovu sposobnost da samog sebe vidi i cijeni kao moralnog aktera“.

Države, članice EU a koje su izdale kosmopolitsku ideju Evrope, svele su putujući horor migranata na život *homo sacera*, na naturalni, goli život, na čisti biologizam, na poživotinjenje migranta kao amoralne figure.

I onda se, kao institucionalna gesta izdaje kosmopolitizma, uspostavi granica a EU se pred terorom mađarskog, hrvatskog, grčkog, talijanskog i drugih suvereniteta povuče na rezervni položaj, čekajući da se postfašizam, sam od sebe raspline kao neugodnost naše evropske uljudbe, naše birokratske, liberalne utopije u kojoj je tako divno baviti se sumanutim propisima o dozvoljenoj estetici krastavaca, paprika i rajčica. Nažalost, postfašizam se neće raspliniti. Udahnuće svoj pečat evropskoj političkoj i kulturnoj nizbrdici (drsko poništavajući vjerovatno dobronamjernu intenciju predsjednice Evropske komisije Ursule von der Leyen da razvije portfelj za zaštitu evropskog načina života), podsjećajući nas na antisemitsku proizvodnju “evropskog načina života” u Njemačkoj, Italiji i nekim drugim evropskim državama tridesetih godina dvadesetog stoljeća!

Ovaj kult granice koji se ponovo razvija, ova negacija Gosta zabrinjavajući je odmak od ključnih vrijednosnih izvora evropske ideje, među kojima je, u kontekstu debate o migrantima, od neprocjenjive važnosti znameniti Kantov filozofskopolitički esej *Vječni mir*.

U trećem definitivnom članu *Vječnoga mira* ultimativno se kaže: „Pravo građana svijeta treba ograničiti na uvjete općeg hospitalite-

ta.“ Zatim se ovaj filozofskopravni poučak snažno argumentira iz više različitih vrijednosnih uglova, ali s čvrstim uvjerenjem da gostoprimstvo nije čin milosrđa ili neke antropofilije, već izraz prava:

„...ovdje... nije reč o filantropiji, nego o pravu, te prema tome hospitalitet (gostoprimstvo) znači pravo svakog stranca da u slučaju dolaska na tle nekog drugog ne bude od ovoga primljen neprijateljski. To mu se pravo može uskratiti ako s tim nije skupčana njegova propast. No dok se mirno vlada na svom mjestu, ne smije biti susretan neprijateljski. Taj se zahtjev ne može postavljati na osnovu prava gostoprimstva (jer bi se za to tražio poseban dobrotvorni ugovor, po kome bi on na izvjesno vrijeme postao ukućanin), već na osnovu prava posjete, koje pripada svim ljudima kao društvenim bićima. Jer, svi oni zajednički imaju pravô na zemljinu površinu, na kojoj se, pošto je loptasta, ne mogu rasuti u beskonačnost, već jedan mora trpiti drugoga kraj sebe, i niko prvobitno nema više prava da bude na jednom mjestu zemlje nego drugi.“

Prije više od dva stoljeća, daleke 1795. Kant je ovakvim razumijevanjem gostoprimstva transpovijesni prijatelj migranata, s onu stranu njihove negacije kao ljudskih bića a kojoj svakodnevno prisustvujemo bilo u zemljama EU, bilo u njenom najbližem susjedstvu. Da li je Zapad izdao Kanta, izmišljajući sijaset razloga da uskrati gostoprimstvo ljudima koji nastanjuju istu planetu, našu okruglu zemlju?

Udaljujući se od Kantovog načela gostoprimstva koji je *de facto* završen sa velikim gostoprimstvujućim činom Angele Merkel 2015. i prijemom stotina hiljada migranata u Njemačku, EU zaboravlja na prošlost nekih zapadnih zemalja koje su silom osvajale dijelove svijeta iz kojih dolaze današnji tražitelji azila, o čemu mislilac iz Konigsberga bilježi:

„Pod izgovorom da im je jedina namjera osnivanje trgovačkih stovarišta, oni (kolonijalne sile, op.a.) su u Istočnu Indiju (Hindustan) doveli strane ratničke narode, a zajedno s njima uspostavili su i ugnjetavanje domorodaca, podbadaње raznih tamošnjih država na ratove bez kraja i konca, glad, pobunu, vjerolomstvo i kako već ne glasi ta litanija svih zala od kojih trpi ljudski rod... A sve to čine one sile koje se svojom pobožnošću busaju u prsa i, premda su do grla ogrezle u nepravdi, hoće još da ih smatraju za izabranice pravdoljubivosti.“

Zar ovakva prošlost nije potreban i dovoljan uvjet za moralno djelovanje EU kao sljednice ovih nasilničkih, kolonijalnih sila? Budući da EU ne nasljeđuje njihovu organiziranu upotrebu sile i stravičnu proizvodnju nasilja tokom prethodnih stoljeća, već se evo preko 70 godina pruža kroz historiju kao entitet mira i nenasilja, kao baš tendirajuća federalna zajednica koja je bliska Kantovoj slici svijeta, moralni imperativ EU zahtijeva da se načelo hospitaliteta ponovo razvije bez zazora i ograda spram onih koji u ovom velikom pokretu istočnog čovječanstva žele biti na zapadu naše zajedničke okrugle planete. Iz prostog razloga zato što je to sada i ovdje najbolji svijet u kojem *gost mora biti prihvaćen a ne da doživljava neprijateljstvo*.

Nova epoha mira čiji je jedan od nosećih stubova ovovremena epohalna seoba naroda po teritoriju svima pripadajuće zemlje, nužno uključuje Kantovu mirovnu intervenciju koju je ponudio svijetu kroz svoj utopijski traktat *Vječni mir* a koji nije ništa drugo nego umni prodor u naš ljudski zavičaj, determiniran ne samo predrasudama, nasiljem i poniženjem, nego i ljubavlju i nadom.

Nova epoha mira implicira svojevrsno promigrantsko čitanje Kanta, oživljavanje *vječnog mira* u sumornim izbjegličkim kampovima kroz okončanje kulture straha, kroz okončanje svojevrsne, kako to kaže autor čuvene *Geopolitike emocija* Dominique Moisi, "*izraelizacije*" života koja je postala, u stvari, realnost širom svijeta, označavajući trijumf levijatanske sigurnosti nad slobodom.

Od fundamentalne važnosti je spriječiti dolazak novog mračnog doba u kojemu bi se migranti i izbjeglice mogli naći zgaženi pod stopalima postfašizma. A nisu zanemarivi znakovi tame. Primjera radi, kontroverzni francuski antiimigrantski i antiliberalni pisac i politički novinar Eric Zemmour, „ne razmatra ništa manje od etničkog čišćenja džinovskih razmjera - izgon pet miliona muslimana, po uzoru na protjerivanje Nijemaca iz srednje i istočne Evrope 1945. godine.“

Ipak, nada uvijek tinja. Ona se pojavljuje baš u povratku Evrope sebi, svojim kantovskim korijenima, svom *postmodernom raju* u kojemu granice spajaju a ne razdvajaju, bilo koga, ne samo građane EU. Jer EU je kosmopolitska, inkluzivna zajednica permanentne nade u bolji život koja je sada samo u fazi umora pod teretom nacionalističkih i šovinističkih strasti čiji protagonisti žele povratak Evrope u varvarstvo.

Nepregledne kolone migranata orijentir su za našu ljudskost, za dugo putovanje u novu epohu mira koje nema bez individualne ljudske dobrote (kao što je na početku teksta spomenuta gesta profesorice zagrebačke univerze) ali ni bez institucionalnog Dobra EU, nadati se, tek privremeno suspendiranog pred naletom postfašizma i, u celofan umotanih, neodesničarskih ideologija zla.

/15.05.2020./

Čovječanstvo u doba korone

Jedanaest teza o ljudstvu / Uz blagotvornu pomoć Karla Marksa

1. Glavni je nedostatak dosadašnje borbe čovječanstva protiv *virusa korona* zakašnjelo ozbiljenje neprijatelja.
2. Benigno tretiranje *pankontinentalne baje* kao nevidljive stvarnosti, kao zamračenog objekta koji ne može dobiti dalje od sopstvene iluzije da jeste, rezultat je antropocentričnog razumijevanja života u kojemu se vidljivi i nevidljivi svijet pokorava ljudskoj vrsti kao da je to pokoravanje prirodni, objektivan zakon a ne rezultat transgeneracijske ljudske prakse, dakle subjektivne intervencije u historiju prirode, čiji se mikro svijet toj subjektivnoj intervenciji 'najsnažnije vrste' prilagođava kako zna i umije. Između ostalog, i asimetričnim ratom, čije mehanizme infiltracije čovjek, bez obzira na golemo znanje koje posjeduje, još nije spoznao na način da simulakrijsku stvarnost *virusa korona* izvede na svjetlo zbilje i prestane je fiksirati kao armagedonsku česticu i laboratorijskog ratnika, već prije svega kao prljavu izlučevinu višestoljetne ljudske nehajnosti.

Virus korona je panteritorijalan; prostire se geografijom svijeta od Wuhana do New Yorka, od Qoma do Lisabona, od Bergama do Sao Paola, od starog do novog svijeta i uopće ga ne zanimaju granice koje je čovjek, opijen idejom suvereniteta, uspostavio. Ovaj globalni virus prelazi granice država kao da ih nema a čovjek se toj transkontinentalnoj nemani suprotstavlja snaženjem granice koja virusu nije čak ni linija za odmor njegovih kapljicnih

ratnika. Dok virus granice i ne primjećuje, *homo sapiens sapiens* suprotstavlja mu se afirmacijom fortifikacijskog uma: zapriječi, zatvori, ograniči, vrati, suspenduj, militariziraj, degradiraj... Bolje ne znamo u Orvelovom svijetu. No, hoćemo li biti sposobni da razumne suspenzije naših ljudskih prava (jer je ugrožen život) ne pretvorimo nakon okončanja bitke u trajnu pobjedu totalitarnih struktura kojima će zahvalne nacije dati demokratski legitimitet: za ograničenje sloboda, za izgon drugačijih, za promociju novih, neupitnih vođa, za životinjske farme omeđene torovima ali našim torovima. Ako se odbranimo, prihvatljiva politička posljedica (sa stanovišta većine) mogla bi biti novi, snažni *kult suvereniteta*, totalitarna država, suspenzija slobode, afirmacija neetične nauke... Naglašavam, ljudi poslije *virusa korone*, postkoronarni ljudi, mogli bi podržati diktatore. Kina postaje uzor. Slutim tu mogućnost na horizontu negativne historije. U političkoj sferi ne postoji važniji zadatak od Trumpovog poraza na predsjedničkim izborima u SAD-u narednog novembra.

3. Paradoks je nevjerovatan: nemoćni da se nevidljivom, asimetričnom neprijatelju, čija vojska globalno napreduje i čije je ratište cijeli svijet, suprotstavimo kao univerzalna ljudska zajednica, *hominidi* se partikulariziraju: naš egzistencijalni odgovor na globalnu prijetnju je lokalan. Globalno ugroženi, djelujemo lokalno. U strahu od nepoznatog, najsigurniji smo u svome domu. Je li to znak da se uopće nismo trebali otisnuti na bilo kakvo putovanje? Da nismo trebali upoznati druge? Za sva vremena, ostati samo

u svom lokalnom svijetu? Potvrđan odgovor na prethodna pitanja unaprijed je netačan, jer smo se kao vrsta otisnuli na putovanje Zemljom i na upoznavanje Drugog. To se objektivno desilo a u historiji je važno samo ono što se desilo, pa je afirmacija *lokalnosti* kao novog i jedinog načina života put u zatvoreni, autarkični koncept ekonomske i svake druge samodovoljnosti što nije ništa drugo nego negacija naše univerzalne ljudskosti. Nema te zajednice koja može biti dovoljna samoj sebi, čak i kada to želi.

4. Da se to ne bi desilo i da bi čovjek ovaj humani virus, koji zbog svoje "humanosti" - želje za ljudskim organizmom - ulazi u naša tijela proizvodeći pakleni simbiotski pakt za koji ne traži ljudsku dozvolu, dehumanizirao, mora se, u novoj ljudskoj budućnosti koja je pandemijskim koronarnim upadom u naš antropološki stroj objektivno počela, promijeniti značenje "revolucionarne, praktično-kritičke djelatnosti".
5. *Revolucionarna praktično-kritička djelatnost* više se ne može zasnivati i interpretirati kao nasilna transformacija društvenih odnosa koja vodi diktaturi neke partikularne klase, već kao odustajanje ljudske vrste od bilo kakvog nasilja prema čovjeku, drugim entitetima života i prirodi kao takvoj.
6. Nenasilna transformacija ljudske prirode najviši je revolucionarni akt koji horizont ljudskih očekivanja približava nebu a humane viruse mirnim posredovanjem, reklo bi se odzadu, dehumanizira ili, još bolje, poradi ravnoteže ekosustava, rehumanizira u najljepšem smislu humaniz-

ma, s onu stranu koronarizma kao humanizma. *De facto*, radi se o renesansi ljudske prirode, u kojoj će nakon stoljeća dominacije nasilnih dionica naše antropologije, kolo voditi *bolji anđeli ljudske prirode*.

7. Ne uslijedi li ova, nazovimo je, komunistička transformacija pojma revolucije i čovjeka kao subjekta tog pojma, uslijedit će, nakon okončanja epske bitke sa globalnim koronarnim subjektom, povratak u barbarizam po obrascu najrigidnijeg socijaldarvinizma: jači će gutati slabije, bezakonje će biti ozakonjeno, militarizam mjera svih stvari, totalitarizam način života, a Zemlja, iako tendenciozno okrugla, što implicira da jednako pripada svima, bit će samoproglašeno vlasništvo političkih i tehnoloških hulja. Distopija od Ognjene zemlje do Kalinjingrada. Kant bi plakao.
8. *Pitanje da li je ljudskom mišljenju svojstvena predmetna istina, (u ovom slučaju istina da nas virus korona udarnički ubija) nije pitanje teorije, nego je praktično pitanje. Čovjek mora u praksi dokazati istinu, tj. stvarnost i moć, ovostranost svoga mišljenja. (Čovjek kao biće mišljenja, mora u praksi, na ovoj strani, dokazati sposobnost da mišljenjem pobijedi onu stranu, zamračeni objekat virusa korona). Mišljenje koje je izolirano od prakse, u našem slučaju, nestvarno mišljenje zasnovano na imbecilnim teorijama zavjere, zaglupljuje čovječanstvo i onemogućava trijumf života kao revolucionarne mirovne praktičnokritičke djelatnosti. Stoga je od izuzetne važnosti vratiti dignitet Istini, naučnoj istini zasnovanoj na etici. Etika je uvjet*

svijeta (Wittgenstein) bez koje nema svijeta zasnovanog na istini. Zar nam to ne potvrđuju raspojasani gospodari medijskih platformi i njihovi samouvjereni gosti koji u udarnim terminima promovišu glupost kao kriterij istine svodeći ubilačku egzistenciju *virusa korona* na tajni rat bi-ldenburških *pohlepoida* i *paueroida* protiv *ijonskih* sveštenika alternativne historije. Nema etike u svijetu koji u istu ravan stavlja nedjeljivu jasnoću naučne istine i djeljivu jadnoću zavjereničkih, profitnih ideologija koje nisu ništa drugo nego užasavajuća dominacija muške gluposti! Ta tendencija sirove sile koja vlada i koja u potpunosti permutira, banalizira i relativizira znanje. Zaboravili smo da odgajatelj, a u umreženom društvu odgajatelja je puno i nužno nisu u učionici, mora biti odgajan a ne da se smatra mjerom svih stvari.

9. Zavjereničko mišljenje polazi od činjenice udvostručavanja svijeta u zavjerenički i naučni svijet pri čemu je naučni lažan a zavjerenički istinit. Iako su sebi fiksirali *samostalno carstvo u oblacima*, ovi prodavači magle svoje zavjereničko carstvo u kome se sve složilo (ma kako vam nije jasno da je koronu proizveo nenadjebivi Bill Gates ili ko već vrhovni gospodine Icke), prodaju kao svjetovnu istinu koja to što sama sebi protivrječi naprosto ignorira dok je njena stvarna moć u nerevolucionarnoj ljudskoj masi kojoj je zavjera istina a kompleksna naučna dedukcija nepodnošljivi teret. (Pogledati rezultate narodnog glasanja nakon nedavnog gostovanja Indiane Jonesa na Face TV, u *prime timeu*).

Predlažem da se ta protivurječnost revolucionizira tako što ćemo je razumjeti a ne osuđivati. Razumjeti znači promijeniti tu protivurječnost, praktički, to znači revolucionizirati glupost. Dakle, pošto smo otkrili da je glupost tajno oružje zavjereničkog mišljenja, to tajno oružje mora se teorijski i praktički uništiti. Ovo je momenat kada bi borba protiv *virusa korona* mogla ojačati dionice naučnika spram političara i hoštaplera. Iz postepenog prihvatanja znanstvene vjerodostojnosti i skromnorastućeg globalnog utjecaja etičnih naučnika, crpim utopijsku nadu u bolji postkoronarni svijet. Možda kao benefit, zbog smanjenog stresa i života u mirnom društvu, naše koronarne arterije postanu čiste a plakovi rijetkost. (Oprostite na ovom povezivanju jedne virusne korone sa vitalnim putevima naših srdaca, ali složilo se, šta ću.) I možda, kažem oprezno možda, našim životima snažno udahnemo etičku i znanstvenu suštinu pa naša ljudska suština postane mirovna općenitost: Stajalište predkoronarnog, predvirusnog kapitalizma je individualna i grupna pohlepa; stajalište postkoronarnog, postvirusnog društva je ljudsko društvo ili društveno čovječanstvo... Kant bi se radovao.

10. Sjećam se dobrog i mudrog jugoslovenskog i slovenskog predsjednika Janeza Drnovška koji nas je prerano napustio. Bio je posvećen izgradnji pravednog i mirnog, empatičnog društva, sve u *sodolevanju s naravom*. Tip potpuno drugačiji od nacionalističke horde koja je na ulicama Beograda svojevremeno klicala: "Šta se taji, šta se čeka, po pitanju Drnovška." Posvećujem ovom sjajnom čovjeku

desetu tezu o čovječanstvu prigradnim *memeom*: “Šta se taji, šta se čeka, po pitanju korončeka”?

11. Dok epidemiolozi, virolozi, biolozi, psiholozi, sociolozi, filozofi...*virus coronu* samo različito interpretiraju, zbiljski se radi o tome da mu dohakamo. Hegelijanskim lukavstvom uma, opremljeni znanjem i dobrotom naših ljudskih srca. Ako mu globalno dohakamo, možda stvarno postanemo bolji ljudi.

/23.03.2020./

Ja ću budan sanjati

Naš svijet pretvoren je u globalnu Platonovu pećinu, zbir naših domova jedna je velika antipandemijska spilja u kojoj živimo za-robljeni, sa amovima na našim glavama, koji nam dozvoljavaju da gledamo samo naprijed u pravcu televizijskih ekrana, kompjutora, mobitela... Onemogućeni da pogledamo desno, lijevo, gore, pozadi, jedina stvarnost koju vidimo i koja oblikuje našu istinu o svijetu, koja nam se emituje kao sav naš svijet su sjenke vanrednog stanja koje su opasale Zemlju i onemogućuju planetarno ljudstvo da vidi i prihvati išta mimo kontroliranih *info bombi* koje nas bombarduju autoritetom prijeteće moći totalitarne, globalne antivirusne države.

Posljednji ostaci zaklanog novinarstva pokušavaju zaustaviti ovo preuzimanje svijeta od onih koji uvijek imaju višak volje za moć suptilno je nazivajući brigom za narod, ali budimo realni, narod je bliži svojim samoproglašenim liderima, vođama, svojim neproglašenim diktatorima, nego zaklanom novinarstvu koje gubi bitku sa *public relations*, tim sofisticiranim saveznikom građanske lobotomije, opreznim instrumentom pokoravanja građanstva.

Ako je vrhunsko novinarstvo hrabra i neoprezna potraga za istinom, onda je ušutkivanje takvoga novinarstva u vremenu najveće mirnodopske bitke koju kao zajednica ljudi vodimo, dokaz koliko je u raznim vlastima, od naših krajeva pa do dalekih, drugih dijelova svijeta, prisutan diktatorski čip i kako u vremenima krize kao što je ova epska bitka protiv hinjskog neprijatelja, geometrijskom progresijom raste talenat da se bude soboslikar: što virus više ubija, brčići se više otkrivaju. Što duže bude trajala pandemija, život u rigoroznim uvjetima će se doimati kao nor-

malan. Protokom vremena, naviknut ćemo se na prijeteće forme vanrednog stanja kao normalnost pa će se uvjeti za građansko prihvatanje raznih oblika diktatura umnožiti. Kako će ljudima zaštita života ostati kao najbitnija stavka u antropologiji, suveren (onaj koji odlučuje o vanrednom stanju) će moći sve prodati kao zaštitu naroda: doba diktature je ponovo počelo.

Ipak, narod u kućama to tako ne vidi i ne čuje: treba to sve što je protiv naših vlasti pohapsiti, treba ta novinarska njuškala u zatvor, ko su oni da dovode u pitanje istinu naše pećine, sjenke stvarnosti kao jedinu stvarnost.

Čak i kada u lovu na hranu napustimo spilju, zaslijepljeni suncem (šta bi na ovo rekao i šta bi učinio gospodin Merso) ne vidimo i ne priznajemo da postoji druga stvarnost, ona koja nije oku vidljiva, koja nije PR-ovska, pa žurimo kupiti nužne potrepštine, fiksirani na hranidbenu policu i na kasirku, kako bi se što brže vratili u pećinu, namjestili glave *pravo ropski* i nastavili život jedne dimenzije, život koji je vlast odredila kao naš jedini život. Virus kao distrakcija, zar je to moguće, zar ono što je razlog vanrednog stanja može biti i vrhunsko skretanje pažnje sa demokratije, slobode, ljudskih prava, pravde... Gotovo da sam uvjeren kako je jedan od ključnih razloga zašto se u nekim razvijenim liberalnim demokracijama najavljuje popuštanje stega iako je virus daleko od toga da bude pobijeden, strah golmana demokracije da je neće moći odbraniti od diktatorskog preuzimanja, nastavi li se sa posvemašnjom zatvorenošću svega, koja kao način života postaje idealni saveznik militarističke svijesti. A ona ne hući i ne čući samo u Moskvi, Beogradu, Pekingu, Budimpešti, Varšavi, Ankari, Minsku, već i u Berlinu, Rimu, Parizu, Madridu...

Zbog svega kazanog, pitam se - jesmo li uopće ostali kući samo zbog virusa ili smo, ostajući kući na vanredan način, ostali bez kuće kao duhovnog pribježišta, kao oaze u kojoj ljudski rastemo, moćni da otkrijemo svijet izvan projiciranih silueta raznih komiteta, štabova, koordinacijskih timova i diktatorskih *mimova*. Da, dom bi nam trebao omogućiti da bolje vidimo a ne da nekompetentni ljudi skloni diktaturi dobijaju veći broj sljedbenika kada se god pojave da izjave.

U domu bi trebali shvatiti da je realnost virusnog doba samo jedna, pozitivistička forma stvarnosti a da su ljudi koji kontroliraju i saopćavaju tu stvarnost tek obrisi ljudskog čiji nas jezički neta-lentirani, suhi iskazi žele odvojiti od svijeta ideja, od više stvarnosti u kojoj, mimo straha od ukradene moći i mimo slaganja sa tom moći, živi i još umrla nije ideja dobra kao najvišeg ljudskog ideala. U domu se taj ideal oplemenjuje, raste kao najsajjniji opozit (ili bi bar trebao da raste) egzistencijalnom *ostanimo kući* koje se ispraznilo od bilo kojeg sadržaja osim sadržaja izvanrednog. A dom nije kategorija izvanrednog, nego kategorija ljubavi u kojoj raste ideja dobra: "Kažu znalci da je za razvoj duha veoma važno putovati, međutim, ne treba biti nikakav intelektualni lučonosac da bi se shvatilo da duhovi, ma koliko voljeli da putuju, moraju ponekad da se vrate kući jer samo u njoj mogu da dobiju i saču-vaju koliko-toliko zadovoljavajuću ideju o sebi samima", lijepo primjećuje portugalski nobelovac Saramago.

Dobijamo li u ovom dobu iščašenosti, "zadovoljavajuću ideju o sebi samima" ili se time uopće ne bavimo svedeni na strah od virusa, na strah od silueta koje upravljaju strahom od virusa; svedeni na strah od slobode - jesmo li uopće više sposobni pjevati

o slobodi kao “potrebi duše” i hoće li, kada sve ovo prođe, ako prođe, zadovoljavajuća ideja ljudskog roda o sebi samom biti bjekstvo od slobode i mirenje sa tim, najgorim od svih bjekstava? Jesmo li se uopće vratili kući?

Slutim da će mnogi, ugrađeni u nove forme postkoronarne neoliberalne hegemonije, kao lažne slobode, kao iluzije o slobodi, potrebu svoje duše zadovoljiti naprosto time da budu, da se bude broj koji ima šta da jede i zagrebe u velikoj postvirusnoj trajektoriji globalnog, dehumaniziranog kapitalizma. Vuk sit, ovce na broju. A u eufemiziranim neliberalnim diktaturama mađarskog, poljskog, turskog ili srpskog tipa vođe će voditi narode (vozi Miško!) u nacionalističke budućnosti, unaprijed računajući da će sve to platiti ishaviještena Evropska Unija koju ne mogu smisliti ali znaju da bez *krave muzare* nema ni njihovih *softly* diktatura, pa će napadi na Brisel uvijek biti s figom u džepu. U tvrdim diktaturama brata Putina i brata Xija, narod će i dalje šutjeti k'o zaliven, jer metak tajnih službi uvijek je tu negdje.

Ipak, utješimo se i ne zaboravimo da, iako tek 2% ljudi mijenja svijet nabolje, polovina čovječanstva prati gorostase i realizira njihove ideje (so zemlje, sredina kao vrlina), usput hraneći i ostale koji parazitiraju u toj velikoj simbiozi čovječanstva, pa tako ostaje nada u novu zoru *homo sapiensa sapiensa*, Ja ću budan sanjati:

- da je moguće u središte društvenog razvoja staviti čovjeka a ne profit kao pervertiranog boga, kao zlatno tele kojem se klanjamo prilježnije nego bilo kome drugome;
- da nije protivno ljudskoj prirodi vjerovati kako je smisao zdravstvenog sistema liječiti ljude a ne zgrtati pare;

- da nije unošenje nereda u kosmički poredak stvari ako obrazovanje učinimo besplatnim, od vrtića do univerziteta, Zar nije grijeh Mozartu koji se u ovom trenutku rađa u nekoj balkanskoj vukojebini, onemogućiti da dovrši svoju simfoniju samo zato što je rođen u vukojebini;
- da su penzionerke i penzioneri zaslužili, umjesto finansijskog ponižavanja, društvenog prezira, onečovječenja i mladalačkog frktanja, duboko humani odnos svojih društvenih zajednica i istinsku poniznost svih društvenih slojeva i svake vlasti;
- da nije nemoguće, nakon globalnog udara na čovječanstvo, a šišmišu se živo fučka hoće li virus preći na Borisa Johnsona ili na nekog jadnika iz indijske kaste nedodirljivih, izaći iz Keynesijeve kvadrature kruga - kapitalizam "nije pravičan, nije plemenit... i mi počinjemo da ga preziremo. Ali kada tražimo nešto što bi stavili na njegovo mjesto, krajnje smo zbunjeni";
- da nije u pravu onaj brazilski franjevac politolog koji je rezignirano konstatirao da socijalna pravda nije moguća jer siromašni ne žele socijalnu pravdu, oni samo žele da budu bogati;
- da je prethodne psihičke i socijalne defekte u karakteru *homo sapiensa sapiensa* i društava koje je proizveo, moguće prevladati u novoj dionici ljudskog putovanja u kojoj će bolji svijet konačno biti na Ovoj a ne na Onoj strani.

Ako pak ni armagedonski udar malog bioteroriste, koji je u trenutku objavljivanja ovog teksta gotovo 200.000 ljudi, blizu 200.000¹⁰ moje braće po vrsti otpremio u vječna lovišta, neće biti dovoljan za novi sastanak čovjeka sa samim sobom, onda će, kao eho našeg neuspjeha da kućnu izolaciju pretvorimo u vrhunsku samorealizaciju i organiziranu pobunu protiv svake naredne tiranije, iz zemlje Zemljana ponovo niknuti veliki Friedrich Nietzsche, da nas postidi pred nama samima, da nam, dok mu se smiješi demonski brk, još jednom i konačno poruči: čovjek je nešto što mora biti prevladano. Ali, koji čovjek? Nakon dužeg dumanja, moje je mišljenje da oprezan čovjek mora biti prevladan. Kako je to genijalno primjetio ruski književni nobelovac Aleksandar Solženjicin, *oprezan čovjek, nikakav čovjek*.

U ironijskom odmaku, kao podrška (preko neke stvari) onima koji se duboko ne slažu sa ovom misli, moram primjetiti da je autor, živeći negaciju svoje sentence, završio u Gulagu. Tamo ga je smjestio najoprezniji čovjek dvadesetog stoljeća Josif Visarionovič, za čiju će ubilačku vlast veliki filozof slobode Isaiah Berlin kazati: “kada bi netko bio voljan braniti opći rezultat komunizma... morao bi ga braniti na temelju činjenice da je Staljin ubio četrdeset miliona ljudi.”

Tako dolazimo do poente: diktatori, bilo veliki, bilo mali, poput ovih savremenih što su borbu protiv zajedničkog neprijatelja čovječanstva pretvorili u instrument svoje neograničene volje za moć, sazđani su od opreznosti, izgrađeni od nikakvosti. Ti ljudi moraju biti prevladani a globalna Pećina istinski demokratizira-

¹⁰ Za 17 mjeseci broj umrlih povezanih sa zarazom od korona virusa, povećao se 23 puta, pa je na dan redigovanja ovog eseja, 17.09.2021., broj umrlih dostigao armagedonsku cifru 4.686.470.

na i istinski slobodna, Ja ću budan sanjati. Novu zoru čovječanstva. A Ono, fundamentalno neoprezno, nakon što je pobijeđen strvinar iz azijskih pećina, izlazi iz svojih kuća, prihvatajući da globalni manifest ljudstva novog doba, otvori bosanska misao: *boj se ovna, boj se govna, a kad ćemo živjeti?*

/20.04.2020./

V

PONOS I PREDRASUDE

Govor mržnje

Donald Trump skrasio se u bespućima povijesne neozbiljnosti. Njegovo predsjedništvo obilježila je *twitter* politika, u kojoj je granica između slobode govora i govora mržnje bila tanja od žileta. Ohrabrio je balkanske desničarske desperadose da svoju ljudsku skučenost, u čijem je epicentru degradacija Drugog, isporučuju na dnevnoj bazi institucionalno i vaninstitucionalno, koristeći različite medijske platforme za demonizaciju političkih protivnika.

To bi se i moglo tolerirati da je sav taj retorički poganluk kojem smo izloženi evo već decenijama, ostao na nivou negativnih stilskih figura kojima se konkurentni politički subjekti minoriziraju, ironiziraju, banaliziraju... No, kako živimo u primitivnim društvima u kojima je višedecenijskim radom zla argument etnonacionalne identifikacije u najvećoj mjeri poistovjećen sa političkom identifikacijom, demonizacija protivničkih političkih tabora skopčana je sa mogućim predrasudnim, apriornim dehumanizacijama etnonacionalnih zajednica kao takvih. Nažalost, upravo se to, više nego često, dešavalo i dešava u našim krajevima, nemjerljivo talentiranim da prepoznaju poganluk, krkanluk i primitivizam kao referentnu društvenu vrijednost koju treba izdići na nivo Apsoluta, na nivo zamjene za odsustvo Boga. ("Milorad Dodik za mene nije Tito, on je za mene Bog", Sanja Vulić, zastupnica SNSD-a u Parlamentu Bosne i Hercegovine)

U društvima u kojima na vrhu socijalne piramide caruju politički i vjerski lideri, operirani od razumijevanja Drugih, život se, i u nižim i u višim slojevima društvene stratifikacije, dominantno

manifestira kroz njegovanje kulture straha, nacionalizma, ksenofobije i šovinizma. Tako su iznikli “cvjetovi zla” i u gornjim i u donjim lagama našeg sluđenog bosanskohercegovačkog ljudstva i, budući da se intenzivno zalijevaju, šanse da presuše ti cvjetovi manje su, u nedostatku bolje metafore, od makova zrna.

Ko ih najviše hrani, ko zalijeva floru nesretne zemlje fekalijama dobro uštimanog šovinizma?

Uvijek su to političari i njihove stranačke, savjetničke, propagandističke, medijske, kriminogene i porodične sluge naviknute na govor mržnje kao da je u pitanju sloboda govora. Obrazovani u nacionalističkim školama, sa zvanjima iza kojih ne stoji znanje (naročito ono humanističko), raspojasani do gubitka antropološke norme, sve te *happy televizije*, *informer*i, *RTRS-ovi*, *stavovi* i *poskoci*, sve te mračne vojske interneta, iskompleksirani *twitter* i *facebook* ratnici u pozadini svojih političkih gazda, utrkuju se godinama da nas zgade jedne drugima i da to gađenje prihvatimo kao normalnost. Novu normalnost, trajniju od pandemijske nove normalnosti. Normalnost proizvodnje etničkog nepovjerenja i mržnje do nivoa u kojemu će kazati *kolji* biti tako lako kao da kažeš *dobar dan*.

Jesmo li već stigli u tu zemlju, ako najveći Srbin otkad više nema Tijanića, ma na kojoj funkciji bio u svom mračnom predmetu želja zvanom Bosna i Hercegovina, može, bez ikakvih bitnih posljedica, preći onu prethodno spomenutu granicu tanju od žileta i o bosanskim muslimanima govoriti na načine nedostojne, na načine grozomorne? Jesmo li već u biblijskoj pustinji ako Gedžoni (ko li mu je samo šapnuo da je taj primitivizam šarman-

tan; možda Emir, taj stari nemir?) u taj predrasudni, atavistički, kulturrasistički krug uključuje i porodicu, krv svoje krvi, baš kao da živimo srednji vijek pa banjalučki velmoža mora odbraniti porodični feud, jer su strašni turski sultani vremenskom mašinom, sve sa sabljama i konjima, došli tik iznad Aleksandrovcu? Jesmo li konačno dozvolili da matiraju našu zemlju kada drugi feudalac (a šta je drugo Izetbegović nego feudalac ako naslijeđuje političku stranku svog oca i raspoređuje užu i bližu familiju po principu krv nije voda), koji se, bar prividno, do sada trudio da ono arhetipsko što potencijalno misli ne iskazuje riječima otvoreno, pogonjen pogonskim gorivom šovinizma, uputi riječi koje negativno determinišu ljude samo zato što su pripadnici jedne etnonacionalne zajednice?

Izetbegović je, gostujući na Federalnoj televiziji 21.01. ove godine, imao iskaz o Srbima koji je, pravno rečeno, bio na granici govora mržnje; politički, to jeste mrzilački govor sasvim u rangu većine Dodikovih eskapada o Bosni, Bošnjacima i muslimanima. I tako, sad imamo “balans mrzilačke moći”, kao novi način vladavine, kao novu dionicu organizirane proizvodnje etnonacionalnog nepovjerenja a koju su najbolje iskoristili srpski nacionalistički krugovi jer su upravo nakon Izetbegovićevog TV užasa, najvideniji majstori mrzilačkog, predrasudnog govora o Bošnjacima, Dačić i Dodik, požurili da se predstave kao direktni potomci Mahatme Gandhija:

- Dodik: “Iskreno se nadam da se Izetbegović kaje zbog svoje rasističke izjave i da su mu njegovi najbliži saradnici rekli da mu to nije dobra izjava. Ja se samo nadam. Moje mišljenje je da ovo nije samo usamljena izjava i da mnogi tako misle oko njega... Mi

smo to znali od ranije ali dobro je da su to sad svi čuli. Poštujem sve narode i istinski mi je žao da Izetbegović ima takav stav. Izetbegović je tom izjavom napustio teren političke borbe i upustio se na teren borbe protiv Srba.”

Milorad Mahatma Dodik, to je onaj tip što je prije nekoliko godina (2010.) izjavio da mu “ne mogu suditi sudije muslimani”, a pride, kontinuirano omalovažava Bošnjake kao naciju, muslimane kao konvertite i državu čiji je aktualni predsjednik. No, kako je njegova grozna retorika on samim sobom, na to su se navikli u političkoj areni Bosne i Hercegovine i međunarodnoj zajednici, pa je kvantitet njegovog negativnog govora prerastao u novi kvalitet, kako kod Dodikovih birača tako i kod političke klase, koja je prihvatila njegov način ophođenja bez bilo kakvog zazora, što je ustvari oblik Dodikovog višegodišnjeg trijumfa. Njemu nije teško da nakon serije predrasudnih uvreda o Drugima, naredni dan, kao da ništa nije bilo, kaže kako visoko poštuje te koje je samo dan prije poslao na smetlište historije, ali se ta bipolarnost ne tretira kao poremećaj, već kao karakterna osobina na koju se računa kao sa politikom koju treba poštovati.

Zamislamo samo da je gremij ambasadora u BiH - koje je Dodik, kao predsjedavajući državnog predsjedništva, primio dan nakon skandalozne izjave o članici CIK-a Vanji Bjelici Prutini da je to “gospođa koja se predstavlja kao da je predstavница srpskog naroda, a bila je ili je još udata za Bošnjaka u Sarajevu, muslimana”, - u znak protesta zbog vrijeđanja kako članice CIK-a, tako i zbog nativističkog šovinizma, po ko zna koji put, prema Bošnjacima i muslimanima, odbio susret s njim. Bila bi to snažna poruka, mnogo jača od naknadnog saopštenja za medije

OHR-a, OSCE-a i nekolicine zapadnih zemalja u kojem su ohrabрили Tužilaštvo da se pozabavi Dodikovim govorom mržnje. U svakom slučaju, međunarodni kontekst se mijenja pa bi dobra poruka bila izbjegavanje susreta sa Dodikom i Izetbegovićem od strane međunarodnih službenika u Bosni, zbog njihovih mrzi-lačkih izjava.

Izetbegovićev autogol fino je iskoristio i Mahatma Drugi, Ivica Dačić. To je onaj tip, trenutni predsjednik Skupštine Republike Srbije, koji je svojevremeno, gostujući na *Happy televiziji* kod Milomira Marića izrekao takve gadosti o BiH i Bošnjacima, o čemu sam pisao u kolumni *Čudne misli u mojoj glavi* a sada, nakon Izetbegovićevog samoubistva iz zasjede, pomiriteljski kazao:

“ Najlakše je uzvratiti istom mjerom ali mi smo u Srbiji razgovarali o političkim prioritetima i baš je predsjednik Vučić insistirao da ne odgovaramo na svakodnevne optužbe jer Srbiji ne odgovara da dođe do političkog haosa u regionu, već joj odgovara regionalna stabilnost. Meni je baš Izetbegović rekao najveći problem nastaje kada dođu godišnjice i počnemo da se optužujemo ko kome treba da se izvini. Svako misli da onaj drugi treba da se izvini njemu i tu nastaju sukobi. Ne znam kakav je ko narod, ali znam da drugih i boljih naroda jednih od drugih nemamo, jer vijekovima živimo ne jedni pored drugih, nego jedni sa drugima.” Kakav majstor, čudesni *peacebuilder* na dvoru kralja Aleksandra! Zaključak: SDA je, za beogradsko-banjalučku političku dijagonalu, lokalna nevladina organizacija.

U postkonfliktnim zajednicama, naročito onima čiji je institucionalni dizajn skrojen tako da ohrabruje sve najgore i demotivira sve najbolje, pažljivo rukovanje riječima trebao bi biti ultimativni zahtjev za političke aktere. Nažalost, upotreba najgorih riječi, po priznanju samih učesnika političke igre, donosi glasove, što je, ako je tačno, brutalna potvrda užasavajućih demokratskih deficita našega društva i hitan poziv za zrelu i odgovornu građansku edukaciju.

U političkom i medijskom polju, sužavanje i neutralizacija mogućnosti za govor mržnje uvjet je da kao društvo ne potonemo u blato međusobnog *hejtanja* i etničke opresije. Bilo bi lijepo stvoriti društvene, političke i stranačke uvjete da Dodik i Izetbegović odu u političku mirovinu, jer na različitim polovima etnonacionalnog i političkog spektra proizvode bijes, dižu ljudima pritisak i implicitno utiču na stanje građanskog zdravlja. Manje je važno da li sami akteri potencijalnog ili stvarnog govora mržnje, o sebi misle kao samarićanima koji su s onu stranu huškačkog govora. Važne su posljedice. A “imajući u vidu rane koje govor mržnje nanosi društvenom poretku, demokratiji i psihi pojedinaca”, važno je učiniti nešto u vezi toga. Odgovorne političke geste plus ozbiljne javne debate o govoru mržnje i kao posljedica regulacija koja prati najbolje prakse najizraslijih društava liberalne demokracije.

Dug je put do društva u kojemu će najviše biti cijenjeni političari koji mogu stati i u tuđe cipele. Cipele Drugog. Bilo kog drugog. Etničkog. Rasnog. Manjinskog... I koji pažljivo, ne vrijeđajući, govore o najtežim pitanjima. Imamo li ih? Hoćemo li ih ikada imati? Ili su naša sudbina političari za koje je konflikt trajna

kategorija, pa ga moraju stalno proizvoditi? Ako je jedini tačan odgovor, ako je, dakle, odgovor DA rezerviran samo za posljednje pitanje, onda sigurno možete osjetiti ovu zebnju oko srca. Pun mi je kufer zebnji. Idite u mirovinu.

/25.01.2021./

Odbrana i novi dani

Novinarstvo je najtransparentnija profesija suvremenog svijeta. Za razliku od ostalih društvenih djelatnosti, mediji, uključujući različite medijske platforme, od konvencionalnih, dobrih, starih novina do novih medija koji su izraz apsolutnog trijumfa telekinetičke i megavirtualne civilizacije, ne mogu sakriti svoje mane i prednosti. U idealnotipskom smislu, volim odgovorno i visokoprofesionalno novinarstvo, jer kao i demokratija, ono se ne stidi svojih mana i nema potrebe za isticanjem sopstvenih vrlina, kao što to moraju činiti binarne opozicije demokratije i novinarstva – totalitarizam i *odnosi s javnošću*.

Iskonsko novinarstvo uvijek je u potrazi za istinom, što uključuje i upotrebu nezgodnih riječi za nosioce javnih funkcija, koji su, podrazumijevajućim pravilima demokratske igre, pozvani na viši stepen trpljenja „udaraca“ koje im mogu zadati novinari u traganju za činjenicama. U filmu proslavljenog režisera Miloša Formana *Narod protiv Larryja Flynta* o beskrupuloznom izdavaču porno časopisa *Hustler*, nakon, po ko zna kojeg sudskog procesa pokrenutog protiv Larryja Flinta od strane američkih čudorednih konzervativaca, ovaj „Hugh Hefner radničke klase“, sa presudom Vrhovnog suda SAD-a u njegovu korist (čuveni prvi amandman o slobodi govora i štampe) kazat će kako *prljave riječi čuvaju američku demokraciju na najvišem nivou*, aludirajući da je njegovo zavirivanje u tajni, skriveni život političara, način da se drže na uzdi, da ne otklizaju u zloupotrebu moći koju im je narod dao. Sjećam se kako je naš duhoviti i vehementni profesor, pokojni Zdravko Grebo, jednom prilikom sjajno poentirao taj

odnos između novinarstva i javnih osoba, primjetivši da je *super čitati Senada Avdića ali dok ne piše o tebi*.

Prethodni uvidi naprosto nas vode ka tome da razumijevamo kako javne osobe, naročito izabrani i skriveni nosioci političke i ekonomske moći, moraju prihvatiti pravo novinara na elaboracije o njima samima a s kojima se nikako ne slažu. Važno je da u obavljanju svoga posla novinari ne napadaju čovjeka već njegovo ponašanje, sumnjive poslove, zloupotrebu moći... Nažalost, nije rijetkost, da se u nedostatku novinarskih vještina, neznanja, potrebe za brzinom objavljivanja teksta, podkapacitiranosti, lošeg karaktera, neprofesionalnih zahtjeva urednika ili vlasnika, objave prilozi protiv raznih gorostasa lopovluka, korupcije, nepotizma, kriminala i slično, u kojima ćorave koke traže zrno koje će na sudskom ročištu voditi presudama protiv novinara za *nanesenu duševnu bol*, krajnje suspektu sudsku kvalifikaciju kojom se uglavnom materijalno (u parama) satisficira nematerijalna (duša moja draga) bol.

U prilog tužiteljima vrlo često ide i gotovo apriorno sudsko uvjerenje da je u tim novinarskim stvarima primarni grijeh na novinarima pa oni moraju dokazivati svoje javno saopćene sudove, činjenice i mišljenja, mada u razvijenim demokracijama teret dokazivanja svoje ispravnosti leži na tužiteljima. Ali trijada zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, u pravilu se okreće protiv *četvrte vlasti*, kako se u teoriji štampe, ne bez razloga, novinarstvo definira.

Nažalost, u nerazvijenim demokracijama kao što je BiH medijska kontrola vlasti suštinski izostaje a volja za moć nad medi-

jima poprima karikaturalne obrise. Simbiotska klopka u kojoj žive političari, biznismeni i mediji proizvela je parazitsku strukturu u kojoj međusobno hranjenje proizvodi ovisnost jednih od drugih, ovisnost u kojoj caruje nepovjerenje, a kao rezultat nepovjerenja savezi se razgrću, stvaraju novi, obnavljaju stari, i tako ukруг. Mediji tako postaju dio „poslovnog dila“ a ne glas javnosti.

Svjedoci smo koliko je demokracija u BiH ugrožena. Izbori više ne predstavljaju ni na koji način obavezujuću činjenicu za političke stranke i njihove lidere i izabrane predstavnike. To je ultimativna negativna stvarnost za novinarstvo podignuto na najvišu razinu, jer tamo gdje je demokracija ugrožena i gdje su javni službenici gospodari naroda, a ne njegove sluge, uvjeti za pravo istraživačko novinarstvo su istovremeno i frustrirajući i blagodarni. Dobro novinarstvo nastaje u zonama zatvorenog društva. Naravno, mnogo je teže napraviti istraživačku priču u zemlji u kojoj ljudi čak i pod garancijom anonimnosti ne žele govoriti nego u zemljama zrele političke i javne kulture, no može se, nije da ne može. Ali, ne mogu loša politička situacija, anahrona politička elita i ucjenjivačke grupe biti pokriće za loše novinarstvo. Loša država ne priječi novinara da čita dobre knjige, otkriva skrivene zloupotrebe i radi na sebi tako što će „svaki dan u svakom pogledu sve više napredovati“.

No, mogu li u Bosni i Hercegovini novinari uopće biti četvrta, kontrolirajuća sila ako je novinarstvo, pod silnom presijom različitih nepismenih, polupismenih i pismenih nomenklatura, ostalo bez supstance? Koliko su različiti udari na novinare, od tihih prijetnji do fizičkih napada i ugrožavanja života ljudi koji

pokušavaju da rade svoj posao, prepoznat kao jedan od najvažnijih za razvoj demokratskog društva, uticali da novinarstvo u BiH, u velikoj mjeri, postane dubinski ovisno od različitih pojasa moći, čime se ključna funkcija novinarstva – da bude glas javnosti, banalizira, degradira, diskreditira...?

Ako na pobrojane prijetnje dodamo i apsolutno nezavidan finansijski položaj većine medija, što smanjuje resurse za rad na istraživačkim pričama o kriminalu, korupciji i ratnim zločinima, temama koje su toliko zahtjevne za istraživanje da ultimativno traže ozbiljnu logističku podršku hrabrim i odgovornim novinarima istraživačima, primjetićemo da sva ta remetilačka ograničenja mogu tvoriti priče koje nisu dovoljno istražene i adekvatno potkrijepljene informacijama od različitih i konfrontirajućih izvora. To, potencijalno, vodi ka novinarstvu na prvu ruku, a to je toliko malo, jer javnost takvo „novinarstvo“ ima na facebooku, instagramu, twitteru i drugim socijalnim mrežama, što, sve zajedno, upućuje na nedostatak ključnih informacija. Ključne informacije može ponuditi samo odgovorno istraživačko novinarstvo a ne nikakve instant amaterske platforme tzv. građanskog, tačnije kvazigrađanskog novinarstva.

Zato je došlo vrijeme za ulaganje nove kreativne energije i ozbiljnih novčanih sredstava, neuvjetovanih podaničkim žurnalizmom, u najmanje dva smjera: novinarsko obrazovanje i finansijsko osnaživanje medija. Zašto?

Rat je doveo do strukturalnih poremećaja u prezentiranju medijskih sadržaja. S jedne strane, imali smo izuzetne profesionalce i profesionalke koji su ratnom novinarstvu dali autetičnu auru

nepotkupljive prezentacije stvarnosti, ali su, s druge strane, završetak rata i radikalna devastacija svega, pa tako i novinarstva, postepeno praznili novinarski trg od velikog broja profesionalaca. Opći pad kriterija poslao je znanje i kompetenciju na dugogodišnji odmor i novinarstvom su se počeli baviti i ljudi bez ključnih pretpostavki za taj posao, vrlo često i elementarno nepismeni ljudi, podložni manipulacijama i izdaji profesije, jer naprosto nisu znali, nisu umjeli, nisu bili dovoljno obrazovani, nisu ulagali u sebe. Možemo izvesti mikrozaključak da što je novinarstvo u nekoj zemlji groznije, neprofesionalnije, nepismenije, to znači da je takva i društvena zajednica tog novinarstva.

Zato je od presudne važnosti obrazovanje za buduće novinare i urednike ali i za one koji su već duboko u profesiji, podići na najviši mogući spoznajni, tehnički i deontološki nivo jer će to implicirati bolje stanje u cijelom društvu kroz odgovorniji rad na tekstu, kroz jezik koji se postepeno transformira iz naručenog govora mržnje u odgovorno iskazivanje mišljenja i poštenu interpretaciju činjenica. Zvuči idealistički, ali „idealizam strogo promišljen vodi realnosti“. Za razumijevanje ovog zahtjeva kao društveno i profesionalno opravdanog, potrebni su nam odgovorni donositelji odluka svjesni da je ulaganje u ozbiljno, visokoprofesionalno novinarstvo, ulaganje u društvenu vrijednost visokog socijalnog intenziteta.

Zamislite samo da stvorimo najšire društvene uvjete za formalno i neformalno medijsko obrazovanje koje vodi ka profesiji potpuno oslobođenoj govora mržnje i zasnovanoj na govoru slobode. Da dobijemo novu generaciju urednika koji su panoramski obrazovani, deontološki uvjerljivi i koji olakšavaju posao novinarima

suverenim kormilarenjem kroz teme koje se obrađuju. Ja sam duboko uvjeren da će se građani umoriti od *trash* novinarstva, ali i od uniformnosti u novinarstvu koje je danas često svedeno na potpuno iste izvještaje na svim medijskim platformama tako da smo često primorani da svi sve događaje vidimo isto i to onako kako to vidi neki npr. globalni korporacijski medij. Taj građanski umor od ničega, od ispraznog teksta i govora, od argumentacije *ad hominem*, od govora mržnje koji udarnički truje bosansko društvo, nada je za odgovorno novinarstvo.

Na primjeru govora mržnje pokazat ćemo koliko je važno za urednike i novinare, za reportere i producente da znaju šta je govor mržnje i koliko je važno educirati se u toj oblasti koja neće biti poražena bez zbiljskog razumijevanja tog retoričkog nasilja od strane svih relevantnih aktera u medijskoj industriji ali i drugim oblastima društva, prije svega obrazovanju i sudstvu.

Može li se prepoznati govor mržnje ako se ne zna šta je govor mržnje? Vrlo često čujemo taj pojam ali pod sadržajem tog pojma različiti društveni akteri ne podrazumijevaju isto. Bilo bi od velike koristi da novinarski esnaf, bez obzira na ideološke preferencije, u svim zemljama ima konsenzus o tome šta je govor mržnje ali konsenzus izostaje iz više razloga, među kojima se vrlo važnim čini uredničko-novinarsko pristajanje uz „svoju zajednicu“ pa ako je akter govora mržnje iz te zajednice, naravno da njegovo javno mitraljiranje nije govor mržnje. Odgovorno novinarstvo time se ne može zadovoljiti već mora graditi uvjete za prepoznavanje govora mržnje bilo gdje. Upravo je takvo prepoznavanje ulog za budućnost novinarstva oslobođenog govora mržnje, generiranog iz najgorih strasti i predrasuda. Istovre-

meno, jasno prepoznavanje šta jeste a šta nije govor mržnje, u čemu je uloga urednika nezamjenjiva (otuda apriorni zahtjev za permanentno obrazovanje uredništava) oslobađa novinare auto-cenzure u procesu stvaranja istraživačkih priča, kako bi u punom kapacitetu mogli koristiti slobodu govora, znajući da je *freedom of speech* s onu stranu govora mržnje.

Očigledno je, da nam danas, kada je glupost postala razarajuće sredstvo moći, na različitim poljima treba novo prosvjetiteljstvo. Ušli smo u duboku eru društvene nepismenosti i odgovorno novinarstvo se nada je kao izvrsna platforma za degradaciju *ćirilica*, *bujica*, *antimigranata* i svakog drugog ksenofobnog i rasističkog fekalizma.

Iz brevijara različitih definicija govora mržnje za ovaj tekst navest ću da „riječi ili simboli koji vrijeđaju jednu etničku, religioznu, nacionalnu ili rasnu grupu u cjelini ili koje vrijeđaju pojedince pravljenjem aluzije na njihovo stvarno ili pretpostavljeno pripadništvo jednoj etničkoj, vjerskoj, nacionalnoj ili rasnoj grupi“, predstavljaju govor mržnje koji može voditi i proizvodnji inferiornosti kod članova određene grupe, pa čak i do direktnog međuetničkog nasilja. To ne treba podcijeniti, te je regulacija ovog pitanja i u općoj društvenoj sferi i u pravu važna za ozdravljenje bolesnih društava kao što je nesumnjivo naše u kojemu mnoge manifestacije govora mržnje prolaze kao da ste rekli dobro jutro, šta ima, kako ide i slično.

Također, bolja regulacija ovog pitanja važna je kako bi se pravila suštinska razlika između nedozvoljenog govora mržnje i prava na slobodu izražavanja, što bi relaksiralo kako zahtjevnju novi-

narsku profesiju, tako i sudije, da ne bi presuđivale novinarima zbog teških metafora koje mogu biti užasavajuće neugodne, ali nisu podvedene pod govor mržnje.

U našem društvu nisu nepoznata nastojanja da se i medijski i politički i sudski poslenici educiraju u ovom polju ali baš ništa još nije dovoljno da se izgradi društvo u kojemu će sloboda govora biti dovoljna za javnu komunikaciju, bez posezanja za zlim govorom mržnje.

Naravno, ovo važno društveno pitanje puno je nagaznih mina u širokom rasponu od maksimalne regulacije do deregulacije, sa svim pozitivnim i negativnim implikacijama i jednog i drugog pristupa, ali ovdje navodimo govor mržnje kao jednu manifestaciju javnog govora koja u *tehnosferi* što je živimo može imati dramatične posljedice i koja je, sa stanovišta novinarstva ali i cjeline društvenih odnosa u postkonfliktnim zajednicama, upravo ono pitanje koje naglašava važnost obrazovanja za tako ogoljenu i nezaštićenu profesiju kao što je novinarstvo.

Humanističko obrazovanje i obrazovanje u i o infoferi ujediniću su brana pred talasima govana kojima nas zapljuskuju razni portali, televizije i socijalne mreže, nedostojni da se zovu medijima.

/31.10.2019./

Čas anatomije

U našoj općoj, političkoj i medijskoj kulturi umjetnost nema mjesto koje zaslužuje. Ipak, bilo bi pretjerano kazati da se kroz pluralne medijske platforme i različite medijske žanrove ne odaje dužna pažnja zvjezdanima i manje zvjezdanima trenucima bosanskohercegovačkog i regionalnog artizma. Medijski sadržaji posvećeni teatarskim predstavama, filmovima, likovnoj umjetnosti, fotografiji, literaturi..., ne ulazeći u ovom momentu u kvalitet tekstova i priloga kojima se svijet umjetnosti posreduje čitaocima i gledaocima, više ili manje, odaju priznanje stvaralačkim gestama bosanskohercegovačkih i regionalnih umjetnika i umjetnika, kojima, zahvaljujući i žurnalističkim izvještajima, raste profesionalna relevantnost i javni ugled.

Sjetimo se samo kako je, naročito filmska industrija, svih ovih poratnih godina snažno bila prisutna i zasluženo favorizirana kroz objektivne medijske prezentacije ali i pretjerane laude nedovoljno obrazovanih izvijestilaca. A šta tek reći za predratno veličanje Emira Kusturice koji je zbog spektakularnih režiserskih uspjeha bio “bog svake hefte”, u svakom slučaju, na hijerarhijskoj ljestvici i čaršije i medijske pijace, gospodar Neba, sve dok nije zastranio, a bolje je reći, sve dok nije odstranio kočnice koje su skrivale njegovo moralno zastranjenje.

Možda je to, bolje od drugih, svojim luciferovskim umom vidio već tada Senad Avdić, najočiglednija potvrda one poznate misli Denis de Rougemonta (Deni de Ružmon) da je đavo izašao iz pakla da bi postao autor. Ali čemu uopće ovaj uvod, kuda me vodi ovo insistiranje na snažnoj vezi umjetnosti i novinarstva,

ovo uvjerenje da smo naslijeđenim načinom mišljenja naviknuti na nagrađivanje umjetnosti i na novinarstvo kao instrument tog nagrađivanja, kao prostor ispisivanja prolaznih tekstova o ne-prolaznoj veličini umjetnosti, kao čisti dokaz da je novinarstvo, ta „književnost na brzu ruku“, zaboravljajuća aktivnost, a umjetnost nezaboravljajuća životna energija, dodir istine i vječnosti.

Želim da unesem kontrolisani nemir u tu podrazumijevajuću historijsku agendu, da, makar na minimalnoj osnovi promijenim tu praksu, razvijajući ideju koja je strana našoj kulturi a tiče se mog dubokog uvjerenja da dođe vrijeme kada uobičajene pohvale i nagrade, kafanske priče i ozbiljne kritičke opservacije predviđene za umjetničko polje, treba usmjeriti i u drugom pravcu, ka afirmaciji malog prostora svjetlosti koji zovemo novinarskim Tekstom.

To je onaj Tekst s velikim T, onaj novinarski uradak koji stoji rame uz rame sa najboljim filmovima, predstavama, knjigama... Intencija ovog teksta je da dva velika Teksta nedavno objavljena, jedan u Sarajevu a drugi gotovo istovremeno u Zagrebu i Mostaru, podigne na nivo bitnih proizvoda regionalne kulture, da naprosto zaintrigira čitaoce idejom kako i Tekst, ogoljen od svake podrške, sam u kosmosu megavirtualne civilizacije, može zahtijevati onu vrstu medijske i svake druge slave a koja uobičajeno prati, ne autore tekstova, nego autore filmova, knjiga, slika, fotografija...

Riječ je o Tekstu (u ovom slučaju o dva teksta) koji zaslužuju besmrtnost, koji su u istoj ravni sa filmovima *Sjećaš li se Dolly Bell* i *Otac na službenom putu*. Tako dolazim do šokirajućeg momenta za našu kulturu: nedavni tekstovi Senada Avdića i Viktora

Ivančića o Kusturici nisu tek puke epistole emiru od Republike Srpske, već kulturni događaj najvišeg političkog i etičkog intenziteta, trijumf ingenioznog i duhovitog uma nad panslavenskom metafizikom ničega.

Ovom kolumnom svjesno želim da produžim medijsko trajanje dva esejistička remek djela, da zamolim ljude da se vrate Ronaldu i Mesiju i pročitaju još jednom ili pak prvi put ova dva raskošna driblinga koja su najgoreg među igračima otpremili u neki nižerazredni klub višegradskog akvatorijuma, čija zelena voda teče na krv bosanskih muslimana. Ali drekavac koji završi u nižerazrednom Vratniku, pardon Višegradniku, neće da primjeti da se njegov spomenički klub na Drini pokreće na krv nedužno ubijenih ljudi, čiju je užasavajuću smrt najlakše opravdati terorom historije. Tačnije, terorom literarne historije, u kojoj krivnja konkretnih ubica ljudi biva zamijenjena apstraktnom povijesnom nužnošću, drekavcem koji čeka u tunelu historije i kad iskoči, šta ćemo, klati se mora. Jeste inače primjetili da su politike koje su proizvele najveće zlo istovremeno najsklonije da to zlo relativiziraju dosjetkama – za sve su krivi stranci, ko nas bre zavadi i slične trice i kućine iz registra teorija zavjere.

Emir Kusturica pronašao je opravdanje za svoje stajanje na pogrešnu stranu historije, upravo u historiji, u njenoj literarnoj koncepciji, u vertikalnom narativu koji zločinu daje opravdavajući smisao. Zanimljivo: iako je smisao filmske umjetnosti izdizanje pojedinca u simbol, u opći znak, višegradski režiser ne daje ni pet para za Pojedinca u Historiji koja svojom snagom nabujale, krvave rijeke može dati i moralno opravdanje za zidanje Ćele-kule na Drini!

Uh, kako su ga Majstori razbucali, bio je to regionalni masakr novinarskom pilom, pa iako sam ludi mirovnjak, moram priznati da je to jedini masakr koji opravdavam. Prvo je žagao Senad. U esejističkoj bravuri SENAD AVDIĆ ODGOVARA BIVŠEM I TAKOZVANOM REŽISERU KUSTURICI: Kako to da te na Pavelića i na NDH-a asocira Viktor Ivančić, a ne asociraju Čović i Ljubić, haveri tvog predsjednika Dodika?!, Devil from Švrakino Selo, (sarajevski gradski toponim, mjesto Avdićevog formatiranja i profiliranja) koji pamti intenzivnije i dramatičnije nego profesor Filipović i Broj Jedan zajedno, iz utrobe svog bića, sa velikom boli, skrivenom duhovitošću koja nije s ovoga svijeta, razložio je Emira Kusturicu na dijelove što kruže prirodom kao nezavisni entiteti koji se nikako ne mogu sabrati u jednoj ličnosti. Kako uopće povezati radoznalog dječaka sa Gorice sa starcem iz Republike Srpske? Kako jednu strasnu, razuzdanu odu životu povezati sa plemenskim nekrofilčarem kojemu je novi identitet važniji od istine, o čemu je Avdić govorio, gostujući u Pressingu N1, 06.03. 2019.:

- **Hoćete li se vidjeti sa Kusturicom ako dođe na premijeru predstave “Sjećaš li se Dolly Bell”?**
- Nema potrebe. Zadnji sam se put čuo sa njim u maju 1992. On je zivkao po gradu svakoga. U tom trenutku sam bio ispred kafane i snajper je ubio djevojku. Kažem: “Kusta u ovom trenutku je snajper ubio djevojku”, a on kaže: “Čiji snajper?”. Ja mu odgovorim: “Kako, bolan, čiji?”, a on meni: “Zar misliš da Alija nema snajper?”. “Vozdra i prijatno”, on je takav čovjek. On je u profesionalnom i moralnom smislu propao čovjek.

Avdićev esej o Emiru Kusturici, čiji je okidač artificijelno pismo višegradskog ratnog zločinca Milana Lukića Emiru Kusturici, proizvedeno u radionici nepotkupljivog uma Viktora Ivančića a koje je *Slobodna Bosna* prenijela na svom portalu, veličanstvena je bravura od prve do zadnje rečenice, uz držanje svih elemenata velikog Teksta na okupu, i dijahronijski i sinhronijski; žaoke pravilno raspoređene, ubodi struktuirani tako lijepo i pravilno kao da je E.K. izložen kineskoj akupunkturi a ne razarujućoj retoričkoj giljotinji. Onda se jakobinska diktatura nastavila.

Budući da je Kusturica na *Iskri*, elektronskom portalu svog Andrićgrada, pokušao biti duhovit i ubojit, svrstavajući Viktora Ivančića uz, bože blagi, Antu Pavelića, a sve zbog monografije *Iza sedam logora. Od zločina kulture do kulture zločina* (Forum ZFD, Beograd) koju, pored impresivnih fotografija nedavno preminulog Hrvoja Polana i istraživačkog teksta Nemanje Stjepanovića, uokviruje vrhunski Viktorov esej, čiji je važni značenjski sadržaj realistično pismo masovnog ubojice Lukića svome višegradskom komšiji, zadnja pošta Andrićgrad, jedan lakat udaljen od mjesta Lukićevih zločinačkih svetkovina, Ivančiću nije preostalo ništa drugo nego da se pridruži Avdićevom žaganju i tako smo dobili još jedan epohalni tekst SLUČAJ KUSTURICA: MOZAK NA SLUŽBENOM PUTU, koji je po svojim porukama, načinu pisanja, dubini misli, etosu koji kao imperativna gromada stoji nad estetikom Viktorovih tekstova, naš *j'accuse*. I kao što je Zolin mali veliki tekst imao više uticaja na francusku historiju nego mnoge knjige, ufam se da će i Viktorov tekst postati transgeneracijsko štivo desetina hiljada ljudi te da će im pomoći da vlasnika Andrićgrada, Mećavnika, Kustendorfa... objektivno smjeste na tamnu stranu historije.

Viktor Ivančić je Krleža našeg doba. No, za razliku od Krleže, koji je imao svog Tileta, Viktor je neprijatelj Režima, svakog Režima protiv čijih devijacija, kroz različite književne i medijske žanrove, ispisuje preciznu dijagnozu naših bolesnih društava i njihovih korifeja kao što je emir od Milorada Dodika. Esej *Mozak na službenom putu* razorniji je za vlasnika predmetnog mozga od svih tekstova koje su ispisali filmski kritičari s integritetom o neinspirativnim, dosadnim i promašenim postsarajevskim filmskim uradcima bivšeg genija celuloidnih traka.

Negativna filmska kritika tek je limunada u odnosu na Ivančićevu kritiku Režiserovih životnih postupaka a koji prate ideološko zastranjivanje, recimo, Knuta Hamsuna i Ezre Pounda.

Nema te dionice Kusturičine moralne regresije a koju esej *Mozak na službenom putu* nije logički pomeo i etički dotukao, uz estetički ugođaj koji vam dok čitate Tekst, vraća osmijeh na lice, čije su oči umorne od kulture poricanja.

Za katedre žurnalistike u postjugoslovenskom akademskom prostoru, ovakvi tekstovi trebali bi biti zlatna žila novinarstva, nova osnova od koje se polazi u ispitivanje i pisanje, tekst kao metod, kao otkrivanje nepoznate zemlje žurnalizma brucošima, barem onima koji su još uvjereni da vrhunsko novinarstvo nije izumrlo poput dinosaura. Da ima poetske pravde Viktor bi bio vodeći nastavnik novinarskih katedri na našem malom Balkanu, remetilački faktor u vremenu kada se novinarstvo pretvara u *public relations* a mnogi ne razumiju da to nisu sinonimi ni saveznici, nego ključna suprotnost. Upravo smo kroz Ivančićev esej mogli vidjeti kako novinarstvo ekskomunicira odnose s javnošću Andrićgrada.

Viktor je i ovim esejom potvrdio, kad kažeš njegovo ime, kazao si novinarstvo. Kao kad kažeš Lipman. Woodward. Bernstein. Gutman. Hladnik-Milharčić.

Kad prije kažeš Emir, usta puna velikih filmova. Danas, kada kažeš Emir, osjetiš samo nemir što uopće kažeš Emir. Kakav pad, kakav duboki pad u antihistoriju, u Ništa, u Nedogađaj.

Dižem ovaj tekst u slavu dva Teksta koji su rugalici slomili rugalačka krila.

Živjeli!

/20.05.2019./

Teolog koga sam volio

/Na vijest o smrti Hansa Künga/

Napustio nas je Hans Küng. Otišao je u vječnost velikan teološke misli, prepoznatljivi borac za međureligijsko razumijevanje, strastveni kreator, pobornik i graditelj svjetskog ethosa kao univerzalnog pribježišta za čovječanstvo. U maju 2009. godine u Sarajevu je, Küngu u čast, održana međunarodna konferencija *Svjetski ethos za Bosnu i Hercegovinu*. Tom prilikom, na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu, organizirana je i promocija nekoliko knjiga Hansa Künga.

Jedna od promoviranih bila je i *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, koja je, u prevodu na hrvatski jezik, objavljena 2007. godine u Zagrebu, u izdavačkoj kući *Intercon*. Imao sam čast da promoviram ovu knjigu, uz blagotvorno prisustvo mislioca iz Tübingena.

U povodu Küngovog odlaska na onaj svijet, prisjećam se tog najpoznatijeg “unutrašnjeg disidenta” Katoličke crkve, koji nije napuštao nijedno područje borbe za izgradnju boljeg svjetskog društva, pa je tako i područje politike kao bitnu regiju interpretacije svijeta i njegove reprezentacije, destilirao u radionici svog otvorenog teološkog uma dajući značajan doprinos razumijevanju politike kao funkcije ethosa a ne njegove radikalne negacije.

Nažalost, u našim krajevima politika, u višedecenijskoj izvedbi nacionalističkih opsjenara, i nije ništa drugo nego negacija i Ethosa i Erosa i Telosa, uz kontinuirano slavljenje Tanatosa, pa se *kultura smrti* pojavljuje kao početak i kraj jednog stravičnog zatiranja života u izvedbi političke kaste kojoj smrt hiljada lju-

di ne znači ništa. Kako da znači kada se u diktaturi površnosti i trijumfu neznanja, politika i etika ne mogu ni u putu sresti! To sretanje nije moguće tamo gdje je ethos izgnan iz političke sfere. A kada ethos dolazi, višestranačka čeljust, u strahu od političke etike koja nastupa, koja bi mogla zahtijevati povratak vrline u političku sferu, odstranjuje subjekta koji zahtijeva, na Künigovom univerzalnom tragu, povratak etike i vrline u bosansku politiku. Samo zbog takvog nagovještaja zgažen je svjetski ethos za Bosnu i Hercegovinu, zgažen je Bogić Bogićević.

Künigov pleadoaje za uplovljavanje etike u politiku, i na nacionalnom i na globalnom nivou, ostaje kao stalni podsjetnik da mogućnost izbora postoji i da nikada ne smijemo pristati na konačni i trajni izgon etičkog imperativa kako iz svjetske, tako i bosanskohercegovačke politike.

Zato želim podsjetiti na neke davnašnje ocjene o Künigovom *svjetskom ethosu u svjetskoj politici*, iz eseja *Potraga za istinom*, objavljenom u *Filozofiji zagrljaja* (2009):

Je li uopće moguće, zbog globalnog deficita ljudi kojima je etika važnija od želje za priznanjem, misliti transgranični proces globalizacije kao novu etičku paradigmu? Je li moguće jedinstvo globalnog i univerzalnog, je li čovjeku primjeren sastanak logosa i ethosa u Jednom? Je li nam potrebno etičko preuređenje svijeta? Da li bi odustajanje od globalne transformacije hobsovskog svijeta vukova u mirovnu formu na zasadama kantovske republikanske strategije mira, u nama ubilo volju za "umijećem održavanja"? Ako vladajući diskursi moći prekrize globalizaciju kao mirovnu agendu i zauvijek vrate historiju na tračnice Vestfalskog političkog poretka, hoće li dominacija suv-

ereniteta relativizirati i epohalne dosege etičkog, kao što je Küngov koncept globalne odgovornosti?

Nužnost prvog reda je zaustaviti naslućujuće procese deglobalizacije svijeta, bilo da se odigravaju kroz isključive strategije westernizacije, bilo da su rezultat nove afirmacije starih nacionalističkih koncepata. Jer, bez globaliziranog svijeta globalna etika je ili muzika grobalja ili nehtijući saučesnik podčinjavanja. Drugačije kazano, ako globalna etika ne proizvodi globalizirani svijet, ako se ne pojavljuje kao aksiološki brand univerzalnog logosa, naći će se zgažena pod moćnim stopalima realističkih škola mišljenja međunarodne politike. Pa je li uopće moguć savez Ethosa i Moći, ako je teorija međunarodnih odnosa u historijski preovlađujućim realističkim i neorealističkim školama mišljenja zasnovana na negaciji ethosa kao unutrašnjeg sadržaja nacionalnog interesa i afirmaciji konvencionalnog geopolitičkog rezona?

Hans Küng, koristeći metod povijesnog objašnjenja, izvrgava racionalnoj kritici mišljenje nacionalnog interesa kao ontološkog opozita etičkom interesu. U dijalogu sa nekolicinom američkih politologa i društvenih znanstvenika, on afirmira globalne vrijednosti kao unutrašnje imperativne svih nacionalnih politika, naročito onih koje pokreće uvjerenje da su najodgovornije za svijet, kao što je slučaj sa političkom etikom SAD-a. Küng kontekstualizira Richarda Falka i "njegovu bitnu viziju za ljudsko vladanje" koja sadrži "deset stvarnih globalnih dimenzija: ukrotiti rat, ukinuti rat, učiniti pojedinca odgovornim, kolektivna sigurnost, vladavina zakona, nenasilna revolucionarna politika, ljudska prava, povjereništvo za prirodu, pozitivno državljanstvo, svjetska demokracija."

Ovo su načela za svijet u kojemu dolazi do pomicanja ili transformacije nacionalne u globalnu odgovornost, u, kako bi to kazao Hans Jonas, istinsku globalnu odgovornost. Ona je raspoređena na sve ljude, mada bi oni koji kreiraju i donose odluke trebali biti u prvom redu promicanja etičke odgovornosti, ali ne kao isprazne moralistike već kao djelujuće sile progresa. Kūng se zalaže za političku etiku koja podrazumijeva obavezu savjesti i ne smjera na nestvarno dobro već na predmetno dobro. Kūng se zalaže za etiku koja je u svijetu a ne izvan svijeta. On je reralno etičan, njegov pledoaje za mir je zalaganje za realnu političku praksu koju pokreće zajednički prethodni ethos kolektivne antropologije i u tom svjetonazoru razlikuje se od velikog broja učenih teologa koji pucaju mantre o apstraktnim načelima humanizma i Dobra ali ne žele uprljati ruke stvarnom kritikom realne političke moći. Nema ljudskog Ethosa koji pripada Nebu ako se prije toga nije iskazao na Zemlji.

Autor Deklaracije o svjetskom ethosu prvo se, u punini svoje uspravne ljudskosti, iskazao na našoj planeti, pa je njegova pripadnost Nebu neupitna i nedvosmislena. Ipak, nemirni duh iz Tübingena, uvjeren sam u to, i gore daleko uredovat će između radikalnih vjerskih fanatika, ponavljajući aristotelovski, svaki nebeski dan: vrlina je sredina.

A ovdje, u dolini suza, Kūngov čudesni koncept svjetskog ethosa, zajedno sa drugim paradigmama ljubavi, trebao bi biti nužna osnova nekog novog svjetskog poretka koji se očigledno počeo izgrađivati (i kada nam se tako ne čini) narastanjem epoha mira.

Epohe mira bit će sve veće ako u svakoj partikularnoj egzistenciji zaživi Kūngov nauk koji se odnosi na vjeru a koji su nažalost mnogi

zaboravili: “nijedna svjetska vjera nije neka nepromjenjiva veličina (vječna istina) nego je tijekom svog tisućgodišnjeg razvoja prošla kroz više epohalnih izmjena paradigmi”. To su znakovi pored puta, to je povijest koja nadilazi historiju i stanuje u budućnosti kao uvjerenje da vjere mogu biti bolje nego što su bile tokom historije svijeta koja je dominantno obilježena nasiljem. Pa ako se Kūng s pravom zalaže za “novo povećanje analitičke složenosti” kod politologa, kako bi se država i državništvo razumijevali i kroz nedostajuću dimenziju vjere, ja to (kao objektivno nevjerujući a subjektivno ko zna) mogu podržati pod uvjetom da se postsekularno društvo ne razumijeva kao trijumf vjere već kao nova teritorija pluralnih lokalnih zajednica i pluralne svjetske zajednice, koje, zahvaljujući društvenom razvoju, pa tako i razvoju univerzalnog svjetskog ethosa kao otvorenog koncepta globalne odgovornosti, mogu primiti sve oblike društvenosti, ne dajući prvenstvo nijednoj.

Rad na izgradnji mirnih društava i mirnog svjetskog društva potiče rast slobode i pravde kao entiteta koji daju novi zamah svijesti čovječanstva. A slobode i pravde nema bez zauzimanja pozicije. Etičke pozicije u svijetu koji je do krajnjih granica ironizirao i relativizirao čovjekov uspravi hod. Ne samo u Bosni nego svugdje, na cijelom dunjaluku. Kant bi kazao: “kako se može žaliti da ga gaze, ako se načinio crvom.”

Junak naše priče, besmrtni Hans Kūng, nije dozvolio nikome da ga napravi crvom. Čak ni tako moćnoj instituciji kao što je Crkva kojoj je, s puninom kritičkog mišljenja, pripadao

do zadnjeg daha, uvjeren da “nikakva kritika izvana ne može nadmašiti kritiku iznutra”.

Mirno plovi nebeskim odajama Hanse Kingže. Zaslužio si *Drugi prostor*. Zar ne, Czeslawe Milosze¹¹?

/ 10.04. 2021 /.

¹¹ Drugi prostor

Kako su prostrane nebeske odaje!
Do njih se stiže stubama iz zraka.
Iznad oblaka rajski vise vrtovi.
Duša se otkida od tijela i leti,
Zna da postoji visina
I postoji niskost.
Jesmo li uistinu izgubili vjeru u drugi prostor?
I nestali jesu li, propali, i Nebo i Pakao?
Bez livada izvanzemaljskih kako naći Izbavljenje?
Kako pronaći mjesto za savez prokletih?
Plaćimo, žalujemo nakon velikog gubitka.
Išarajmo garom lica, raspletimo kose.
Preklinjimo da nam se vrati
Drugi prostor.

Čudesni svijet akademskog rahatlua

Autonomija je riječ puna značenja. Bilo da razmatramo teritorijalnu, institucionalnu, političku, kulturnu ili neku drugu autonomiju, ključni sadržaj svakog oblika autonomije je samostalnost razmatrajućeg subjekta u odnosu na viši entitet moći, sukladno pravilima upravljanja koji su s onu strane anarhije ali i s onu stranu pokoravanja autonomnog subjekta višim upravljačkim sferama.

Jedna od autonomija koja je u najvećoj mjeri „osvojila“ javni prostor demokratskog svijeta, tiče se samostalnosti Univerziteta u odnosu na demokratsku državu, koja je tokom svog evolutivnog razvoja, kao naročitu dimenziju dobrog upravljanja, prihvatila institucionalnu autonomiju univerziteta kao najzad pronađeni oblik afirmacije slobode, nezavisnog mišljenja, znanja i istraživanja – tih snažnih poluga sveukupnog društvenog progresu.

Istovremeno, u državama čija je demokratska memorija iznimno skraćena, a institucionalni dizajn skrojen mimo općeprihvatljivih pravila i procedura za konstituciju političkog sistema, dakle u državama poput Bosne i Hercegovine, manevarski prostor za degradaciju takve povijesne tekovine kao što je institucionalna autonomija Univerze, širi se brže nego što se Bosnom širi miris ljiljana: dok se broj stvarno autonomnih univerziteta smanjuje, raste sveukupni broj visokoškolskih ustanova obilježenih sumnjivom kvalitetom i lažnom etiketom. Tuzemna akreditacija značajnog broja visokoškolskih ustanova je izvan autentičnih međunarodno verifikiranih procedura već su za akreditaciju po-

treban i dovoljan uvjet etnonacionalne legitimacije, prihvaćene kroz unutrašnji anarhični poredak kao da su akademske, mada je proces akreditiranja Univerziteta delegitimiran etničkim normiranjem verifikacijskog procesa, budući da su državna Agencija za visoko obrazovanje i njeni niži a politički snažniji derivati konstituirani kao etnički a ne kao znanstveni organi.

Time je etnička norma *a priori* uneredila mogućnost izgradnje respektabilne akademske mreže horizontalno uvezanih bosanskohercegovačkih univerziteta, koji unaprijed znaju da mogu računati na iste, rigorozne kriterije kod osnivanja Univerziteta, zapošljavanja kadrova, profesionalnog napredovanja, razvoja kurikuluma i slično.

Budući da je izostala ta apriorna, neutralna izgradnja sistema podrške akademskoj autonomiji, a koja bi, da je izgrađena, na-prosto onemogućila proizvodnju lažnih univerziteta, koji bez elementarnih uvjeta za proizvodnju znanja, sustavno proizvode neznanje kao znanje, zvanje kao neznanje i prošlost kao budućnost, Bosna i Hercegovina suočena je sa provincijalizacijom Univerziteta, nemogućnošću uspostavljanja kontrolnih mehanizama koji bi štitili stvarnu autonomiju univerziteta, prije svega, objektivizacijom svih relevantnih kriterija, desubjektivizacijom etničko-jaransko-nepotističke akademije i sačuvali nezavisni duh visokoškolskih institucija.

Nažalost, upravo je pojeftinjenje akademskih kriterija u općem pomoru društvenih vrijednosti omogućilo da se u anarhičnom sustavu akademskog dezintegriteta, razvije čudesni svijet akademskog rahatluka u kome je na tržištu apsolutno ista vrijed-

nost diplome stečene znanjem na visokoškolskoj ustanovi koja još uvijek drži do svog integriteta i diplome dobijene na livadi, na sličan način kako je to prikazano u skeču Top liste nadrealista.

Imajući u vidu da je državni nivo vlasti bez zbiljskih instrumenta hijerarhijske naravi a koji bi omogućili da niži nivoi vlasti implementiraju politike razvoja visokog obrazovanja, stekli su se uvjeti da se između lokalnih vlasti i lokalnih visokoškolskih ustanova razvije snažna simbiotska veza ali ne po principu najstrožih objektiviziranih akademskih kriterija, već po najnižim mogućim standardima koji su, generalno gledano, omogućili da u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini akademije zauzmu i kadrovi koji uopće nisu akademici, ni po načinu ponašanja, ni kao nastavnici ni kao znanstvenici, nego su odane sluge političkog i parapolitičkog naloga čime su u velikoj mjeri uvjeti za zbiljsku autonomiju univerziteta izgubljeni.

Budući da je Univerzitet privremeno zaposjednuta teritorija od mnogih koji ne misle, univerzitet je uskraćen za svoju vitalnu funkciju: da proizvodi mišljenje, napose kritičko mišljenje kao naročitu autonomnu gestu kojom se doprinosi razvoju društvene zajednice.

Stoji prigovor da nije sve tako crno i da ima sjajnih pojedinaca koji u teškim uvjetima proizvode i umrežavaju znanje, kreiraju inovacije, objavljuju relevantne znanstvene radove, potiču razvoj ključnih vrijednosti važnih za osobni integritet studenata i studenata, ali uvijek je riječ o pojedinkama i pojedincima koji uglavnom ostaju u autsajderskim zonama, izvan koridora institucionalne moći, pa njihovi snažni zahtjevi kroz tekstove,

javne istupe, amandmane na visokoškolske pravilnike, statute i zakone, veći uticaj ostvaruju izvan akademske zajednice nego u samoj Zajednici, otupjeloj na racionalne, kritičke argumentacije.

Samo u odsustvu zbiljske univerzitetske autonomije moguće je srozavati kriterije za izbor nastavnika do granice etičkog pucanja, pa zbog nesposobnosti da se proizvede jasno definiran zakon oslobođen zloupotreba, nastavnici se biraju u nova zvanja po lažnim kriterijima. Ako je za izbor u novo zvanje, recimo u društvenim znanostima, potrebna knjiga, onda je moguće i participaciju od deset stranica u knjizi proglasiti autorskom knjigom čime se polako približavamo kadrovskim napredovanjima koja će biti krajnje suspektna i koja devalviraju sveukupni integritet akademske zajednice a uzročno-posljedično na duže staze ne doprinose razvoju društva. Nažalost, gdje god postoji mogućnost zloupotrebe, zloupotreba će se i desiti. S druge strane, nemogućnost objektivne akademske debate o bilo kom meritumu koji uključuje akademsko ljudstvo (jer se sve svodi na infantiliju – ti imaš nešto protiv mene), dovest će visoko obrazovanje na nivo društvene irelevantnosti.

Ne može se biti institucionalno autonoman samo kroz plaće koje su, u ovom momentu, za uposlenike javnih visokoškolskih institucija (npr. Univerzitet u Sarajevu) generalno prihvatljive, ako nema razvijenih procedura za druge agense razvoja. Institucionalna akademija doživjet će novu fazu razvoja kada se Univerzitet prestane od strane politike motriti samo kao potrošnja. To implicira razumijevanje Univerziteta kao fundamentalne institucije društvenog razvoja što se postiže ulaganjem u razvoj naučnih instituta pri fakultetima, s krucijalnom idejom da ti in-

stituti proizvedu nove znanstvene, stručne i profitabilne inovacije ali i neprofitabilne društvene i humanističke vrijednosti, sve sa ciljem podizanja našeg nivoa društvenog razvoja na stepenicu više. Da tako uložena sredstva ne bi bila uzaludno potrošena, nužno je razviti stroge procedure koje uključuju sankcioniranje za nerad.

Krajnje je vrijeme da uloga naučnih instituta bude promijenjena u smjeru snažne razvojne paradigme kojom se vrši strateški preokret u razumijevanju uloge znanja u našem društvu. Jer, kako je to definirao i njemački filozof Sloterdijk, “u novo doba – od kada je znanje postalo moć – nedvosmisleno dobija karakter rada”. Mi znanstvenici, moramo, na Fukoovom tragu, biti pripravi izložiti se “opasnosti dekonstrukcije subjekta koji traga za znanjem u neprestanom ispoljavanju volje za znanjem”.

To je, u teorijskom smislu, zahtjev koji se postavlja pred nas same, kao univerzitetske nastavnike i naučnike, da u punoj slobodi, kao autonomni subjekti istražujemo novo i nepoznato, bez osvrtnosti na zahtjeve bilo koje ideologije, bez pristajanja na bilo koji neakademski imperativ. Jesmo li na to spremni?

Centar za politike i upravljanje i tacno.net/

/30.12.2019./

Ljevoruki imam i povorka ponosa

U završnoj godini rata volio sam otići u *Skenderiju* gledati košarkaške utakmice. Bile su to, imajući u vidu ranjivi društveni kontekst, više nego kvalitetne *tekme*, sa igračima koji su zasluživali puni respekt. Među njima bio je i jedan mladić čija je igra plijenila inovacijom, plemenitošću i dubokim razumijevanjem “kraljice igara”. Posjedovao je, kako bi žargonski kazali, *ono nešto*, što je pravilo razliku. Imao je apriornu prednost za loptačke sportove - bio je ljevoruk a to je, kod talentovanih kao što je on bio, značilo da je nezgodan za čuvanje, ingeniozan, imaginativan, naprosto drugačiji. Baš sam uživao u igri tog ljevorukog mladića, čiji je doprinos uspjesima košarkaškog kluba *Cenex*, jednog od boljih timova u tom pionirskom dobu nove Bosne i Hercegovine, bio više nego relevantan.

Košarka je puno izgubila kada je ovaj ljevak, Talijani bi rekli, *man-cino*, suviše rano napustio igru i pronašao se u vjeri, dobijajući svih ovih godina značajan broj sljedbenika, potpuno drugačijih od onih koji su uživali u njegovoj igri s narandžastom loptom.

Već dugo njegova jedina “lopta” je Gospodar Svemira i ljudska, odveć ljudska interpretacija Njegovih poruka. A to znači da je greška zagarantovana, budući da je svaka interpretativna kreacija subjektivizirana a subjektivizirati znači griješiti.

Sjećam se svog ranog djetinjstva, izloženog tradicijskim, rigidnim, dogmatskim interpretacijama *lijeve ruke*, koja je i u porodičnim i obrazovnim sistemima bosanskih provincija, pripadala *šejtani inspiraciji*, pa činjenica da sam naučio pisati *iblisovskom rukom* prije nego što ću poći u školu, značila je samo patnju, jer

me čekao transpovijesni edukacijski instrument poznat pod imenom šiba, motka ili prut, kako bi, pod fijukajućim dojmom tog didaktičkog monstruma, olovka naglo prešla u suru desnicu, tu božju miljenicu. I zato danas, lijev od glave do pete, uglavnom pišem desnom, kojom ne znam ni kamen baciti, a kamoli šta drugo. Da bi sve bilo još gore, tačno ime mog rukopisa je švrakopis. Šejtan je, eto vam nepismeni trovači ljudskih duša, prešao u desnu ruku. Tako je bič tradicije učinio svoje. Izgubili ste jednu lijepu dušu beskrajno talentiranu za stvari Neba.

A kada sam kroz školovanje djece ovog doba, saznao da i u megatehnološkom dvadeset prvom stoljeću još uvijek ima (vjero) učitelja koji ljevake motre kao Luciferove slugе, a to znači i mene i mog basket junaka, koji je za svoje učenike tek dobri imam na Alahovom putu, osjetio sam tugu, zebnju i brigu za sve one koji su manjina, koji su tako čudesno različiti da ih se može razumijevati kao Božju djecu koje Gospodar beskrajno voli. Militarističke interpretacije svetoga teksta vrlo često su samo ohola moć neiživljene vojske Patrijarhata i zato je potrebna feministička, rodno-senzitivna mirovna revolucija i u religiji, kako bi, uvjeren sam u to i srcem i umom, prestalo, još uvijek prisutno žigosanje Drugaćijih, i bilo dokinuto samoprodukcijeno pravo muških konzervativnih liga da određuju šta je dozvoljeno a šta nije, ko može a ko ne na javni trg.

I srce mi se steže kada onaj koji je bio ljevak (možda više nije), koji zna kakvom su teroru kroz doba nepismenosti izlagani ljevoruki, želi banalizirati, difimirati i, da upotrijebim omiljenu riječ profesora Filipovića, eskamotirati (ukloniti, odbaciti) različitosti te Sodomom i Gomorom proglasiti ljevake našeg doba,

LGBTIQ populaciju kojoj se želi oduzeti pravo na društvenost, pravo na borbu za svoja prava, pravo da izađu na trg i mirnom povorkom skrenu pažnju da su još uvijek građani devetog reda, da su još uvijek “deveto čudo na istoku” i da još uvijek u stvarni društveni život šalju surogate a ne sebe, samima sobom.

Ljevoruki imam, koji je u međuvremenu osnovao i političku stranku vjerske provenijencije, pozvao je na javni “protest ponosa i časti”, u 11 sati i 30 minuta, pred Vječnom vatrom u Sarajevu, istoga dana kada je planirana i bh. povorka ponosa, samo trideset minuta prije. Šansa je to da Sarajevo položi test sopstvene demokratizacije između dva različita svijeta: jednoga koji je socijalno i politički priznat (jer je navodno tradicijski i normalan) i drugoga koji zahtijeva sopstveno priznanje a čemu se protive društvene skupine čiji su ideologijski i vrijednosni nazori priznati, što liči na socijalni ekskluzivizam i isključenje onih koji se ne uklapaju. A kako su nas podučili Hegel i njegovi tumači, želja za priznanjem ključni je pokretač ljudske povijesti. Biti priznat znači ući u historiju. Tražiti od ljudi da proizvode, rade, kreiraju, stvaraju, educiraju, podučavaju, pomažu, brinu, liječe, uljepšavaju... a da istovremeno ne budu priznati, drskost je i bezobrazluk konzervativnih struktura moći koje jašu na talasu neznanja. Neznanje je eliksir nasilja. Najbitnije je da ne dođe do nasilja: LGBTIQ populacija uglavnom nije sklona nasilju, štaviše, nenasilje je srž njihove filozofije a nadam se da će i društvene skupine koje se pozivaju na svete knjige osvijestiti da je drugo ime tih knjiga mir i nenasilje.

Krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća kroz pukotine monističkog političkog poretka probijala se škiljeća svjetlost slo-

bodnog novinarstva. Novinari, neopterećeni partijskim savjetovanjima, počeli su slobodno kritikovati komunističku oligarhiju i objavljivati priče u kojima su pokazivali veliku naklonost za žrtve jednopartijskog režima, s naročitim sentimentom za one koji su zbog *verbalnog delikta* zaglavili u zatvor. Danas, teško je tvrditi da je bilo ko od onih koji su zbog delikta mišljenja zaglavili od Foče do Zenice, bio, postao i ostao, u političkom i svakom drugom društvenom smislu, bolji čovjek od onih koji su ih osudili i zatvorili. Strašno to zvuči, teško je staviti plus na stranu ekipe koja drži ključeve *proklete avlije* pa ipak - otvorite prozore i pogledajte stvarnost koju je proizvela šira familija mladomuslimanskog pokreta. To je familijarna država.

Čemu i zašto ovaj eskurs (ako je eskurs) o robijanju zbog mišljenja?

Među onima koje su mladi bosanski novinari naročito protežirali bili su i neki akteri čuvenog *sarajevskog procesa*. Zatvoriti, npr. pjesnika zbog stihova - kako ne biti na strani onoga kojega su muze pomazile talentom a on čami u *bajbukhani* zbog religijske lirike, zbog ljubavi prema Bogu i za Boga? Toliko je nevin da krajem tih povijesnih osamdesetih, sada već kao slobodan čovjek, novinarsku molbu da dà intervju za zagrebački *Start*, skrušeno odbija jer se to protivi njegovoj etici stida, budući da u *Startu* (iako najbolji jugoslovenski magazin) ima golotinje.

Očekujete da će takvi karakteri biti najveći žreci slobode koji organski ne podnose diktaturu, diktatore i njihove diktatorske strojeve. Ali, ne lezi vraže, diktatori nisu među političkim istomišljenicima, oni su samo među komunistima, pa kada brko

na Bosforu hapsi hiljade ljudi zbog delikta mišljenja, onda je to opravdano, onda se može biti dvorski pjesnik, onda se može izdati sloboda. To je metafora naše druge povorke ponosa: kada se neko kulturološki, politički, tradicijski i interpretativnoreligijski ne slaže s mojim vrijednosnim imaginarijem, to treba među četiri zida; kada se slaže s mojim reduktivnim slikama svijeta, bujrum na javni trg!

Priča o ljevorukom imamu i apstraktnom pjesniku sarajevskog procesa koji tendira ka konkretnoj prepoznatljivosti, važna je zbog uočavanja obrasca: ne možete patiti zbog svoje različitosti, zbog svoje ljevorukosti, zbog nepravde, zbog svoje prirode a onda, kada se drugi nađu u istom sosu, odustati od odbrane različitosti, odustati od slobode za druge ljude, izdati tu različitost, izdati ljevost.

Ta ljevica, to *ljevarenje*, ta ljevorukost metafora je historijskog stradanja drugačijih. Ne možete biti ljevoruk i izdati ljevorukost. Ne možeš zabijati koš ljevicom a onda je proglasiti bezbožničkom rukom. To nije napredovanje pravde. A pravda je, riječima filozofa, "po prirodi veoma liberalna". Ako je pravda jedno od Božjih imena (a mora biti), onda je Bog liberalan. Slobodno mišljenje, slobodno pjevanje, slobodno ljubljenje. Otpor s margine. Lijeva! Lijeva! Lijeva!

/11.08.2021.

VI

DIREKTNA DEMOKRATIJA

Pobunite se!

Prvi mart 1992. ostat će u povijesti Bosne i Hercegovine zabilježen kao dan u kojemu je većina građana naše domovine, odgovarajući na referendumsko pitanje o nezavisnosti i suverenosti, zahtijevala slobodu.

Prije dvadeset i osam godina, to izražavanje većinske građanske volje (64% biračkog tijela, što je daleko više od izlaska građana na gotovo sve poslijeratne izbore), održano je u sjeni velikosrpskog nacionalističkog zahtjeva da Bosne ne bude. Referendum je bio, u čisto teorijskom smislu, na osnovu rezultata provedene građanske volje, politički čin emancipacije. Nakon primitivnih nadgornjavanja etnonacionalističkih stranaka u Parlamentu Bosne i Hercegovine, referendum je Bosnu trebao izvući na svjetlo dana, dajući joj mogućnost nade.

Ali, dvadeset i osam godina kasnije građani naše domovine još nisu slobodni. Još uvijek smo sputani lancima etničkih podjela i lancima diskriminacije. Dvadeset i osam godina kasnije, svi koji su izvan povlaštenog kruga nacionalističkog raja, kaskaju na marginama društva i u vlastitoj zemlji su u prisilnom ili dobrovoljnom egzilu. Egzilu od mržnje, nacionalističkog ludila, normalnosti tog ludila.

Zbog toga, u osvit novog Prvog marta (O svi vi vječni prvi martovi!) pišem ovaj tekst - proglas da ukažem na dramatičnost situacije koja je štetna za sve nas, pa i za ove nepismene i nemoralne antropološke nakaze koje nam ubijaju zemlju svojim politikama dobro uštimanog međuetničkog nepovjerenja: zavadi pa vladaj! A onda nas napusti Đole i vidimo golim okom kakvo su građans-

ko jedinstvo visoke ljudske tuge, bez obzira na naciju, vjeru, spol i rod, uništili majstori mraka, kojima nije sveta ova zemlja, ovaj komadić dženeta što su ga pretvorili u pakao bez nade, svrhe i optimizma.

U određenom smislu, pišem ovaj proglas da bih u ime svih nas iz Bosne koje nema, iz Hercegovine koje nema, iz domovine gurnute u prašinu entitetskih bespuća, unovčio ček na koji smo kolektivno zaboravili da ga imamo.

Kada su arhitekti naše socijalističke Republike, iako okruženi pritajenim neprijateljstvima srpskohrvatskih nacionalkomunista, započeli veliku transformaciju zaostale, nepismene zemlje, uvjereni da je jeka njihovih različitih imena uvjet ljubavi i prijateljstva a ne mržnje i nasilja, oni su potpisali priznanicu koju smo mi trebali unovčiti, a to je ravnopravnost svih građana Bosne i Hercegovine. Ta priznanica sadržavala je obećanje da ćemo, gradeći našu zemlju, opismenjajući ljude, podižući njihov životni standard i razvijajući solidarnost, sa pjesmom na usnama stvoriti jedan novi svijet u kojemu će se svim našim ljudima zajamčiti pravo na život, slobodu i sreću.

Danas je jasno da je Bosna i Hercegovina, dozvoljavajući političku organizaciju monoetničkih stranaka, sebi iskopala grob, zaustavila progres i priznanicu Republike pretvorila u "ček bez pokrića". Bez kalkulacija i s gnjevom pravednika proklinjem dane kada su formirani SDA, HDZ i SDS i kada je pod krinkom međuetničkog bratstva, mržnja koju je naša Republika snagom Atlasa gurnula u podzemne lagume, s nadom da će je crvi pojesti i da više nikada neće izaći na svjetlo dana u našu Gornju Bos-

nu, ponovo pokuljala da nas potruje, da nas zgadi jedne drugima, da satre našu ideju ljudskog zajedništva. Ali, nacionalisti su zaboravili da za ovoliko proizvedene mržnje treba ljubavi, koju prizivam na dvadeset osmu godišnjicu Referenduma da se vrati; Želim vjerovati, poput mnogih od nas, da naša banka bosansko-hercegovačke pravednosti nije bankrotirala. Ne želim sumnjati kako više nema dovoljno novca u velikim sefovima mogućnosti ove zemlje.

Zašto se ne bismo okupili, mi građani, i to tako što ćemo hrabro prekoračiti nametnute granice naših imena i ne čekajući više nikoga, ni beogradske, ni zagrebačke, ni briselske, ni vašingtonske, ni ankarske žirante, stupiti u jedan novi savez pravde, slobode i sigurnosti. Savez Mira koji je naša jedina, izvjesna budućnost. Ta budućnost neće doći nastavimo li ovako olako, bez krika, bez pobune, bez buke i kontroliranog bijesa, bez divno nenasilnih građanskih protesta, prepuštati našu zemlju udruženim trijadama neetničkih para i etničkog straha.

Sada je kucnuo čas da navremo svom snagom našeg bola na zidine dejtonske tvrđave u kojoj žive svoj život dejtonski nacionalisti obamrli na stvarni život ljudi, uvjereni da rade za nacionalnu stvar, uvjereni da je vrh humanizma fašizam koji prosipaju sa raznih govornica krivog skretanja u historiju. Nema se vremena za stišavanje strasti, vidio sam sjene nacionalsocijalističke Njemačke u friškom govoru doktora koji poziva da ime određuje naše glasove, koji zaziva žutu traku na našim rukama, koji traži od Evrope da kao vrhunsku evropsku vrijednost proglasi etničke trake na rukama ljudi, da prijedorski ratni zločin kojeg se sjećamo svakog 31.maja postane izborna norma u zemlji koju ne

misle prestati ubijati ovi romantičari nacionalizma, šovinizma, neofašizma, budalasto uvjereni kako je to čin ljubavi za narod koji smatraju svojim; Zemljo moja, ovo je toliko opasno a prihvata se ta vrsta govora kao čista normalnost, taj govor dolazi sa govornica u parlamentima, to je govor koji vodi paljenju Rajhstaga; Zemljo moja, ovo su dani kada nestaješ ili se ponovo rađaš.

Nema nade za nas ako obećanja demokracije budu pogažena, ako odnos snaga na međunarodnoj areni promijeni evropsku povelju građanskih sloboda, pa primoraju Bosnu da u ovoj dinonici historije bude mikroreplika Trećeg rajha. Od nemogućnosti da glasaš za koga hoćeš u svojoj sopstvenoj zemlji pa do Rohigna statusa za one koji ne žele da ime određuje granice njihove ljudskosti, put je kraći nego što i u najcrnijim snovima možemo zamisliti.

Sada je vrijeme da izađemo iz mračne doline etničkih podjela i da krenemo svijetlim putem pravednosti za sve naše građane, za svu našu braću, najviše za one koji su izluđeni stavovima "svoje" političke klase koja ih hoće smjestiti u geto a sve naše etnoklase hoće "svoj" narod u geto. I zato je vrijeme, jer vremena nema, da se naša ustavna nacija, naša građanska nacija učvrsti u bratstvu svih svojih etničkih nacija, u bratstvu svih svojih identiteta i entiteta, u bratstvu svih naših ljudi. Vrijeme je da dobijemo a ništa ne izgubimo.

Sada, jer drugog vremena da bude vrijeme više nema, sada je vrijeme da univerzalna pravednost a ne partikularna, lažna mon-etnička pravednost postane stvarnost za svu našu djecu, za

sve nas. Spoznati hitnost promjene nemogućeg političkog, socijalnog i kulturnog položaja zemlje, žrtvovane na oltar lukavo proizvedenih etničkih nacionalizama, u ravni je velikih odluka koje uspostavljaju drugi smjer u životu neke zajednice: proljeće slobode i pravednosti ne može stići na krilima mraka, na krilima geta, na krilima žutih traka. Trebaju nam žute dunje, trebaju nam mirisi Bosne i njenog hercegovačkog sunca, a ne povijesni smrad. Dole kloake neofašizma kao kolektivnog humanizma, ako hoćemo život a ne smrt.

Nastavimo li dalje ovako, bez protivljenja, bez otpora puzajućem trijumfu etničkih fašizama uslijedit će tako loše osviještenje jer će sve ostati isto, jer će loša beskonačnost biti trajno ime naše Republike koje nema. Sve će biti isto; trovat će nas bošnjački nacionalizam svojom lažnom građanštinom uz pomoć satelitskih falangi; trovat će nas srpski nacionalizam, otporan na proizvodnju bilo kakve svijesti o najvećoj, kolosalnoj odgovornosti za trijumf zla; trovat će nas hrvatski nacionalizam lažnim mitom o neravnopravnosti, a mi građani, nastavićemo iz navike i lijenosti pristajati da svi Ti mrakolozi vode našu zemlju u nigdje; Zar ne vidite da su slijepi od očiju, zar ne vidite da ovnovi vode u provaliu svoja izluđena stada. Pobunite se!

Neće biti dobro u ovoj zemlji dok svima nama ne budu dostupna osnovna građanska prava. Oluje besmislenih izmišljenih bitaka a koje su samo javni izraz volje za moć političkih lendohana, trutova praznijih od praznine, taman da se uspješno bave politikom u Bosni, nikada se neće okončati ne stupimo li u novi savez bratstva i srušimo ove nametnute okove etničke opresije i straha. Pobunite se! U ime sebe, u ime djece, u ime unučadi, u ime biljaka i

životinja, u ime voda i šuma, u ime zemlje s kojom smo povezani pupčanom vrpcom i koju smo izdali kada smo pristali da dostignuti stepen emancipacije poništimo povratkom na plemenski način organizacije političkog života.

I dok mi građani, mi izvan političkih organizacija u kojima aktivisti sebi tepaju da su građani dok bljuju otrovne strele većinskih nacionalizama (ovisno koja je etnička većina u pitanju) i ubijaju nadu u mogućnost građanske Bosne izvan hegemonskih pristupa, pokušavamo motivirati ljudstvo nezaraženo virusom većinskih nacionalizama da izađu u Bosnu, na njene ulice i trgove i bore se za novu palatu pravde svim srcem i umom, moramo pronaći način da budemo pravedni prema svima pa i prema ovima koji su iz sebeljublja, egoizma i šovinizma uništili našu zemlju. Tu pravednost neće donijeti politika, nego Mi, mi sa trga Tahrir. Pobunite se!

Ne dopustimo pak sebi da pijemo iz pehara gorčine i mržnje koja je žalost uzela mnoge ljude na svim našim stranama. Moramo biti dostojanstveni i disciplinirani. Nikada ne smijemo dozvoliti fizičkom nasilju da otme naše mirne proteste. Suprotstavimo se snagom svoje duše onima koji u kratkovidnosti, nahajcani sa tuđih dalekovidnica, žele tri rajha u našoj maloj Bosni. Rajh, sa svojim historijskim i simboličkim konotacijama, pravo je ime zahtjeva da nam se ne dozvoli glasati za koga hoćemo. Pobunite se protiv rajha.

Šta je naša zemlja? Naša zemlja su svi naši ljudi koje moramo probuditi snagom novog zajedništva u kojemu neće biti isključenja i nepoštovanja. Na svim našim stranama mnogo je ljudi koji znaju

da je njihova budućnost ovisna od budućnosti drugih u našoj zajedničkoj domovini. Sloboda svih nas ne može se odvojiti, podijeliti, parcijalizirati... Nema djelimične slobode. Nema slobode u zahtjevu za djelimičnom slobodom. Djelimična sloboda je negacija slobode. Vratimo se jedni drugima. Političari neće proizvesti zajedničko gledište. Mi građani hoćemo. Marširajmo zajedno. Pobunimo se! Protiv države koju personificiraju Oni; Za državu koju personificiramo Mi, građani.

Nacionalisti neće biti zadovoljni dok ne ostvare svoje najmračnije snove. A njihovi snovi su poziv na oružje. Nikada u ovoj zemlji mač više ne smije biti izvučen iz korica! I zato nacionalisti moraju biti poraženi. Znamo da im sve ide na ruku: izborni sistem, struktura države, nepregledne mogućnosti manipulacije ljudima... Ali, mi smo Šejn, moramo izaći i boriti se. Ako se ne bori-mo u svim sferama našeg ljudskog bivstvovanja, naša skorašnja budućnost bit će etnička geta. Hoćemo li se zadovoljiti time što ćemo dobiti ausvajse za legalane prelaske iz jednog geta u drugi? Ako mislite da i to nije u glavama arhitekata konačne etničke podjele zemlje varate se, drugovi. Varate se ako mislite da među njima koje zovem ONI nema onih koji bi vrhuncem svoje slobode smatrali natpise: samo za Srbe, samo za Hrvate, samo za Bošnjake! Plačem za doktora Kinga.

Ali, odmah brišem suze i kažem: ne, mi građani nećemo biti zadovoljni sve dok od Prnjavora do Čitluka, od Sarajeva do Banjaluke, od Mostara do Bijeljine, od Tuzle do Nevesinja, od Širokog do Cazina... ne budemo jednakopravni i ravnopravni, u punini svoje ljudske osobnosti jer ova zemlja jednako pripada svima nama, u svim kutovima njene kartografije srca. "Ne, nećemo biti

zadovoljni sve dok pravo ne prožubori kao voda, a pravednost ne zahuči kao jaka struja.”

Među nama građanima ima i onih kojima je Režim ubio najmilije, zaštitio ubice, vršio mobinge, skovao zbunjujuće zavjere. Neki su zbog svojih zahtjeva za slobodom i pravednošću predmet policijskih istraga. Prema nekima policija je bila i brutalna. Na našim trgovima, hiljade građana tražili su pravdu pa ih je Režim slomio. Ali ne smijemo pasti u dolinu očajanja; idite ponovo na trgove, dozivajmo pravdu za našu djecu, za nas, za našu napaćenu zemlju. I molim Vas, uvijek, uvijek bez nasilja. Mir je ime naše Bosne, Bosne i Hercegovine.

U osvit Prvog marta, u ovim teškim danima koronarnog defetizma i svakodnevnog trijumfa institucionalnog nacionalizma, unatoč svim poteškoćama današnjice i sutrašnjice, dragi moji prijatelji demokrate, dragi ljudi... ja imam san.

To je san koji je duboko ukorijenjen u mom načinu života. Imam san da ćemo se jednoga dana izdići iznad provalije sramnih etničkih podjela i da ćemo dočekati dan kada će u našem ustavu svi ljudi biti jednaki.

Imam san da će jednoga dana sva naša djeca pjevati zajedničku pjesmu slobode. Da će krvlju natopljena brda i doline Sarajeva, Kozare, Srednje Bosne, Hercegovine, Prijedora, Srebrenice, Ahmića, Križančevog Sela, Grabovice Kazana, Zvornika, Vlasenice, Vozuće... postati zajedničko sjećanje, opominjući trijumf slobode i pravde.

I opet kažem, za ovoliko proizvedene mržnje trebalo je ljubavi. Sahranimo mržnju i dozvolimo slobodi da iz svih pravaca, sa na-

dom u novi početak, dođe u Sarajevo, dođe u naš Washington; Neka zasija sloboda, neka dođe iz svakog našeg grada i sela, pa da zajedno zazivamo veliku povelju slobode u kojoj će svi građani Bosne i Hercegovine biti jednaki, bez obzira na njihova imena, na njihovu vjeru, na njihovu naciju...

Možemo li za početak bar zajedno poštovati Dan nezavisnosti? Kako bi stvorili uvjete da jednoga dana zapjevamo: veliki sve-mogući Bože, mi smo konačno slobodni.

U ime ovoga dana koji mora doći, jer da neće doći, zašto onda uopće Bosna, pobunite se!

Dok sve nije otišlo u tri lijepe materine.

/22.02.2021./

Nerzuk Ćurak doktor je političkih znanosti, redovni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, esejist, znanstveni publicist, novinar, kolumnista, urednik, javni intelektualac, mirovni i građanski aktivist. Autor je knjiga: *Geopolitika kao sudbina: slučaj Bosna: postmodernistički ogled o perifernoj zemlji* (2002); *Dejtonski nacionalizam* (2004); *Obnova bosanskih utopija: politologija, politička filozofija i sociologija dejtonske države i društva* (2006); *Filozofija zagrljaja* (2009); *Izvještaj iz periferne zemlje: gramatika geopolitike* (2011); *Rasprava o miru i nasilju: (geo)politika rata - (geo)politika mira - studije mira* (2016); *Od erosa do polemosa. Knjiga razgovora* (2018.) Možete mu pisati na nerzukc@gmail.com

